Csurgó Bernadett

„VIDÉKEN LAKNI ÉS VIDÉKEN ÉLNI”
A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására:
a város környéki vidék

A könyv megjelenését a NKA Könyvkiadás Kollégiuma támogatta.

© Csurgó Bernadett, 2013

Lektorálta: Csatári Bálint, Kovács Katalin

Borítókép: Alamy/PuzzlePix

ISBN……

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Argumentum

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Gulyás László
Nyomta: az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme

Bevezetés

A vidékszociológia jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, a strukturalista és alapvetően egy-egy jelenséget (pl. parasztság, agrártermelés) középpontjába állító vizsgálatokat felváltották a változások összefüggéseire koncentráló (reprezentáció, hálózatosodás, fogyasztás stb.) többdimenziós megközelítések (Mormont, 1990; Halfacree, 2007; Marsden, 1999; Murdoch, 2000). Ennek hátterében az áll, hogy a vidék nem egységes és elkülönült társadalmi-térbeli kategória ma már, nem azonosítható az agrártermelés és a parasztság tereként, a város és vidék közötti különbségek rendkívül összetetté váltak. A vidéki területek egyre növekvő mértékben fogyasztásközpontú használata megváltoztatta a vidék társadalmi definícióját. Számos hazai és nemzetközi kutatás bizonyítja, hogy a vidék jelenkori átalakulásában meghatározó szerepet játszanak a vidéken fogyasztóként megjelenő városi szereplők (turisták, kiköltözők) (például Mormont, 1997; Cloke, 1997; Boyle–Halfacree, 1998; Csite–Kovách, 2002; Fejős–Szijártó, 2000, 2002; Váradi, 2008).

A városból vidékre vándorlás a jelenkori vidék egyik meghatározó tér és társadalom átalakító folyamata. A város környéki vidéki tér különböző funkciókkal rendelkezik, mint a mezőgazdaság, turizmus, rekreáció, kereskedelem, stb. A város környéki területek dinamikus térként definiálhatók, ahol a városi funkciók sorozata összeütközik a vidéki funkciókkal. A város környéke a vidéki tér egy sajátos típusa, ahol a városi szereplők, a kiköltözők fogyasztóként használják a vidéki teret, és ez hatással van a vidék átalakulására.

A városból vidékre vándorlás kutatása a jelenkori vidékszociológiai irodalomban azzal az irányzattal kapcsolódik össze szorosan, amely a vidéki tér funkcionális átalakulását, a fogyasztás felértékelődését hangsúlyozva a szociális reprezentáció és diskurzusok vizsgálatát állítja középpontjába. Ezen konstruktivista vidékszociológia alapgondolata szerint nem az a kérdés, mi a vidék, hanem az, hogy a különböző szereplők hogyan értelmezik és érzékelik a vidéket, és ez mit mond el a társadalom szerkezetéről és hatalmi viszonyairól (Mormont, 1987). Az irányzat egyik meghatározó elmélete a vidékreprezentáció elmélet pedig nem térbeli-társadalmi struktúráknak, hanem a hely reprezentációjának tekinti a vidéket. Ezáltal a vidék a valóság szerveződésének, értelmezésének és közvetítésének társadalmilag meghatározott kognitív tartamalmával egyezik meg.

Írásomban azt vizsgálom, hogy hogyan járul hozzá a városból vidékre vándorlás a vidék térbeli - társadalmi átalakulásához. Kutatásomat a város környéki vidéki területeken végeztem, arra kerestem a választ, hogy a városból vidékre költözők milyen hatást gyakorolnak a térbeli-társadalmi viszonyok átalakulására, a vidékreprezentációjára és ezen keresztül a mindennapi élet megváltozására és erre milyen válaszokat ad a helyi társadalom. Az volt a célom, hogy két jelenség a kiköltözés és a vidékreprezentáció összefüggéseit, kölcsönhatását vizsgáljam a vidékszociológia szemszögéből, és a vidékszociológia sajátos megközelítését alkalmazva elemezzem a vidékreprezentáció és a kiköltözés kérdéskörét.

Kutatásom újszerűségét az adja, hogy nem fogadom el a városból vidékre költözést makroszintű folyamatként meghatározó megközelítéseket, amelyek a szuburbanizáció határait statisztikai mutatókkal állapítják meg és a városiasodás hatását csak a város környéki agglomerációkra szűkítik. Vizsgálatomban a városiak hatását agglomeráción belüli és kívüli

településeken egyaránt elemeztem. Kérdésfeltevésem miatt elsősorban nem a népesedési folyamatokat és a makrotársadalmi változásokat tanulmányoztam, hanem a helyi viszonyokat a Buda környéki falvak közösségét és mindennapi életét. Azt vizsgáltam, hogy a kiköltözőknek milyen elképzeléseik vannak a vidékről, ez hogyan befolyásolja a mindennapi életüket, értékeiket, normáikat és mindez milyen hatással van a vidéki tér összetett átalakulására. Kutatásomban a vidékszociológiai irodalom elsősorban a vidék kognitív konstrukciójára összpontosító irányzatok eredményeit, fogalmait, módszereit alkalmaztam.

A kötet a városból kiköltözők vidékreprezentációjának és mindennapi életének vizsgálatán, valamint öt település esetén keresztül elemzi a város környéki vidék jellegzetességeit, a városi szereplők hatását a vidék társadalmi, gazdasági, hatalmi átalakulására. A kutatás esettanulmány jellegű, öt település és a települések érintett szereplőinek városi hatás percepciója valamint a településekre kiköltöző városi családok elemzésével kíván következetéseket levonni a vidékreprezentációk és a városból kiköltöző családok mindennapi élete közötti kölcsönhatásokra és a városiak hatására a lokalitások átalakulásában. Kutatásom az egy meghatározott problémát középpontba állító, a közösséget, döntően a falut, mint elemzési keretet alkalmazó lokalitáskutatásokkal rokonítható. A lokalitások vizsgálatával a városi fogyasztás erejének hatására kialakuló új vidéki tér típus a város környéki vidék kialakulását és a városiak vidékre gyakorolt hatását értelmezem.

Az elemzés során a poszt-strukturalista vidékszociológia megközelítését és módszereit használom kiindulópontként. Az elemzés középpontjában az érintett szereplők vidék diskurzusa, a vidékreprezentációk és hatásuk a mindennapi életre és a térbeli-társadalmi átalakulásra áll. A város környéki vidék jellegzetességeinek leírásához, a városi szereplők vidékre gyakorolt hatásának értelmezéséhez a lokalitások, a reprezentációk és mindennapi élet elemzését állítom a vizsgálat középpontjába. A vizsgálat fókuszában a városiak hatása áll a vidék átalakulására. Az elemzés során így a lokalitások szintjén az öt településen végzett kvalitatív kutatás alapján vizsgálom, hogy a városi szereplők hatására milyen változások azonosíthatók a vidék térbeli-társadalmi gyakorlataiban, hogyan érzékelik a helyi szereplők ezeket a változásokat és hogyan reagál a helyi társadalom a városi szereplők megjelenésére, a városi fogyasztás növekedésére. A vidékreprezentációk esetében a vizsgálat középpontjában a városból kiköltözők laikus diskurzusa és az ezek alapján kirajzolódó vidékreprezentációk állnak. Mivel célom a változás kulcsát jelentő szereplők, a városból kiköltöző családok vidékkel kapcsolatos attitűdjeinek, igényeinek, vágyainak megértése, amely feltételezésem szerint hozzájárul a város környéki vidéken zajló átalakulási folyamatok megértéséhez is, valamint mindennapi életük elemzésével választ kaphatunk a városi fogyasztás tereként definiálható vidék mindennapi gyakorlatának átalakulására, a vidékreprezentációk és mindennapi élet kölcsönhatására is, ami hipotézisem szerint a változások legfőbb mozgatórugóját jelenti.

A vizsgálat eredményeként az esettanulmányok felhasználásával a fenti elemek segítségével írom le és értelmezem a városi fogyasztás hatására kialakuló vidéki tér egy jellegzetes típusára a város környéki vidékre jellemző legfontosabb tér és társadalom átalakító folyamatokat.

Legfontosabb eredményeim:

- A város környéki vidék nem egyenlő az agglomerációval és a kiköltözés nem írható le csupán a szuburbanizáció jelenségeként, hanem a vidéki tér egy sajátos típusaként értelmezhető, ahol a szuburbanizálódás (városiasodás) és a retradicionalizáció elemei keverednek.
- A városból kiköltöző középosztályok a város környéki vidék uralkodó társadalmi rétegévé váltak, igényeik, érdekeik alakítják a város környéki vidéket társadalmi-kulturális értelemben egy versengő térré, ahol a városi és vidéki miliő elemei keverednek és versengnek egymással.
- A városiak vidékreprezentációja és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlataik elemzése segíti a város környéki vidékre jellemző ellentétes társadalmi folyamatok értelmezését. A városból kiköltöző családok eltérő vidékreprezentáció és mindennapi életforma csoportjai erőteljesen köthetők a jellegadó társadalmi folyamatokhoz és társadalmi gyakorlataikon keresztül generálják illetve erősítik azokat.
- A város környéki vidék társadalmilag és területileg is fragmentált, amely egyrészt azt jelenti, hogy egymás mellett él az alacsonyabb státuszú őslakosság és a magasabb státuszú városiak, valamint az eltérő igényű és viselkedésű kiköltözők csoportjai, másrészt a térben együtt van jelen a lakóparkok világa és a hagyományos falukép.
- A város környéki vidék a vidéki tér egy dinamikusan fejlődő típusa. Fejlődésének motorja a városi fogyasztás, amely népességnövekedést eredményez és revitalizál bizonyos hagyományos vidéki tevékenységeket és szolgáltatásokat.
- A város környéki vidék a vidéki területek egy sajátos a városi fogyasztás hatására kialakuló típusa. Életvilágát, társadalmi - gazdasági - kulturális viszonyait tekintve város és vidék között helyezkedik el és mindkét teret használja.

A kötet két nagyobb szerkezeti egységből áll. Az első rész a szakirodalom áttekintését tartalmazza. Ennek első részében ismerteti a konstruktivista vidékszociológia elméleti és empirikus megközelítéseit, ezáltal elhelyezve a kötet témáját egy tágabb elméleti keretben. Bemutatja azokat a fő fogalmakat, kutatási témákat és elméleti megközelítéseket, amelyekre később a bemutatásra kerülő empirikus kutatás és elemzés is támaszkodik. Áttekinti a konstruktivista (poszt-strukturalista) vidékszociológiai irodalom a téma szempontjából fontosnak tekinthető nemzetközi és hazai eredményeit, megközelítésmódjait. A szakirodalmi áttekintés második részében a városból vidékre vándorlás nemzetközi és hazai irodalmát ismerteti. Összegzi azokat az eredményeket, megközelítéseket, amelyek a városból vidékre vándorlás fogalmi hátterét adják. Először a nemzetközi irodalom áttekintésével elhelyezi a témát egy tágabb tudományos kontextusban. Ezt követően a hazai szakirodalom eredményeinek összegzésével pozícionálja a vizsgálatot a város környéki vidék és azon belül a Budapest környéki vidéki tér kutatásában.
A második részben egy empirikus kutatás kerül bemutatásra, azaz a városból kiköltözők hatásának vizsgálata öt Buda környéki település példáján. Ez a rész három fejezetre oszlik az első fejezet az adatgyűjtés módszerét és az elemzési megközelítéseket ismerteti. A második rész az elemzés, azaz a lokalitások átalakulásának elemzése a helyiek diskurzusának vizsgálatán keresztül, valamint az átalakulási folyamatok

értelmezése a városból vidékre költözők vidékreprezentációjának és mindennapi életének elemzésének segítségével. Végül a kötet utolsó fejezete összegzi a kutatási eredményeket.

I. Elméletek és megközelítések a város és vidék kapcsolatáról

1. rész A konstruktivista vidékszociológia elmélete és empirikus megközelítései

A szakirodalmi áttekintés első része ismerteti a konstruktivista vidékszociológia elméleti és empirikus megközelítéseit, ezáltal elhelyezve a kötet témáját egy tágabb elméleti keretben. Bemutatásra kerülnek azok a fő fogalmak, kutatási témák és elméleti megközelítések, amelyekre később a kutatás elemzésénél is támaszkodom.

1. A poszt-strukturalista fordulat a vidékszociológiában

A városból vidékre vándorlás kutatása napjaink vidékszociológiai irodalmában szorosan összekapcsolódik azzal az irányzattal, amely a vidéki tér funkcionális átalakulását, a fogyasztás felértékelődését hangsúlyozva a szociális reprezentáció és diskurzusok vizsgálatára összpontosít.
Az 1980-as évek végétől az európai és döntően angolszász kutatók figyelme a vidék átalakulása, az ellenurbanizációs folyamatok, a fogyasztói igények megjelenése felé fordult. Ennek az új konstruktivista megközelítésnek hátterében a mezőgazdaság szerepének csökkenése, a vidéki tér és társadalom átalakulása áll. A 20. században kialakuló, hagyományos vidékszociológia alapfeltevése a vidéki élet egyediségéből indult ki. A kapitalista fejlődés és következményeinek városközpontúsága arra ösztönözték a vidékkutatókat, hogy a vidéki társadalmi rendszerre összpontosítsanak, amely sajátos belső normákkal és rétegződési mintákkal rendelkezik. A vidéki társadalmat döntően a mezőgazdasággal azonosították és a vizsgálatok fókuszában a farmercsaládok álltak (Marsden–Lowe–Whatmore, 1990a; Csite, 1999). A 60-as évek óta azonban a vidékkutatók jelentős kihívásokkal szembesültek. Az egyre inkább városiasodó világban az erőteljesen Gemeinschaft (Tönnies, 1887 magyarul 1983) orientációjú, a belső szolidaritást, a rokonsági kapcsolatokat, a generációk kontinuitását és a tradicionális társadalmat hangsúlyozó vidékszociológia státusza, elméleti alapfeltevése megkérdőjeleződött (Lupri, 1967). Számos kutatás bizonyította, hogy a vidéki jellegzetességnek tartott erős rokonsági kötelékeknek, szemtől-szembe kapcsolatoknak meghatározó szerepe lehet a nagyvárosokban is (mint azt Lewis (1949) bizonyítja Mexikó (idézi Marsden–Lowe–Whatmore, 1990b), vagy Gans (1968) Boston esetében (idézi Marsden–Lowe–Whatmore, 1990b) és gyakorlatilag hiányozhat egyes falusi közösségekben, mint azt Pahl (1964) szemlélteti Hertfordshire példáján (idézi Marsden–Lowe–Whatmore, 1990b).
Ezek a kutatások megtörték a vidék-város dichotómia konceptuális hatalmát és megkérdőjelezték a vidékszociológia megkülönböztető módszerének érvényességét. Az újabb kutatások eredményei azt mutatták, hogy a vidéki népesség és vidéki területek nem szükségszerűen különbözőek vagy fejletlenebbek, és a változások, a modernizáció nem mindig külsődleges számukra. Mind a mezőgazdaság modernizációja és a hozzá kapcsolódó munkaerő-piaci változások, mind a vidéki területek egyre növekvő mértékben fogyasztás központú használata (turizmus, természetvédelem, vidékre költözés) azt jelzi, hogy a vidék elkülönülő, perifériális természete nem tartható, mindezek az átalakulások

megváltoztatják a vidék imázsát, társadalmi definícióját (Marsden–Lowe–Whatmore, 1990b).
A 60-as években megjelenő konceptuális változásokból kiindulva két eltérő irányzat alakult ki a vidékszociológiában: (1) a mezőgazdasági politikai gazdaságtan (*agrarian political economy*) és (2) a vidék átalakulását (*rural restructuring*) középpontjába állító irányzat. Mindkét irányzat a hagyományos vidékszociológia erőteljes kritikájából született. Mindkettő elméleti megalapozottsággal és igényességgel vizsgálja a vidék kérdéseit, és számos ponton kapcsolódik a mainstream társadalomelméletekhez. A mezőgazdaság politikai gazdaságtana erőteljesen támaszkodik például Marx és Kautsky elméleteire és azok kritikájára, valamint Csajanov paraszti gazdálkodás elméletére.[1] Urry (1984) szerint az átalakulás-elmélet középpontjában egyrészről a tradicionális vidékértelmezések kritikája másrészről a vidék politikai gazdaságtani megközelítései állnak. Az átalakulás-elmélet (Newby, 1985; Marsden et al., 1987; Marsden, 1989; Whatmore–Munton–Marsden, 1990; Marsden, 1992) szerint a területi kategóriák, és ezek között is leginkább a vidék-város szembeállítás jelentősége csökken. Ezt bizonyítja például, hogy a gazdasági tőke áramlásában, új területek meghódításában a hely vidéki vagy városi jellegének nincs jelentősége, csupán a munkaerő ára és minősége határozza meg.
A politikai gazdaságtani megközelítés a 70-es–80-as években az európai és döntően angolszász vidékszociológia meghatározó irányává vált. Egyik legjelentősebb képviselője Newby az osztályszerkezet vizsgálatát állította a mezőgazdaság kapitalista átalakulását elemző kutatásai középpontjába (Newby, 1977; Csite, 1999).
A vidék átalakulását hangsúlyozó (*rural restructuring*) konstruktivista megközelítés a 60-as évek végétől meginduló változások ellenére meghatározó irányzattá csak a 1980-as évek végétől vált az európai vidékszociológiában. A 80-as években megjelenő nyugat-európai vidékszociológiai generációnak vált egyik központi témájává az átalakulás tézis (*restructuring thesis*). Mivel témám a városból vidékre vándorlás jelensége lényegében a vidéki átalakulás kérdéskörének része a két irányzat közül ez utóbbival foglalkozom részletesebben.

1.1 Reprezentáció és ruralitás: Marc Mormont és a konstruktivista vidékszociológia

A vidék átalakulásának konstruktivista megközelítése a diskurzust és a vidék (ruralitás) jelentését és jelentéskonstrukcióját állítja az elemzés középpontjába. Először Marc Mormont (1987) fogalmazta meg, mára mérföldkőnek tekintett tanulmányában (Csite, 1999), hogy nem az a kérdés, mi a vidék, hanem az, hogy a különböző szereplők hogyan értelmezik és érzékelik a vidéket, és ez mit mond el a társadalom szerkezetéről és hatalmi viszonyairól. Mormont vezette be elemzési kategóriaként a ruralitás fogalmát és elemzési eszközként a reprezentációt és diskurzust.
Mormont a vidékszociológia új irányzatát megalapozó 1987-es, a Sociologia Ruralisban megjelent cikkében a belga nemzeti parkok példáján elemzi a vidék jelenkori társadalmi reprezentációját, a ruralitás és nemzeti parkok

[1] Csajanov angol fordítása 1966-ban jelent meg, nagy hatással volt az európai vidékszociológiára (Csite, 1999).

kapcsolatát. A változások alapjaként a mezőgazdaság modernizációját jelöli meg, amelynek hatására az 1960-as évekre az agrárnépesség aránya jelentős mértékben lecsökkent. Ezzel párhuzamosan a vidéken élő népesség igényei is megváltoztak, városi életkörülményeket kívántak, és teremtettek is maguknak. Mindezek következtében a mezőgazdaság és parasztság tereként azonosított vidék megszűnt létezni. A vidéki területeken meginduló modernizációval szemben, azzal egyidőben kialakultak az antimodernista, természetvédő mozgalmak, amelyet döntően városi csoportok képviseltek: egyrészt a természettudósok, másrészt a városi középosztály köréből verbuválódott természetvédők. Tevékenységük folyományaként egyre több és nagyobb természetvédelmi terület jött létre. Ugyanakkor a természetvédelmi területek egyre nagyobb jelentőségében nagy szerepe volt a tömegturizmus térhódításának is, amely egy újfajta térigényként jelent meg vidéken. A turizmus térigénye és térhasználata pedig fenyegetőleg hatott nem csak a természeti területekre, de a tradicionális mezőgazdasági térhasználatra, sőt a szuburbán középosztály vidéki idilljét is veszélyeztették a turisták tömegei (Mormont, 1987).

A vidéki térhasználat átalalkulásával párhuzamosan Mormont szerint megváltozott a vidékreprezentációja is, a vidék már nem egy elkülönült társadalmi világként jelenik meg, nem azonosítható az agrártermelés helyeként hanem csupán a társadalmi kapcsolatok egy sajátos módjaként és tereként jelenik meg. A vidéki térhasználat differenciálttá vált, döntően fogyasztási helyként és ezen belül is leginkább a turisztikai fogyasztás tereként jelnik meg. A vidéki teret döntően városi szereplőcsoportok hasznosítják és irányítják, a vidéki tér a városi tér egy sajátos formája. A változások jelentős fejlesztéspolitikai következményekkel is jártak, – erre később részletesebben is kitérek.

Mormont (1990) szerint a vidék fogalma illetve kategóriája különböző módokon, az 1920-as és 30-as éveket követően minden országban létrejött a vidéki változásokra adott válaszként. Hátterében az az igény állt, hogy újrértelmezzék mind a vidék-város közötti kapcsolatot, mind a mezőgazdaság fogalmát. A vidék – a mezőgazdaság és vidék közötti különbséget hangsúlyozó illetve kulturális és társadalmi kontextusba ágyazott – fogalma a mai társadalmi rendszer egyik meghatározó eleme. A kialalkult kategória nem csupán empirikus vagy leíró, de hordozója a reprezentációnak vagy más néven jelentéskészletnek, amely a többé-kevésbé explicit diskurzusokban alkalmazott jellegzetességeket és attribútumokat tartalmazza. Mint ahogy minden társadalmi kategória implicit használ a csoportnak tulajdonított tulajdonságokat, a jelentéskészlet szükségszerű kapcsolatot feltételez a teljes társadalom reprezentációjával. Ezáltal tekintik gyakran a parasztot a hagyományos bölcsesség birtokosának, aki a földeken dolgozik. Ugyanakkor a fenti attribútumok magukban hordozzák egy absztrakt kultúra létezését, elsősorban egy technikai és tudományos kultúráét, ami a haladással és innovációval is asszociál. Ha valaki ezeket a fogalmakat használja szükségképpen elhelyezi magát a nevezettel szemben, ami lehet negatív, arra utalva, hogy a paraszt nem ismeri a technikai újításokat, képtelen a haladásra, fejlődésre, vagy lehet pozitív hangsúlyozva a vidéki erkölcsösséget a városi kultúra káros hatásaival szemben. Az objektív feltételek mellett minden kategória utal a társadalmi legitimációra is. A tartalmától függően egy társadalmi jelentéskészlet az érvényesség kisebb-nagyobb fokával ruházza fel a társadalmi csoportokat. Ha például a technikai kompetenciának kitüntetett jelentősége van, akkor a releváns tudás birtokosai számára ez jogosítványokat biztosít a fontos társadalmi és politikai pozíciók eléréséhez.

Mormont szerint a szociológusok által használt kategóriák egyik közös sajátossága, hogy társadalmilag ismertek és használatosak. A társadalmi osztályok, rétegek, sőt a munkajelleg csoportok fogalmát nem csupán a szociológusok alkalmazzák, hanem az egyének, csoportok és intézmények is használják egymás meghatározására. A terminus kiválasztását, amellyel egy kategóriát megnevezünk, meghatározzák a csoportok közötti kapcsolatok, és szükségszerűnek feltételezi a kategóriák létezését, amelyet megnevez, hisz ezek azok amelyeken keresztül az egyének azonosítják és megkülönböztetik magukat másoktól (Mormont, 1990).
Mormont szerint a társadalmi csoportok története egyben azoknak a fogalmaknak, kategóriáknak a története is amellyel megnevezzük őket, valamint azoknak a spontán reprezentációknak a története is, amellyel a társadalom képes szemlélni önmagát. A társadalmi mozgalmak pedig éppen ezen reperezentációk megváltoztatását célozzák meg, a harcban pedig a különböző társadalmi csoportok eltérő gondolatai nyilvánulnak meg a társadalomról. A szociológiaelmélet sajátos helyet foglal el a társadalom mindennapi osztályozásával és spontán megnevezésével kapcsolatban. Egyrészt a szociológia élvezi és hasznosítja a társadalmi legitimáció meglévő fokait, másrészt érthető módon, a kategóriáknak amelyeket létrehoz társadalmi hatásai is vannak. Az a tény, hogy egy társadalmi csoport a szociológiai vizsgálat tárgyává válik, társadalmilag láthatóvá teszi, és hozzájárul a társadalmi-politikai elismeréséhez. A szociológiaelmélet a szótárába jelentős mennyiségű kategóriát kölcsönöz a köznyelvnyelvből és ezeket a mindennapi nyelvvel való kapcsolatukban határozza meg.
Mormont hangsúlyozza, hogy a vidék egy nyelvi kategória is. Akkor jött létre, amikor a paraszti társadalom az össztársadalomba integrálódott. Ugyanakkor a vidék kifejezés meghatározza a szociológai kutatás egy sajátos területét, kijelöl egy olyan diszciplinát, amely nem lényegileg része a szociológiának, mivel a vidék felfogása hasonló a hagyományos harmadik világbeli társadalmakéhoz. Alapvető fontosságú annak felismerése, hogy az osztályozás, amely meghatározza a vidékszociológia helyét is, a vidék azon társadalmi reprezentációján, azon a társadalmi mítoszon alapszik, amely a parasztot és a vidéket az urlakodó társadalommal szemben szemléli: ez pozítívan azt a célt foglalja magában, amely a vidék morális és társadalmi értékeit hangsúlyozza, míg negatív értelemben (elmaradottság hangsúlyozásával) célja a társadalmi-gazdasági integráció biztosítása, a modernizáció, a felzárkóztatás. A vidékszociológia története azt mutatja, hogy ez a két legegyszerűsített szélsőséges érték és megközelítés hogyan kombinálódik és él tovább.
A fejlett társadalmakban, így egész Európában – Magyarországon is – a paraszti társadalom integrációja teljesnek tekinthető. A magyar szociológiai irodalomban a vidék társadalmának változásainak leírására nagyon sokan a polgárosodás-modellt használták (Csite, 1999; Gyáni, 2000; Benda, 1991). Szelényi Iván megszakított polgárosodásról beszélt (Szelényi, 1992), Juhász Pál a megélhetési stratégiák változásával, illetve a parasztpolgár kérdésével foglalkozott (Juhász, 1986-87). Márkus István a magyar parasztság életében 1960 után bekövetkező változásokat egyszeri, megismételhetetlen társadalmi átalakulásként ábrázolta. Véleménye szerint az 1960-as évek után a szegényparasztság lehetőséget kapott arra, hogy a mezőgazdasági kistermeléssel megszabaduljon paraszti béklyóitól, és megváltoztassa szokásait, és fogyasztásorientált termelésre rendezkedjen be (Márkus, 1991). Kovách Imre pedig a változásokat a polgárosodás és középrétegesedés társadalmi folyamataival (Kovách, 1988), majd később a

paraszttalanítás elméletével írta le. (a paraszti társadalom megszűnéséről, a paraszttalanításról lásd részletesebben: Kovách, 2003, 2012).
A vidéki társadalom átalakulása, a paraszti közösségek felbomlása megfosztja a vidékszociológiát hagyományos tárgyától. Ugyanakkor a szembenállás város és vidék között megmaradt, és új társadalmi jelentőségre tett szert ideológiai és/vagy kulturális értelemben attól függően, hogy a cselekvők milyen keretben értelmezik azt: a szembenállás megnyilvánulhat a természeti környezet és a városi épített környezet, a közösség és a városi nagy szervezetek, valamint a szakértelem világa és az elidegenedett ipari munka közötti ellentétekben. A vidék-város ellentét számos változata létezik ma is, különböző ideológiai tartalmakkal, társadalmi alakzatokkal és a hagyományos reprezentációk újraértelmezésével. Különböző formái léteznek annak, ahogy valaki vidékiként határozza meg magát, illetve annak, ahogyan a vidéket azonosítják. Ez megnehezíti a vidékszociológia tárgyának körülhatárolását, és egyértelművé teszi, hogy lehetetlen a vidéket egy meghatározott társadalmi csoporttal azonosítani, de még egyszerűen a várossal szemben sem lehet meghatározni. A vidéki identitás sokrétű és heterogén.
A vidékszociológiának számos válasza lehetséges erre a helyzetre. Az első lehet, hogy a vidék-város ellentét nem létezik többé, és ebből következően a vidékszociológiának nincs valós tárgya. Ez a látásmód arra utal, hogy csak városisasodott népesség van és a földhasználat különböző formái: városi vagy vidéki. Egy másik szélsőséges megközelítési lehetőség a vidékszociológia számára a vidék újradefiniálása, ami a vidékszociológia esetében a vidék környezettel való azonosítását jelenti, amely szerint a vidék a társadalmi alkalmazokodás egy formája a biológiai környezethez (részletesen lásd például Castree–Braun, 2006).

1.2. Szemben a vidék – város dualisztikus felfogással – a vidék és a természet viszonya

Paul Cloke (1997) szerint a vidék és város közötti különbség lényegében semmivé vált, a vidék, mint önálló kategória nem létezik többé, egy társadalmilag létrehozott diszkurzív kategória csupán, amely rendkívül összetett és ezért nehezen definiálható. Megállapítja, hogy napjainkban ismét megnőtt az érdeklődés a vidékkutatások iránt. A tudósok mai generációja a szokásos társadalomtudományos kérdéseket veti fel (globális és lokális, természet és társadalom, struktúra és egyén viszonya, stb.) és ezeket vizsgálják a vidékkutatások keretében. Ebből következően a vidékhez kötődő jeleknek és jelentéseknek megszűnt a földrajzi helyhez kötöttsége, a sokrétű társadalmi tér átfedi a különböző földrajzi tereket, a korábban a vidékhez kapcsolódó mítoszokat, szimbólumokat is mint a társadalmi tér részét értelmezik. Cloke szerint a vidéki tereket ma már csak elvont jelentésekkel lehet meghatározni. Következésképpen a vidékszociológia szorosan összekapcsolódik a kultúratudományokkal és ez az összekapcsolódás a vidékkutatások tárgyában is tetten érhető. A vidék egyrészt vizsgálható, mint a nemzeti ideológia alapja, tehát, hogy milyen szerepet játszik a kultúra a vidékképek közvetítésében, a történelmi örökség újraalkotásában, a vidék újrateremtésében a tömegkultúra számára. Másrészt fontos vizsgálati terület, hogy hogyan rekesztődnek ki bizonyos társadalmi csoportok a vidékdiskurzusból. Cloke, Baudillardra (1996) hivatkozva azt írja, hogy a falvak, a közösségek, a tájkép árucikké vált,

„hiperreálissá", a vidék elvált a területtől, a vidékhez kötött szimbólumok, mítoszok, képek és imázsok elváltak a földrajzi értelemben vett vidéki tértől. A vidéki tereket elvont jelentésekkel, szimbólumokkal lehet meghatározni. Ezek a szimbólumok azonban nem szükségszerűen közvetítik a vidéket, hanem sok esetben csupán arra szolgálnak, hogy a valóságot elfedjék. Ez a hiperrealitás ideologikus, és benne a különböző helyzetű társadalmi csoportok egyenlőtlenül jelennek meg. Számos példát találhatunk arra (Cloke például egy karikatúrát elemez), hogy a középosztály saját képére formálja a vidéket, s ami nem illik bele, azt kitakarja. Végezetül Cloke szerint az emberi és nem emberi, a természet és ember viszonyának vizsgálatára alkalmas terep a vidék. Különös jelentőséget tulajdonít a természet fogalmának, mely szerinte „az elfogadott és egyben provokatív eleme" (Cloke, 1997: 371). a mai újrakonstruált konstruktivista és legfőképpen poszt-pozitivista vidékkutatásoknak. A korábbi kutatások vagy figyelmen kívül hagyták a természetet, vagy az ember és természet szembenállásában értelmezték azt, ezzel szemben a jelenkori vidékkutatások új kapcsolódási pontokat keresnek, melynek egyik lehetséges formája a Latour-féle cselekvő-hálózat elmélet. Cloke szerint ebben a három kutatási témakörben értelmezhető és elhelyezhető minden jelenkori vidékkutatás.

Milbourne (2003) is a természet, társadalom és ruralitás kapcsolatára hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy a természetet a társadalmi tartományban, a szociológiai elméleteket felhasználva kell elemezni. Szerinte a korábbi kutatásokban a természet, mint természeti erőforrás a különböző vidéki területek környezeti aspektusában jelent meg, és sokkal kevesebb figyelmet fordítottak a kutatók a természet és vidéki gazdaság, társadalom, kultúra, politika és kormányzati struktúra kapcsolatára. A természet a szociológiában eddig a környezettudományos diszciplína részét képezte, de Milbourne szerint a természet a vidékszociológia egyik fontos területe is (Milbourne, 2003a). A természet és társadalom közötti konfliktust az angol és wales-i kutyás vadászat példáján elemzi. A természet, állatok és vadászat a vidéki identitásról és a város és vidék közötti kulturális különbségekről szóló szélesebb politikai vita részévé vált. A vadászat hívei a tudomány segítségével próbálják bizonyítani, hogy a vadászat része a vidék társadalmi-kulturális szövetének. Azokban a vidéki közösségekben, ahol a vadászat elterjedt Milbourne kimutatta, hogy erőteljes politikai igény van a vadászat társadalmi-kulturális szerepére, és ezekben a közösségekben a vadászat társadalmilag beágyazott (Milbourne, 2003b).

DuPuis (2006) a Vágyak a tájképben? (Landscapes of desires?) című írásában a fentebb említett vidékkutatókhoz hasonlóan szintén a vidék-város dualisztikus felfogás ellen érvel. Arra keresi a választ, hogy a vidékkutatások korábban miért tárgyalták a várostól függetlenül vagy azzal szemben a vidéket. Lacan pszichoanalitikus elméletéből kiindulva DuPuis a vágy fogalmát állítja elemzése középpontjába. Az ember, mint beszélő lény mindig elkülönül az őt körülvevő természettől, amelyet megnevez. Az ember vágya az újraegyesülés a természettel, arra törekszik, hogy ezt megvalósítsa, ezért uralni, felügyelni akarja a természetet. Ez lehetetlen vágy és éppen ezért megvalósíthatatlan, de nyomot hagy a világon. A társadalomelméletek történelmi, politikai keretbe helyezik Lacan elméletét. Foucaultra hivatkozva DuPuis azt hangsúlyozza, hogy így az Egyén és Másik szembeállítás válik hangsúlyossá, és előtérbe kerül a hatalom kérdése. A természetet Másikká téve lehetővé válik az azon való uralkodás, a természet gyarmatosítása. Ez, azaz a Másik feletti ellenőrzés vágya pedig nyomot hagy a világon. A poszt-strukturalista vizsgálat tárgyát a vágy jelenti a Másik megkülönböztetésével

és az identitás meghatározásával való kapcsolatában. Az identitás feletti politikai harc valójában a Másik feletti kontroll harcában foglal helyet, amely Másik tartalmazza a természetet is. A poszt-strukturalista megközelítés arra keresi a választ, hogy a vad természet képzete milyen nyomokat hagyott a valóságon, hogyan befolyásolja tárgyát, illetve milyen nyomot hagyott a róla kialakított imázsokon. Nem az a kérdés milyen a vidék, hanem, hogy milyennek véljük azt. A természet-kultúra, vidék-város kettősség DuPuis szerint nyugat-európai eredetű és gyarmatosítja a vidéket. Az elitek az imázsteremtésen keresztül ellenőrzik a vidéket. A vidékkép úgy is értelmezhető, mint ellenőrzési igény, ezt példázza szerinte a városiak által alkotott vidék idill kép. Az imázsalkotók kitakarják, ami nem illik az elképzeléseikbe, és a vidékimázst saját képükre formálják (DuPuis, 2006).

1.3. A vidék társadalmi konstrukciója

Halfacree és Boyle (1998) szerint a vidék szociális reprezentációja vizsgálatának felértékelődését az is magyarázza, hogy az európai társadalomtudományokban eddig nem született kielégítő válasz arra vonatkozóan, hogy mit tekintsünk vidéknek (Magyarországon sem). A vidékkutatók többsége egyetért azzal, hogy a vidék definiálása rendkívül bonyolult, szinte lehetetlen próbálkozás. Ugyanakkor a vidék egyre markánsabb átalakulása, a mezőgazdaság dominanciájának csökkenése miatt egyre növekvő politikai és társadalmi igény jelenik meg a vidék meghatározása iránt.

1.3.1. A vidék definiálása: a vidék szociális reprezentációja

Halfacree a vidék definiálásának négyféle formáját különbözteti meg (Halfacree–Boyle, 1998). Az első döntően statisztikai és egyéb mutatókra támaszkodva próbálja meghatározni a megfelelő eszközöket és adatokat arra vonatkozóan, hogy mit tekintsünk vidéknek. Paul Cloke és munkatársai Angliában például főkomponens analízis segítségével hozták létre az ún. ruralitás mutatót a 70-es években (Cloke, 1977), amit többször is frissítettek például az adminisztratív változásokat figyelembe véve (Cloke–Edwards, 1986). Döntően ez a fajta megközelítés nem definiálja a vidéket, csak a különböző mutatók segítségével megpróbálja leírni.

A vidék meghatározások második formája a közösségkutatásokhoz kapcsolódik. Ez a fajta megközelítés a vidék társadalmi-kulturális meghatározottságát hangsúlyozza. (például Cohen, 1985; Brennan et al., 2008) Halfacree és Boyle (1998) szerint azonban ezt a megközelítést erőteljes környezeti determinizmus jellemzi, ami mind elméleti, mind empirikus hiányosságokat okoz, és döntően ez a fajta meghatározás nem tud választ adni arra, hogy miért éppen egy adott helynek kell hordoznia a vidék társadalmi-kulturális vonásait.

A harmadik megközelítés már újabb keletű és a lokalitás-kutatásokhoz kapcsolódik. A lokalitások, a helyi cselekvés és a helyi társadalmon kívülről érkező akciók vizsgálata az 1990-es években került a vidékkutatások középpontjába. (Marsden et al., 1990a; Enyedi, 1991; Csite, 1999; Petrás, 2005). Ez a vidéket a lokalitás meghatározott formájaként értelmezi, és a helyi társadalomban meglévő mértékek, struktúrák alapján írja le a vidék

sajátosságait, ami megkülönbözteti a várostól. A legfőbb probléma ezzel, hogy a lokalitások belső sajátosságait figyelembe véve nem ad egyszerű definíciót arra, hogy mi a vidék, hanem tovább bonyolítja azt. A vidéki társadalmak leírására Flynn és Lowe (1994) például gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai mutatókat használt és ezek alapján négy vidéktípust dolgozott ki a vidéki helyi társadalmak fejlődési útjainak leírására. Az első a *megőrzött vidék,* ahol a fejlesztésellenes, környezetvédelmi attitűdök erőteljesen befolyásolják a helyi politikát, a domináns csoport itt a városból vidékre költöző középosztály, amely törekvéseiben, érdekeiben ellentétben áll a helyi, mezőgazdaságban érdekelt rétegekkel. A második az ún. *versengő vidék*, amely egy konfliktus terhelt vidéket jelent, a domináns erőcsoport itt a mezőgazdasághoz kötődik, és a helybeliség jelenti a politikai diskurzus alapját. Az ilyen területek jellemzően messze esnek a nagyvárostól. A következő típus a *paternalista vidék*, ahol a nagyobb magánbirtokosok dominanciája érvényesül, és jellemzően a térhasználatban az elitcsoportok tevékenységei a mérvadók (pl. vadászat, golf, stb.). Végül a *klientalista vidék* típus azokat a térségeket jelenti, ahol az ellenurbanizációs folyamatok egyáltalán nem jelentek meg. Ezek a területek erőteljesen rá vannak utalva a külső, döntően állami támogatásokra, klientalista kapcsolatokkal kötődnek a fejlesztési ügynökségekhez. A politikai diskurzust a közösség jólétének növelésének igénye hatja át (Csite, 1999).
Az attitűdök, diskurzusok fontosságát, különös tekintettel a megőrzött vidék típusnál, ahol a középosztály értékei, értelmezései dominálnak, ez a fajta definíciós megközelítés is hangsúlyozza, ugyanakkor a vélekedések, attitűdök csak egy elemét jelentik a felhasznált mutatóknak, nem kapnak kitüntetett figyelmet a meglehetősen komplex definíciós keretben.
Döntően a fenti definíciós hiányosságok vezettek a vidék szociális reprezentációjának előtérbe kerüléséhez. Hoggart és szerzőtársai például (Hoggart et al., 1995; Overbeek, 2006) a vidékreprezentációjának négyféle hagyományát különböztetik meg az unió tagállamaiban. A *mezőgazdaság hagyománya* a vidéket a mezőgazdasági termelés helyszínének tekinti, a *természeti reprezentációban* a vidéki táj és a természet a fogyasztás helyeként jelenik meg, az *értelmezés mediterrán típusában* a vidéknek kulturális és ideológiai jelentősége van, a *vidék peremjellegű felfogásában* pedig az érintetlen természet, a vadon és a hegyvidék dominál.
A megközelítés a szimbolikus-interakcionizmushoz (Mead, 1973; Goffman, 1981), és még inkább Moscovici (idézi László, 2000a,b) szociális reprezentáció elméletéhez kötődik. Moscovici definíciója szerint a szociális reprezentáció értékek, elképzelések és tevékenységek rendszere annak érdekében, hogy a szubjektum, az individuum képes legyen megküzdeni és tájékozódni mind a materiális, mind a szociális térben, hogy képes legyen kommunikálni, azon keresztül, hogy nevet ad a szociális változásoknak, kódolja őket, csoportosítja, és egyértelműen osztályozza a világának a különböző aspektusait, akár egyéni, akár csoportos történéseit (László 2000a,b). A szociális reprezentáció elmélete markánsan konstruktivista elmélet, mely szerint a kultúrák, csoportok és egyének számára a társadalmi valóságot a szociális reprezentációk képviselik. A társadalmi valóság konstrukciója tehát a szociális reprezentációk alapvető funkciója. A szociális reprezentáció kategóriája illeszkedik a durkheimi gondolatrendszerbe, köztes reprezentációs formának tekinthető a kollektív és az egyéni reprezentáció között (László, 2000a). Durkheim (1894 magyarul 1978) szerint a kollektív reprezentációk a nyelvben, az intézményekben és a szokásokban testesülnek meg, és ezek az egyéni tudattól független objektivációk jelentik a társadalmi működés lényegét. A kollektív

reprezentációk vizsgálata önmagában elegendő a társadalom működésének megértéséhez, további elemzésnek nem vethető alá, a reprezentációk tehát dolgok. Ugyanakkor Durkheim a társadalomtudományokon belül a pszichológiának önálló tárgykört jelölt meg, ami a reprezentációk struktúrájának és dinamikájának vizsgálatát jelentette (Némedi, 1996). Moscovici pedig azzal indokolja a szociális reprezentáció bevezetésének szükségességét, hogy a modern a durkhemi kollektív reprezentációk (tudomány, vallás) már nem terjednek ki az egész közösségi életre. A különböző társadalmi alcsoportok bizonyos kulturális tárgyakról saját reprezentációs formákat alakítanak ki, a szociális reprezentációk kutatásának ezeknek a köznapi gondolkodásban létrejövő reprezentációknak a megismerése a fő feladata. A szociális reprezentáció elmélete szerint a társadalmi kommunikáció és a köznapi gondolkodás a világ új és időszerű jelenségeit a közösség számára használható szociális reprezentációvá alakítja. A szociális reprezentáció összekapcsolja tehát a pszichikus és a társadalmi jelenségszinteket (László, 2000a). Ezáltal a fogalom és elmélet rokonítható Durkheim tanítványa Maurice Halbwachs kollektív emlékezet teóriájával (Halbwachs, 1992). Halbwachs szerint az emlékezet nem egyéni természetű, hanem a társadalmi kommunikációhoz kötött, tehát a szociális reprezentációkhoz hasonlóan a kollektív emlékek is a társadalmi kommunikációban jönnek létre, és mindkét elmélet nagy hangsúlyt fektet a pszichológiai folyamatokra. A két elmélet fő különbsége, hogy míg Halbwachsnál a kognitív szerveződés alapformája a narratívum, addig Moscovici a képek és fogalmak metaforikus áramlását hangsúlyozza, és nem fordít figyelmet a narratív gondolkodási módokra. Mindezekből következően pedig a kollektív emlékezet mindig a múltra irányul, míg a szociális reprezentáció az újra, a csoport jelenére és jövőjére (László, 2003).
A vidékreprezentáció Moscovici szociális reprezentáció elméletét alapul véve született, ugyanakkor az elemzések szintjén Moscovicitől eltérően figyelmet szentel a narratívumnak is (Halfacree, 1993, 1995). A vidékreprezentációjának elmélete a vidéket a hely reprezentációjának tekinti. Ezáltal a vidék a valóság szerveződésének, értelmezésének és közvetítésének társadalmilag meghatározott kognitív jelentéseként jelenik meg. Az így definiált vidék egy virtuális struktúrává válik, ebből következően, ahogy egy adott helyen a vidéket érzékeljük, az valójában egy vagy több szociális reprezentáció fizikai lenyomatai (Hafacree, 1993, 1995, 2006; Halfacree–Boyle, 1998).

1.3.2. A vidékreprezentációk magyarországi kutatása

A vidékképek, a vidékreprezentációjának kutatásával Magyarországon csak kevés kutató foglalkozott. A *Vidék- és falukép a változó időben* című szöveggyűjtemény (Kovách szerk., 2007) a 19. század közepétől napjainkig mutatja be a magyar vidék imázsait, szövegek és képek segítségével. Korábban már publikált, szerkesztett szövegekkel, parlamenti beszédek részleteivel, televíziós műsorokkal, a falusi turizmus szórólapjainak és reklámkiadványainak segítségével szemlélteti a változásokat és a történelmileg meggyökeresedett elemeket.
A magyar vidékkép összetett, hasonlóan más európai országokéhoz. Kovách Imre szerint a magyar vidékkép kettős, van egy idilli és egy meglehetősen kritikai oldala. Az idilli vidékképben a falu és a paraszti kultúra mint a nemzeti kultúra letéteményese, alapja, hordozója jelenik meg, a kritikai

vidékképben pedig a vidék állapotának és a vidéken élők életkörülményeinek problémáján, a modernizáció szükségességén van a hangsúly (Kovách, 2003, 2007).
A magyar lakosság vidékképével, vidékkel kapcsolatos attitűdjeivel legrészletesebben az MTA Politikai Tudományok Intézetének Vidék 2005 című kutatása foglalkozott. A kutatás eredményei szerint a turizmus által közvetített vidékképek erőteljesen vannak jelen a magyar lakosság vidékimázsában. A magyar lakosság többségének vidékképében fontos helyet foglalnak el a természeti tájak, a kirándulóhelyek, a Balaton, a hegyvidék, a Hortobágy/puszta, a tanyák, a helyi népviselet, a helyi népszokások és a tájjellegű ételek. Ez a fogyasztás alapú vidékkép, amire a turizmus is támaszkodik, de a médiában és egyéb városi színtereken is megjelenik, legnagyobb arányban a budapestiekre jellemző, de elfogadottsága, jelenléte a teljes lakosság körében is jelentős. Mindez arra enged következtetni, hogy a városiak a saját képükre formálják a vidéket a javak és szolgáltatások fogyasztóiként, de az így létrehozott vidékimázst a kínálati oldal, a vidékiek is magukévá teszik. Hasonló kép bontakozik ki a vidék építészeti, morfológiai elemeinek megjelenésével kapcsolatosan is a lakosság vidékképében, amelyben leghangsúlyosabban a paraszttház van jelen. A paraszttház mint építészeti elem a vidék történelmének is hordozója, olyan képet közvetít a vidék imázsában, amely a paraszti hagyományokhoz köthető. A fentiekkel ellentétben a vidék társadalmáról a Vidék 2005 kutatás eredményei alapján egy meglehetősen negatív kép rajzolódik ki. A vidék társadalomképében számos leszakadó társadalmi csoport jelenik meg, úgymint a cigányok, szakképzetlenek, nagycsaládosok, öregek.
A magyar vidékkép tehát rendkívül összetett. A vidékről kialakult képzetekben döntően kétféle látásmód érhető tetten. Az egyik egy élmény-centrikus vidékképet jelent, amely leginkább a turizmus által közvetített imázselemek elfogadottságában jelenik meg. Ennek az alapvetően pozitív vidékképnek a jelenlétét bizonyítják a turizmuskutatások is (Fejős–Szíjártó, 2000, 2002). A pozitív, élmény-centrikus vidékkép alapja az ún. turistatekintet, ami a mindennapitól eltérő, a tradicionálisra, autentikusra érzékeny látásmódot takar (Pulay, 2002).
A másik látásmódot a probléma-centrikusság jellemzi, amit a Vidék 2005 kutatásban leginkább a vidéki társadalmi csoportokról alkotott képzetek reprezentáltak. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a vidék imázsában a fikció győzedelmeskedik a valóság felett, a vidékről alkotott elképzelések mentén új világok, az élmény és a probléma világa strukturálódik, leegyszerűsítve a valóság komplexitását. A vidékképek és -képzetek a vidék szimbolikus megszerveződését tükrözik. A vidékimázsokban döntően a külső szereplők igényei, képzetei reprezentálódnak, amit a vidékiek elfogadnak, interiorizálnak (Csurgó, 2007b, Megyesi, 2007b).

1.3.3. Konstruktivizmus: Az uralkodó paradigma?

Napjaink vidékszociológiai irodalmának tehát egyik vezető megközelítése a társadalmi konstruktivizmus és témái a reprezentáció és diskurzus. Ugyanakkor természetesen megjelenik ennek a megközelítésnek a kritikája is. Néhány szerző már poszt-konstruktivista fordulatról beszél, amely túllép a 1990-es évek domináns vidékszociológia megközelítésén, és olyan elméletek is jelentőssé válnak, mint a Latour-féle cselekvőhálózat elmélet. Castree és Braun a természet vidékszociológiai vizsgálatán mutatják be a konstruktivista megközelítés jelentőségének csökkenését. Szerintük az

elmúlt tíz évben a vidékkutatások a természetet társadalmi konstrukció eredményének tekintették, de mára a konstruktivizmus jelentősége csökkent. Ennek oka, hogy a konstruktivizmus filozófiai korlátai nyilvánvalóvá váltak. Ugyanakkor a vidékkutatók nem egységes értelemben használják a társadalmi konstrukció fogalmát, mivel nincs egy általános meghatározása, csak különböző modellek és megközelítések vannak, amit a kutatók alkalmaznak. Castree és Braun szerint a társadalmi konstruktivizmus problematika bizonyos témákat az ontológiai feltételezések szintjére korlátoz. Szerintük a poszt-konstruktivista váltás valódi fordulatot jelent, legfőképpen a természet kutatásában (Castree–Braun, 2006).
Valódi paradigmaváltásról egyelőre azonban még nem beszélhetünk, hiszen ezek az elméletek csak a vidékszociológiai témák egy részét érintik. A reprezentáció, diskurzus, diszkurzív stratégiák kutatása egyelőre rendkívül népszerű és számos esetben képes integrálni az újabb (poszt-konstruktivista) megközelítéseket is. A vidék szociális reprezentációjának kutatói például egyre inkább támaszkodnak a cselekvőhálózat elméletre, (Latour idézi Szabari, 2007) amely szerint a cselekvések hálózatokba sorolódnak, és ezáltal a viselkedések stabilizálódnak a hálózatba bevont cselekvők (humán és nem-humán) érdekeinek megfelelően. A vidék szociális reprezentációja, ami viselkedésekben, elvárásokban, normákban fejeződik ki, elhelyezi az egyéneket a vidék hálózataiban (Halfacree–Boyle, 1998; Halfacree, 2006).

***

Összefoglalva, a vidékszociológia történetének, nemzetközivé válásának egyik hozadéka, hogy alaphipotézisévé vált, hogy a vidék-város ellentét társadalmi konstrukció eredménye, és hogy a vidék alapvetően reprezentációként létezik, és a szociológiai vizsgálat tárgyát képezi mind a társadalmiság, mind a térbeliség, amit a cselekvők hoznak létre és interpretálnak. Vagy még inkább úgy kell vizsgálni a vidék esetében a társadalmit, hogy közben definiáljuk a teret. Az a tény, hogy a vidék egy konstruált reprezentáció és nem egy kézzelfogható valóság még nem üresíti ki a vidékszociológia tárgyát, hiszen azt éppen azok a folyamatok képezik, amelyen keresztül a cselekvők létrehozzák a saját vidékképüket a saját környezetüknek megfelelően, ahogy meghatározzák magukat az uralkodó ellentétek vonatkozásában, ahogy megtalálják identitásukat, és amelyen keresztül ez az identitás általánossá válik. Kézenfekvő tehát, hogy a vidék-város között van különbség, de ezt az ellentétet minden társadalom újraértelmezte. A vidék egy társadalmi kategória, amelyet minden társadalom használ és alakít, és ez a társadalmi konstrukció és minden, ami hozzá kapcsolódik, jelöli ki a mai vidékszociológia tárgyát (Mormont, 1987, 1990; Halfacree, 1995, 2006; Cloke, 1997; Frows, 1998; DuPuis 2006).

2. Diskurzus és reprezentáció – a poszt-strukturalista vidékszociológia tárgya és módszerei

A Mormont által bevezett konstruktivista (vagy más megfogalmazás szerint poszt-strukturalista (Halfacree, 1993; Halfacree–Boyle, 1998) megközelítés, és új kategóriája, a ruralitás, valamint elemzési eszközei: a diskurzus és reprezentáció a jelenkori vidékszociológiában rendívül népszerű. Az új irányzat képviselőinek közös sajátossága, hogy a megközelítés

középpontjában a világot újradefiniáló, jelentéskonstruáló társadalmi cselekvő alakja áll (Mormont, 1990; Csite, 1999; Halfacree,1995, 2006).
A konstruktivista megközelítést alkalmazó vidékszociológia, a viszonylag egységes elméleti kiindulópont ellenére, tárgyában rendkívül sokszínű. Az utóbbi évtizedekben megjelent írások közül kiemelkednek azok a tanulmányok, amelyek a hangsúlyt a diskurzusok és vidékreprezentációk elemzésére helyezik. Ide tartoznak többek között a vidékszociológiai irodalom azon témájú írásai, amelyek a vidék diskurzusok és imázsok felértékelődésének fejlesztéspolitikai következményeit elemzik. Nagy hangsúllyal jelennek meg továbbá azok a munkák, amelyek a vidék egy meghatározott reprezentációját a vidék idilli imázsát, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó fogyasztói imázst állítják az elemzés középpontjába. Végül pedig új megközelítésként jelenik meg, kapcsolódva a diskurzusok és imázsok elméletéhez és módszertani megközelítéséhez, a ruralitás és gender kérdéskörének összekapcsolása. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül a vidékszociológiai írások néhány példáján mutatom be a konstruktivista (poszt-strukturalista) vidékszociológia tárgyi és módszertani sokszínűségét. Ezek az írások jól reprezentálják a fő kutatási témákat és elemzési irányokat. A rendkívül gazdag irodalomból azokat a témákat emelem ki, amelyek egyrészt központi helyet foglalnak el a jelenkori vidékkutatásokban, másrészt az elméleti–módszertani hátterét biztosítják a kutatási eredményeim értelmezésének is.

2.1. Vidék diskurzusok

A konstruktivista megközelítés egyik meghatározó területének számít a vidék (ruralitás) diskurzusok elemzése. A diskurzust a vidékkutatók a fogalom szociálpszichológiai értelmében használják, amely diskurzusnak tekinti a formális és informális beszélt interakciót és az írott szövegek minden formáját. Emellett a diskurzusok elemzésénél a vidékkutatók nagyban támaszkodnak Foucault (1991) diskurzuselméletére. Abból indulnak ki, hogy a diskurzusok a mindennapi élet anyagi és társadalmi részeiről szólnak és egyben meghatározzák a viselkedést is. Azaz a diskurzusoknak társadalmi és kulturális hatása van (Foucault, 1991).
Az egyik legismertebb poszt-strukturalista modellje a vidék elemzésének Jones (1995) nevéhez fűződik, aki négy típusát különbözteti meg a vidék diskurzusoknak, annak alapján, hogy ki termeli, ki hozza létre a diskurzust. Az első típus a *laikus diskurzus*, ami az emberek mindennapi kommunikációját jelenti a vidékről. A második típus a *populáris diskurzus,* amelyben a kulturális produktumokon (irodalom, média, művészet stb.) keresztül konstruálódik a vidék. A harmadik típus a *professzionális diskurzus*, ami a politikai és adminisztratív döntéshozók, valamint a tervezők vidékdiskurzusát jelöli. Végül a negyedik típust a *tudományos diskurzus* jelenti, azaz a vidékkutatók vidékkonstrukciói. A négy diskurzus között interakció és hatalmi kapcsolat van. A vidék diskurzusok elemzésénél Jones szerint nem csupán az a fontos, hogy ki mit gondol a vidékről, hanem az is, hogy kinek van hatalma megállapítani egy adott helyről, hogy az vidék vagy város, értékes vagy értéktelen, és hogy mindez milyen következményekkel jár.
Halfacree (2004) egyetértve azzal, hogy a vidékreprezentáció kutatásának egyik lehetséges módja a diskurzusok elemzése, egy másik modellt hozott létre, lényegében Jones modelljéből kiindulva, Lefebvre társadalmi tér

triádjának felhasználásával. Lefebvre társadalmi tér triádjának első eleme a *téri praxis (pratique spatiale),* amely magába foglalja a tér érzékelésekor érvényesülő gyakorlati szempontokat, amelyek a nem reflektált hétköznapiság szintjén álló megtapasztalt tér létrejöttét és újraalkotását eredményezik. A triád másik eleme az ideológiai-kognitív jellegű *téri reprezentáció (représentation de l'espace),* amit leginkább a tudományok (például matematika, filozófia, építészet, szociológia) rendeznek a tér kognitív értelmezése során fogalmi szinten megjelenő formába. A harmadik összetevőt a terek és azok komplex szimbolizációjának együttesében jelentkező *reprezentációs terek (espaces de l'représentation)*, az önkifejezés, a megélés terei alkotják. Ezek elsősorban azokhoz a képekhez, szimbólumokhoz kapcsolódnak, amelyek kiegészítik a térben megjelenő tevékenységeket, továbbá a térrel kapcsolatos elgondolásokat. A térnek ez az összetevője is alávetett az adott társadalom uralkodó rendjének, az azt kifejező diskurzusoknak (Lefebvre idézi Varró, 2004).
Halfacree (2004) a fentiekből kiindulva a vidék értelmezésének négy kategóriáját hozta létre: (1) *az anyagi lokalitás (material locality)*, amely lényegében a köznapi vidékfelfogást takarja. A (2) *vidék formális reprezentációja (formal representation of rural),* ami a tudományos/szakmai diskurzusban érhető tetten. A (3) *vidék mindennapi valóságai (the everyday lives of the rural),* amelyek a mindennapi gyakorlat által befolyásoltak és a populáris és laikus diskurzus termeli és végül a (4) *vidék laikus diskurzusa (lay discourses on rurality)*, ami lényegében megegyezik Jones kategóriájával (Halfacree, 2004). Majd egy későbbi művében Lefebvre elméletét alapul véve Halfacree (2007) egyenesen amellett érvel, hogy a reprezentációk, a mindennapi élet és a lokalitások (Lefebvre kategóriáiból kiindulva) alapján határozható meg a vidéki tér. Mindezeket alapul véve alkotja meg a *vidéki tér általános modelljét (general model for rural space*). A modell három fő elemből épül fel, amely segítségével megragadható és leírható a vidéki tér. Az első elem a lokalitás, amely a relatíve különböző társadalmi és térbeli gyakorlatokat jelenti kapcsolódva a fogyasztási és termelési tevékenységekhez, a második a vidék formális reprezentációja, amit a kapitalista érdekek, a kultúra meghatározó alakjai és termékei, tervezők és politikusok befolyásolnak. A harmadik pedig a mindennapi gyakorlatokat jelenti vidéken, ami meglehetősen szubjektív és változatos, a koherencia és töredezettség eltérő szintjeivel jellemezhető, és kisebb vagy nagyobb mértékben befolyásolja a többi kategóriát.

1. ábra Halfacree modellje

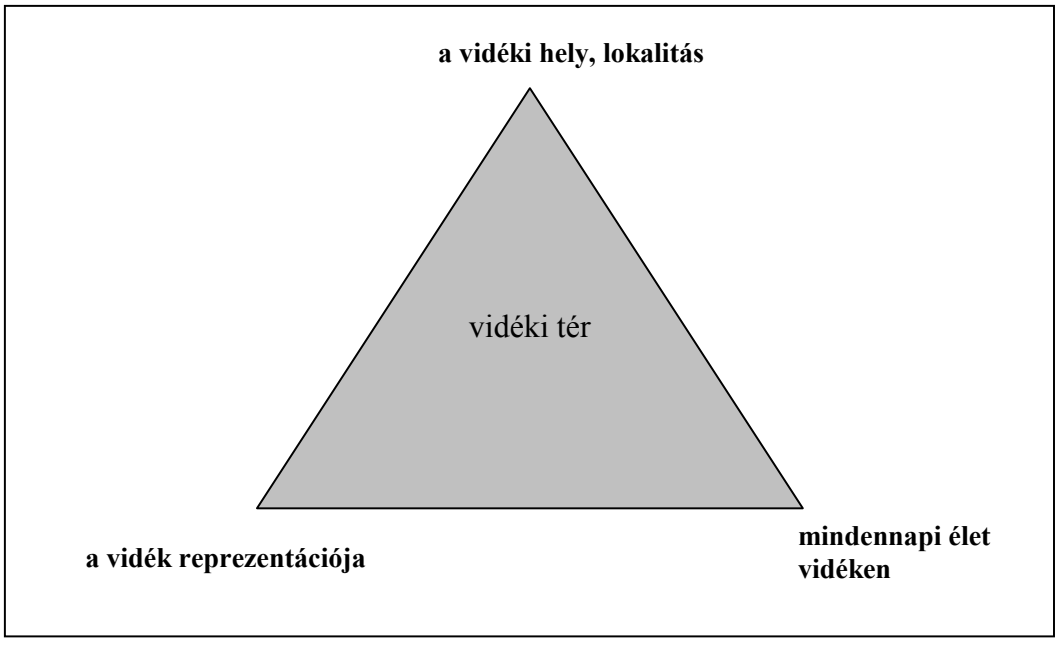

Példaként Halfacree az alapvetően vidéki teret (radical rural space) írja le, amely a poszt-produktivista korszak ellenére erőteljesen őrzi a vidékiség alapelemeit. A lokalitások szintjén ezt azokkal a területekkel azonosítja, amelyekre a környezeti beágyazottság, a decentralizált és önrendelkező társadalmi gyakorlatok jellemzők. Jellemző tevékenység a biogazdálkodás és a hozzá tartozó egyéb környezettudatos, fenntarthatóságot előtérbe állító tevékenységek. Döntően mezőgazdasági területek ezek, a fejlődés alacsonyabb fokán. Ezt követően a reprezentációk szintjén meghatározó brit szervezetek és személyiségek dokumentumait és kijelentéseit elemezve mutatja be, hogy hogyan reprezentálódik az alapvetően vidéki tér. E szerint az alapvetően vidéki tér erőteljesen a földhöz és a mezőgazdasághoz kötődik. A mindennapi élet esetében pedig brit kutatási eredményekre hivatkozva határozza meg az alapvetően vidéki térben az életforma ideáltípusát, amelynek fő elemei a (1) diszkrimináció, tehát hogy a vidéki emberek előítéletesek, a (2) bizonytalanság, a vidéki élet kihívásai, a (3) befelé fordulás, amelynek jellegzetes példája az 1960-as 70-es évek „vissza a földhöz mozgalma„ és a (4) csalódás, ami a változatlanság, a minden ugyanaz érzéséből származik. A modell alkalmazásának példája során Halfacree dokumentumokra, korábbi kutatási eredményekre támaszkodik, és nem kínál módszertani fogódzókat vagy elemzési példákat a modell konkrét kutatási alkalmazására. Mégis ez a modell tekinthető az egyik legrészletesebben kidolgozott elméleti-módszertani alapjának a vidékreprezentációt középpontba állító vidékkutatásoknak, alkalmazására saját kutatási eredményeim elemzésekor magam is kísérletet teszek.
A továbbiakban néhány konkrét kutatás példáján keresztül mutatom be a vidékdiskurzusok elemzésének módszerét és eredményeit. Célom a módszerek és megközelítések sokszínűségének illusztrálása.

2.1.1. Diskurzusok a vidékről a politikában

A diskurzusok sokszínű elméleti megközelítése mellett a diskurzusok empirikus kutatása is rendkívül szerteágazó a vidékszociológiában. Frouws (1998) konkrét társadalom-politikai szövegek elemzésén keresztül megállapítja, hogy a diskurzus megkonstruálja saját tárgyát, jelen esetben a vidéki területet és annak ruralitását. Frouws szerint Hollandiában a vidék értelmezésének és reprezentációjának három jellegzetes típusa van: az *agrárius,* amelyben a mezőgazdaság és a farmerek jelennek meg, az *utilitárius*, amelyben a fő hangsúly a gazdasági versenyképességen, a fejlődési lehetőségeken van, és a *hedonista*, amely a kulturális értékekre, a vidék szépségére fókuszál. A diskurzusnak alkotó hatalma van: a képeken, képzeteken, állításokon keresztül jelentéssel ruházza fel a világot önmagunk és mások számára egyaránt. A különböző szereplők (pl. farmerek, vidéki emberek, politikusok) szelektíven jelennek meg ebben a társadalmi reprezentációban, eltérő helyzetükből, társadalmi kapcsolataikból, érdekeikből adódóan (Frouws, 1998).
Richardson szerint a hatalmi viszonyok vizsgálatán túl a vidéki társadalom szempontjából fontos annak is figyelmet szentelni, hogy a politikai tudás és racionalitás hogyan oszlik szét a politikai harcokban a vidékről szóló politikai diskurzusok tükrében, abban a politikai folyamatban, amelyben kialakul és intézményesül. A diskurzust eltérő módon értelmezi, nem egyszerűen egy kommunikációs jelenségként, hanem mint lehetséges gondolatok komplex entitását, stratégiát és értéket, amit a hatalmi viszonyok és tudás közötti kapcsolat alakít, és ami a nyelvben és a

gyakorlatban fejeződik ki. Diskurzuselemzésében a foucault-i megközelítésre támaszkodik, ennek lényege, hogy nem csupán a retorikai elemeit vizsgálja a diskurzusnak a politikai dokumentumokban, hanem a hatalmi viszonyokat is egy szélesebb politikai folyamatban. Megállapítja, hogy az európai vidékdiskurzus, a politikai dokumentumok jelenlegi retorikája valójában politikai harcok sorozatát fedi (Richardson, 2000).

A diszkurzív politikai harcok sajátos példáját adja a magyar fejlesztéspolitikában kibontakozó vidékdefiníciós vita. A 90-es években a magyar fejlesztéspolitikában és hozzá kapcsolódóan a tudományos életben éles definíciós vita bontakozott ki a körül, hogy mit tekintsenek vidéknek, rurálisnak. Sem a magyar tudományban, sem a közigazgatásban nem volt és nincs egzakt vidékfogalom. A vidék inkább mint nem városi használatos, de ez a fogalom pontatlan, nincs társadalmi konszenzus arra vonatkozóan, hogy mit nevezzünk vidéknek. A vidék nem köthető egyetlen településkategóriához, a faluhoz, a vidéki életforma ugyanúgy lehet a kisváros és a tanya sajátja (Csite–Kovách, 2002). A meghatározást tovább nehezíti, hogy a köznyelvben a vidék sokszor negatív jelentéstartalommal jelenik meg.

A fenti definíciós bizonytalanságokkal párhuzamosan a 90-es évek közepén-végén a különböző érdekű politikai, gazdasági és szakértői csoportok próbálták az EU fejlesztési céljai és módszerei szerint meghatározni a magyar vidéket, mint a vidékfejlesztés tárgyát. Alapvetően két nagyobb érdekcsoport az agrárlobbi és a területfejlesztési lobbi ütközött össze, és a diszkurzív harcot követően megszülető vidékdefiníció a rurális térségeket a mezőgazdaság jelenlétével határozta meg, és a vidékfejlesztés, mint a területfejlesztésnek alárendelt rendszer jelent meg. A definíciós versenyben a magyar vidék komplexitása mezőgazdasági és népesedési kérdéssé egyszerűsödött (Csite–Kovách, 2002). A kialakult helyzet cselekvésre késztette a hazai vidékkel foglalkozó tudományos közeget is. 1998 őszén Kovács Teréz szociológus indított el szakmai vitát a *Gazdálkodás* című folyóiratban megjelent *„Mi tekinthető vidéknek?”* című írásával (Kovács T., 1998), amihez több jelentős hazai vidékfejlesztési szakértő is hozzászólt (a definíciós vita anyagát lásd részletesen Kiss L., 2007). Célja az volt, hogy a területfejlesztési lobbival szemben kiterjessze a vidék fogalomkörét és ezzel a vidéknek adható támogatások esélyét és nagyságát. A diszkurzív harcokban két érdekcsoport formálódott hálózattá, az agrárfejlesztők és vidékfejlesztők, akiknek ellentéte, harca tükröződik a hazai vidékfejlesztési rendszerben (Csite, 2005). Egységes vidékdefiníció nem született (nem is születhet, elfogadva a konstruktivista vidékszociológia téziseit (Mormont, 1987, 1990; Halfacree–Boyle, 1998 stb.), a különböző politikai szereplők és dokumentumok eltérő tartalmi elemekkel és hangsúlyokkal definiálják a vidéket, mint a vidékfejlesztési rendszer célterületét.

A vidékkép a magyar politikai diskurzusokban a rendszerváltozást követően tehát egyre hangsúlyosabbá vált. A vidéki gazdasággal, politikai élettel és társadalommal kapcsolatban nagyon sok döntés, törvény született, ugyanakkor a vidék meghatározására máig nem született valódi konszenzus. A népies műparasztok idillikus képzetén át a nyomorúságos, elmaradott területekig széles skálán mozog a vidék képzete a parlamentben. A parlamenti vidékdiskurzusok alapján úgy tűnik a legsikeresebb imázsnak a vidéket a mezőgazdasággal azonosító kép bizonyul, valamint sikeresnek tekinthető még a vidék elmaradottságát, szegénységét hangsúlyozó vidékkép is. Az imázsteremtés azonban még ma is tart, számtalan egymás mellett létező vidékimázs verseng a politikai diskurzusokban (Csurgó, 2007a; Kovách, 2007). A magyar parlamentben elhangzott politikai beszédek

elemzése az mutatja, hogy a politikai diskurzusban egyre komplexebbé válik a vidékkép, még ha egyelőre a komplexitása döntően a problémák sokszínűségében fogható is meg. A politikai beszédek az uralkodó ideológiát tükrözik. E szerint pedig a mai magyar vidék a mezőgazdaság színtere, ahol súlyos társadalmi, gazdasági problémák vannak. Ennek is köszönhető, hogy a vidékfejlesztési koncepciók szorosan kötődve az agrárfejlesztéshez a szegénység és elmaradottság felszámolására fókuszálnak. Ezt bizonyítja a fejlesztési dokumentumok vidékértelmezésének elemzése is. Megyesi (2007a) a magyar vidékfejlesztés egyik legjelentősebb dokumentumának az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Programnak a vidékértelmezését hasonlítja össze a magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjeivel. A dokumentum a vidéket döntően a mezőgazdaság helyeként szemléli és ehhez kapcsolódóan használja az idilli vidékkép illetve a leszakadó vidékkép bizonyos elemeit. A dokumentum vidékképe a Flynn és Lowe (1994) által leírt paternalista illetve klientalista vidék kialakulását vetíti előre, ahol a támogatásokat, a fejlesztéseket a nagybirtok érdekei határozzák meg (paternalista) illetve a vidék alapvetően a külső támogatásoktól függ (kilentalista). A dokumentum határozottnak tekinthető vidékértelmezésével szemben a magyar lakosságnak nincs egy határozott vidékképe, számtalan egymással ellentétes attitűd és vélemény van jelen a mai magyar vidékről, állítja Megyesi a Vidék 2005 reprezentatív felmérés eredményei alapján. A magyar lakosság tehát „látja a tudományos közleményekben is igazolt sokszínűségét a magyar vidéknek, amiről azonban a magyar vidék- és agrárfejlesztést meghatározó egyik legfontosabb dokumentum nem vesz tudomást" (Megyesi, 2007a: 86). A magyar politika vidékdiskurzusának elemzései tehát azt jelzik, hogy a diszkurzív verseny a vidék és a vidékfejlesztés fogalmának meghatározása körül bontakozott ki, hisz egy sikeres definíció a fejlesztési források felosztása feletti befolyás alapja.
Görög kutatók a vidék professzionális diskurzusának egy szűkebb területét vizsgálva a kulturális identitás és integráció kutatásakor a vidéki Görögországban kitüntetett figyelmet szentelnek a folklór diskurzus elemzésének. A vidéki területek vonatkozásában a hivatalos kulturális politika a szélesebb társadalmi-gazdasági fejlesztésektől elkülönítve kezeli a kulturális fejlődést. A kulturális fejlesztések jellemzően a kultúrházak létrehozására koncentrálnak, ami a kultúra szétterjesztését jelenti (dispense culture), illetve a vidéki kultúrát a folklórral azonosítják. Mindezek azonban a kutatók szerint nem képesek megállítani a helyi identitás pusztulását és nem elégítik ki a fiatalabb generációk szórakozási igényeit sem. A helyi identitás és kultúra védelme és fejlesztése nem csökkenti a ruralitás folklór alapú muzeumifikációját ('*museumification*'), utópikus konstrukcióját a városiak számára. A tömegkultúra elhamarkodott elfogadása nem képes kezelni a vidéki fiatalok kulturális depriváció̧ját. A kutatók szerint több figyelmet kellene fordítani a vidéki területek néprajzi és történeti kutatására, mint a kultúra forrására, amely rávilágít az emberiség és természet kapcsolatára, és figyelembe veszi a bonyolult és szerteágazó kapcsolatot kultúra, gazdaság és társadalom között helyi szinten (Caftanzoglou–Kovani, 1997).

2.1.2. A laikus diskurzus elemzése

Baker és Brown az egyének szintjén, hátrányos helyzetű walesi régiókból származó egyetemi végzettségű emberek narratív életútjának elemzésével bizonyították, hogy a walesi kultúra, történelem és nemzeti identitás

jelentős szerepet játszik az egyének habituskonstrukciójában, aspirációiban. Az elbeszélők habitusában, – ahol a habitust Bourdieu (magyarul 1978) elméletéből kiindulva használják – a helyi, vidéki imázsok és szimbólumok számos formája jelenik meg. Ezek azok a tényezők, amelyek segítenek megérteni azt az ún. „aspirációs habitust" (aspirational habitus), amely az egyéneket vidékről a szélesebb városi értelmiségi kultúrába vezette. Az egyének életútjában a közösségtől való elszakadás mellett a társadalmi miliő jelentősége is meghatározó értékrendszerük megszilárdulásában, amely az iskolai teljesítményük alapja (Baker–Brown, 2008).

Az uralkodó vidék diskurzusban a vidék legtöbbször a várossal szemben jelenik meg. A jelenkori vidékkutatók többsége a hagyományos vidék-város dualisztikus szemlélet ellen érvel, és azt hangsúlyozza, hogy a vidék és város kiegészítik egymást (DuPuis, 2006; Cloke, 1997). Munkejord (2006) Jones és Halfacree diskurzus elméletén alapuló kutatása is a vidék-város szembeállításán alapuló uralkodó diskurzus létjogosultságát kérdőjelezi meg egy észak-norvég kistelepülés (Vadso) betelepülőinek diskurzuselemzésén keresztül. A vizsgálat középpontjában a laikus diskurzus és a ruralitás áll. A ruralitás, mint elméleti kategória jelenik meg, melynek bevezetését Munkejord szerint az teszi szükségessé, hogy a ruralitás (rurality) kifejezés sokkal kevésbé használatos a norvég nyelvben, mint a falu/vidék (rural). Ugyanakkor az emberek annak meghatározására, hogy hol élnek, gyakorlatilag nem használják azt a kifejezést, hogy vidéki terület (countryside). Ha valaki a norvég tengerparton, egy kistelepülésen lakik, soha nem mondja azt, hogy falun (village) él, hanem inkább azt, hogy egy halász közösségben. A falu (village) kifejezés a vizsgált személyek számára a dél-norvég farmokból álló településtípusra utal. Az olyan nagyobb településeket, mint a vizsgálatban szereplő Vadso, az emberek egy része városként (town) definiálja, míg mások azt mondják, hogy olyan kis hely, ahol sokféle ember él és sokféle tevékenységet végez.

Munkejord, Halfacree és Jones elméleteit alapul véve a Vadsora költözők reprezentációján keresztül elemzi a ruralitás laikus diskurzusát és annak kapcsolatát más diskurzusokkal. A vidék tudományos, szakértői diskurzusában meghatározó a regionális politika törekvése, amely stabilizálni kívánja a települési mintákat és serkenteni a gazdasági növekedést, különösen vidéken. Ez a diskurzus az öt vagy hat legnagyobb városi területet tekinti városnak és az összes többit vidéknek. Ez a kategorizáció alapvetően a népességszámot és a népsűrűséget veszi alapul, és ugyanezen kritériumok mentén határozza meg a tudományos diskurzus is a vidéket. Finnmark, ahol a vizsgált kisváros is található, mind a tudományos, mind a szakértői diskurzus szerint Norvégia legvidékiesebb területe. A média által közvetített populáris diskurzus Finnmarkról sokszínű és kettős, negatív és pozitív elemek egyaránt jellemzik. Finnmark pozitív diskurzusában a természet szépsége, a szabadidős tevékenységek széles lehetőségei jelennek meg, míg a negatív diskurzusok a zord időjárást, az elhagyatottságot, a halászati ágazat problémáit, a munkanélküliséget és az elvándorlást hangsúlyozzák. Ugyanakkor mind a negatív, mind a pozitív diskurzus a vidék-város szembeállításon alapszik, amely városnak Oslót a fővárost tekinti, és az összes többi terület ehhez képest vidékként jelenik meg, de a „legvidékibb" (a várostól legtávolabb eső) Finnmark. Ez a képzet nem csupán a populáris diskurzus, de ugyanúgy a tudományos és szakértői diskurzus egyik meghatározó sajátossága is.

Ezzel szemben a laikus diskurzusok elemzése azt mutatja, hogy a kisvárost a különböző lakók nagyon különböző módon szemlélik és konstruálják, a

beköltözők diskurzusa területileg specifikus, de konceptuálisan inkoherens. A beköltözők csoportjára döntően a kisváros idilli képzete jellemző, amelyben a természet szépsége, a szabadidős tevékenységek széles választéka, a biztonság és a békés hely jelenik meg, amely nagyon hasonlít a kutatók által leírt vidék idill képzetéhez (Halfacree, 1995; Walker, 2002; Bell, 2006; Short, 2006). Ugyanakkor a vadsoi beköltözők ezeket az idilli elemeket nem jelölik a vidéki jelzővel, sőt számos városi elem is megjelenik a lakóhely konstrukciójukban, mint a kávéházi élet, a társadalmi egyenlőség, vagy a nagyobb mobilitás. Szemben a populáris és professzionális diskurzussal, a Vadsora költözők lakóhely konstrukciójában a fővárostól való távolság, az alacsony népsűrűség és népességszám egyáltalán nem jelennek meg, Vadsot a saját tapasztalataikon keresztül határozzák meg más helyekkel szemben. A laikus diskurzusban, a vidéki élet jelentésének társadalmi konstruálásában a vidék-város sokkal inkább összekapcsolódik és nem pedig egymással szemben jelenik meg (Munkejord, 2006). Munkejord tehát explicite bizonyítja a különböző diskurzusok közötti ellentéteket, emellett az elemzés implicite arra is rávilágít, hogy a laikus diskurzussal szemben a professzionális és populáris diskurzusnak van nagyobb hatalma a különböző területek vidékként való meghatározásában, és hogy az uralkodó diskurzus hogyan ignorálja a laikus diskurzusok versengő képzeteit.

***

A kutatások tehát dikurzusnak tekintik a formális és informális beszélt interakciót és az írott szövegek minden formáját. A diskurzus elemzések középpontjában azonban nem a retorikai elemek, hanem foucault-i értelemben a diskurzus hatalmának vizsgálata áll.
Az elemzések vizsgálják:

- A diskurzus termelést és termelőket (professzionális, populáris, tudományos, laikus).
- A diskurzus típusokat (pl utilitárius, hedonista, agrárius stb.).
- A diskurzus hatalmát (melyik az uralkodó diskurzus?).
- A diskurzus kulturális-társadalmi-gazdasági hatásait.

A módszerek között dokumentumelemzések, interjúelemzések és kérdőíves felmérések egyaránt megtalálhatók.
A diskurzus tehát a képeken, képzeteken keresztül ruházza fel jelentéssel a tárgyát, amire vonatkozik, és mindez különböző társadalmi csoportokhoz köthető.
A továbbiakban részletesebben foglalkozom a vidékreprezentációk egy speciális és meghatározó csoportjával, a vidék idillel és a hozzá kapcsolódó fogyasztói imázzsal, amely központi eleme lesz a későbbiekben bemutatásra kerülő kutatásomnak is.

2.2. A vidék idill és a vidék fogyasztói imázsa

Cloke szerint – mint azt korábban már részletesebben is bemutattuk - mára a vidék egy társadalmilag konstruált diszkurzív kategóriává vált, ami nem köthető konkrét társadalmi térhez vagy terekhez. A vidék egy sokrétű társadalmi tér, ami átfedi a különböző földrajzi tereket, a vidékhez kapcsolódó mítoszok és szimbólumok pedig mint a társadalmi tér része értelmeződnek (Cloke, 1997). A társadalmi tér konstruálás rendszerében a

vidéket, a vidékreprezentációját döntően városi szereplőcsoportok alkotják. Ezek a szereplők, akik döntően középosztálybeliek a vidéket, mint fogyasztási helyet szemlélik, ahol a vágyott vidéki idillben élhetnek (Cloke, 1997, 2006; DuPuis, 2006; Csite, 1999; Dagevos et al., 2004; Bell, 2006). Ehhez kapcsolódva a vidék idill egyes elemei a piaci igényekhez igazodva válnak hangsúlyossá vagy hangsúlytalanná.

2.2.1. A vidék idill – általában

A vidék szociális reprezentációi, bár jelentőségüket tekintve meglehetősen változatos módon vannak jelen az ún. fejlett világban, alapvetően két csoportra oszthatók. Az első a vidéket a múlt elmaradottságának, maradványának tekinti. A másik szerint a vidék a béke és biztonság szigete a város bizonytalanságával szemben. Napjainkban szerte Európában a vidék nosztalgikus idealizációja egyre erőteljesebben jelenik meg, ami már nem pusztán a város tagadását és az alapvető értékek megőrzését jelenti, hanem egy jobb világ létrehozását célozza. Ezeket az új típusú, nosztalgikus és egyben a jobbítás szándékát tartalmazó képzeteket, a szociális reprezentáció ezen formáját Halfacree (2006) pro-rural reprezentációnak nevezi. Erre példaként az angol vidék-idill diskurzust mutatja be, amely szerint a valódi angolság fizikai valóságában a kis falvakban létezik, de hasonló reprezentációk meglétét jelzik más európai vidékszociológiai elemzések is. (Kovách, 2007) Társadalmilag a vidék-idill lényege a béke, a közösség, ahol mindenki ismeri egymást. Annak ellenére, hogy a vidék-idill alapvetően a vidék városi fogyasztás nélküli reprezentációját jelenti, paradox módon az idill-jellegű reprezentáció alapvetően méltányolja a városi fogyasztást, sőt a különböző területeken a fogyasztás mértéke éppen az ilyen típusú reprezentáció adott területre jellemző kiterjedtségét, erejét, fokát mutatja.
A vidék idilli reprezentációjának kutatása leghangsúlyosabban az angol vidékszociológiában jelenik meg, és ebből kiindulva vált más országok vidékkutatásának is témájává. Az elmúlt 25 évben Angliában a vidék idill a vidékről való legjelentősebb beszédmóddá vált, nem csak a tudományban, de a köznyelvben is, amely számos kapcsolódó koncepciót és kontextust takar. Brian Short a vidék idill történetét vizsgálja az ókortól napjainkig. Megállapítja, hogy a vidék idill mindig is része volt a nyugati városi gondolkodásnak, de diskurzussá a történelem során mindig a városi társadalom válságának idején fejlődött. A vidék idill termelésének legfőbb történeti korszakai Short szerint a hellenisztikus Görögország, az Augusztusz korabeli Róma és a 18. századi Anglia. A vidék idill az emberiség azon igényének kifejeződése történelmi kortól és helytől függetlenül, hogy valamit megőrizzen a természet és közösség harmóniájából (Short, 2006).
Bell (2006) szerint is a vidéki idillt a városiak hozzák létre, és minden eleme a konfliktusokkal terhelt város képével szemben jelenik meg. A vidék idill a polgárság képzeletének terméke, a polgárság vágyának és félelmének kifejeződése a várossal szemben, amely az urbanizáció, indusztrializáció és modernizáció során alakult ki és fejlődik. Azt vizsgálja, hogy a 21. század euro-amerikai kultúrájában milyen képzeteket, elképzeléseket tartalmaz a vidék idill. A globalizáció Bell szerint a vidék idill új típusát hozza létre, amelyet *transznacionális vidék idill*nek nevez. Azt kutatja, hogy napjainkban hogyan termelődnek a különböző globális vidék idill-formák. Három területen vizsgálja a vidék idill termelődését. A szórakoztatóipar hozza létre

szerinte a *média idillt,* amelyben a filmek, és populáris zene által közvetített és globalizált vidék idill elemek jelennek meg. A turizmus gyakorlatán keresztül termelődik a *turizmus idill*, amely a turisták globalizált igényeit elégíti ki. Ez mindenhol hasonló turisztikai gyakorlatokat és tevékenységeket jelent, így válik a turizmus idillje is globális idillé. Végezetül a mezőgazdasági élelmiszertermelés rendszerében jön létre a *gasztronómiai idill*, döntően a biotermelés fellendüléséhez kapcsolódva. A biotermelés az élelmiszertermelés idilli formáját jelenti és a vidék idill anti-globális jelentéskészletét kelti életre. A fentiek mellett Bell szerint számos formája és használati módja van még a vidéki idillnek, és szerinte nem az a fontos, hogy melyek a valóságos és melyek a képzelt vidéki idillek, hanem, hogy hogyan termelődnek és hasznosulnak (Bell, 2006).
Számos kutatás bizonyítja, hogy a vidék idilli képe: a csendesség, a lelki, szellemi béke, a természetközelség és a közösséghez tartozás döntően a városi középosztályhoz köthető, ami nagyban támaszkodik a média, az irodalom, illetve a politika vidék értelmezésére, vidékkonstrukciójára (Cloke, 1997; Halfacree–Boyle, 1998; Csite, 1999; Csite–Kovách, 2002; Bell, 2006; Short, 2006; Kovách, 2007; Csurgó, 2007a). Walker azonban angliai vizsgálatok alapján azt is bizonyítja, hogy a vidék idill konstrukciójában a vidéki aktoroknak is jelentős szerepük van. A *spirituális vidékidill* létrehozásában nagy szerepe van a vidéki papságnak és az új népi vallási irányzatoknak is. A spiritualitás a szekularizációs folyamatok felerősödésével vált a vidékimázs részévé. A vidék mennyei, szent helyként jelenik meg a vallási idillben, ahol a természet szépségében, a fákban is Isten van jelen, és a vidékben mindenki az Édent találhatja meg (Walker, 2002).
A német vidékfelfogás szerint is hagyományosan a vidéki élet az autentikus, igaz és idilli formája az életnek, ami egy relatíve kis és összetartó közösségi életet takar. A diskurzus eredete a német romantikáig megy vissza. A vidékiség és városiasság két ellentétes fogalom. A diskurzus magyarázatához Tönnies közösség és társadalom elméletéhez kell visszanyúlni. Kutatások bizonyítják, hogy a Tönnies-féle vidéki élet percepció ma is él. A „jó élet vidéken“ ma is jelenlévő elképzelés, még ha eltérő jelentéstartalmakat is hordoz magában. A mezőgazdaság átalakulása, a deruralizáció nem érintette ezt az imázst. A vidékiek önképének is kikristályosodott, máig ható eleme (Jetzkowitz et al., 2007).

2.2.2. A turizmus vidékimázsa

A globalizáció, a fogyasztói értékek felerősödése átalakulásokat hozott a vidék imázsában. A vidékről alkotott képzetekre hatással vannak a fogyasztói igények, amelyek a médián, a turizmuson és a gasztronómia kínálatán keresztül formálják a vidékről alkotott képeinket, képzeteinket (Bessière, 1998; Stamou–Paraskevopoulos, 2003; Bell, 2006).
Görög kutatók például azt elemezték, hogy a görög ökoturizmus útikönyvei milyen képeket, élményeket közvetítenek a vidékről a látogatók számára. Kétféle imázst különítenek el: a *turizmus imázsát*, amely a gazdasági tevékenységeket és a rekreációt hangsúlyozza, és az *oktatás és természetvédelem imázsát* (Stamou–Paraskevopoulos, 2003).
A turizmus vidékképre gyakorolt hatása a tárgya Ehrentraut (1996) elemzésének is, aki japán és nyugat-európai alpesi szabadtéri múzeumok elemzésével azt vizsgálta, hogy a múzeumok hogyan használják a vidéki

örökség imázsát és ez hogyan válik a tömegturizmus tárgyává. A hegyvidék sztereotipikus felfogása, amely a médián és irodalmon keresztül közvetítődik, nem csupán a hegyeket és erdőket jelenti, de magába foglalja a hagyományos farmházat és a vidéki lakosságot is. A turizmus tömegessé válásának és a turisták új igényeinek következtében egyre több farmház vált az építészeti örökség részévé és jöttek létre szabadtéri múzeumok a japán és nyugat-európai hegyvidékeken az elmúlt években. Az alpesi szabadtéri múzeumok, mint a turisztikai kínálat részei egyszerre hasznosítják a vidék örökségét és a vidéki táj szimbolikus jelentőségét, és ezáltal a vidéket a Mormont-i értelemben „mozaikokká" redukálják a városi felhasználók számára (Mormont, 1987: 3). A táj szimbolikus jelentőségéből adódóan kap új funkciókat, válik például természetvédelmi területté vagy a turizmus helyévé, és olyan tevékenységek jelennek meg, amelyek a táj szépségén és a vidék imázsán alapulnak (múzeum, panoráma-étterem, stb.). A hely fogyasztói imázsának felértékelődése ugyanakkor nem azt jelenti, hogy a helyiek is osztják ezeket a nosztalgikus elképzeléseket a vidékről, számukra a megélhetés új forrását jelentik a vidék új képzetei és funkciói. Ehrentraut szerint társadalmi értelemben az alpesi szabadtéri múzeumok a strukturális és kulturális globalizáció termékei. A szabadtéri múzeum alapkoncepciójának elterjedése a különböző társadalmakban a kulturális formák globalizációját példázza, ugyanakkor ezek a kulturális formákban megőrzött tartalmak a társadalmak közötti kulturális különbségeket tartják fenn azáltal, hogy kialakítják a kollektív identitás társadalmi konstrukcióját és kikristályosítják a nemzeti szimbólumokat. Ezáltal a szabadtéri múzeumok igazolják Wallerstein tézisét azaz „univerzalizmus a partikularizmuson keresztül és partikularizmus az univerzalizmuson át" (Wallerstein, 1984: 16).

Ehrentraut a szabadtéri múzeumokat, mint kulturális formákat a tradíció relikviáinak tekinti (*relics of tradition*), és Giddensre hivatkozva azt állítja, hogy ezek a relikviák nem csupán tárgyak és gyakorlatok, amelyek az elveszett tradíció maradványai, hanem olyan kulturális formák, amelyek az elveszett múlt jelentésével vannak felruházva (Giddens, 1994: 102), A szabadtéri múzeumokat a Norai értelemben emlékezet helynek (lieu de memoire) tekinti. Nora szerint ma már helyei vannak az emlékezetnek, mivel valódi közege nincsen, és az emlékezet és hagyomány eredendően összekapcsolódik (Nora, 1999). A mezőgazdasági örökség múzeumi bemutatása kétségtelenül jellemezhető a hiperrealitás vagy a szimbolizáció (Baudrillard, 1996) fogalmaival, amelyek a jelképek felértékelődését takarják akkor, amikor a tárgy és tartalom eltűnik. A látogatók elfogadják ezeket a hiperrealitásokat, ami a poszt-modern értékátalakulást jelzi, ami az építészeti örökség esztétizálásának igényével is együtt jár. Ehrentraut szerint a múzeumok nosztalgikus érzése, mint emlékezet hely a modernitással szembeni ellenállás egy formája, amit a posztmodern társadalmak globalizációval szembeni védekező reakciójaként azonosít (Ehrentraut, 1996).

A RURBAN[2] kutatás eredményei szerint a hagyományos turisztikai szolgáltatások a vidéki turizmusban vesztettek jelentőségükből. A tenger vagy a tó közelsége önmagában már nem elég vonzó célpont. A vidék

[2]A RURBAN–*Building New Rural-Urban Relationship Under Urban Pressure* c. kutatás az EU FP5 keretprogramban 2003-2006 között zajlott. A kutatásban 5 ország: Hollandia, Magyarország, Finnország, Spanyolország és Franciaország vett részt. A kutatásban Magyarországot az MTA Politikai Tudományok Intézete képviselte, Kovách Imre vezetésével.

turizmusában a vidéki idill turisztikai szolgáltatásként egyre nagyobb szerephez jut, és ez együtt jár a hagyományos vidékimázsok felértékelésével és ápolásával, mint pl. a biztonságos, nyugodt, tiszta, őszinte vidéki élet. A vidék az „édes élet" szimbólumává vált, összefüggésben a modern életforma terheitől való menekülés fogyasztói igényével. A vidék az autenticitás, az eredetiség és a természet keresésének igénye miatt válik egyre vonzóbbá a turisták számára. A vidék és a természet reprezentációja számos kontextusban összekapcsolódik. A legtöbb országban a történeti örökség is fontos részét képezi a turisztikai szolgáltatásoknak. Ilyen például Finnországban, Helsinki és Szentpétervár között a középkori hagyományokra épülő „Királyi Út", míg Normandiában a vidék turisztikai reprezentációjában a 19. századi impresszionista tájkép imázsa és a kulináris hagyományok a leghangsúlyosabbak. Hollandiában és Magyarországon pedig a kastélyok, templomok és a vidék építészeti öröksége (skanzen) fontos turisztikai látványosságok. A fogyasztói igényekhez való alkalmazkodás minden országban megváltoztatta a vidék turisztikai szolgáltatásait. Zeelanden (Hollandia) a holland gátépítést és hatásait bemutató Delta Múzeum mára élményparkká változott, ahova évente félmillió turista látogat el. A vidéki turizmus változásai a fogyasztói magatartás megváltozásával, a posztmodern fogyasztói kultúra kialakulásával hozhatók összefüggésbe. A modern, vagy még inkább posztmodern turistát aktív fogyasztói magatartás jellemzi, aki a kikapcsolódásra szánt nap alatt az attrakciók, tevékenységek széles kínálatából szeretne válogatni. A turisztikai szolgáltatások sikerének kulcsa a változatosság és rugalmasság, ennek megfelelően a vidék kínálatában egyszerre vannak jelen a hagyományos (pihenés, vízpart, túra, múzeum, műemlék, szálláshely) és az új igényeket kielégítő (lovaglás, fesztivál, welness, kalandtúra) szolgáltatások (Dagevos et al., 2004).

2.2.2.1. Vidékképek a magyar turizmuskutatásokban

A képek és képzetek kutatása leginkább a vidéki turizmus kutatásával kapcsolatosan bukkan fel a hazai szakirodalomban is. A fogyasztói igényekhez igazodva a vidéki turizmus rendkívül változatos szolgáltatásokat (agro-turizmus, öko-turizmus, falusi turizmus) kínál. A vidéki turizmus fogyasztói a vidék várostól eltérő karakterét keresik (Kovács D., 2003). A turizmus társadalmi gyakorlatában az élménynek van meghatározó szerepe, ebben az összefüggésben a földrajzi tér, a vidék azért fontos, mert az élmények forrása. A turisták a standardizált turisztikai formákat, és a lehetséges élményekből egy kezelhető mennyiséget képesek feldolgozni. A turizmus kínálata a tájegységi jellegzetességeket megtartva ezért egységesedik, a kínálatok mindenhol megközelíthetők és fogyaszthatók (Szíjártó, 2000). Gál Nikoletta a *Vidék- és falukép a változó időben* című szöveggyűjteményes kötetben a falusi turizmus prospektusainak szövegeit és képeit gyűjtötte össze. Öt téma köré csoportosítva válogatta össze a turisztikai szövegeket, amelyek a fogyasztói igényekhez igazodva közvetítenek egy sajátos vidékképet. A témák (tradíció, étvágygerjesztő, falun, pásztorvilág-lovasnemzet és vadászat) a sajátos, sokszor idilli elemeket hangsúlyozó, giccses és emblematikus turisztikai vidékképet tükrözik. A vidéki turizmus célcsoportja a megfáradt városi ember, akire a prospektusok tanulsága szerint vidéken csak madárdal, falevelek susogása, háziállatok közelsége és nyugalom vár. Ha esetleg valami mozgalmasabbra

vágyik, akkor lehetősége van lovagolni, vadászni, természetet járni, vagy csak a faluban sétálgatni, de mehet horgászni, kirándulni, kocsikázni, hegyet mászni is. A prospektusokban jelentős hányadot foglalnak el a magyarosnak vélt ételek, vagy az ezeket népszerűsítő programok. A balatoni reklámanyagok a balatoni fogast népszerűsítik, erdős vidékeken a vaddisznóból készült pecsenyét, máshol a birkapörköltet kínálják (Gál, 2007). A prospektusokban megjelenő falukép fő elemei és eszközei a tradíció, a népszokások, a népviselet, a falu hagyományos építészete, a tájjellegű ételek széles kínálata, a kirándulás és a természet közelsége. Kiemelt szerepet kap a prospektusok világában két terület: a puszta (Hortobágy, Bugac) és a Balaton vidéke (Gál, 2007).

Szíjártó Zsolt a Káli-medencében kialakult sajátos turizmus elemzése kapcsán a tér és turizmus összefüggéseit vizsgálja. Megállapítja, hogy a területen turistaként, háztulajdonosként megjelenő művészek átformálják a tájat és a környezetet, és új jelentéseket, értelmezéseket hoznak létre. Ezeknek az új értelmezéseknek már nincs köze az eredeti környezethez, de a mindennapi élet részévé válva a saját képükre formálják azt (Szíjártó, 2000). A Káli medence imázsát tehát egy jól körülhatárolható társadalmi csoport (művészek, városból menekülő értelmiségiek és külföldi háztulajdonosok) hozza létre, tartja fenn és adja tovább. Az újonnan betelepülők meghatározó szerepre tesznek szert a falvak életében, vidékértelmezéseik révén teremtik meg valójában a Káli medencét, mint turisztikai régiót, azáltal, hogy kijelölik határait, illetve identitás megalapozónak nyilvánítják. Ezekre az értelmezésekre épülnek aztán a turisztikai, területfejlesztési koncepciók (Szijártó, 2002). A magyar tanyai turizmus elemzése azt mutatja, hogy a turizmus felerősít bizonyos mítoszokat, sztereotípiákat; a tanyák a hagyományra, népi kultúrára és tanyasi életmódra hivatkozva definiálják önmagukat (Kürti, 2000).

Számos esetben azonban már nem csupán a hagyományok, a kulturális örökség autentikus elsajátítása, megtapasztalása zajlik. A turizmus újraértelmezi és átformálja a hagyományokat és a kulturális örökség számos elemét kínálja egyszerre a turisták számára, „így kerül a Káli-medence falvainak élménykínálatában egymás mellé az indiai kultúra és a biogazdálkodás, a struccfarm és az őshonos állatokat bemutató major“ – állapítja meg Szíjártó Zsolt (Szíjártó, 2000: 16). Cohen (1988) az autenticitást társadalmi konstrukciónak tartja, és ez alapján négyféle, különböző turisztikai szolgáltatásokhoz kötődő turistaszerepet határoz meg. Az *egzisztenciális típus* autenticitás igénye nagyon erős, vidékre zarándokként érkezik, erősen kötődik a helyhez, a közösséghez és az élményhez. Az *experimentális típus* számára az idegen kultúra mindennapjaiban való részvétel a fontos, amit a városi turisták számára a vidéki élet és kultúra is jelenthet. A *rekreációs típus* számára a vidéki turizmus bőségesen kínál kikapcsolódást biztosító szolgáltatásokat, míg a *szórakozó típus* számára például a vidéki fesztiválok kiváló lehetőséget nyújtanak a feszültségek levezetésére. A vidéki turizmus minden típus számára kínál megfelelő szolgáltatásokat (Havasréti, 2000). A vidéki fesztiválokra az autenticitás és a megrendezett autenticitás egyaránt jellemző, ennek kiváló példája a *beresztelki farsang*. A farsang Beresztelken az élő hagyomány része, amit a helyi tanítónő hosszú időn keresztül próbált a turisták számára megrendezett autenticitássá változtatni. Ez azonban a helyiek ellenállásába ütközött, és mára a közösség belső igényeit szolgálva, az ünnep, népszokás és turizmus követelményeinek együttesen megfelelve a valódi autenticitás élményét kínálja a látogatóknak (Borbély, 2000). Ezzel szemben a megrendezett autenticitás szemléletes példája a *lajomizsei*

Tanyacsárdában évente kétszer megrendezett *Sobri Napok,* amely leginkább gasztronómiai fesztiválnak tekinthető. Elengedhetetlen kellékei a cigánybanda, a helyi halászlé (tésztával) és egyéb tájjellegű ételek (Kürti, 2000). Az élmények kollázsszerű felvonultatása leginkább a vidéki településeken rendezett fesztiválokon figyelhető meg. A fesztiválturizmus a posztmodern turizmus egy jellegzetes formája, amely a tömegturizmussal szemben kínál különlegeset a fogyasztóknak (Havasréti, 2000). A fesztiválokon a turizmus kulturális megközelítésének összes eleme (utazás, szabadidő, élmény) felfedezhető. A fesztiválok rendkívül gazdag élménykínálata a kikapcsolódást, a hétköznapoktól való elszakadást, az otthontól való távollét élményét nyújtják a fogyasztók, azaz a városi látgatók, és a helyben élők számára. A megismerés és felfedezés intenzív élménye mellett az autenticitás élménye is hangsúlyosan jelen van, még ha ez sokszor nyilvánvalóan, megrendezett autenticitás is.

A vidéki turizmus kommercializálja a vidéket, ehhez jól kidolgozott reklámtevékenység társul, ami főként a turisztikai szolgáltatásokon, illetve a prospektusokon keresztül gyakorol meghatározó hatást a vidék képére. A turizmus és a hozzá kapcsolódó reklámtevékenységek a térbeli cselekedeteink alapját jelentő mentális térképre is hatással vannak, a közvélemény figyelmét a turisztikai látványosságok irányítják bizonyos településekre és régiókra. Az egyetemi hallgatók mentális térképeinek vizsgálata bizonyítja, hogy a Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretek a turizmus által manipuláltak, visszatükrözik azok szlogenjeit, valamint a média előítéleteit. A térbeli képzetek szoros összefüggésben vannak a település vagy régió imázsával: az olyan határozott térbeli képzetek, amelyek befolyásolják a vizsgált egyetemisták térbeli eligazodását, választásait, csak a pozitív imázzsal rendelkező helyekről alakulnak ki, a fejletlennek tekintett, negatív megítélés alá eső régiókat pedig ösztönösen kikapcsolják a tudatukból (Kiss–Bajmóczy, 1996). A vidékimázs szorosan összefügg a turisztikai miliővel, amelynek lényege, hogy az első, a fizikai arculat észleléséből fakadó képeken túlmenően olyan egyedi jellegzetességeket is magán hordoz, amelyek az ott élők történelméből, kultúrájából fakadnak, és befolyásolják a turisták élményeit. A turisztikai miliő kialakításában elengedhetetlen szerepe van a helyi lakosságnak is, hatásuk a turisták által felkeresett hely élményapparátusában tükröződik vissza. A magyar falusi miliőn olyan elemek sokaságát értjük, amelyek a falvakat mint tereket általánosságban jellemzik: az agrárterületek és az alacsony építésű házak dominanciája, a település nyugalma, a háziállatok ricsaja, a mezőgazdasági termelésből fakadó szagok és a ráérő, kíváncsiskodó emberek (Michalkó, 2005). Csillag Gábor elemzései a Váci utcai képeslapokról azt mutatják, hogy a vidéki Magyarország fő szimbólumává a puszta, a tradicionális parasztház és egyéb népies elemek váltak, megelőzve például a Balatont (Csillag, 2000). A puszta már a 19. századi táj- és ország leírásokban is a magyarság szimbólumaként jelent meg, a leírások jól jelzik a pusztának mint tájnak a tudatformálásban végbement jelentésváltozásait, a mítoszteremtésig vezető utat (Horváth, 2007). Az útikönyvek napjainkban is a pusztát és a hozzá kapcsolódó tevékenységeket jelölik meg tipikusan magyarként (Albert, 2002), és a pusztai idegenforgalmi vállalkozások a csikósromantikát kifejező hagyományos elemekre építenek. A pusztaturizmus fő imázsát leginkább a nyugat-európai turisták igényeihez igazodó a csikós, a gulyás és a paprikás álromantikus elemei adják (Peterdi–Szojka, 2000).

A magyar lakosság vidékképében a Vidék 2005 kutatás eredményei szerint is hangsúlyos a parasztház. (lásd korábban) Tamáska (2006) a parasztház

felértékelődését a művészi folklorizmus fogalmával kapcsolja össze, és megállapítja, hogy a művészi folklorizmus fő társadalmi bázisát a magasabb státuszú társadalmi rétegek jelentik, akik számára a paraszti múlt felfedezése összekapcsolódik a zsúfolt városból a nyugodt vidékre menekülséssel (Tamáska, 2006). A parasztház a vidékidill része, amit a külső, városból vidékre költöző csoportok közvetítenek. A kiköltöző városiak gyakran a falu archaikusabb, a nemzeti kulturális hagyományokat idéző formái iránt éreznek nosztalgiát. A falura költöző vagy ott nyaralót fenntartó városiak lakáshasználatára a lakások kézműves jellegű berendezése és díszítése, illetve a hagyományos paraszti tevékenységek revitalizálása (pl. kenyérsütés kemencében, lekvárfőzés, konyhakert stb.) jellemző (Kapitány–Kapitány, é.n.). A parasztház az autenticitás megteremtésének egyik alapja. Bódi (2002) Káli medencében zajló, az építészet szimbolikus funkciójával foglalkozó kutatása bizonyítja, hogy a múltbelivé tett lakóház alkalmas a mindennapok átesztétizálására, amely által az életmód is autentikussá válik, a városból kiköltöző értelmiségiek számára a felújított parasztház a nagyvárossal ellentétes vidéki élet fő helyszíne (Bódi, 2002). A parasztház mint szimbólum jelenléte meghatározó, és nem csupán a vidék, de a magyarság szimbólumaként is. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2002) magyarság-szimbólumokra vonatkozó reprezentatív vizsgálatainak eredményei szerint is a nád- és zsúpfedeles parasztházat kiugróan magas arányban, 83,8%-ban jelölték meg a válaszadók a magyarság építészeti jelképeként.
A premodern értékek keresése a posztmodern életforma térnyerése miatt értékelődött fel. A vidék mint földrajzi tér ebben az értelemben az élmények forrása (Szíjártó, 2000). A turizmus prospektusai a csendet, nyugalmat, tradíciót, tájjellegű ételeket és a természet szépségeit kínálják a vidékre látogató turisták számára (Gál, 2007). A vidék a turisták számára természetként, eredeti közösségként, hagyományként reprezentálódik, ahol az elveszett múltat, a tradíciókat vélik felfedezni (Bessière, 1998).

2.2.3. A vidéki étel és élelmiszer imázsa

A francia vidék társadalmi reprezentációjának is meghatározó elemei a csend, a béke, a vad természet, az emlékezés helye (lieu de memoire). A vidék idilli képe sokkal erőteljesebben van jelen a francia közgondolkodásban, mint annak termelő funkciója (Bessière, 1998; Mathieu et al., 2003). Bessière szerint a vidéket érintő társadalmi, gazdasági változások vizsgálata ma már nem értelmezhető csupán helyi szinten. A vidéki területek egyre növekvő mértékben válnak a szórakozás, pihenés, a nyaralók és városi kiköltözők otthonává. Ezek a folyamatok pedig a vidéki identitás újraértelmezését eredményezik. A széles társadalmi szinten jelentkező új kulturális érdeklődés a vidékiség és a lokalitás iránt, amely új szokásokat, társadalmi gyakorlatokat és igényeket eredményez, átalakítva a vidék imázsát, a helyi identitást is átkonstruálja, újraértelmezi. A helyi identitás iránti társadalmi igény tehát ideológiailag terhelt. A visszatérés a vidékhez, a vidék idilli értelmezése egyrészt jelenti a vidéki és paraszti identitás felélesztését, másrészt az emberek tájon, szomszédságon és ismertségen alapuló vidéki élet iránti ki nem mondott vágyát. Bessière (1998) a helyi identitás átalakulását a helyi gasztronómiai kultúra, mint örökség turisztikai hasznosításának elemzésén keresztül mutatja be Franciaországban. A gasztronómia egy alapvető eleme a turizmusnak, az

étkezés része a nyaralásnak és a vidéki turizmus újrahasznosítja a történelmi örökséget az étkezési szokásokon keresztül. Franciaországban a gasztronómia az 1980-as években vált az örökség részévé, amikor a Kulináris Művészet Nemzeti Tanácsa kezdeményezésére a francia kormány elkészítette a kulináris örökségek listáját és felvette a hagyományos örökségek közé a kastélyok és templomok mellett. Bessière számos francia vidéki példán (friss farmon termelt élelmiszerek árusítása, farm fogadók, falusi kocsmák, falusi szálláshelyek, gasztronómiai fesztiválok, bor és sajt múzeumok, stb.) keresztül bizonyítja, hogy a helyi örökség és ezen belül az élelmiszer és gasztronómia fontos eleme a regionális identitás fejlődésének. Az örökség felértékelődése nem egyszerűen egy divatos trend, társadalmi, gazdasági és politikai következményei is jelentősek. A helyi társadalom identitás válságát számos esetben oldotta meg a helyi gasztronómia újrafelfedezése és turisztikai hasznosítása. A turisták, akik helyi termékeket vásárolnak, helyi éttermekben vagy farmokon étkeznek fontos jövedelemforrást jelentenek a helyi közösség tagjai számára (Bessière, 1998).

Miele és Murdoch (2002) szintén a gasztronómiát választják elemzésük tárgyául és a vidékszociológiában újszerű kérdést, az esztétikum és esztétizálás problematikáját vizsgálják. Welsh-re (1996 idézi Miele–Murdoch, 2002) hivatkozva esztétizáláson a valóság esztétikai elemekkel való felszerelését értik, és szerintük a posztmodern világ az esztétizálás folyamatában teljes mértékben átalakul. Az esztétizálás az új kulturális mátrix része, amelyben az esztétikai értékek az életstílus kialakításának is meghatározó elemei (Schulze, 2000).[3] A mindennapi tevékenységek (öltözködés, főzés, étkezés, szórakozás, stb.) egyre növekvő mértékben esztétikai megfontolásokon alapulnak. A vidékszociológiában azonban annak ellenére, hogy a vidéki táj, természet, közösség esetében nyilvánvaló az esztétikum kifejeződése, mégsem szenteltek figyelmet az esztétizálás kutatásának. Ezt a hiányt kívánja pótolni, illetve felhívni a figyelmet a megközelítés fontosságára Miele és Murdoch egy toscanai étteremben végzett kutatás alapján, ahol az étel esztétikumát illetve az esztétizálás gyakorlatát vizsgálták az ételkészítés és fogyasztás során. Az esztétizálás két formáját különböztetik meg (1) a *vendéglátás esztétikuma (aesthetic of entertainment)*, ahol az étel minősége alárendelt az éttermi élménynek, és (2) *az étel gasztronómiai esztétikuma (gastronomic aesthetic of food)*, ahol a legfontosabb tényező az étel minősége, a frissesség és szezonalitás. Hangsúlyozzák, hogy a vendéglátás esztétikuma mindig hátterébe szorítja a gasztronómia esztétikumát, és az előbbi jelentőségének csökkenésével nő az utóbbi jelentősége. A Slow Food („lassúétterem" - a gyorsétterem analógiájára) mozgalom, amely Olaszországban egyre jelentősebb, a hagyományos termékek esztétikai felértékelődéséhez vezet. A toszkánai étterem elemzése során tehát az étel gasztronómiai esztétikumát állítják a vizsgálat középpontjába. A gasztronómiai esztétikum három fő alkotóelemét különítik el: (1) *az étterem kialakításának gyakorlati esztétikuma* (2) *a hagyományos ételek etikája* és a (3) *beágyazottság vagy kapcsolódás esztétikuma*, amelyben az ételt a környező társadalmi-gazdasági és ökológiai kapcsolatok visszatükröződésének tekintik. Az esztétizálás folyamatában nagyon sokféle szereplő vesz részt (étteremtulajdonosok, fogyasztók, szakácsok, helyi politikusok, egyesületek) és kialakul egy sajátosan hagyományokra építő vidéki esztétikum (Miele–Murdoch, 2002).

[3] Schulze is az életvilág átesztétizálódásáról beszél, szerinte a posztindusztriális társadalmakat 'élményszubjektumok' népesítik be, akiknek a választásait hajlamaik és ízlésük határozza meg.

Az élelmiszer szerepe a vidékreprezentációjában, a helyi identitásban és hatása a vidék fejlődésére a vidékszociológia egyre népszerűbb kutatási témája. Jordan például újságcikkek elemzésén keresztül bizonyítja, hogy Amerikában az elitfogyasztás- és ízlés egyik szimbóluma a családi farmokon termesztett paradicsom (Jordan, 2007). Enticott a pasztörizálatlan tejfogyasztás, a laikus immunológia és ruralitás valamint a vidéki identitás kapcsolatát elemzi. A pasztörizálatlan tej fogyasztása és a hozzá kapcsolódó tudás az egészségről, természetességről, része a vidéki életmódnak. Ezáltal a pasztörizálatlan tej tudományos kritikája nem csupán a természetességnek ezt a formáját támadja, de a vidéki identitást is. A fogyasztók laikus tudása a vidéki ételekről és az élelmiszer-tudósok medikalizált diskurzusa között jelentős eltérés, egyet nem értés van. A pasztörizálatlan tej esete jól példázza a helyi étel (local food) kétértelműségét és a feszültséget, ami az egészséges életmód népszerűsítése és a vidékfejlesztés között van (Enticott, 2003).
A vidékfejlesztés és helyi élelmiszer közötti kapcsolat egy másik aspektusára világítottak rá svéd kutatók, akik azt vizsgálták, hogy a vidéki élelmiszertermelők, étteremtulajdonosok és szüreti fesztivál szervezők, összefoglalóan a helyi élelmiszerkultúra irányítói hogyan hasznosítják a helyi és regionális élelmiszerkultúrát a helyi gazdaságban. A kultúra helyi értelmezését és felhasználását Bourdieu (1978) mező és tőke elméletének keretében elemzik. Az élelmiszerkultúra ebben a megközelítésben egyrészt a társadalmi ízlést jelképezi, másrészt tekinthető a résztvevők kulturális és szimbolikus tőkéjének kifejeződéseként. A helyi szereplők az élelmiszer kultúra gazdasági felhasználása során kommercializálják a kulturális tőkéjüket annak érdekében, hogy gazdasági előnyre tegyenek szert. A szerzők ennek kétféle formáját különböztetik meg. Az első a *kontextus megváltoztatásának stratégiája* (change of context strategy), amikor a helyi szereplő a fogyasztói igényeknek megfelelően megújítja és kommercializálja a kulturális tőkéjét. Ez az, amikor a *termékeket* (product) illetve *ételeket* (dish) kiemelik a régi vidéki kontextusából és a régió identitásnak szimbólumává teszik, és mint helyi specialitást kínálják az éttermekben vagy a városi üzletekben. Ezek a termékek és ételek a helyi élelmiszerkultúra autentikus megjelenési formájává válnak. A másik stratégia *a termék és kontextus fabrikálás stratégiája* (product and context fabrication strategy), amikor létrehozzák az élelmiszer kontextusát, például amikor rusztikus, vidéki díszletben szolgálják fel az ételeket. Ebben az esetben a nyersanyagok, vagy ételek korábban ismeretlenek voltak, nem képezték a részét a helyi kultúrának, vidékiséget a megjelenítésen keresztül kapnak. A fogyasztó számára azonban ez ugyanúgy az autenticitás érzetét keltheti. Mindkét stratégia azonban egy olyan mező létezését feltételezi, amelyben a termelők és fogyasztók egyetértenek a jelentős értékekben. A helyi élelmiszerkultúra így válik a városiak által használt vidék szimbólummá, és gazdaságilag hasznosítható helyi erőforrássá (Tellstrom–Gustafsson–Mossberg, 2005).

***

Az összetett vidékképben Európa-szerte a vidéki idill hangsúlyosan van jelen. A fogyasztói igények, a globalizált társadalmi gyakorlatok Európában mindenhol hatással vannak a vidék szociális reprezentációjára és a helyi identitások átalakulására. A vidék fogyasztói imázsa, melynek leghangsúlyosabb eleme a vidék idill, az egyik motorja a vidék gazdasági, társadalmi és kulturális átalakulásának.

A vidék idill a várossal szemben az urbanizáció, indusztrializáció és modernizáció során alakul ki és fejlődik. A vidék idilli képe: a csendesség, a lelki szellemi béke, a természetközelség és a közösséghez tartozás döntően a városi középosztályhoz köthető.
A vidék idill egyik markáns megjelenési formája a turizmus. A vidék turizmusában a vidéki idill turisztikai szolgáltatásként egyre nagyobb szerephez jut. Következményei a táj és hagyományok szimbolikus felértékelődése, a muzeumifikáció. A turizmus kommercializálja a vidéket.
A vidék idill iránti igény a turisták autenticitás igényét jelzi, a premodern értékek keresése a posztmodern életforma térnyerése miatt értékelődött fel.
A vidék idill fontos eleme – a turizmushoz is kötődően – a vidéki étel és gasztronómia. A vidéki ételek és gasztronómia esztétizálása, az esztétikai értékek felfedezése az életstílus kialakításnak is meghatározó elemei. A helyi ételek a vidéki identitáskonstrukcióban is központi szerepet töltenek be, kapcsolódva a vidék idilli reprezentációjához.
A vidék idilli reprezentációjának szimbolikus szerepén (identitás, imázs) túl komoly gazdasági hatásai is vannak (turizmus, lokális élelmiszerfogyasztás, stb.).
Összefoglalva tehát a központi fogalmak a vidék idill reprezentációjához kötődve: (1) a vidék kommercializációja, (2) az autenticitás (3) az esztétizálás, (4) a szimbolizáció, (5) az identitás és imázsteremtés és (6) a premodern értékek és posztmodern életforma.

2.3. Gender és ruralitás

A későbbiekben ismertetésre kerülő kutatás elemzési szempontjait szem előtt tartva külön figyelmet szentelek a vidékszociológiai irodalom gender és ruralitás témájú írásaira, azokra a kutatásokra, amelyek a konstruktivista megközelítést a vidéki nők és általában a gender viszonyok elemzésére alkalmazzák.
A vidékkutatásban a gender, és egyáltalán a nő-problematika új keletűnek számít. A vidékkutatások az 1980-as évek óta foglalkoznak a falusi nők és főként a családi gazdaságokban tevékenykedő nők kérdésével. A Sociologia Ruralis például egy teljes különszámot szentelt 1989-ben a farmon élő nőkkel kapcsolatos kérdéseknek, *Farmon élő nők Európában* címmel. A kutatók számára nagy kihívást jelent a gender viszonyok elhelyezése a rurális változások folyamatában. A nők megjelenése az európai falukutatásban óriási hangsúlyváltást eredményezett. A családot a hagyományosnak számító vidékkutatások alapvető és egységes tényezőként értelmezték, a benne végzett női munkára és szerepekre nem fordítottak figyelmet. A nők tapasztalatainak és perspektíváinak megjelenése a gazdálkodás és a vidéki élet alapelemeinek és alapfogalmainak az átértelmezésével járt (Brandth, 2002; Whatmore, 2004). A vidékkutatásokban is megjelent a nők és férfiak közötti hatalmi viszonyok elemzése (Whatmore, 1994). Ezek a kutatások elsősorban a családi gazdálkodásban betöltött pozíciókat vizsgálják. Jelentős fordulatot jelentett a vidékszociológiában, hogy megjelent a társadalmi nemek identitásközpontú elemzése. Ez az elméleti megközelítés megváltoztatta azokat a képzeteket, elképzeléseket, ahogyan a családról gondolkodtak korábban a vidékkutatók (Whatmore, 2004). A vidéki nőkkel kapcsolatos kutatásokban ma is jelentős helyet foglal el a farmon élő nők vizsgálata (Brandth, 2002; Little–Panelli, 2003), az elmúlt évtizedekben azonban már

más témák is megjelentek: például a vidéki nők munkaerő-piaci helyzetének elemzése, (Henderson–Hoggart, 2003) vagy a vidéki nők attitűdjeinek vizsgálata, (Oldrup, 1999) a szociális ellátások és a gyermeknevelés kérdései (Halliday, 1997; Halliday–Little, 2001). Agg és Phillips pedig egyenesen arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemi viszonyokat a vidék társadalmi átalakulásában is vizsgálni kell, a nemi viszonyok fontos szerepet játszanak, mind a vidék kolonizációjának folyamatában, mind a ruralitás társadalmi, kulturális konstrukciójában (Agg–Phillips, 1998).

2.3.1. A gender viszonyok átalakulása vidéken

Kutatások bizonyítják, hogy a megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények hatására átalakul a ruralitás és gender egymáshoz való viszonya is. Eikeland (1999) norvég város környéki területeken vizsgálta a városból kiköltözők által létrehozott farmgazdaságokat és megállapította, hogy az új, több lábon álló mezőgazdasági vállalkozások esetében a ruralitás és gender kapcsolatának új formái fedezhetők fel. A hagyományos farmgazdaság esetében, ha a farm külső erőforrásra szorult, döntően a férfiak vállaltak munkát a farmon kívül, és a nők végezték a farmmal kapcsolatos, valamint a háztartási teendőket (Gasson, 1988), ezzel szemben az újonnan létrehozott pluriaktív gazdaságokra az a jellemző, hogy a nők általában megtartják városi foglalkozásukat és a farm teendői a férfiakra hárulnak (Eikeland, 1999).
Egy, a mezőgazdasági vállalkozók feleségeinek körében végzett magyarországi kutatás eredményei szerint a család tradicionális funkciójának, a termelő funkciónak a megerősödése nem feltétlenül eredményezi a paraszti életforma és ezzel együtt a tradicionális családi szerepek visszatérését, hanem egy teljesen új típusú vállalkozói életvezetés kialakulásához vezethet. A mezőgazdasági vállalkozók a rendszerváltást követő a magyar vidéki társadalom egyik új rétegét jelentik. A mezőgazdasági magángazdaságok egyik legfontosabb jellemzője, hogy családi alapon szerveződnek és alapvetően a család munkaerejére építenek. Ezeket a gazdaságokat a piac kihívására hozták létre, a fő cél a profittermelés, és ezen keresztül a jólét biztosítása, és a társadalmi felemelkedés. A mezőgazdasági vállalkozó családokban a feleségek nagyobb beleszólással rendelkeznek a család mindennapos ügyeit illetően. A nők többsége arról számolt be, hogy a családi magángazdaság létrejöttével megnőtt a közös döntés alá tartozó kérdések aránya, hisz ezek a döntések mindig a családi gazdálkodás eredményei. Nem csak a férj, hanem a feleség életében is kiemelkedő szerepet játszik a gazdaság. Kialakult egy, a mezőgazdasági vállalkozások alapját képező jellegzetes családforma, a modern farmercsalád, amely nem azonos a parasztcsaládd al. Az új családi és nemi szerepek hatással vannak a nők identitására is, akik új helyzetükből kiindulva farmerfeleségként határozzák meg önmagukat (Csurgó, 2002, 2005).
A vidéki népesség egy másik új csoportja a vidékre költöző nők esetében Munkejord (2006) szintén arra a következtetésre jut, hogy a vidékiség és a hagyományos nemi szerepek már nem feltétlenül kapcsolódnak össze. Az általa vizsgált norvég vidéki városkába beköltöző nők diskurzusában a vidékre költözés számos esetben az egyenlőbb nemi viszonyok és a nagyobb mobilitás képzetével társul (Munkejord, 2006).

A Budapest környéki falvakba költöző városi nők vizsgálata pedig azt mutatja, hogy a kiköltözés hatással van a nők identitására, önpercepciójára is. Ennek két összetevője van: az egyik a vidékről alkotott általános kép, a másik a saját helyzetük értékelése. Jellemzően falun élő városi nőként definiálják önmagukat. Ragaszkodnak a főváros szolgáltatásaihoz, fontos számukra a munkahely fővárosi jellege. Baráti kapcsolataik döntően a fővároshoz kötődnek. A vidéket idillinek értékelik, amelynek előnyei érdekében kell némi áldozatot is vállalniuk. A falu lakosságával csak felszínes kapcsolatot ápolnak, főleg a többi kiköltözővel, esetleg a szomszédaikkal barátkoznak. Mind társadalmi státuszuk, mind értékeik, mind igényeik, mind pedig identitásuk tekintetében új csoportját képezik a falvak társadalmának, akik a vidéki és városi lét, életforma és identitás határán helyezkednek el (Csurgó, 2008). Oldrup (1999) dániai kutatások alapján azt bizonyítja, hogy a nők farmon kívüli munkavállalása átalakítja a nők nemi identitását. A nők identitásában a farmon végzett munka és családi szerepeik mellett fontos szerepet kap a karrier, a hivatás, ami sokszor ellentétben áll a farmon belüli státuszukkal. A nők a farmon kívüli munkavégzés által a városinak tekintett értékeket és életstílus jegyeket viszik be a farmok életébe és ezáltal nemcsak identitásukat, hanem magát a vidéki életet, a ruralitást is átalakítják (Oldrup, 1999).

Navarro Yáñez (1999) a vidéki nők társadalmi mobilitásának survey típusú vizsgálata során Spanyolországban arra a következtetésre jut, hogy a vidéki társdalomban a nők társadalmi mobilitását nagyobb mértékben befolyásolja a formális iskolai végzettség és paradox módon a státuszelérésben, a társadalmi ranglétrán való feljebb lépésben lényegesen eredményesebbek a vidéki nők, mint a férfiak. Ezt Navarro Yáñez azzal magyarázza, hogy a kormányzat jóléti politikája elérhetőbbé tette a vidéki lakosság számára az oktatást és egyéb szolgáltatásokat, és a helyi vidékfejlesztés hatására a vidéki szolgáltató szektor egyre több munkalehetőséget kínál a nők számára. Az új lehetőségekhez igazodva a vidéki családok átalakították családi stratégiájukat és főként a lányok esetében befektetésnek tekintik az oktatást. A jóléti állam segít a vidéki nőknek és főként a fiataloknak kiszabadulni a társadalmi korlátaik közül, amit a mezőgazdasági munka jelent, és a származásuk kevésbé befolyásolja társadalmi elhelyezkedésüket (Navarro Yáñez, 1999).

A vidék átalakulása nemcsak a nők, de a férfiak identitását is befolyásolja. Annak ellenére, hogy a vidéki területek maszkulin jellege továbbra is erőteljes maradt, kutatások bizonyítják a vidéki férfiak egyre nagyobb mértékű marginalizálódását vidéken, amely a stressz és öngyilkosság növekvő arányában is tetten érhető (Shortall, 2002; Ní Laorie, 2001). A változó vidéki társadalomban a férfiasság identitása ellentétben áll az izoláció, a térbeli bezártság, a támogató kapcsolatok és az önbecsülés hiányának érzetével. S bár például a vidéki Írországra ma is jellemző a férfias kocsma-futball kultúra, az ezt megalapozó életformát a hagyományos farmergazdálkodást és a hozzá kapcsolódó tradicionális nemi munkamegosztást és kapcsolatokat egyre nehezebb fenntartani (Ní Laorie, 2001).

Shortall (2002) szerint azonban leginkább a részmunkaidős farmgazdaság és a vidékfejlesztési kezdeményezések járulhatnának hozzá az egyenlőbb nemi viszonyok kialakulásához vidéken. A nők farmon kívüli munkavégzése azonban nem tekinthető a nemi egyenlőségek forrásának, a farmon kívüli munka nem jelenti a nők gazdasági függetlenségének növekedését, hanem része a farmgazdaság működésének, egyfajta túlélési stratégia a háztartás és gazdaság jólétének biztosításához. A vidékfejlesztési programokban pedig

csak a nők számszerű bevonása történt meg, ez azonban nem kérdőjelezi meg a nemek között fennálló hatalmi viszonyokat, a nők érdekei továbbra is kiszorulnak a fejlesztésekből. Az ideológiai korlátok továbbra is fennmaradnak, melyek megakadályozzák a nemek közötti nagyobb egyenlőség kialakulását vidéken.

2.3.2. Diskurzusok a vidéki nőkről

A változások ellenére a vidékszociológia uralkodó diskurzusa szerint továbbra is a hagyományos nemi szerepek és identitás jellemzi a vidéki területeket és annak ruralitását.
A vidéki élet reprezentációjának és döntően a farm világ reprezentációjának vizsgálatában egyre hangsúlyosabb szerepet játszik a gender viszonyok kutatása, és a gender kutatásokban is egyre nagyobb szerephez jut a konstruktivista megközelítés, a diskurzusok és reprezentációk vizsgálata. Kutatások bizonyítják, hogy a ruralitás, a vidéki élet képzete számos ponton összekapcsolódik a tradicionális nemi viszonyok képzetével. Európai kutatások sora számolt be arról, hogy a női szerepek és identitások hagyományosnak tartott formái jellemzik a vidéki lakosság többségét ma is (Heather et al., 2005; Csurgó–Megyesi, 2006).
A tradicionális vidék képzetéhez tehát a tradicionális nemi szerepek képzete társul. A mezőgazdasági termelésben a nő döntően láthatatlanként vagy alárendeltként jelenik meg. Ezt bizonyítja Alston (2006) is, aki megrázó esettanulmányok[4] segítségével szemlélteti az ausztrál szárazságsújtotta farmokon élő nők helyzetét és diszkurzív konstrukcióit a szárazságról. Azt vizsgálja, hogy a mezőgazdasági krízis (szárazság) során változó diskurzusban hogyan formálódik a nők identitása, hogyan élik meg a nők a krízist. A krízis során a nyomás hatására a nők újraértelmezik családi stratégiáikat és kiterjesztik munkavégzésüket és önállóságukat a család jólétének fenntartása érdekében. A politikai diskurzus az ausztrál farmerek hatékonyságáról beszél, amely képes túlélni a krízist. A kutatás bizonyítja, hogy ebben a nők sokrétű munkájának döntő jelentősége van, de a hivatalos politikai diskurzusban a nők szerepe mégis láthatatlan marad (Alston, 2006).
Brandth és Haugen (1998) újságcikkek diskurzuselemzésével mutatja be, hogy hogyan jelennek meg a nők egy olyan erőteljesen maszkulin világ diskurzusában, mint a norvég erdőgazdálkodás. Elemzésük során a diskurzust társadalmi interakciónak tekintik, amely beágyazott az állandóan változó társadalmi és kulturális kontextusba. A diskurzus résztvevői társadalmi kategóriák tagjaiként, nőként, férfiként, farmerként, erdőtulajdonosként vagy munkásként vannak jelen ezekben az interakciókban. A Norvég Erdészeti Szövetség lapjának elemzés azt mutatja, hogy az elmúlt húsz év során a nők betörtek az erdészeti diskurzusba és egyre láthatóbbá váltak. Az évtizedek során megváltozott a nők megjelenítési módja is. Kezdetben a munkához vagy háztartáshoz kapcsolódva a férfiakkal vagy farmgazdasággal való viszonylatukban jelentek meg. A 80-as 90-es évek lapszámai azonban már azt mutatják, hogy a nők, mint egyének

[4]Leírja például egy középkorú nő esetét, aki a farm és a család boldogulása érdekében súlyos betegen (rákosan) is a kórházból inkább hazamegy, mert a férje egyedül nem képes ellátni a farmot és elvégezni a könyvelési feladatokat. Egy másik esettanulmány pedig egy olyan nőről szól, aki azért vállal a farmtól 400 km-re munkát és költözik be egy kisvárosba a gyermekeivel, hogy azok taníttatását finanszírozni tudja a család.

bukkannak fel a diskurzusban erdőtulajdonosként, munkásként vagy szakemberként. Az évek múlásával a női szerepek egyre nagyobb repertoárja jelent meg az újságban és csökkent a nők kuriózum jellege is. Ugyanakkor sem a szervezeti, sem a gyakorlati erdészet terén nem váltak egyenlővé a nők, ezek továbbra is erőteljesen maszkulin területek maradtak. Döntően a tudás és a szakértelem terén tudtak a nők pozíciókat szerezni az erdészet világában. A nők – bár önálló szervezetet is létrehoztak – alapvetően nem változtatták meg az uralkodó diskurzus férfias jellegét, és nem is kritizálják vagy ellenzik azt. A női kérdések erdészeti diskurzusban való megjelenésének a vizsgált újság alapján minimális a hatása a női szerepek hagyományos reprezentációjának megváltoztatásában (Brandth–Haugen, 1998).

A szerzőpáros egy másik tanulmányban szintén a diskurzuselemzés módszereit alkalmazva a *Vidéki Nők Norvég Társaságának* (Norges Bondekvinnelag) lapját elemezve arra keresi a választ, hogy a szervezet milyen képet közvetít a vidéki nőkről, és hogy a feminista témák, mint például az egyenlő jogok és lehetőségek, milyen mértékben jelennek meg a szervezet politikai programjában. A társaság kiemelkedő szerepet játszik a vidéki nők (és férfiak) identitásának alakításában, és ezáltal hozzájárul a vidéki nő fogalmának megváltozásához. A szervezet 1945-ben alakult és nem azzal a céllal jött létre, hogy a női témákat népszerűsítse, hanem hogy a vidéki jólét megteremtése érdekében szervezze egy társaságba a vidéki nőket. A társaság tagjai nem támadták a meglévő vidéki gyakorlatot és a nők hagyományos definícióját, sőt inkább támogatták és védték azt. Három évtized lapszámainak vizsgálata alapján a szerzőpáros arra a következtetésre jut, hogy az 1970-es években a feminista téma, az egyenlő jogok kérdése egyáltalán nem jelent meg, az 1980-as években is még csupán az volt a cél, hogy a női munkát láthatóvá és értékessé tegyék, és csak a 90-es években jelentek meg utalások a magazinban a férfiak és nők egyenlőtlen hatalmi viszonyaira vonatkozóan. Ugyanakkor a szervezet soha nem vett részt a nők egyenlő jogaiért folytatott harcban. Céljuk mindig a férfiakkal való kooperáció és nem a konfrontáció volt, attól a hittől vezérelve, hogy a vidéki nőknek és férfiaknak alapvetően ugyanaz az érdeke: a család, a hagyományok, a kultúra és az élő vidéki közösségek védelme. A magazinban megjelenő írások arról tanúskodnak, hogy a társaság tagjai a farmon végzett női munka értékét kívánták egyenlővé tenni más női munkákkal, és a viszonyítási alap számukra a többi nő, és soha nem a férfiak voltak. Az elmúlt húsz évben lezajlott társadalmi változások az iskolázottság és a farmon kívüli karrier növekvő aránya jelentős mértékben átalakították a farmon élő nők életét. A társaság sem tekinthetett már a korábbi tradicionális módon a vidéki nőkre. A vidéki nő egy rendkívül heterogén társadalmi kategóriává vált. Az újságcikkek jól szemléltetik mind a kontinuitást, mind a változást a vidéki nők önképében. Az egyik oldalon a nőt továbbra is a családi farm kontextusában határozzák meg, amelyben a nők a farm fontos segítői és a helyi közösség meghatározó tagjai. A másik oldalon azonban egyre nagyobb figyelmet szentelnek a vidéki identitás kérdésének, az egyéni érdekek megjelenésének. A társaság anélkül, hogy a nőt a férfiakkal szemben határozná meg, azt próbálja megragadni, hogy a vidéki nők heterogén közösségében mi az általános. Az egységet a vidéki nők különböző csoportjai számára a vidéki társadalom, a természeti környezet és a fenntartható életforma védelme jelenti, szemben az EU-val, a norvég tömegtermeléssel és divattal, de nem a férfiakkal. A szervezetnek ezáltal nincs egységes feminista identitás politikája, helyette a fő hangsúlyt a vidéki közösségre és a közös vidéki érdekekre helyezi (Brandth–Haugen, 1997).

Hasonló eredményekre jut Berit Brandth (2002) kutatása a gender reprezentációjának vizsgálatával a vidékszociológiai kutatásokban, azaz, hogy hogyan jelenik meg a férfi és nő ezekben a kutatásokban. Brandth a konstruktivista vidékszociológia megközelítéseit alkalmazva a diskurzusok elemzésére fókuszál, amelyben a felhasznált vidékszociológiai irodalmat a gender írott konstrukciójának tekinti és a diskurzuselemzés módszerével elemzi. A diskurzusok három formáját különbözteti meg, amely különböző formában jeleníti meg a farmon élő nők szerepét és helyzetét. A *családi farm diskurzus (discourse of family farm*) a nőket alárendeltként és láthatatlanként írja le, ahol identitásukat a tradicionális nemi szerepek határozzák meg. Ezek a kutatások a nők farmer feleségként való alárendelt szerepét a patriarchalizmussal, az árutermelés és tulajdonviszonyok rendszerével, a biologizmussal, a hagyományokkal és a mezőgazdasági ideológiával magyarázzák. A nők ebben a diskurzusban a hagyományos diskurzus hatalmának áldozataként vagy a diszkrimináció alanyaként jelennek meg. A farmon élő nők számára a legfőbb túlélési stratégia e szerint a lojalitás.

A *maszkulinizáció (masculinisation) diskurzusban* a férfiak alárendelt pozíciója jelenik meg a mezőgazdaság átalakulásának következményeként. A mezőgazdasági termelés technológiai, strukturális és kulturális átalakulása hatással van a nemek közötti viszonyokra is. Kezdetben azt vizsgálták, hogy a változások hogyan járulnak hozzá a nők hátrányos helyzetének csökkentéséhez, míg a férfiak identitása farmerként erősödik. A kutatások meglehetősen eltérő álláspontokat képviseltek a két nem helyzetének vonatkozásában. A farmok és vidéki közösség maszkulinizációja nem feltétlenül jelent pozitív folyamatot a férfiak számára. Miközben a nők elhagyják a farmot és a vidéki területeket, és autonóm és aktív cselekvőként jelennek meg késő-modern identitásuk kialakításában, addig a férfiak elmaradottként, fejletlenként, kiváltság nélküliként interpretálódnak.

A *detradicionalizáció és diverzitás diskurzus (discourse of detraditionalisation and diversity*) a társadalmi nemeket az alárendelt pozíciók sokaságába helyezi el a posztmodern pluralitás, instabilitás és az identitás formálódás változékonyságának vonatkozásában. Ez a diskurzus a nőt (és a férfit is) alárendeltként azonosítja, de ez nem azonos a farmerfeleség vagy a farmer pozíciójával. Az egyéneket úgy írják le, mint akik aktívan részt vesznek saját foglalkozásukkal kapcsolatos identitásuk konstrukciójában. Meghatározhatják magukat, mint menedzser vagy vállalkozó, ami meglehetősen távol van a hagyományos farm identitástól. A farm identitás ezen diskurzus szerint egyéb identitások számos formájával keveredik, mind a férfiak, mind a nők esetében.

Brandth a vidékszociológiai irodalom diskurzuselemzése során arra a következtetésre jut, hogy az uralkodó diskurzus a családi farm diskurzus. Egyik nem számára sem könnyű ezen uralkodó diskurzus által kínált képzetektől megszabadulni. A társadalmi nemek ilyetén leírása olyan erőteljes, hogy elfedi a nők földhöz és farmhoz való kapcsolatának eltérő definícióit. Ezt erősíti Brandth szerint, hogy a változások ellenére a hagyományos nemi szerepek fennmaradását számos példa igazolja (pl. a nő a farmon kívül vállal munkát, de a teljes házimunka az ő feladata marad). Bár a nők egyre nagyobb részvétele a farmgazdaságban a patriarchális nemi szerepek felbomlását jelzi, a vidéki írott sajtó és a mezőgazdasági szervezetek továbbra is a hagyományos diskurzust erősítik. A családi farm diskurzus uralkodó szerepét sem az új diskurzusok, sem a valóságban bekövetkező változások nem gyengítik lényegesen. A diskurzusok mindig függenek a társadalmi rendszertől, amelyben formálódnak. A mezőgazdasági

nemi szerepekről szóló diskurzusok úgy változnak, ahogy a mezőgazdasági rendszer változik. Minél inkább elfogadott egy diskurzus, annál lassabban változik. A családi farm diskurzus állandósága mutatja, hogy a szövegszerűen közvetített diskurzus és a valóság nem mindig esik egybe. A szimbolikus, strukturális és egyéni változások soha nem egy időben zajlanak. Az uralkodó diskurzusok társadalmi hatalma az arra támaszkodó intézményi bázisból származik. A családi farm diskurzus erőteljesen beágyazott a mezőgazdasági intézményrendszerbe és gazdasági struktúrába, valamint illeszkedik azokhoz a dualisztikus képzetekhez (univerzális/partikuláris, aktív/alárendelt, tény/érzelem, munka/család, kultúra/természet stb.), amelyek a nőt alapvetően különbözőnek tekintik a férfitól. (Brandth, 2002)

A vidéki nők identitásának társadalmi konstrukciójában jelentős szerepe van a hagyományos családon belüli nemi szerepeknek (Little–Austin, 1996; Agg–Phillips, 1998; Csurgó 2002, 2005, 2008). Little és Austin angliai kutatások alapján bizonyítja, hogy a vidék idill fontos szerepet játszik a hagyományos vidéki nemi szerepek fennmaradásában. A vidék idill két meghatározó eleme a család és a közösség. A nők vidéki identitása erősen kapcsolódik a vidéki társadalomról alkotott képzeteikhez. A nők identitásának alapját az anyaság és a vidéki közösséghez való kötődés jelenti (Little-Austin, 1996). Hasonló eredményre jut Halliday és Little az angol vidéki gyermekgondozási szolgáltatások vizsgálata során is. A szerzők nem csupán a gyermekgondozási szolgáltatások kínálatát és elérhetőségüknek problémáit elemzik (Halliday, 1997), hanem a gyermekgondozást a vidéki női identitás kulturális konstrukciójának kontextusába helyezik. A ruralitás múltbéli és jelenlegi konstrukciójában a gyermekgondozás szerves eleme a hagyományos nemi viszonyoknak, amelyben a nő elsődleges szerepe az anyaság (Halliday–Little, 2001).

A dualisztikus nemi identitás, amelyben a maszkulinitás felsőbbrendű és a femininitás is hangsúlyos, fontos része a vidékre költözők vidékképének is. A nemi elkülönülés erősen köthető a vidéki élet azon sajátosságához, amelyben a köz és magánszféra kettőssége újra megerősödik. Ez a kettősség pedig erőteljesen nemi alapú, a közszférában, a hivatalos gazdasági életben a férfi a domináns, míg a magánszféra női szféraként aposztrofálódik. Agg és Phillips szerint a nemi identitás számos módon befolyásolja a vidék kolonizációját is, hatással van arra, hogy kik költöznek vidékre, kik maradnak és kik nem, erősíti a köz és magánszféra kettősségét és része a vágyott vidékelképzelésnek is. A hagyományos, dualisztikus nemi identitások megjelennek a vidékiek életmódjában (Agg–Phillips, 1998).

***

A változások ellenére a vidékszociológia uralkodó diskurzusa szerint továbbra is a hagyományos nemi szerepek és identitás jellemzi a vidéki területeket és annak ruralitását.

A ruralitás, a vidéki élet képzete számos ponton összekapcsolódik a tradicionális nemi viszonyok képzetével. Európai kutatások sora számolt be arról, hogy a női szerepek és identitások hagyományosnak tartott formái jellemzik a vidéki lakosság többségét ma is.

A tradicionális vidék képzetéhez a tradicionális nemi szerepek képzete társul, attól a hittől vezérelve, hogy a vidéki nőknek és férfiaknak alapvetően ugyanaz az érdeke: a család, a hagyományok, a kultúra és az élő vidéki közösségek védelme.

A vidéki nők identitásának társadalmi konstrukciójában jelentős szerepe van a hagyományos családon belüli nemi szerepeknek. A vidék idill két meghatározó eleme a család és a közösség. A vidéki nők identitása erősen kapcsolódik a vidéki társadalomról alkotott képzeteikhez. Identitásuk alapját az anyaság és a vidéki közösséghez való kötődés jelenti.
Ugyanakkor a vidék - város kapcsolat átalakulása, a városi nők vidéki megjelenése hatással van a nők identitására, önpercepciójára is. A nők a farmon kívüli munkavégzés által a városinak tekintett értékeket és életstílus jegyeket viszik be a farmok életébe, a városi nők vidékre költözése új értékek, életstílus megjelenését eredményezi vidéken, és ezáltal nemcsak a vidéki nő identitása, hanem a vidéki élet, a ruralitás is átalakul.

2.4. Fejlesztéspolitika és ruralitás

Ebben a fejezetben röviden bemutatom azokat a legfontosabb munkákat, amelyek a vidékkonstrukciók és diskurzusok fejlesztéspolitikai következményeit vizsgálják. Ez egyrészt alátámasztja a konstruktivista megközelítés gyakorlati alkalmazhatóságát, másrészt segít elhelyezni kutatási eredményeimet és azok hasznosíthatóságát egy tágabb elméleti-gyakorlati keretben.
A vidék társadalmi-gazdasági átalakulása jelentős változásokat hozott a fejlesztéspolitikában is, Mormont 1987-es tanulmányában is felhívta már a figyelmet arra, hogy a vidékreprezentációjának változása jelentősen hat a regionális politikára is (Mormont, 1987). A retorikai, diszkurzív elemek jelentősége felértékelődött, meghatározóvá, az anyagi feltételekkel szinte egyenértékűvé vált (Tovey, 1998; Ray, 1998). Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájában a területi elv lett meghatározó, a források elosztása területi kategóriákban (régió, kistérség, település, stb.) zajlik (Richardson, 2000). A Strukturális Alapok reformjának hatására a korábbi vertikális elosztási rendszert felváltotta a horizontális, avagy territoriális. A vidékfejlesztési politikában általánossá vált az a nézet, hogy a területi egyenlőtlenségek felszámolásának fő eszköze a helyi gazdasági, társadalmi és kulturális erőforrások feltárása és felhasználása. Az újfajta megközelítés elősegíti, hogy az egyes területek olyan stratégiákat dolgozzanak ki, melyek a helyi erőforrások kiaknázásán és értékké tételén alapulnak. A különböző kulturális régiók széleskörű ön-promóciója egész Európára jellemzővé vált. Ennek célja, hogy a különböző régiók megőrizzék kulturális identitásukat és társadalmi-gazdasági egységüket. A helyi kulturális rendszerek számos esetben jelentik a gazdasági fejlődés motorját.

2.4.1. Christhopher Ray kultúra-gazdaság modellje

A regionális fejlesztési retorika a kulturális rendszerre fókuszál és a regionális kultúra értékei szerint definiálja újra a fejlesztési célokat és irányokat. A régiók pedig érdekeltek abban, hogy periférikus gazdasági-társadalmi helyzetüket megfordítva megfelelő stratégia kidolgozásával az európai és globális gazdaság részévé váljanak. Ezt a fejlesztéspolitikai fordulatot fejtette ki Christhopher Ray (1998) a kultúra-gazdaság (culture economy) modelljében. A kultúra gazdaság elméletének kialakulásában három tényező játszott kiemelkedő szerepet: (1) a poszt-indusztrializmus és a fogyasztói társadalom, (2) az Európai Unió vidékfejlesztési politikája,

valamint (3) a regionalizmus megnövekedett szerepe mind európai mind globális viszonylatban.
A poszt–indusztriális térben a különböző radikálisan divergens folyamatok halmaza új értelmezési lehetőséget kínál a munka és szabadidő szerepének meghatározásához, a közösség és egyén rekonstituálásához, valamint a tér és a mindennapi élet komplexitásának heterogenizálásához (Lash–Urry, 1994). Ily módon a tér egyre inkább szimbolikus tartalmat és differenciáltságot nyer.
A Ray–féle kultúra gazdaság elnevezés is olyan endogén jellegű gazdasági tevékenységen alapuló fejlődést jelent, amely leginkább helyi emberi és fizikai erőforrások kiaknázásán alapul. Ray szerint a helyi, specifikus kulturális rendszerek jelkészleteinek megtalálása jelentheti a kulcsot a rurális lokalitások társadalmi és gazdasági felemelkedéséhez. Ezek lehetnek a hagyományos ételek, helyi nyelvjárás, folklór, helyi művészetek, kézművesipar, történelmi látnivalók, irodalmi utalások valamint a természeti környezet. A kultúra gazdaság mind a helyi, mind az „extra-lokális" források manifesztációja. Ez utóbbiak tartalmazzák az Európai Unió akcióit, a globalizáció hatásait és az új társadalmi mozgalmakat egyaránt. A kultúra gazdaság ugyanis nem csupán a termelés, azaz a területi adottságok, a kulturális rendszer és az aktorok együttes forrása felől értelmezhető és értelmezendő, hanem az „extra-lokális", azaz a környezeti és fogyasztói oldalról is, amelyben a település magát eladásra kínálja.
A kultúra gazdaság négyféle működési módon, stratégián keresztül érvényesül. Az első stratégia a helyi kultúra árucikké válását jelenti, azaz azoknak a forrásoknak az értékesítését, amelyek rendelkeznek valamilyen helyhez kötött identitással, valamint közvetlenül eladhatók. Az egyes megvételre vagy fogyasztásra kínált termékek akár egy kapszula, tartalmazzák magukban a helyi identitás bizonyos elemeit. A kulturális turizmus, melynek során a kultúra és a történelem kerül értékesítésre, vagy a helyi étkezési specialitások kínálata kiváló példái ennek a módszernek.
A második mód a területi identitást termékké gyúrva jeleníti meg a helyi kultúrát és identitást, ezáltal teljesen új identitást konstruál a kívülállók számára. Bizonyos külső források elnyeréséért a helyi fejlesztés irányítói olyan képet festenek magukról, mint akik egy koherens és megkülönböztetett vidék képviselői, akik sokkal hatékonyabban tudnak működni a helyi szükségletek feltérképezésében és kielégítésében, mint a meglévő közigazgatási, politikai eszközök. Ebben az esetben az adott vidék promóciója érdekében a kulturális források területi identitásba való egyesítése a lényeg.
A harmadik módszerben a hangsúly még mindig a területi stratégián van, ami azonban a helyi közösség különböző csoportjai számára kerül értékesítésre. A programok és kezdeményezések a helyi közösség illetve szervezeteik számára próbálnak ösztönzést nyújtani saját kapacitásaik kiaknázására a saját forrásaikba és fejlődésükbe vetett hit megteremtésével és erősítésével. A kultúra gazdaság szempontjából a helyi kultúra megerősítése szolgáltatja az alapot a helyi társadalmi-gazdasági jólét megteremtéséhez.
A negyedik eljárásmód a kultúra gazdaság normatív kapacitásainak hangsúlyozásával bármelyik más módozaton belül működhet. A kultúra gazdaság számos megjelenési módja a makrogazdasági modell rekonstrukciója helyi vagy regionális szinten. A globális gazdaságba való hatékonyabb bekapcsolódás kísérletei ezek, amelyeket a helyi protekcionizmus enyhe formája közvetít a lokalitást érő különböző (gazdasági, társadalmi, környezeti, kulturális) hatások ellenőrzésére. A

negyedik mód a helyi társadalom sajátos kultúrájának talaján alternatív fejlődési utakat kínál, ahol a helyi önértékelés a fontos, akár a fizikai adottságokat vesszük figyelembe, akár a közösségfejlesztést. A helyi kultúra ily módon több mint puszta eszköz a globális gazdaság vérkeringésébe való bekapcsolódásra, hanem a lokális bölcsesség és etika forrásaként is értelmezhető. Normatív értelemben a „hely szeretete" – akár individuális, akár közösségi szinten – központi vezérelvvé válik.
A kultúra gazdaság elmélet illeszkedik ahhoz az egyre elterjedtebb vidékszociológiai megközelítéshez, amely a lokális közösségek fejlődését az exogén és endogén tényezők dinamikus kapcsolatában látja (Lowe–Murdoch–Ward, 1995). Van der Ploeg és Renting a 90-es évekre datálják azt a vidékfejlesztési fordulatot, amely a korábbi modernizációs, külső erőforrásokon alapuló fejlesztést felváltotta, és amelynek következtében a fejlődés alapjává a helyi természeti és társadalmi erőforrás vált. A szerzőpáros a multifunkcionális mezőgazdaság példáján szemlélteti a vidékfejlesztés új modelljét, amely a meglévő helyi erőforrásokra (pl. termőföld) és igényekre épül (Van der Poeg–Renting, 2000). Murdoch (2000) a helyi hálózatokat elemezve az bizonyítja, hogy a különböző adottságú területeken különböző fejlesztési módszerek (endogén, exogén) lehetnek sikeresek. Az endogén fejlesztések azokon a területeken sikeresek, ahol történetileg kialakultak az együttműködés formái, a külső gazdasági és piaci kapcsolatok, ahol azonban ezek a hálózatok nem alakultak ki, ott a fejlődéshez külső (exogén) erőforrások szükségesek, amelyek elősegítik a helyi identitások és imázsok felértékelését és ezen keresztül a helyi kapacitások kibontakozását.

2.4.2. A diszkurzív verseny és következményei

A fejlesztési forrásokért folyó versenyben tehát meghatározó, hogy egy adott település, térség vagy régió milyen imázst képes közvetíteni magáról. A helyi szereplőknek gazdasági és hatalmi érdeke az adott hely értékeinek, imázsának felértékelése. A helyi, specifikus kulturális rendszerek jelkészleteinek megtalálása jelentheti a kulcsot a vidéki területek társadalmi és gazdasági felemelkedéséhez (Ray, 1998), de számtalan visszásságot és konfliktust is okozhat. Hollandiában például az elmúlt évtizedekben megváltozott a vidék jelentéstartalma. Míg korábban a vidéket egyszerűen mezőgazdasági területként tartották számon mára komplex jelentéstartalommal bír. Ennek oka egyrészt a természetvédelem felértékelődésében, másrészt a vidéki élet, pihenés és térhasználat iránt fokozódó városi igényekben keresendő (Goverde–de Haan, 2002). Az új vidékfejlesztési rendszerben tehát a diszkurzív stratégiák felértékelődtek. A fogyasztókért és a fejlesztési forrásokért folytatott versenyt a megfelelő diszkurzív stratégiák és az egyes termékekről, régiókról és rurális településekről kialakított imázsok döntik el (Kovách, 2007).
A fejlesztéspolitika szabályai miatt a vidék meghatározása a vidék szempontjából lényegi kérdés. A vidékimázsok a fejlesztési források megszerzésekor nagy szerephez jutnak (Ray, 1998). Ezért sokszor külső szereplők részvételével nagyon erőteljes imázsverseny folyik (Csite–Kovách, 2002). A vidék jelentésének és használatának átalakulása során új politikai, hatalmi hálózatok alakultak ki lokális szinteken, melyek számos és sokféle érdekképviselet tagjait foglalják magukba. A rendkívül heterogén hatalmi testületek jellegzetessége a szakértelem, és legtöbbször nem kötődnek a

fejleszteni kívánt térséghez (Kovách–Kucerova, 2006; Kovách–Kristóf, 2005, 2007; Csurgó–Kovách–Kucerova, 2007, 2008). Szervezeteik, érdekeik gyakorta országos szintűek (pl. környezetvédelem), így tevékenységük, személyes viszonyuk nincs közvetlen kapcsolatban a mindennapi vidéki szokásokkal, életmóddal (Goverde–de Haan, 2002; Szirmai et al., 2002; A. Gergely, 2006).
A fejlesztési célú diszkurzív stratégiák része, hogy a résztvevők nem csak a vidékdefiniálási vitákban igyekeznek pozíciójukat biztosítani, hanem olyan imázsokat, vidékképeket dolgoznak ki és terjesztenek el, amelyek hozzájárulnak stratégiájuk sikeréhez. Az imázsteremtés közvetlen módon is szolgálhatja egy-egy terület, régió, település fejlesztési érdekeit. A vidékképek, vidékdefiníciók alapvetően befolyásolhatják a politikai döntéseket, a fejlesztési források felhasználását és felosztását (Ray, 1998; Csite–Kovách, 2002; Csite, 2005).

***

A vidékfejlesztési politikában általánossá vált az a nézet, hogy a területi egyenlőtlenségek felszámolásának fő eszköze a helyi gazdasági, társadalmi és kulturális erőforrások feltárása és felhasználása. Ezt a fejlesztéspolitikai fordulatot fejtette ki Christhopher Ray (1998) a kultúra-gazdaság (culture economy) modelljében. A Ray–féle kultúra gazdaság elnevezés olyan endogén jellegű gazdasági tevékenységen alapuló fejlődést jelent, amely leginkább helyi emberi és fizikai erőforrások kiaknázásán alapul. Ray szerint a helyi, specifikus kulturális rendszerek jelkészleteinek megtalálása jelentheti a kulcsot a rurális lokalitások társadalmi és gazdasági felemelkedéséhez.
A fejlesztési forrásokért folyó versenyben meghatározó, hogy egy adott település, térség vagy régió milyen imázst képes közvetíteni magáról. A helyi szereplőknek gazdasági és hatalmi érdeke az adott hely értékeinek, imázsának felértékelése.
A vidék jelentésének és használatának átalakulása során új politikai, hatalmi hálózatok alakultak ki lokális szinteken, melyek számos és sokféle érdekképviselet tagjait foglalják magukba. A rendkívül heterogén hatalmi testületek jellegzetessége a szakértelem.
Az új vidékfejlesztési rendszerben tehát a diszkurzív stratégiák felértékelődtek. A fogyasztókért és a fejlesztési forrásokért folytatott versenyt a megfelelő diszkurzív stratégiák és az egyes termékekről, régiókról és rurális településekről kialakított imázsok döntik el. Az imázsteremtés közvetlen módon is szolgálhatja egy-egy terület, régió, település fejlesztési érdekeit.

3. A konstruktivista vidékszociológia elméletei, megközelítései, alapfogalmai: összegzés

A fentiek alapján az alábbiakban összegzem a konstruktivista vidékszociológia témám szempontjából releváns és meghatározó állításait és alapfogalmait.
A poszt-strukturalista vidékszociológia a városból vidékre vándorlás szempontjából meghatározó elméleti tételei, eredményei:

- Nem az a kérdés, mi a vidék, hanem az, hogy a különböző szereplők hogyan értelmezik és érzékelik a vidéket, és ez mit mond el a társadalom szerkezetéről és hatalmi viszonyairól.

- A vidék már nem egy elkülönült társadalmi világként jelenik meg, nem azonosítható az agrártermelés helyeként, hanem csupán a társadalmi kapcsolatok egy sajátos módjaként és tereként jelenik meg.
- A vidék és város közötti különbség lényegében semmivé vált, a vidék, mint önálló kategória nem létezik többé, egy társadalmilag létrehozott diszkurzív kategória csupán.
- A középosztály saját képére formálja a vidéket, s ami nem illik bele, azt kitakarja.
- Az elitek az imázsteremtésen keresztül ellenőrzik a vidéket. A vidékkép értelmezhető mint ellenőrzési igény, ezt példázza a városiak által alkotott vidék idill.
- A vidék a hely reprezentációja: a vidék a valóság szerveződésének, értelmezésének és közvetítésének társadalmilag meghatározott kognitív jelentése. A vidék virtuális struktúra, ahogy egy adott helyen a vidéket érzékeljük, az a szociális reprezentációk fizikai lenyomata.
- A vidékkutatások fő vizsgálati egysége a ruralitás, elemzési eszközei a diskurzus és reprezentáció.
- A diskurzus a képeken, képzeteken keresztül ruházza fel jelentéssel a tárgyát, amire vonatkozik, és különböző társadalmi csoportokhoz köthető.
- Az új vidékfejlesztési rendszerben a diszkurzív stratégiák felértékelődtek. A fogyasztókért és a fejlesztési forrásokért folytatott versenyt a vidékimázsok döntik el.
- A fogyasztói igények, a globalizált társadalmi gyakorlatok hatással vannak a vidék szociális reprezentációjára és a helyi identitások átalakulására. A vidék fogyasztói imázsa, melynek leghangsúlyosabb eleme a vidék idill, az egyik motorja a vidék gazdasági, társadalmi és kulturális átalakulásának.
- A vidék idill a várossal szemben az urbanizáció, indusztrializáció és modernizáció során alakul ki és fejlődik.
- A ruralitás, a vidéki élet idilli képzete számos ponton összekapcsolódik a tradicionális nemi viszonyok képzetével.
- A vidék idilli képe: a csendesség, a lelki szellemi béke, a természetközelség és a közösséghez tartozás döntően a városi középosztályhoz köthető.

A fenti fő megállapításokhoz kapcsolódva öt alapfogalmat emelek ki, amelyet a későbbi elemzés során központi fogalomként használok: (1) a diskurzus, (2) a reprezentáció (3) a vidék idill (4) autenticitás és (5) az esztétizálás. A fogalmak fő elemeit és azokat a szerzőket, akikre hivatkozva a fogalmakat használom, az alábbi táblázatban összegzem.

Alapfogalom	**Fő elemei, formái**	**Szerzők**
diskurzus	laikus, professzionális, tudományos, populáris	Jones, Halfacree
reprezentáció	vidékreprezentáció, vidék idilli reprezentációja, pro-rural reprezentáció, reprezentáció–mindennapi élet–lokalitás kapcsolata	Halfacree

vidék idill	turizmus idill, média idill, gasztronómiai idill fogyasztói imázs tradicionális nemi szerepek	Short, Bell, Bessière Ehrentraut, Little, Kovách
autenticitás	premodern értékek, posztmodern igények	Szijártó, Havasréti
esztétizálás	érték, életstílus, mindennapi gyakorlat	Miele–Murdoch

1. táblázat

2. rész A városból vidékre vándorlás kutatása

A szakirodalmi áttekintés második részében a városból vidékre vándorlás nemzetközi és hazai irodalmát ismertetem. Összegzem azokat az eredményeket, megközelítéseket, amelyek a városból vidékre vándorlás fogalmi hátterét adják. Először a nemzetközi irodalom áttekintésével elhelyezem a témámat egy tágabb tudományos kontextusban. Ezt követően a hazai szakirodalom eredményeinek összegzésével pozícionálom a vizsgálatomat a város környéki vidék és azon belül a Budapest környéki vidéki tér kutatásában.

1. Elméleti és empirikus megközelítések a nemzetközi vidékszociológiában

A városból vidékre vándorlás a vidék fogalomhoz hasonlóan számos értelemben, elméleti-empirikus keretben használatos. A városiak vidékre vándorlását többféle megközelítésben elemzik. A jelenséget a szuburbanizáció, ellenurbanizáció, vidék-város kapcsolat keretében sokféle módszerrel és megközelítésben tárgyalják (Boyle–Halfacree, 1998; Overbeek–Terluin, 2006).
Alapvetően konszenzus alakult ki a vidékkutatók (Boyle–Halfacree, 1998; T. Fielding, 1998; Champion, 1998) között abban az értelemben, hogy a városból vidékre vándorlást a migráció egy formájának tekintik, és ebben az értelemben az állandó lakóhely megváltoztatásaként értelmezik. A migráció-kutatás egyik központi fogalma a távolság. A városból vidékre költözés (kiköltözés) esetében a távolság rövid távolságot jelent. Kapcsolódva a migráció biográfiai megközelítéséhez, a városból vidékre költözést a vidékkutatók döntően életút-élménynek vagy életút-eseménynek tekintik, amelyben nagy hangsúlyt kapnak a kontextuális és kulturális folyamatok (Boyle–Halfacree, 1998). A migráció kontextuális megközelítésének lényege, hogy az emberi tényező fontosságát hangsúlyozza a migráció elemzésében.
A vidékre költözés vizsgálata nem légüres térben történik, sem földrajzi, sem demográfiai, sem pedig elméleti értelemben. A vidékre költözés hátterében ott van a városból történő elvándorlás folyamata, és nem szabad megfeledkezni a vidékről vidékre vándorlásról sem. A vidékre vándorlás komplex folyamat, a vidékre költözők nem alkotnak homogén csoportot sem a távolság, sem a korábbi környezet, sem a kiválasztott település jellegzetességeit tekintve, különbözik a lakóhelyváltás gyakoriságának mértéke, a motivációjuk és a személyes jellemzőik, többek között az, hogy az életük mely szakaszában tartanak, milyen életstílust képviselnek, illetve milyen igényeket fogalmaznak meg a vidékkel, vidékiséggel kapcsolatban.

1.1. Ellenurbanizáció vagy szuburbanizáció

A városból vidékre vándorlás egyik meghatározó megközelítése a területi folyamatok középpontba állítása, ebben a klasszikusnak tekinthető kontextusban a népesség területi eloszlása áll az elemzések és elméletek fókuszában.
A vidékre költözést (migration into rural areas) a szerzők többsége az urbanizációs folyamatok keretében elemzi. A legnagyobb vita a nemzetközi

szakirodalomban a körül bontakozott ki, hogy a szuburbanizáció vagy ellenurbanizáció kontextusában helyezzék-e el a jelenséget.
Az ellenurbanizáció vita a 70-es években indult el az Egyesült Államokból, ahol a kutatók először hívták fel a figyelmet arra, hogy a nem nagyvárosi Amerikában a népesség ismét növekedésnek indult. A jelenséget Morrison és Wheeler (1976) falusi reneszánsznak nevezte, míg Berry az ellenurbanizáció folyamataként aposztrofálta.
Berry tehát (idézi Champion, 2001) az ellenurbanizációt a lakosság dekoncentrációs folyamatának tekinti, ami a nagyobb koncentráció állapotából a kisebb koncentráció állapotába való mozgást jelenti. A legnagyobb hiányossága Berry alapdefiníciójának, hogy nem ad támpontot ahhoz, hogy hogyan, mi alapján ismerhető fel a koncentráció vagy dekoncentráció.
Sokan a jelenséget második demográfiai átalakulásnak, második demográfiai forradalomnak tekintik és általában az indusztriális és poszt-indusztriális társadalom közötti váltás tényleges manifesztizálódásaként értelmezik (Morrison–Wheeler, 1976; Champion, 2001; Champion–Sheppard, 2006).
Ezt a forradalmi átalakulást azonban a szerzők egy másik jelentős csoportja kétségbe vonja, és megkérdőjelezik a jelenség tartósságát. S valóban az ellenurbanizáció tartósságának ellentmondanak a 80-as évek folyamatai, amikor számos országban (Németország, Spanyolország, Portugália) a nagyvárosok ismét növekedésnek indultak, illetve az urbanizáció maradt a meghatározó migrációs jelenség (Kontuly, 1998).
Figyelembe véve, hogy sok esetben meglehetősen bonyolult meghatározni, hogy hol végződik egy város és hol kezdődik egy másik település, ez különösen fontos az ellenurbanizáció elmélet hívei számára, hiszen fontosnak érzik bizonyítani a fordulatot, a váltás létét, szemben az elterjedt földrajzi-szociológiai megközelítéssel, ami szuburbanizációként illetve a nagyváros decentralizációjaként írja le a jelenséget (Erdei, 1977; Enyedi, 1984; Cséfalvay, 2008).
Azon túl, hogy el kell különíteni, hogy mit tekintünk egy nagyvárosi periféria népességnövekedésének és mit a nagyvároson kívüli népességnövekedésnek, fontos kérdés az ellenurbanizációs megközelítésnél a regionális átalakulás kérdése. Az ellenurbanizáció létét általában egy ország egészére értelmezik, figyelmen kívül hagyva, hogy egy régión belül elkülönülve is létezhet.
Az ellenurbanizáció megközelítés hatással van a vidék meghatározására is. Ebből a megközelítésből vidéknek csak a nagyváros határán túli területek tekinthetők, az ingázás övezetei nem. Boyle (1995) felismerve, hogy az ingázási övezetek kiterjedtsége megnehezíti az ellenurbanizáció meghatározását, vidéknek azokat a területeket tekinti, amelyek legalább 65 km-re vannak a nagyvárosi övezetek határától.
A komplexitás figyelembevételével Halliday és Coombes (1995) az ellenurbanizáció három különböző modelljét határozták meg: anti-metropolitán, anti-urbán és pro-rurál. Az *anti-metropolitán* a nagyvárosi övezeteken kívülre vándorlást jelenti, az *anti-urbán* a település hierarchiában történő lefelé mozgásra (nagyvárosból kisvárosba, kisvárosból-faluba) utal, a *pro-rural* pedig a nagyobb beépítettségű területekről a kevésbé fejlettek felé vándorlást jelenti, ami lehet a szuburbanizáció egy formája is, de nem feltétlenül az agglomerációs övezeten belül zajlik. A városból vidékre vándorlás célterülete kezdetben mindenhol a városkörnyéki vidék és csak később terjed ki a távolabbi területekre (Gorton–White–Chaston, 1998).

Champion (1998) az urbanizációs jelenségeken túllépve arra hívja fel a figyelmet, hogy a vidékre vándorlást (migraton into rural areas) önálló jelenségként kell értelmezni, sem a szuburbanizáció sem az ellenurbanizáció konceptuális keretében nem értelmezhető maradéktalanul, annak ellenére, hogy számos ponton szorosan kapcsolódik ezekhez a jelenségekhez. A vidékre költözés (*migration into rural areas*) nem tekinthető sem az ellenurbanizáció sem a szuburbanizáció szinonimájának, lokális vagy regionális szinten önmagában is értelmezhető jelenség.
Egyetértve Championnal írásomnak nem tárgya az urbanizációs folyamatok értelmezése, nem kívánok állást foglalni a szuburbanizáció - ellenurbanizáció vitában, a városból vidékre vándorlást lokális szinten értelmezem. Ezért a fenti rövid ismertetésen túl nem foglalkozom a városból vidékre vándorlás makrotársadalmi jelenségeivel. A továbbiakban olyan megközelítésekre helyezem a hangsúlyt, ami a városból vidékre vándorlás mikro és mezo szintű elemzésével az emberi tényezőt állítja a vizsgálat középpontjába.

1.2. Új társadalmi szereplők vidéken

A definíciós bizonytalanságon túl az ellenurbanizáció és szuburbanizáció elemzésében a kulcskérdés, ami egyben a leginkább vitatott kérdés is, a költözés motivációja. Az egyik álláspont szerint a vidék iránti vágy, azaz a falusi élet és környezet motiválja a kiköltözést, ami az újrakezdést, a tiszta lappal érzését nyújtja a kiköltözőknek (például Boyle–Halfacree, 1998; Hardi, 2002; Bajmóczy, 2002; Csapák, 2007). Ezzel szemben az ellentétes álláspont szerint a költözés hátterében az életminőség meghatározó elemeinek (munka, ház, szolgáltatások és biztonság) földrajzi újraelosztása áll, amely vándorlásra kényszeríti a lakosságot (Timár–Váradi, 2000; Timár, 2001; Koós 2007).
A városból vidékre vándorlást a legtöbb szerző a foglalkoztatási lehetőségek megváltozásával magyarázza, és a migráció gazdasági struktúrára gyakorolt hatását elemzi. Néhányan azonban arra hívják fel a figyelmet, hogy a városból vidékre vándorlást számos esetben nem csupán gazdasági tényezők motiválják. Hugo és Smailes (1985) azt hangsúlyozzák, hogy a belső területi migrációs fordulat bár a nyugati gazdaság szerkezeti átalakulásának következménye – melynek következtében a foglalkoztatás megnő a gazdaság harmadlagos és negyedleges szektoraiban a másodlagos szektorral szemben –, a folyamatokat az is magyarázza, hogy az új közlekedési és kommunikációs technológiák hatására a távolság jelentősen csökken a területek között. Ezáltal a nagyvárosi ingázási övezetek nagysága megnő, és egyre távolabbi vidéki területek kapcsolódnak a nagyváros gazdasági hálózatához. További fontos tényezőnek tekintik az emberek érték és életmód preferenciáinak megváltozását és az ehhez kapcsolódó cselekvési képességüket, amelynek köszönhetően többen választanak falusi vagy kisvárosi lakóhelyet a nagyvárosival szemben.
Jetzkowitz és szerzőtársai (2007) Németországban azt vizsgálták, hogy kik és miért költöznek a város környéki övezetekbe. 1359 háztartást vizsgáltak meg 67 helyszínen Frankfurt am Main környékén, középpontba állítva az életmódot és a mobilitási szokásokat. Az adatok azt mutatják, hogy a város környéki övezetek növekedése nem egyszerűen a lakosság lakópreferenciáinak következménye. A város környéki területet a városnövekedés terének (urban sprawl) tekintik és az életstílus megközelítés

hasznossága mellett érvelnek. A vizsgálat középpontjában az állt, hogy az emberek miért laknak a város környéki területeken? Miért költöznek olyan területekre, amelyet a szuburbia részeként ismernek, vagy olyanokra, ami hamarosan azzá válhat? A globalizáció és urbanizáció megváltoztatja az emberek életmódját. Megnöveli a mobilitást, nem csak a javakét, de az emberekét is. A kommunikációs technológiák fejlődése ellenére, amely alternatív formája a kapcsolatoknak, mégsem csökken az emberek mozgása, mely jelenséget Urry a „közelségkényszer" fogalmával magyaráz (Urry idézi Jetzkowitz et al., 2007). A kommunikációs technológiák fejlődése ellenére a fizikai közelség továbbra is fontos a bizalmas kommunikáció igénye és szükséglete miatt a családban és a rekreáció helyein, sokkal inkább, mint a munka és üzleti kapcsolatokban. A szerzők szerint mindez nem csupán a napi mobilitás szempontjából fontos, de a lakómobilitás szempontjából is. Az életformával kapcsolatos hosszú távú stratégiai döntések egyre fontosabbá vállnak, és hatással vannak a mindennapi mobilitásra is. Fontos továbbá, hogy ugyanazok a feltételek különböző viselkedési mintákat eredményeznek. A mobilitást egy társadalmi gyakorlatnak tekintik, amely az egyéni sajátosságok és a fizikai infrastruktúra interakciójában formálódik. A szerzők az életstílus megközelítést alkalmazzák figyelembe véve az egyének és családok konkrét gyakorlatait, arra keresve a választ, hogy a különböző életformák milyen mindennapi mobilitási formákat eredményeznek, illetve hogyan befolyásolják a vidékre költözés döntését. Az életstílust összekapcsolják a térbeli-időbeli tevékenységgel és a mozgás mintázataival. Alkalmazzák Giddens cselekvés-tér koncepcióját, és ezáltal az életmódba bevezetik a tér-idő kapcsolatát. Az életstílust a térbeli-időbeli valóság megnyilvánulásának tekintik. A szerzők szerint az egyének napi mobilitása közvetlenül függ az egyén élethelyzetétől, a foglalkozásától, a személyes képességeitől a mobilitásra (fizikai képességek, jogosítvány, stb.) és a személyes preferenciáitól. Az egyén tulajdonságai, amelyek közvetlenül kapcsolódnak hozzá, azonban csak inadekvát módon képesek magyarázni a mobilitási viselkedést, amelyet jelentős mértékben meghatároz az általános életmód. A mezőgazdasági termelés csökkenése is hozzájárult a szuburbanizáció növekedéséhez. A közlekedési infrastruktúra lehetőséget biztosít a vidéken élők számára, hogy könnyen elérjék a munkahelyet, az iskolát, a szórakozási és fogyasztási helyeket, és ezzel párhuzamosan a városiak számára elérhetővé válik, hogy vidéki településeken telepedjenek le. A vidék idilli képzete szintén fontos eleme a városburjánzás jelenségének. A szuburbanizáció mögött az idilli vidéki élet, vagy csak egyszerűen a falusi élet vágya áll. A gazdasági tényezők nem befolyásolják a különböző vidéki területek vonzerejét. A város környéki területek növekedésének hátterében sokkal inkább egyfajta mentalitás áll, függetlenül a társadalmi osztálytól vagy életstílustól (Jetzkowitz et al., 2007).

Tony Fielding (1998) amellett érvel, hogy az ellenurbanizáció hatással van a vidéki lakosság osztályszerkezetének átalakulására. Dél-angliai longitudinális vizsgálatai alapján bizonyítja az osztályhelyzet és migráció összefüggéseit. Dél-Anglia – az általános vélekedésekkel ellentétben – nem csupán a nyugdíjasok kiköltözésének célterülete, de a vidéki területeken végrehajtott ipari és szolgáltató szektorbeli beruházásoknak köszönhetően a munkaerőpiacon aktív kiköltözők is jelentős számban jelennek itt meg. Ők döntően három középosztálybeli csoportból származnak: diplomások, menedzserek és vállalkozók. Jelenlétük jelentős mértékben átalakítja a vidéki területek munkaerőpiacát és osztályszerkezetét.

Gorton és szerzőtársai a városból vidékre vándorlás három fő dimenzióját különböztetik meg (1) a hely hasznát, ami a különböző lakókörnyezetek

hozzáadott értékét jelenti, (2) a mozgás képességét, amely az egyének elhelyezkedésének gazdasági és személyes összefüggéseit takarja, és a (3) mozgásra való hajlandóságot, aminek alapját a nem városi helyekre történő elköltözés vágya jelenti (Gorton–White–Chaston, 1998).
A városból vidékre vándorlás hátterében tehát nem csupán gazdasági, hanem társadalmi–kulturális tényezők is állnak és az osztályhelyzet vizsgálata meghatározó lehet a vándorlási folyamatok és azok vidékre gyakorolt következményeinek megértésében. A migráció korábbi irányainak megváltozását, a városból vidékre vándorlást több szerző is a globalizációval hozza összefüggésbe (például Halfacree–Woodward, 2002). A városból vidékre vándorlás összetett jelenség a városközpontokból elvándorlók között, a zöldövezetekbe költöző felső- és középosztályokat és a szegényebb társadalmi csoportokat egyaránt megtaláljuk (Boyle–Halfacree, 1998). Hugo és Bell például ausztráliai vizsgálatok alapján bizonyítja, hogy a belső vándorlás növekedésében jelentős szerepet játszanak az alacsony jövedelmű társadalmi csoportok, a jóléti támogatásokból élők, akik vidéken az alacsonyabb megélhetési költségeket keresik, ahol az államtól kapott mindenhol elérhető támogatásokat nagyobb haszonnal tudják felhasználni. A vidéki településeknek alkalmazkodniuk kell ezeknek az új társadalmi csoportoknak a növekvő infrastrukturális és szolgáltatási igényeihez (Hugo–Bell, 1998).
A változások főszereplőjeként azonban legtöbbször a városi középosztályt azonosítják. Elsőként Daniel Bell hívta fel a figyelmet a szolgáltató osztály (*service class*) társadalmi térhódítására és a szolgáltató szektor gazdasági súlyának megnövekedésére (idézi Andersson, 2005). A mezőgazdaság térvesztésével a termelés helyett a fogyasztás vált a vidéki társadalom és gazdaság alapjává.

1.3. A városiak hatása vidéken – értelmezések

A vidéki társadalom átalakulását az ipari társadalomból a posztmodern társadalomba való átmenetet Marsden (1999) a „szolgáltató vidék" (*consumption countryside)* létrejötteként azonosítja. Lényege, hogy a fejlett, urbanizált országokban a vidéki területek fő társadalmi-gazdasági szerepévé az vált, hogy piaci termékeket és szolgáltatásokat nyújtanak nem vidéki fogyasztóknak, akik ideiglenesen vagy véglegesen távol szeretnék tartani magukat a városi élet negatív hatásaitól. Mindezek következményeként megváltozik a vidék-város kapcsolat és a vidék sokkal inkább egy városi illetve regionális kontextusban helyeződik el, és a vidék fizikai és társadalmi sajátosságait azok határozzák meg, akik a vidéki erőforrásokat fogyasztják. Ez a paternalista vidékfejlesztés hívei és a fejlődést a fogyasztói piacok ellenőrzésén és szabályozásán keresztül megvalósítani kívánok között jelentős konfliktusokat okoz. Marsden szerint a paternalizmus helyét a fogyasztási társadalmi szerződés váltja fel, mely megpróbálja minimalizálni a társadalmi elégedetlenséget és reprodukálni a vidék erkölcsi és társadalmi rendjét. A vidékről szóló társadalomtudományos kutatások kulcskérdésévé tehát az válik, hogy ezek a fogyasztási társadalmi szerződések hogyan konstruálódnak az egyéni és társas jelentéseken keresztül (Marsden,1999).
Kutatások sora bizonyítja, hogy a vidék és város kapcsolata jelentős mértékben megváltozott. Az ingázás elterjedtté vált, a városi felsőbb osztályok mind nagyobb része rendelkezik vidéki második otthonnal, lakóházzal, és a turizmus is növekvő tömegeket vonz vidékre, a szegényebb

városiak esetében pedig az olcsóbb vidéki megélhetés motiválja a migrációt (Hugo–Bell, 1998; Csanádi–Csizmady, 2002). A migráció tehát nem az egyetlen területe az új város-vidék kapcsolatnak. A technológiai újítások, a közlekedési infrastruktúra fejlesztései mind hozzájárulnak, hogy a városiak állandó vagy időszaki jelleggel, de mind nagyobb arányban jelennek meg a vidéki településeken.

A vidék forrásait, szolgáltatásait egyre nagyobb arányokban városiak használják, amit Bruckmeier és Koptina egyenesen a vidék kolonizációjaként definiál (Bruckmeier–Koptina, 2001), míg mások (Overbeek–Terluin, 2006) a vidéken jelentkező *városi nyomásként* (urban pressure) aposztrofálják. A városi nyomás lényege az átalakuló vidék-város kapcsolat, ami a beépített terület és a lakosságszám növekedését, az állandóan (beköltözők) vagy átmenetileg (turisták) jelen lévő új szereplők megjelenését, valamint a helyi gazdasági tevékenységek diverzifikálódását és az új gazdasági tevékenységek megerősödését jelenti. A RURBAN[5] nemzetközi kutatás eredményei bizonyítják, hogy szerte Európában egyre növekszik a városközpontokból a környező vagy távolabbi területekre vándorlás. A modern információs és kommunikációs technikák fejlődésével egyre könnyebbé válik az otthoni munkavégzés, ennek köszönhetően a távolság csökkenéséről beszélhetünk, míg a másik oldalon nem feledkezhetünk meg a távolság miatti egyre növekvő közlekedési terhekről sem. További fontos tényező, a munka és szabadidő közötti határok elmosódása, a gyorsan változó világ, ami a családi élet válságával, a munkaterhek növekedésével jár. Egyre több ember vágyik a kontrasztra a szabadidő és a munkaidő között. A megnyugvást, harmóniát, elmélyülést és a biztonságot keresik. Ez a városból vidékre menekülés fő motivációja. Ez a társadalmi-kulturális alapja a kiköltözésnek. Emellett megjelenik egy gazdasági tényező is, a városi élet költségessége. Helsinki, Párizs, Valencia, Hága, Budapest esete példázza az ingatlanpiaci árak jelentős növekedését a nagyvárosokban. Számos ember nem képes megfizetni a csillagászati árakat a nagyvárosok elegánsabb részén egy tágas lakásért. Ezzel szemben a vidék vonzerejét növeli, hogy azért az árért, amennyibe a városban egy erkélyes kis lakás kerülne, a város környékén vagy kicsit távolabb kertes házat lehet vásárolni. Számos esetben ez a gazdasági tényező jelenti az elsődleges okát a vidékre költözésnek, de bizonyos vidéki területeken az ingatlan egyáltalán nem olcsóbb, mint a városban. Helsinki környékén és Hollandia szuburbán területein is döntően magas ingatlanárakat találunk. Számos esetben a vidékre költözés a mobilitás növekedését is jelenti. A vidékre költözésnek számos európai országban presztízsértéke van. Emellett fontos motivációs tényező még a lakókörnyezet, az életminőség, a terület érzelmi és esztétikai értéke. A biztonság, nyugalom és szépség keresése szintén kulcstényezői a városból vidékre vándorlásnak. A vidék mint földrajzi hely, a vidéki táj nem csupán munka- és lakóhely, hanem a szabadidős tevékenységek és a vidékhez kapcsolódó élmények (csend, béke, természetközelség, stb.) megélésének helyszíne. Napjainkban a vidéki területek különféle javakat és szolgáltatásokat kínálnak az eltérő igényű és motivációjú fogyasztók számára (Overbeek–Terluin, 2006; Dagevos et al., 2004).

Dagevos és szerzőtársai egy ún. Tripla T modellben vizsgálják a vidéken megjelenő városi fogyasztók (turisták és kiköltözők) hatását a vidéki területekre. A modell alapját a RURBAN kutatásban vizsgált öt ország

[5]Building new urban-rural relationships under urban pressure, EU FP5 kutatás. (lásd korábban)

turisztikai és nagyváros környéki vidéki területének vizsgálata jelentette.[6] A vizsgálat első szintjét a vidéken megjelenő városi fogyasztók igényei hatására kialakuló Trendek (makro-szint) jelentik, a második dimenzió a városi fogyasztók Tipológiája (mikro szint) és végül az elemzési modell harmadik eleme a városi fogyasztók igényeit tematizálja, rendezi Témákba (mezo szint). A városi fogyasztás két különböző vidéki területén – a turisztikai vidéken és a nagyváros környéki vidéken – a szerzők hat jelentős trendet azonosítanak, amelyek mutatják a városi fogyasztás hatását. Az első trend a (1) *„kirajzás a méhkasból"* (flight from the beehive) trendje a város taszító hatására utal, melynek következtében a városiak menekülnek a nagy és drága városokból a gyéren lakott vidéki területekre. Ez a trend ugyanúgy magyarázza a város környéki vidékre költözést, mint a turizmust. Releváns trendként jelölik meg (2) az ún. *„szürke inváziót"* (grey invasion), amely jelzi a népesség elöregedésének hatását Európában és a nyugdíjasok rurális területekre költözését az országhatáron belül és kívül (pl. angol nyugdíjasok Valencia környékén, osztrák és német nyugdíjasok a Balaton térségében). A harmadik trend (3) a *„szorongató turizmus"* (tantalising tourism), ami az idegenforgalom növekedésére, a kereslet és ebből következően a tevékenységek diverzifikációjára utal a turisztikai vidéken. A (4) *„fehér galléros gazdálkodás"* (white-collar farming) trendje a gazdák válaszát jelzi a vidékiség áruvá tételére. Végezetül a két utolsó trend (5) *„a vörös (épített) és zöld (természeti) területek"* szegregációja (segregation between red (built) and green (nature) areas) valamint a (6) *„vidéki területek partikularizmusa"* (particularism of rural areas) jelzik a nagyobb megosztottságot a természeti területek és a fogyasztói kulturális területek között, és az individuális tényezők nagyobb mértékét ennek kialakulásában. A trendekhez kapcsolódik a fogyasztók tipológiája, mely négy fogyasztó típust különít el két dimenzióban: (1) a materialista-nem materialista és (2) az individualista-kollektivista dimenziókban, és a fogyasztók viselkedésére fókuszál. Az első típus a *„számító"* (calculating), fogyasztó, aki materialista és individualista, legfontosabb számára az egyéni érdek és a személyes gyarapodás. A második típus a *„hagyományos"* (traditional) fogyasztó akinek szintén van egy materialista dimenziója, ugyanakkor nagyobb jelentőséget tulajdonít a hagyományoknak és szokásoknak és inkább a folytonosságot kedveli, mint a változást és alapvetően kollektivista. A *„különleges"* (unique) fogyasztó ennek éppen ellentéte, kifejezetten törekszik a változásra igényli a változatosságot és alapvetően individualista. A *„felelős"* (responsible) fogyasztó az egyéni öröm és személyes presztízs helyett az erkölcsi elvekre koncentrál. Fogyasztói döntései során mérlegeli a lehetséges következményeket. Az eredmények szerint mind a négy fogyasztói típus megtalálható a kétféle vidéki területen jelentős hatást gyakorolva a vidéki tér mindkét típusára. A vidék legfőbb javai és szolgáltatásai (rural goods and services) kapcsolódva a fogyasztók típusaihoz: a ház, a turisztikai szolgáltatások és a gasztronómia. A házak esetében egyértelmű az individuális igények dominanciája. Egyes esetekben a fogyasztói kereslet alapvetően számító jellegű (pl. ugyanakkora négyzetméter alacsonyabb áron), míg máskor a különlegesség szempontjai határozzák meg a fogyasztói igényeket és választásokat (pl. tekintélyes ház szép környezetben). A falusi turizmus kínálata pedig azokat a fogyasztókat vonzza, akik az autenticitást és nyugalmat keresik. Egy hatékony és elérhető turisztikai kínálattal pedig elsősorban a hagyományos és felelős fogyasztói kereslet igényei teljesülnek.

[6]A modell a korábban már ismertetett RURBAN nemzetközi kutatás összehasonlító vizsgálatainak eredményeként született.

Végezetül a témák, amelyek a vidék javait és szolgáltatásait kategorizálják 4 dimenzióban helyezhetők el. Az első dimenzió a *fizikai* (physical), amely a táj szépségét, a friss levegőt és a csendet, mint a városi fogyasztás meghatározó vidék javait foglalja magában. A *társadalmi* dimenzióban olyan vidéki javak jelennek meg, mint a közösségi érzés, társadalmi kapcsolatok, biztonság, presztízs, amelyek fontosak a városi fogyasztók számára. A *kulturális* dimenzióban találhatók a gasztronómia, a vidéki életmód, vidék idill és a különböző megerősített helyi és szimbolikus értékek. Végezetül a *gazdasági* dimenzió tartalmazza a befektetési lehetőségeket, az olcsóbb házakat, az időhatékonyságot stb., amelyek mind meghatározó kínálati termékei a vidéknek a városi fogyasztás számára.

A fenti modellhez némileg hasonlóan Garnberg és Kovách az aktor-központú megközelítést javasolja a változásokat kísérő konfliktusok megértésére. A szerzők a vidéki térben megjelenő új szereplők megjelenésére hívják fel a figyelmet és hangsúlyozzák azok eltérő gazdasági, társadalmi, térbeli eredetét. Az új szereplők új értékeket teremtenek és a helyi erőforrásokat eltérő módon használják. Az új szereplők új hálózatokat hoznak létre és a konfliktusok hátterében az új értékrenddel rendelkező új szereplők és a régi agrárius dominanciájú csoportok ellentéte áll (Granberg–Kovách, 1998). Kovách és Kristóf (2007) a RURBAN kutatás eredményei alapján a közvetítő szereplők (intermediate actors) fontosságára hívja fel a figyelmet. A vidéki javak és szolgáltatások a városi fogyasztók igényei szerinti értékesítésében, a javak és szolgáltatások áramoltatásában az ún. közvetítő szereplők töltenek be kulcspozíciót. A vidéki termelők és a városi fogyasztók, a döntéshozók és a forrásokat felhasználók között közvetítő szereplők csoportjai és funkciójuk átalakítja a helyi hatalom szerkezetét és hozzájárul az új típusú vidék-város kapcsolat kialakulásához (Kovách–Kristóf, 2005, 2007).

Phillips (1993, 2005) számos tanulmányában a városiak vidéki megjelenésének következményeként a vidék dzsentrifikációját nevezi meg, felhívva a figyelmet a párhuzamokra a városi és a vidéki átalakulások között. A dzsentrifikáció kifejezés alapvetően a városi jelenségek értelmezésére használt széles körben elismert, élénk tudományos viták sorozatát elindító kutatási témát jelent (Tomay, 2007; Cséfalvay, 1990). Ezzel szemben a vidék dzsentrifikációja egy meglehetősen szűk tudományos körben használt fogalom. Philips szerint a vidéki dzsentrifikáció fogalom használata nem jelenti a városi dzsentrifikáció fogalom szolgai átvételét. Jelentős különbségek vannak természetesen a vidéki és városi térben megfigyelt folyamatok között, a fogalom használatát mégis indokolja az analógiák megléte. A fogalom teljes körű átvétele nélkül a vidéki térben zajló átalakulások értelmezésére megfelelő elméleti keretet kínál a dzsentrifikáció. Az egyik legfőbb különbség a vidék és város dzsentrifikációja között, hogy a vidék dzsentrifikációjában központi figyelmet kap a természet, a természet dzsentrifikációja. Ezáltal a vidék dzsentrifikáció megközelítés azokhoz a vidékkutatásokhoz áll közel, amelyek a természet és társadalom kapcsolatát elemzik (lásd korábban pl. Castree–Braun, 2006; Milbourne, 2003a). A természet és társadalom összekapcsolása új típusú megközelítésként jelenik meg a dzsentrifikáció elméletben, amely szűk értelemben döntően csak az épített környezetre vonatkozik. A vidéki dzsentrifikáció elmélet a városból vidékre költözés és az ellenurbanizáció kutatásában is a társadalom és természet viszonyára hívja fel a figyelmet. A vidék dzsentrifikációjának hátterében a városiak zöld lakóhely iránti igénye áll. Ez az igény olyan erőteljes, hogy Philips szerint a dzsentrifikáció kifejezés helyet akár a greentrification (zöldítés) kifejezést is lehetne használni. A vidék

dzsentrifikációja erőteljesen kapcsolódik a migrációs viselkedéshez, melynek eredményeként átalakul a természet, illetve a természet és társadalom viszonya. A zöld lakóterület a városból vidékre költözés egyik központi motivációs eleme. Halfacree és Boyle (1998) szerint például a migrációs döntéseket meghatározzák a lakhatási és foglalkoztatási szempontok, de döntő fontosságú sok ember számára a környezet, a természeti adottságok. A kiköltöző (gentrifiers) vonzódik a vidéki tájhoz, természethez, növény és állatvilághoz, mezőgazdasághoz stb. és ez meghatározza az életmódját (lovaglás, vadászat, golf) is.
A városból vidékre vándorlás következményeinek értelmezésére tehát döntően három meghatározó megközelítés, modell jelenik meg a vidékszociológiában. Az első modell a *szolgáltató vidék* (consumption countryside), amely a vidék funkcióváltását hangsúlyozza. Lényege, hogy a vidék fő funkciójává a termelés helyett a szolgáltatás vált, tehát, hogy piaci termékeket és szolgáltatásokat nyújt a városi fogyasztóknak. A második megközelítés a városiak vidéki megjelenését városi nyomásként értelmezi. A *városi nyomás* (urban pressure) lényege az átalakuló vidék-város kapcsolat, ami a beépített terület és a lakosságszám növekedését, új (városi) szereplők megjelenését, valamint a helyi gazdasági tevékenységek diverzifikálódását és új gazdasági tevékenységek megerősödését jelenti. Végezetül a harmadik megközelítés a városiak hatását a *vidék dszentrifikációjaként* határozza meg. A vidék dzsentrifikációjának hátterében a városiak zöld lakóhely iránti igénye áll, melynek eredményeként átalakul a természet, illetve a természet és társadalom viszonya, mely új életstílus megjelenéséhez vezet vidéken.

1.4. Konstruktivista megközelítések a városból vidékre vándorlás kutatásában

Angol szerzők egy jelentős csoportja továbblépve a gazdasági és társadalmi magyarázatokon is, a városból vidékre vándorlás kulturális dimenzióit hangsúlyozza. A vizsgálataik fókuszában a vidékreprezentációja, az identitás és a vidéki életmód átalakulása áll. Számos vidékkutató kifejti, hogy a városi középosztály vidékre áramlásának hátterében a vidékinek tartott csend, nyugalom, lelki és szellemi béke, természetközelség és közösséghez tartozás igénye áll (például Cloke, 1998; Bell, 2006; Kovách, 2007).
Cloke, Goodwin és Milbourne (1998) azt elemezték 16 brit vidéki térségben, hogy milyen társadalmi konfliktusokat okoznak a falvak életében a különböző társadalmi csoportok eltérő kulturális elvárásai és gyakorlata. Azt hangsúlyozzák, hogy a vidéki embereknek, a hosszú ideje vidéken élőknek és az újonnan beköltözőknek egyaránt nagyon erőteljes kulturális és földrajzi elképzelésük van arról, hogy a vidéki életnek milyennek kell lennie, és ezek az elképzelések meghatározzák társadalmi kapcsolataikat, életmódjukat és fogyasztásukat egyaránt. Az eltérő társadalmi-kulturális gyakorlatok pedig zavart okozhatnak a vidéki társadalmakban. A szerzők a vidék eltérő észlelésére helyezik a hangsúlyt, ahogy ugyanazt a vidéki életet a különböző emberek különbözőképpen észlelik, élik meg. Azt hangsúlyozzák, hogy ez nem magyarázható csupán az életminőség és lehetőségek különbözőségével. A vidék diszkurzív, kulturális konstrukcióját, és különösen a vidék idill diszkurzív konstrukcióját elemzik. Vizsgálataik során a vidék idill konstrukciójának három eltérő típusát különböztetik meg a (1) *nemzeti konstrukciót*, a (2) *regionális konstrukciót* és a (3) *helyi konstrukciót*. Mindezek egymást átfedve és egymással kölcsönhatásban

hatnak az emberek attitűdjére, viselkedésére, cselekedeteire és a döntéseire, arra vonatkozóan, hogy vidékre költözzenek, vagy vidékre látogassanak, és ezek képezik az alapját az eltérő vidéki életstílusoknak, amelyek számos társadalmi konfliktus alapját is képezik[7].

Számos szerző hangsúlyozza a kapcsolatot az osztályhelyzet és a vidék, valamint vidéki élet kulturális konstrukciója között. Cloke, Phillips és Thrift (1998) Bourdieu, Lamont és Eder elméleteiből kiindulva vizsgálják az osztály és kultúra kapcsolatát a walesi Gowerben végzett interjús vizsgálataik alapján. Arra keresik a választ, hogy a vidék kulturális tartalma hogyan kapcsolódik a vidéken élők életstílus stratégiáihoz. Megállapítják, hogy a vidéki élet társadalmi konstrukciója újratermeli azokat a kulturális tartalmakat, amelyek a vidék fő sajátosságaiként a békét, egészséget, boldogságot, tehát az idillt hangsúlyozzák. A vidékiség, a vidék kulturális tartalma nem csupán kapcsolódik a középosztályi cselekvéshez, hanem fontos szerepe van az osztály formálódásában is (Cloke–Phillips–Thrift, 1998).

Shaun Fielding (1998) is arra hívja fel a figyelmet, hogy a városból vidékre költözés döntő mértékben átalakítja a helyi közösségek szerkezetét. A helyi vidéki ember nagyon változatos jelentéseket takar, amit legtöbbször nem a helyiek, hanem a kívülállók konstruálnak. Mindezek eredményeként napjaink vidéki közösségeiben esztétizálódik a vidéki élet és a hely. Ezáltal a kutatók számára egyre nehezebben definiálható, hogy kit tekintsünk helyinek és kit beköltözőnek. Mindez pedig szorosan kapcsolódik a külső és belső hatalmi viszonyokhoz, melyben a helyiek és nem helyiek egyaránt részt vesznek. Vizsgálatának középpontjában a helyi lakosság („őslakosok") társadalmi-kulturális identitása és a hely kapcsolata áll. Hangsúlyozza, hogy azoknak az identitása, akik kimaradnak a hatalmi kapcsolatokból marginalizálódik. Fielding szerint az angol vidéken zajló folyamatok nagyon hasonlatosak a bennszülött társadalmak (indiánok az USA-ban és Kanadában, maorik Új-Zélandon, stb.) átalakulásához az 1960-as években, amikor a helyi vezetők a kívülről érkező uralkodó csoportokhoz alkalmazkodva újrakonstruálták a bennszülöttek identitását.

Franciaországban a városból vidékre költözés jelensége az 1970-es években jelent meg, amit a francia köznyelvben a vidék reneszánszaként definiáltak. Kezdetben csak a város környéki falvakban, majd távolabbi településeken is megjelentek a városi kiköltözők. Vidékre költözésük hátterében döntően a táj esztétikai élménye, a szebb és egészségesebb környezet állt. Velük párhuzamosan jelentek meg a vidéki szolgáltatásokban az új gazdasági szereplők, és a városiak megjelenése a civil kezdeményezések, a civil közösségi élet fellendülésével is együtt járt, gyakran egyházi keretekben működő helyi szervezetek, társaságok jöttek létre (Mathieu–Gajewski, 2002).

Bossuet (2006) vizsgálatainak középpontjában a lakó migráció és a vidéki élet társadalmi (re)konstrukciójának kapcsolata áll. Döntően antropológiai módszerekkel azt vizsgálta, hogy a különböző eredetű vidéken élők hogyan viszonyulnak a környezethez és még inkább az általuk választott helyhez. A Touluse környékén élő családok vizsgálatán keresztül bemutatja a territorializáció szerepét, és hogy milyen új kérdések merülnek fel a vidék-város kapcsolatában. A kutatás egy dél-nyugat franciaországi kis falu teljes felnőtt lakosságának felmérésén alapszik, amely körülbelül 40 percre található Touluse-tól, a régió legnagyobb városától.

[7]Példaként a szerzők az angol nyugdíjasok walesi nyelvterületre költözését említik, ahol az eltérő életstílus csoport megjelenését sok helyi az angolok inváziójaként éli meg.

Leírja, hogy az elmúlt évtizedekben Franciaországban is egyre nagyobb számban választották a városlakók a vidéki területeket lakhelyül. Mindez az életmód individualizációját okozta és átalakította a vidéki népesség társadalmi és területi megoszlását. Ennek hátterében az áll, hogy a városlakók számára a vidéki területek lehetőséget kínálnak a saját tulajdonú vidéki ingatlanok megszerzésére – ami a rekreáció tere a gyerekek és felnőttek számára – lényegesen alacsonyabb áron, mint a városban. Ezek a családok vidéken természet-közelibb, a városi szennyezéstől és stressztől távoli életet találnak, ahonnan azonban az infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően könnyen elérik a városi szolgáltatásokat. Ez a városból vidékre költözés, az „urban exodus", társadalmi diverzifikációt eredményez, és jelentősen átalakítja a vidéki területeket, ahol formálisan városlakók telepednek meg. Mindez jelentős változásokat hoz a különböző helyek és az azonos helyen élők között is. A komplexitást figyelembe véve Bossuet a territorialitás formáit állítja elemzése középpontjába annak a vizsgálatán keresztül, ahogy a családok élik a mindennapi életüket a lakókörnyezetükben, annak társadalmi, érzelmi és tárgyi elemeiben. Ez a társadalmi - antropológiai megközelítés a gyakorlatok különbségeit vizsgálja, számba veszi az egyének kapcsolatait és az egyének közötti társadalmi távolságokat. Bossuet tehát a terek szimbolikus és tárgyi konstrukciójára koncentrál, ahogyan azt a lakók érzékelik társadalmi és területi gyakorlataikon keresztül. A megközelítés segít arra rávilágítani, hogy mely gyakorlatok járulnak hozzá a társadalmi kapcsolatok kialakításához a családok és szomszédok között, figyelembe véve a különböző helyek történelmi sajátosságait és a kiköltözés eltérő hatásait. Azt állítja, hogy a személyes terek kialakulása nem feltétlenül egyezik meg a társadalmi-foglalkozási különbségeken alapuló elkülönüléssel. Azt gondolja, hogy létezik egy többelemű társadalmi kapcsolat, amely a területi különbségeket meghatározza az egyének eltérő története és viselkedése alapján. Ebben az értelemben a territorializáció folyamata megfelel egy dinamikus és formálódó térnek (amely használt, érzékelt és elképzelt), az időnek (múlt, jelen és jövő) és az objektív és szubjektív reprezentációknak. Ekképpen a terület megfelel az iránypontok készletének, amely sokkal több lehetőséget kínál a mobilitásnak, mint az inmobilitásnak. A konstrukció a lakók közötti függetlenségen nyugszik, az ő antagonizmusukon, szövetségeiken és az egyének által kifejlesztett társadalmi és területi stratégiákon. Az egyének és családok különböző társadalmi-térbeli és időbeli beavatkozásának elemzésével megállapítja, hogy létrejön egy sajátos vidéki tér, egy a modern életmódból következő egymást átfedő vidéki és városi tér. Mindezek alapján a Touluse környéki falvakat peri-ruralnak nevezi a peri-urban fogalom analógiájára. Peri-ruralnak azokat a területeket tekinti tehát, ahol a beépítettség és lakónépesség alacsony, néhány kollektív és városi szolgáltatással, de a város gyors megközelítésének lehetőségével, sajátos vidéki és városi életmódelemekkel (Bossuet, 2006).

A vidék számos eleme átalakul az új társadalmi szereplők, és döntően a városi középosztály vidéken való megjelenése által. A vidék fogalma komplexszé válik, számos vidékjelentést foglal magába, amelyek sokszor egymással ellentétes tartalmakat takarnak. Chris Philo sokrétű vidéki valóságokról beszél, ami sokféle társadalmi szereplőhöz és csoporthoz kapcsolódik, és amelyek közül számos meglehetősen távol van a vidék domináns elképzelésétől (idézi Murdoch–Day, 1998). Murdoch és Day elemzésének középpontjában a vidéki közösség és természet áll, amelyek kitüntetett fontosságú elemei a vidék konstrukciójának illetve rekonstrukciójának. A vidék abban a folyamatban formálódik újjá,

amelyben a társadalmi szereplők, döntően a városból kiköltöző középosztálybeliek az egyre erőteljesebb globalizáció körülményi között létrehozzák a közösség és stabilitás új formáit (Murdoch–Day, 1998).
A vidéki társadalmi aktorok növekvő heterogenitása versengő igények és nézőpontok egyre szélesebb spektrumát eredményezi. Egyre nagyobb különbségek alakulnak ki a vidéki területeken, illetve a vidéki területek között, amely a térhasználatából kiindulva számtalan konfliktusforrást hordoz magában. A vidék idill gyakran megjelenik ebben a kontextusban, bár önmagában nem kínál megfelelő keretet a versengő nézetek értékelésére. Nincs és nem is volt egy tiszta és állandó történelmi hagyománya annak, hogy mit kellene vidéknek tekinteni, hogy kiért van, és hogy milyen jogai legyenek a vidéken élőknek illetve a kívülállóknak (Gorton–White–Chaston, 1998).
A vidék idilli reprezentációja erőteljesen befolyásolja a kiköltözők viselkedését a vidéki területeken. A vidék-idill fenntartásában jelentős szerepe van a középosztálynak és ezen belül is a szolgáltató osztálynak (Bell, 2006), amelynek érdeke az ilyen típusú reprezentáció fenntartása, erősítése. A kiköltözőknek tehát kitüntetett pozíciójuk van a vidék-idill hálózatban, míg más vidéken élő cselekvők kimaradnak, vagy marginális pozícióba kerülnek ebben a hálózatban. Az angol irodalomban számos példát találunk, amely bizonyítja, hogy a feketék, vagy a New Age hívei számára nincs hely a vidék idillben (pl. Cloke–Little, 1997). Bell szerint a vidéki idill különböző típusai tartósan meghatározzák a vidék imázsát, és ennek cáfolatai, a kirekesztettség és a szegénység csak nehezen kerülnek be a közgondolkodásba (Bell, 2006).
A kiköltözés tehát erőteljesen összefügg a vidék idill-típusú szociális reprezentációjának uralmával, ami a vidék, vidékiség felértékelésével is jár (Murdoch–Marsden, 1994). Számos kutató hívja fel a figyelmet arra, hogy a különböző vidéki helyek egyre nagyobb mértékben öltenek középosztályi formát. A házak, a tevékenységek, a helyi életvilág egésze átalakul, átveszi és épít a középosztály reprezentációján át közvetített vidék-idillre.
A városból vidékre vándorlás az egyik központi mozgatórugója a poszt-produktivista vidék kialakulásának. Ez a fajta belső vándorlás magában hordozza a vidéki speciális szociális reprezentációt tartalmazó relatíve új vidék-konstruktumokat (Marsden, 1999; Boyle–Halfacree, 1998; Gorton–White–Chaston, 1998).

***

A városból vidékre költözést a nemzetközi szakirodalom három eltérő megközelítésben vizsgálja (1) szuburbanizáció (2) ellenurbanizáció (3) városból vidékre vándorlás. Kutatásomban a harmadik megközelítést alkalmazom, amely szerint a vidékre költözés (migration into rural areas) nem tekinthető sem az ellenurbanizáció sem a szuburbanizáció szinonimájának, lokális vagy regionális szinten önmagában is értelmezhető jelenség.
A szakirodalom a városból vidékre vándorlás főszereplőjeként döntően a középosztályt azonosítja.
A városból vidékre vándorlás, és tágabban a városi fogyasztók vidéki megjelenésének értelmezésére három meghatározó megközelítés, modell jelent meg a vidékszociológiában: (1) szolgáltató vidék, (2) városi nyomás és (3) vidék dzsentrifikációja.

Modell	Központi gondolat	Legfontosabb szerző
Szolgáltató vidék	A vidék fő funkciójává a szolgáltatás (városi fogyasztás) vált	Terry Marsden
Városi nyomás	Vidék-város kapcsolat átalakulása: városi igények hatására új és megújuló vidék javak és szolgáltatások	RURBAN (Overbeek)
Vidék dzsentrifikáció	Városiak zöld iránti igénye: a természet átalakulása	Martin Phillips

2. táblázat

A városból vidékre költözés kutatásában egyre elterjedtebb a konstruktivista megközelítés alkalmazása. Mivel jelen írás alapvetően a konstruktivista megközelítésre támaszkodik, az alábbiakban összefoglalom a megközelítést alkalmazó kutatások főbb megállapításait, amelyekre kutatási eredményeim értelmezése során is támaszkodom:

- A kiköltözés összefügg a vidék idill-típusú szociális reprezentációjának uralmával, ami a vidék, vidékiség felértékelésével is jár. A kiköltözés hatására a házak, a tevékenységek, a helyi életvilág egésze átalakul, átveszi és épít a középosztály reprezentációján át közvetített vidék-idillre.
- A vidék idilli diszkurzív konstrukciója hat az emberek attitűdjeire, viselkedésére, cselekedeteire és döntéseire, arra vonatkozóan, hogy vidékre költözzenek, vagy vidékre látogassanak, és ezek képezik az alapját az eltérő vidéki életstílusoknak, amelyek számos társadalmi konfliktus alapját is képezik vidéken.
- A vidék idilli reprezentációja erőteljesen befolyásolja a kiköltözők viselkedését a vidéki területeken. A vidékiség, a vidék kulturális tartalma nem csupán kapcsolódik a középosztályi cselekvéshez, hanem fontos szerepe van az osztály formálódásában is.
- A helyi vezetők a kívülről érkező uralkodó csoportokhoz (városi középosztály) alkalmazkodva újrakonstruálják a hely és helyiek identitását. Azoknak az identitása, akik kimaradnak a hatalmi kapcsolatokból, marginalizálódik.
- A vidék újraformálódik abban a folyamatban, amelyben a társadalmi szereplők, döntően a városból kiköltöző középosztálybeliek az egyre erőteljesebb globalizáció körülményei között létrehozzák a közösség és stabilitás új formáit vidéken kapcsolódva a vidék idilli reprezentációjához.
- Létrejön egy sajátos vidéki tér, egy a modern életmódból következő egymást átfedő vidéki és városi tér.

2. A városból vidékre vándorlás magyarországi kutatása

A vidékreprezentáció és a városból vidékre vándorlás (ami Magyarországon döntően szuburbanizációt jelent) kutatása a magyar szakirodalomban alapvetően nem kapcsolódott össze. A szuburbanizációról gazdag szociológiai, társadalom-földrajzi és néprajzi ismeretanyaggal rendelkezünk, míg a vidékreprezentációjának, a vidék imázsának kutatása alapvetően új

keletű kutatási témaként jelenik meg a hazai vidékkutatásokban (lásd korábban). Az alábbiakban áttekintem azokat a hazai tudományos munkákat, amelyek a városból vidékre költözést a szuburbanizáció keretében értelmezik.

2.1. Szuburbanizációs folyamatok Magyarországon

Az 1990-es években meginduló nagyarányú vándorlás a városból a város környéki vidékre – döntően Budapestről a környező falvakba –, a szuburbanizációs folyamatok vizsgálatára ösztönözte a hazai kutatókat. A szuburbanizációt vizsgáló kutatások elsősorban Budapest (Daróczi, 1999; Dövényi–Kovács Z., 1999; Izsák, 1999; Kovács K., 1999b; Váradi, 1999) vagy általában egy nagyváros környékével (Süli-Zakar, 1996; Bajmócy, 1999; Hardi, 2002) illetve, néhány település összehasonlításával (Timár–Váradi, 2000) foglalkoztak.

A hazai szakirodalom a városból vidékre vándorlást szuburbanizációként, azaz a városiasodás egy szakaszaként kezeli, és a vizsgálat fókuszában döntően a városból kiinduló folyamatok és azok városfejlődésre gyakorolt hatása, és sokkal kevésbé a vidéki területek átalakulása áll. Ez a hazai szakirodalomban mélyen gyökerező megközelítés egészen Erdei Ferenc urbanizáció szemléletéhez nyúlik vissza, aki Szeged város és vidéke urbanizációjának vizsgálata kapcsán azt írta, hogy „a városok mind nagyobb mértékben és mind gyorsabban hasonlítják magukhoz vidéküket, mintegy külvárosukká alakítva az egykor külön világot alkotó falvakat és tanyákat" (Erdei, 1977:11). Hasonló szemlélet figyelhető meg Enyedi György városodás és városiasodás definícióiban is. A városodás Enyedinél a népesség településhálózaton belüli átrendeződését jelenti, míg városiasodásnak a technikai civilizáció, szokások, foglalkozások, fogyasztási és kulturális formák egész településhálózatban való elterjedését nevezi (Enyedi, 1984).

A szakirodalom a szuburbanizáció különböző értelmezését és típusait különbözteti meg. A hazai szakirodalom döntően a szuburbanizáció tágabb felfogását alkalmazza és a városi tevékenységek decentralizációjaként értelmezi, abban az értelemben, hogy a városi népesség, a tevékenységek, a tőke és beruházások egy része kitelepül a városból a város környéki területekre (például Timár, 1999; Kovács K., 1999b; Kocsis, 2000; Bajmóczy, 2004). Tóth József (2006) az agglomerálódás stádiumainak elemzése kapcsán azt írja, hogy az urbanizáció egy szakadatlan és mindent átfogó folyamat, ami egy adott településtől a nagyvárosi agglomerációig egyaránt értelmezhető, magába foglalja a népesség más jellegű tevékenységcsoportokba, foglalkozásokba történő átrétegződését, területi koncentrálódását és életmódváltozását.

A kutatók a szuburbanizáció típusai között megkülönböztetik a (1) gazdasági szuburbanizációt, azaz a vállalkozások kitelepülését, az (2) intézményi szuburbanizációt, ami különböző intézmények, például egyetemi campusok kitelepülését takarja, a (3) rekreációs szuburbanizációt, ami a nyaralóövezetek kialakulását jelzi és a (4) lakóhelyi szuburbanizációt, ami a városi középrétegek zöldövezeti, vidéki lakóhelyekre költözését takarja (Kovács K., 1999b). Dolgozatom középpontjában alapvetően ez utóbbi áll, ezért a szakirodalom áttekintése során is döntően erre helyezem a hangsúlyt.

A városiak nagyarányú vidékre költözése alapvetően új keletű jelenségként jelent meg a 90-es évek elején Magyarországon. A kevés számú, a városok agglomerálódásának történeti perspektíváját is bemutató elemzés mellett (például Beluszky, 1999; Izsák, 2004) a kutatók az elemzéseik során döntően a szocialista korszakra fókuszálnak. A 80-as éveket megelőző három évtizedben a városi agglomerációk népességgyarapodása az ország vidéki településeiről történő elvándorlásból származott, ami alapjaiban határozta meg az agglomerálódó települések életmódját és településképét (Beluszky, 1999). Ladányi és Szelényi (1997) szerint a szuburbanizáció államszocialista modelljére az jellemző, hogy az államszocializmus „szuburbjei"a nagyvárosok határain belül alakulnak ki társasházi és villanegyedek formájában, míg a környező településeken az ún. utóparasztok vagy előmunkások laknak. Emellett fontos sajátossága volt még az államszocialista rendszernek, hogy a városok környékén nagyon magas volt a hétvégi házak, nyaralók aránya, amelyek a rendszerváltást követően beinduló szuburbanizáció során kitüntetett szerepet kaptak. A városiak rendszerváltást követően meginduló nagyarányú vidékre vándorlása döntő társadalmi, gazdasági és kulturális változásokat hozott az agglomerálódó települések életében (Beluszky, 1999).
A város és vidék közötti kapcsolat sokszínűsödik, megszűnik az egyszerű város falu munkamegosztás, amelyben a város speciális szolgáltatásokat kínál a falu lakói számára, míg a város elfogyasztja a falu által termelt javakat. A nagyváros terjeszkedése átalakítja a környező településeket és lakosságát. A falvak bekapcsolódnak a nagyváros munkaerőpiacába, befogadják a városból kitelepülőket és a város felé igyekvőket, befogadják a nagy helyigényű gazdasági tevékenységeket. Mindez a városkörnyéki falvak lélekszámának megnövekedésével, a lakosság foglalkozási szerkezetének átalakulásával és a falusi településkép és infrastruktúra megváltozásával jár együtt.

2.1.1. A budapesti agglomeráció rendszerváltás előtti története

Témám szempontjából indokoltnak tartom, hogy a Budapesti agglomeráció kialakulásával és szuburbanizációs folyamataival kicsit részletesebben is foglalkozzak. Különös tekintettel arra a vidékszociológiai megközelítéséből kínálkozó kérdéssel, hogy milyen társadalmi mozgások alakították a város környéki települések társadalmát?
Budapest környékén az elővárosok kialakulása a XIX. század második felében indult meg, kezdetben a pesti oldal északi részét érintette (Újpest, Rákospalota, Rákoskeresztúr), majd az iparosodás fellendülésével további települések is a városhoz kapcsolódtak elveszítve mezőgazdasági jellegüket (Tétény, Budafok, Soroksár). Az elővárosi fejlődést a II. világháború végéig az infrastruktúra fejlődése is követte, kialakultak az elővárosi vasútvonalak. A két világháború közötti korszakban az elővárosok társadalmának meghatározó rétege a gyáripari munkásság volt, míg a kertvárosi negyedek a város közigazgatási határán belül jöttek létre. Nagyobb területet érintett, átlépte a későbbi Nagy-Budapest határait is a városellátó agrárgazdaság övezete. Valamint már a XIX. századtól jelentős szabadidős funkciót láttak el a város környéki települések. Az agglomerációs folyamatokat nagymértékben befolyásolta a birtokszerkezet és a közlekedési lehetőségek. Ezért kezdetben az agglomeráció a pesti oldalon fejlődött és döntően az

Alföld felé terjeszkedett. A Budai hegység falvainak zárt közösségei és a kedvezőtlen közlekedési adottságok lassították az agglomerálódást (Beluszky, 1999).
A II. világháborút követően a Budapest környéki agglomeráció teljesen új szakaszához érkezett. 1950-ben Budapest és 23 környező település egyesítésével létrejött Nagy-Budapest, ugyanakkor a város munkaerő igénye is tovább nőtt. Az ekkor agglomerációs településekké „előlépő" településeknek jóval kevesebb kapcsolatuk volt a fővárossal, melynek legfőbb oka az volt, hogy nem volt számottevő vándormozgalom (Dövényi–Kovács Z., 1999). Az 1950-es évek első felében évente mintegy 50 ezer fővel gyarapodott a fővárosi népesség: a lakosságszám-növekedéshez hozzájáruló vándorlási pozitívum az ország távolabbi megyéiből induló, a mezőgazdaság kollektivizálása folytán ellehetetlenülő és városi munkát kereső zömében paraszti réteg migrációjából adódott. A 60-as évek elején adminisztratív korlátozásokat vezettek be a letelepedésre vonatkozóan, amelynek folytán jelentősen romlottak a beköltözők lehetőségei, akik között egyre nagyobb volt az ideiglenes jelleggel érkezők aránya. A város „telítettsége", a lakáshoz jutás nehézségei folytán a külső városgyűrű helyett – ami eddig a bevándorlók fő célpontja volt –, a migránsok a környező falvakat, az agglomeráció településeit választották (Benda, 1984). A főváros vándorlási többlete a 70-es évekre gyakorlatilag elolvadt, s bár a következő évtizedben ismét pozitívumra tett szert, ez jóval alatta maradt az 50-60-as években megfigyelhető csúcsnak. Az adminisztratív intézkedések tehát, amelyek az iparfejlesztést Budapestre koncentrálták, ugyanakkor a betelepedést korlátozták, azt eredményezték, hogy Budapest agglomerációja egy egyoldalú lakó funkciójú övezetté vált. Jellemző és tömeges életmódbeli sajátossággá vált Budapest tágabb övezetében az ingázás. Mindez azzal járt, hogy az agglomerálódás számos jellegzetessége nem alakult ki a Budapestet körülvevő övezetben: az infrastruktúra nem fejlődött, a településkép nem öltötte magára a kertváros jegyeit és az életmód nem városiasodott. Nagy-Budapest kialakulását követően újabb településgyűrű alakult ki a főváros körül, ez az agglomerálódási folyamat azonban teljesen spontán módon, szabályozások nélkül zajlott. Az agglomeráció településeit falusi településként kezelték, ami hátrányos helyzetbe hozta a város környéki településeket, hiszen a községi közigazgatás a növekvő lakosság lakás és infrastruktúra igényeit nem tudta kielégíteni (Beluszky, 1999).
A rendszerváltozást megelőzően a Budapestről elvándorlók nagy része feltételezhetően eredeti lakóhelyére vándorolt vissza, míg az agglomerációban letelepedők aránya nem bizonyult számottevőnek. A Budapestet övező települések nem rendelkeztek ugyanis olyan előnyökkel, amelyek tömegesen vonzották volna a fővárosiakat, mivel a fejlesztések szinte kizárólag Budapestre összpontosultak (Dövényi–Kovács Z., 1999).
A 80-as évektől döntő változás indult meg a fővárosi agglomerációban. A főváros munkaerőigénye nem nőtt tovább, így megszűnt a rohamos népességnövekedés a környező településeken és a lakóövezet funkciót változatosabb vidék-város kapcsolat váltotta fel. Megindult a fővárosiak kiköltözése a környező településekre. A 90-es évektől megváltozott az agglomerálódás jellege, új települések kerültek a Budapesti agglomerációba, a város környéki települések önkormányzatai különböző eszközökkel és technikákkal ösztönözték vagy esetleg mérsékelték a települések agglomerálódását. A város-vidék közötti kapcsolat sokszínűsödött, a lakófunkció mellett jelentős számban települtek ki vállalkozások is az agglomerációba, a települések rekreációs funkciója is erősödött.

2.1.2. Szuburbanizáció: a meghatározó területi-társadalmi folyamat a rendszerváltás után

Az 1990-es évek elejétől a népességnövekedés súlypontja a városokat övező falvakba tevődött át. A folyamat először Budapest esetében következett be, már a 80-as évektől, majd fokozatosan megjelent a többi nagyváros esetében is (Bajmóczy, 2004). Először a fővárosi népesség által már korábban „felfedezett", vonzó természeti adottságokkal rendelkező üdülő– és kirándulóhelyek váltak egy nagyobb volumenű, a '80-as évektől kibontakozó kiköltözési hullám első célpontjaivá. A Duna-kanyar néhány településén, így Leányfalun, Nagymaroson, Zebegényben volt leginkább megfigyelhető, hogy a zömében a fővárosból érkező, korábban víkendház-tulajdonosok közül mind többen véglegesítették lakóhelyüket az agglomerációs övezetben, tehát a rekreációs szuburbanizáció helyett mindinkább a lakóhelyi szuburbanizáció vált meghatározóvá. A főváros közigazgatási határához közel eső, a várossal kiváló közlekedési kapcsolatban lévő települések szintén vonzóak voltak: Budaörs, Szentendre, Érd már a '80-as években kedvelt „célpontjai" voltak a fővárosiaknak, de Kerepes, Pomáz, Solymár, Maglód is jelentős vándorlási pozitívumra tettek szert (Kovács K., 1999a). A '90-es évek folyamán a fővárost övező gyűrű nagyfokú migrációs nyereségéből következően jelentős népesedési többletet könyvelhetett el, míg Budapest lakossága 12 százalékkal csökkent. Valószínűsíthető, hogy az agglomerációba költözők többsége egykori budapesti lakos volt. Egy, az 1990-es évek második felében készült empirikus kutatás szerint a Budapestről kiköltözők száma az évtized folyamán mindig meghaladta a más településekről érkezőkét (Dövényi–Kovács Z., 1999). Az agglomerációs városok népessége mintegy 16 százalékkal gyarapodott, ugyanakkor jelentős a szektorok szerinti eltérés. A déli szektor városai közül kimagaslik Érd 13 ezret meghaladó migrációs pozitívumával, Szigetszentmiklósra is több mint 3 ezerrel többen költöztek, mint ahányan elvándoroltak, miközben Százhalombatta feltételezhetően környezeti állapota miatt nem volt igazán kedvelt célpont, – ezt csaknem 900 fős negatívuma jelzi – egyben ez az agglomeráció egyetlen települése, amely negatív migrációs egyenleggel rendelkezett a 2001-es népszámlálási adatok szerint. A városok mezőnyéből Veresegyház és Budaörs emelkedik ki 4 ezret meghaladó vándorlási nyereségével, de Dunakeszi, Gödöllő, Gyál, Szentendre is több, Göd pedig valamivel kevesebb, mint 3 ezer betelepülőt vonzott (Népszámlálás, 2001).
Az agglomerációhoz tartozó községek lélekszáma a városokénál is dinamikusabban, mintegy 23 százalékkal nőtt a '90-es években. A fővárost elhagyók számottevő csoportját képezik a magasabb státuszú, többnyire budai értelmiségi családok, akik a pilisi hegyek között húzódó falvakban települtek le, amit alátámaszt, hogy az északnyugati szektor népessége 30 százalékkal nőtt. Piliscsabát és Solymárt több mint kétezren választották, s Budakalász, Nagykovácsi, Törökbálint is több mint 1500 beköltöző lakossal gyarapodott. Fót, Csömör, Maglód, Diósd, Szigethalom esetében ugyancsak meghaladja a 2000-et az előző évtizedben kiköltözöttek száma. Egyes szektorokon belül a települések között „szóródás" figyelhető meg a kiköltözők száma tekintetében, amit a kedvező közlekedési, táji adottságok vagy a különböző települések divatos jellege magyarázhat (Népszámlálás, 2001).

2.1.3. A magyarországi szuburbanizáció fő sajátosságai

Bajmóczy (2004) arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyarországi szuburbanizáció, a városból vidékre vándorlás, a nyugat-európaihoz viszonyítva speciális időszakban indult meg. A szuburbanizáció megindulása Magyarországon a természetes fogyás időszakára esik, illetve akkor kezdődött, amikor a gazdaságban jelentős visszaesés következett be és a lakosság széles rétegeinek megélhetési körülményei romlottak. Kovács Zoltán szerint ugyanakkor a főváros „1990 utáni fejlődése visszatérést jelent a fejlett országok urbanizációs pályájához, amit lényegében a globális tőke mozgása, a lokális politika és az új gazdaságon megerősödött társadalmi rétegek lakóhelyi preferenciája együttesen határoz meg" (Kovács Z., 2006:32). A '90-es évek lakásprivatizációja jelentős motivációs tényezőként jelent meg a városi lakosság vándorlásában, ugyanakkor a különböző társadalmi státuszú csoportokat eltérően érintette. Csanádi és Csizmady (2002) azt hangsúlyozzák, hogy a bérlakásprivatizáció a költözés lehetőségét és kényszerét egyaránt megnövelte. A kedvezőbb pozíciójú budapesti lakásokból a magasabb státuszú Budapest környéki településekre lehetett költözni, míg azok, akik számára a kiköltözés a lakásterhektől való menekülést jelentette, a Budapesttől távolabbi településekre költöztek (Csanádi–Csizmady, 2002). Továbbá a szuburbanizáció nálunk lényegesen jelentősebb falusi népességarány (55-65%) mellett kezdődött, mint Nyugat-Európában, és tovább bonyolítja a képet, hogy a városi népesség egy része olyan településekre költözött, ami jogilag városi funkcióval rendelkezik (Bajmóczy, 2004). A Budapestről való kiköltözés önmagában nem jelenti a klasszikus értelemben vett szuburbanizációt, hisz a hátrányos gazdasági helyzetű és társadalmi összetételű térségeket éppúgy érinti, mint a kedvező adottságú településeket és a középosztályt (Csanádi–Csizmady, 2002). Dövényi és Kovács (1999) szerint a „kiköltözés" bizonyos esetben csupán a közigazgatási határ „átlépését" és a „túloldalon" történő letelepülést jelenti, és mivel sokan ragaszkodnak a megszokott városi környezet arculatához, hangulatához, ezért a korábbi lakókerülethez közel eső agglomerációs településeket választják, ezt jelzi a szuburbanizáció szektorális jellege is (Dövényi–Kovács Z., 1999). Kovács Katalin (1999b) egyenesen arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a főváros és a szomszédos települések között a különbségek egyre csökkennek, addig az agglomerációk és a „vidék" közötti kontrasztok egyre élesebbé válnak. Ezek a tényezők a szuburbanizáció mértékének meghatározását rendkívül bonyolulttá teszik.

2.2. Módszerek a hazai szuburbanizáció kutatásában

A földrajzi, szociológiai vizsgálatok többsége kvantitatív, döntően kérdőíves elemzéseket használ a szuburbanizációs folyamatok vizsgálatánál. Sokszor még a települési esettanulmányok esetében is a kérdőíves felmérés eszközét alkalmazzák (például Bajmóczy, 1999, 2002; Csapák, 2007). Lényegesen kisebb az egyéni sajátosságokat feltáró kvalitatív kutatások aránya (például Váradi, 1999).

2.2.1. Szuburbanizáció a statisztikák tükrében

A szuburbanizáció statisztikai elemzése a népességszám változására és azon belül kiemelten a vándorlási egyenlegre koncentrál (Beluszky, 1999; Dövényi–Kovács Z., 1999). Bajmóczy (2004) statisztikai elemzésekkel kimutatta, hogy a dinamikus népességszám növekedés 1990 és 2001 között döntően a Budapest környéki településeket érintette. A népszámlálási adatok alapján elmondható, hogy 1990 és 2001 között a főváros lakossága 12%-al csökkent, míg az agglomeráció népessége 18%-al nőtt és ezen belül is a községek népességszámának növekedése jelentősebb, 21%-os volt (Csanádi–Csizmady, 2002). A módszer hiányosságaira hívja fel azonban a figyelmet az a tény, hogy más kutatások (Kovács Z., 1999; Timár, 1993) bizonyítják, hogy a kiköltözések nem mindig a közigazgatásilag önálló településeket célozzák, számos esetben egyes városok, vagy városkörnyéki községek meghatározott belterületeire vagy külterületeire irányulnak.

A szuburbanizáció fontos statisztikai mutatója továbbá a lakásállomány számának növekedése. Daróczi Etelka az agglomerációs övezetek lakásállományának alakulását vizsgálva megállapította, hogy a lakásállomány növekedésében a ’90-es években a hangsúly a külső agglomerációs övezetekbe és más Pest megyei településekre tevődött át (Daróczi, 1999). A lakásépítési dinamizmus azonban Magyarországon nem csupán a város környéki területeken, hanem egyes turisztikai régiókban, és sajátos módon a roma többségű településeken is megfigyelhető. A módos középrétegek számbeli növekedésének, mint a szuburbanizáció jellegzetességének mutatójaként, egyes kutatók a 100 lakosra jutó személygépkocsik számát és a személyi jövedelemadó egy főre jutó értékét is alkalmazzák (Kovács K., 1999b). Egyes vélemények szerint a városkörnyéki területekre nagyobb vállalkozói aktivitás illetve fiatalosabb korösszetétel jellemző, ez azonban az országos statisztikákból nehezen tetten érhető jellegzetesség (Kovács K., 1999b; Bajmóczy, 2004). Döntően azonban a lakosságszám növekedése, a vándorlási különbözet pozitívuma és a lakásállomány növekedése tekinthető a szuburbanizáció fő statisztikai mutatójának.

A bizonytalanságok ellenére a statisztikai adatok meggyőzően kimutatták a szuburbanizációs folyamatok létét Magyarországon. Elemzések bizonyítják, hogy a szuburbanizáció napjainkra a belföldi vándormozgalom egyik legkarakteresebb jelensége lett (Dövényi, 2009). Az ezredfordulóra a népességüket részben vagy egészben vándorlási nyereséggel növelő falvak már nem csupán Budapest, hanem több város körül is összezáródott gyűrűt vagy szélesedő sávot képeznek (Timár–Váradi, 2000).

A szakirodalomban a statisztikai adatok felhasználásának egyik fontos területe a szuburbanizálódó települések lehatárolásának kérdése. Az elmúlt évek szociológiai, földrajzi kutatásaiban többen is foglalkoztak a szuburbanizálódó települések lehatárolásával. Kovács Katalin (1999b) öt mutató: az egy főre jutó személyi jövedelemadó, a 100 lakosra jutó személygépkocsik száma, a lakásállomány bővülése, a vándorlási egyenleg és az egyéni vállalkozásokra jutó munkanélküliek száma és ezeknek a budapesti agglomeráció átlagával való összevetése alapján határolta le a Budapest környéki szuburbanizáció településeit. Izsák Éva (1999) a természetes szaporodás, az egy főre jutó átlagos jövedelem, a lakásépítés, a csatornázás és a kiskereskedelmi bolthálózat egy főre vonatkoztatott nagysága alapján egy ún. szuburbanizációs indexet hozott létre, amely segítségével a budapesti agglomeráció településeinek pozícióváltását vizsgálta 1990 és 1995 között. Izsákhoz hasonlóan Bajmóczy Péter (2004) is egy szuburbanizációs indexet hozott létre a vidéki városok körüli szuburbia lehatárolására, amelyhez a lakónépesség változását, a vándorlási

egyenleget, a lakásállomány változását, a száz főre jutó személygépkocsik számát, az egy főre jutó adóköteles jövedelmet és az ún. nem aktív mutatót használta fel. Keserű Imre Bajmóczy módszerét vette alapul a Budapest környéki szuburbia lehatárolására, azzal a különbséggel, hogy szuburbanizációs indexében az ún. nem aktív mutatót a „diplomások aránya a 25 éves vagy idősebb népességben" adataira cserélte (Keserű, 2004). Horváth Béla (2005) pedig a szuburbanizáció településekre gyakorolt hatását a budapesti agglomeráció településeinek mobilitási indexének kidolgozásával elemezte. A mobilitási index kiszámításához különböző naturális mutatókat használt (pl. a lakosságszám változása, a vállalkozások számának változása, a gépkocsi szám változása, stb.) és az ún. Benett módszert alkalmazta. Eredményei szerint minél közelebb fekszik egy település Budapesthez, annál kedvezőbb a mobilitási potenciálja.

A statisztikai adatokból a szuburbanizáció életmódbeli sajátosságaira is következtethetünk. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a városból vidékre költözők jellegzetes életmódbeli sajátossága a napi ingázás a fővárosi munkahelyekre: 1990-ben a fővárosban dolgozók 18 százaléka, 2001-ben 21 százaléka lakott vidéken. A város és vidék közötti kapcsolatok intenzitásának eltérő területi sajátosságait jelzi, hogy a vidéki településeknek nagyobb a szerepe a budai városrész munkaerő-ellátásában, mint a pesti városrészében. Az agglomeráció életmódbeli sajátosságára utal, hogy 2001-ben a Budapestre vidékről bejáró dolgozók 63%-a az agglomerációban lakott. A vidékről bejáró munkavállalók státuszát jelzi, hogy a 2001-es adatok szerint a bejáró munkavállalók 21%-a felsőfokú végzettségű volt, jelentős változásokra utal az a tény, hogy arányuk 1980-ban 5 % és 1990-ben is csak mindössze 8%-os volt. Az agglomerációs területekről bejárók esetében is a diplomások arányának növekedése figyelhető meg, valamint a bejárás irányában is változás történt, megnőtt a Budára bejárók aránya, ami azt jelzi, hogy a Buda-környéki településekre kiköltöző magas státuszú munkavállalók igyekeztek lakóhelyükhöz közeli munkahelyeket találni (Kapitány–Lakatos, 2005). A kutatások tehát bizonyítják a szuburbanizáció és a diplomások arányának növekedése közt fennálló összefüggést, ami egyben megbízható módon jelzi a magasabb státuszú rétegek vándorlási irányát is. Az egyetemet, főiskolát végzettek aránya az északnyugati szektor számos településén megközelíti a 20 százalékot (Leányfalun, Solymáron, Szentendrén), illetve meg is haladja azt (Telkiben, Budakeszin, Nagykovácsiban). Az északnyugati és nyugati szektorokon kívül eső településeken lényegesen alacsonyabb a diplomások aránya: 16-17 százalékos arányával még Diósd és Gödöllő emelkedik ki, Gödön és Veresegyházon a lakosok 13, illetve 11 százaléka felsőfokú végzettségű (Népszámlálás, 2001).

A Budapest környéki települések, elsősorban a budai oldalon a kiköltözések hatására megfiatalodtak, mert az új lakók elsősorban a fiatalabb, mobilabb rétegekből kerülnek ki. Az északnyugati agglomerációs területekre vonatkozó kutatásokban azt állapították meg, hogy ezeknek a területeknek a fejlődése az amerikai nagyvárosok körüli települések fejlődésére hasonlít, mert ide magasabb iskolázottságú rétegek költöznek ki a fővárosból, és a kiköltözéssel csak lakóhelyet váltanak, munkahelyet nem. A térség fejlődését elősegíti a természeti környezet jó minősége, valamint meghatározó a főváros közelsége, a közlekedési infrastruktúra fejlettsége is. Nagykovácsira, Budakeszire vagy Solymárra például kijár a BKV busz is (Izsák, 1996).

A szuburbanizáció jelentős hatást gyakorol a lakosság közlekedési szokásaira. A kiköltözők térpályái, utazási szokásai gyökeresen

megváltoznak, amivel az infrastruktúra fejlődése nem képes lépést tartani és ez jelentős és szembetűnő konfliktusokat eredményez. Kiss (1999) például az alföldi nagyvárosok környékén vizsgálta a szuburbanizáció közlekedési aspektusait és kimutatta, hogy az infrastruktúra fejlesztések nem képesek követni a szuburbanizálódásból adódó személygépkocsi-ellátottság növekedését, a zsúfoltság fokozódását, a városi bevezető utak menti területek rohamos fejlődését. Keserű (2004) statisztikai elemzések alapján bizonyította, hogy a lakossági szuburbanizáció jelentős forgalomnövelő tényező. A várostól való távolság, illetve az elérhetőség hatása a szuburbanizációra egyértelmű, a központi várost a leginkább szuburbanizálódó települések gyűrűszerűen veszik körül. Több kutatás is bizonyította, hogy a szuburbanizáció motiváció között az elérhetőség, a közlekedési lehetőségek minősége nem jelenik meg markánsan, sokszor a távolság hatását a természeti környezet és a terület presztízse módosítja. Ugyanakkor a kiköltözés után a rossz megközelíthetőség az egyik leghangsúlyosabb problémává válik (Dövényi–Kovács Z., 1999; Csanádi–Csizmady, 2002; Hardi, 2002; Keserű, 2004; Jászberényi–Kotosz, 2009).
A város és vidék közötti intenzív kapcsolat tehát a magyarországi szuburbanizációnak is jellemző sajátossága. Ugyanakkor a kapcsolatok intenzitását tekintve is jelentős különbségek figyelhetők meg a társadalmi státusz függvényében. Csanádi és Csizmady kutatásai bizonyítják, hogy „a diplomások között közel négyszer annyian vannak olyanok, akiknek a mindennapi életében a fővárossal való kapcsolat lényeges szerepet játszik, mint a leginkább iskolázatlan agglomerációs lakók között" (Csanádi–Csizmady, 2002: 49).

2.2.2. Empirikus szociológiai kutatások a szuburbanizációról

A városból vidékre vándorlás, a szuburbanizáció jelenségének magyarázatára a hazai szakirodalomban a legelterjedtebb módszerré a statisztikai adatok elemzése mellett a kérdőíves felmérés vált. A kérdőíves felmérések alapján a kutatók megállapították például, hogy Magyarországon a magasabb társadalmi státuszú (vagy legalábbis a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező), fiatalabb korcsoportokba tartozó emberek költöznek ki leginkább a városokból a környékre (pl. Dövényi–Kovács Z., 1999). Nagykovácsiban például Csapák kutatási eredményei alapján a beköltözők 66%-a felsőfokú végzettségű (Csapák, 2007). Ezzel szemben az alacsony státuszúak gyakrabban választják a távolabbi településeket és az agglomerációnak is kialakultak a magasabb és alacsonyabb státuszú övezetei (Csanádi–Csizmady, 2002). Csanádi és Csizmady elemzései rámutattak arra, hogy a kérdezettek területi státuszát egyrészt a település földrajzi elhelyezkedése, másrészt a lakóhelyi státusza befolyásolja. Tovább bonyolítja a képet, hogy a különböző földrajzi területeken a magas státuszú lakások övezetének a jelentése is eltérő lehet, míg az agglomeráció észak-nyugati területén a magas státuszú lakásokban magas státuszú lakók élnek, tehát a lakás a társadalmi hovatartozást szimbolizálja, addig az agglomeráció északkeleti illetve déli területein a magas státuszú lakóövezetekben közép és alsó-középosztálybeli lakókat találunk, akik számára a lakás a vágyott csoport-hovatartozás megjelenítője (Csanádi–Csizmady, 2002). A várost elhagyó, felső-középosztályi csoport esetében a „kiköltözést" feltehetően a kényelmesebb lakás, a „zöld" lakókörnyezet iránti

igény nagymértékben motiválja. Egy 1997-ben készült empirikus kutatásból kiderül, hogy az agglomerációs övezetben élők közül a fővárosból „érkezők" az egyéb településekről betelepülteknél nagyobb arányban tartották lényeges szempontnak a lakóhelyválasztásban a rendezett, kellemes, egészséges lakókörnyezetet, a kedvező telekárakat (Dövényi–Kovács Z., 1999). Földi Zsuzsa (2000) kutatása is rávilágít a lakókörnyezet minőségének fontosságára a migrációs folyamatokban. A lakókörnyezettel szembeni igények vándorláson keresztül történő kielégítése egyértelműen kimutatható a migráció okaként. A lakókörnyezet minőségének megítélésében kiemelkedő szempont a társadalmi összetétel, de napjainkban a környezettudatosság nyugati mintáit követve egyre nagyobb jelentőséget kap a természeti és épített környezet is.

A Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutatóközpont kutatási eredményei szerint Budapestről főként a gyerekes családok költöznek el, az elvándorlás a 14 év alatti és 30 év feletti korosztályoknál a legmagasabb. A szuburbanizáció leglátványosabb jele a négy és több szobás lakások arányának növekedése az agglomerációs településeken. A fővárost körülvevő agglomerációs gyűrű északnyugati, nyugati területei tekinthetők a klasszikus középosztályi szuburbanizáció célterületének, de más jellegzetes települései is vannak (Metropolisz, 2003).

Az 1994-es – Budapest Általános Rendezési Tervét előkészítő – POLISZ-vizsgálat eredményei szerint a lakáshelyzetükön változtatni kívánók 71%-a akart családi házba költözni: 55%-uk a Dunától keletre, 45% pedig a Dunától nyugatra fekvő területeken folytatta volna az életét. Összességében a változtatási szándék leggyakrabban a főváros külső kerületeiben elhelyezkedő, a jelenleginél nagyobb területű, zöldövezeti családi házas életformára irányult. A költözni szándékozók 19%-a jelezte, hogy el szeretné hagyni a fővárost. A fővároson kívüli családi házas életformára vágyók a budai oldalt inkább előnyben részesítették a pestihez képest (Metropolisz, 2003).

A szuburbanizáció átalakítja a vidéki települések térszerkezetét, lakóháztípusait (Tamáska, 2006, 2011). A szuburbanizáció egyik jellegzetes lakóháztípusa az ún. lakópark. A lakópark kifejezés nagyon sokféle lakóház típust takar mind a szakirodalomban, mind a köznyelvben (Vámos, 2003, Csizmady, 2008). A szuburbanizálódó települések lakóparkjainak fő sajátossága, hogy kifejezetten zöld területen találhatóak, döntően egységes arculatú házak és épületek együttesét jelentik, amelyek az eredeti településtől távol, annak általában a külterületén helyezkednek el (Csizmady, 2008). Míg a lakóparkkal szemben annak ellenpólusaként a szuburbanizálódó települések másik jellegzetes lakóháztípusát az ún. rekonstruált parasztházak jelentik (Tamáska, 2006, 2011). A vidékkutatásokban és a szuburbanizáció vizsgálatában új módszerként jelenik meg a települések morfológiai vizsgálata, amely szemléletesen világítja meg azt a folyamatot, amely hatására a települések funkcionális átalakulása megjelenik a térszerkezetben. Csapó Tamás tanulmánya a budapesti agglomerációban fekvő két város (Budaörs és Érd) településmorfológiájának vizsgálatán keresztül megállapítja, hogy a városok beépítésére és funkcionális szerkezetére speciális ún. alvóvárosi beépítés jellemző, amely horizontálisan kevéssé zárt és vertikálisan kevéssé tagolt (Csapó, 2006). Tamáska Máté sukorói, a kérdőíves felmérést és az antropológiai kutatást ötvöző vizsgálatai, azt mutatják, hogy a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején meginduló szuburbanizáció jelentős mértékben átalakította a falu térszerkezetét. Egyrészt a szuburbanizáció egyik célterületévé a termelésből kivont szőlőhegy vált, ahol változatos

szerkezetű új építésű házak sorát találjuk. Másrészt a hagyományos falumag esetében, ahol sok népi építészeti emlék fennmaradt, a városból érkezők tevékenységének és értékválasztásának eredményeként, szinte kivétel nélkül renovált országos jelentőségű népi műemlék együttesnek számító házak sorakoznak. A település összképe is mutatja prosperáló jellegét: modern, a tájba befolyó lakóövezet, szétterülő településszerkezet jellemzi (Tamáska, 2011).

2.3. Megközelítések a magyarországi szuburbanizáció értelmezéséhez

A hazai szuburbanizációs irodalom sokféle megközelítésben értelmezi és magyarázza a szuburbanizációs folyamatokat. Az alábbiakban néhány kutatás példáján mutatom be a magyar szakirodalomban megjelenő legfontosabb megközelítéseket és azok fő eredményeit.

2.3.1. Fogyasztói megközelítés

Timár Judit a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva a szuburbanizáció magyarázatának három fő megközelítését, elméletét határozta meg. Az első csoportba a fogyasztók szükségleteiből kiinduló magyarázatok tartoznak. Ezek szerint a térfolyamatok szereplői maguk döntenek térbeli cselekedeteikről, a szuburbanizáció oka tehát, hogy a városi népesség egy része tudatosan kezdi preferálni a városkörnyéket, mint lakóhelyet a nagyvárossal szemben (Timár, 1999). Ez a behaviorista geográfia módszereit alkalmazó megközelítés a hazai szakirodalomban is nagy népszerűségre tett szert. Számos vizsgálat állapítja meg, hogy a falusi élet esztétikuma, a lakókörnyezet minősége jelentős kiköltözést befolyásoló tényezők (Bajmóczy, 2004; Csapák, 2007). Budapesti és nagykanizsai kutatások is bizonyítják, hogy a lakókörnyezet fizikai jellemzői nagymértékben befolyásolják a kiköltözési hajlandóságot (Csizmady–Husz–Janky, 2005). Bajmóczy például a vidéki nagyvárosok környékére vándorlás motivációjának elemzésénél megállapítja, hogy a környezet szépsége, a levegő tisztasága, a nyugodtság és a csend, a falusi élet szépsége számos esetben jelentős motivációs tényezőként jelentkezik. A vidéki nagyvárosból való kiköltözés esetében eredményei azt mutatják, hogy a nyugat-európai folyamatoktól elérően a hazai szuburbanizáció egyik jellemző sajátossága, hogy a kiköltözés motivációjában a kertnek, gazdálkodásnak jelentős szerepe van. A vizsgálat szerint a válaszadók 45%-ánál a kert fontos szerepet játszott a lakóhelyválasztásban. Csapák (2007) Nagykovácsi esetében szintén hangsúlyozza, hogy a lakossági szuburbanizáció hátterében álló okok közül a legfontosabb az emberek elégedetlensége saját városi lakóhelyükkel, és a vágyakozás egy nyugodt, de ugyanakkor kényelmes lakóhely után. Az odaköltözés indokai között a válaszadók 57%-a említette Nagykovácsi kellemes környezetét (Csapák, 2007). Hardi Tamás (2002) kutatási eredményei is ezt mutatják, a Győrből való kiköltözés leggyakoribb indokaként is a kellemes környezet jelenik meg. Timár Judit a Kecskemét környéki szuburbanizáció esetében megállapítja, hogy bár Kecskemét még magyarországi viszonylatban sem tartozik az igazán szennyezett, zajos városok közé, a lakóhelyével (81–85%-ban) elégedett hetényegyháziak 53%-a, a ballószögiek 70%-a, a katonatelepiek 74%-a tartotta települése

legfontosabb értékének a környezeti előnyöket – a csöndet, a nyugalmat, valamint a jó levegőt – míg a városból kiköltözők közt ez az arány 58–80% volt. A vizsgálat eredményeiből kiindulva Timár az elsők között hívja fel a figyelmet arra, hogy az ízlésvilágnak ilyen fokú helytől és időtől független fontossága szükségessé teszi a migrációban résztvevők motivációján túl a migrációt társadalmi kontextusba helyezve elemezni. Ez azonban Magyarországon mégsem vezetett a szociális reprezentációk, a lakóhely imázsának vizsgálatához.

2.3.2. Gazdasági megközelítés

Az egyének motivációján túli tényezők szerepét hangsúlyozva a hazai szakirodalom a szuburbanizáció magyarázatának – Timár Judit szerint második – a termelésből kiinduló magyarázata felé fordult. A folyamatok okait keresve így nem a fogyasztói igények változására, hanem a termelés fontosságára helyeződik a hangsúly, ezt tekintik a piacgazdaság körülményei között zajló szuburbanizáció megértésének kulcsának (Timár, 2001). Ez a megközelítés a nyugati marxista geográfia eredményeire épít, amely szerint a szuburbanizációt a tőke körforgásának részeként kell tekinteni. Timár és Váradi (Timár–Váradi, 2000; Váradi, 1997, 1999) például számos település tekintetében az ún. fejlesztő aktorok vizsgálatára helyzete a hangsúlyt. Megállapítják, hogy a települési önkormányzatok jelentős szerepet játszanak a szuburbanizációs folyamatok serkentésében, döntően azáltal, hogy a professzionális fejlesztők számára nagyobb összefüggő telkeket kínálnak fejlesztésre. A szuburbanizáció tehát ott a leggyorsabb, ahol annak megvan a megfelelő politikai, gazdasági és térbeli alapja. Csizmady Adrienne (2008) a biatorbágyi Zöldsziget lakópark építésével kapcsolatosan hangsúlyozza, hogy a helyi önkormányzat erőteljesen szorgalmazta a lakópark megépítését, tudatosan befolyásolva a falu (ma már város) térbeli, gazdasági átalakítását. Cséfalvay (2008) a Budapest környéki településeken a nagyarányú lakópark építés hátterében az ún. „eredeti földfelhalmozást" látja, melynek lényege, hogy a rendszerváltást követően a kárpótlásnak köszönhetően tömegesen lehettet olcsó mezőgazdasági területekhez jutni. Ez mindaddig nem okozott jelentősebb gondot, amíg csak elszórt jelenségként jelent meg, de az ezredfordulóra a lakóparkok terjedése néhány felkapott főváros környéki településen már olyan tömeges jelenséggé vált, ami átalakította az érintett falvak életét. A hirtelen nagy mennyiségű népességnövekedést a falvak nem tudták kezelni, nem volt gazdasági erőforrásuk a szükséges infrastruktúrafejlesztésekhez. Az ezredfordulón egyre több település lakója lép fel a lakópark építéssel szemben. A helyi lakosok a zöldterületeket, a nyugalmat féltik a nagyszámú beköltözőtől (Cséfalvay, 2008).
Koós Bálint a gazdasági szuburbanizálódás folyamatait elemzi, a (kereskedelem, járműjavítás) nemzetgazdasági ágazatba tartozó vállalkozások csoportjain keresztül, a vállalkozásdemográfia elméletét és a térökonometria módszereit alkalmazva. Eredményei alapján arra következtet, hogy a gazdasági tevékenységek térbeli átalakulása megváltoztathatja az évtizedek alatt létrejött ingázási viszonyokat, befolyásolja az érintett önkormányzatok mozgásterét, míg a vállalkozások számára a működési feltételek mélyreható változását jelenti (Koós, 2007).

2.3.3. Szociálpszichológiai megközelítés

Végezetül a magyarázatok harmadik csoportja (Timár, 1999) a szuburbanizációt a társadalmi viszonyokból kiindulva magyarázza. Ez abban különbözik a fogyasztók szükségleteiből kiinduló megközelítéstől, hogy az egyes csoportok és nem az egyes egyének döntéseivel magyarázza a kiköltözést. Az elmélet hívei szerint létezik egy sajátos, ún. szuburbán személyiség, amelynek fontos elemei a magánélet, a függetlenség fontossága és a természet közelségéhez való vonzódás, e szerint a szuburbiákba azok költöznek, akiknek ilyen a személyiségük. Ugyancsak ebbe az elméleti keretbe tartoznak azok a magyarázatok, amelyek az értékrend megváltozásával magyarázzák a városból vidékre költözést (Timár 1999). Ez a fajta elmélet azonban nem kapott nagy hangsúlyt a hazai szakirodalomban.

2.3.4. Hatalmi megközelítés

A vidék átalakulásának és benne a szuburbanizáció hatásainak elemzésében újszerű megközelítésként jelenik meg a hatalmi és érdekviszonyok vizsgálata. A. Gergely András szerint például a különböző típusú településekre – mint az agglomerációs falu vagy az őrségi aprófalu – eltérő kooperációs készség és nyitottság jellemző, és ez azért jelentős, mert a helyi érdekegyeztetés és döntésvégrehajtás nem osztályok és rétegek, hanem csoportérdekek szerint tagozódik. A helyi társdalomban nagyon eltérő érdekérvényesítők lehetnek jelen, mint például „a politikai részvételben nem érdekelt ingázó", amely rányomja bélyegét a lokális politizálásra és érdekpluralizálódáshoz, a helyi politizálás anomáliáihoz vezet (A. Gergely, 1997). Bőhm Antal (1997) a falusi településeket hatalmi viszonyaik alapján három típusba sorolja: (1) a prosperáló falu, amely kedvező lehetőségeit kihasználva fejlődik, (2) a tradicionális vagy új keletű anomáliák és pártpolitikai ellentétek által megnyomorított helyi társadalmak, amelyekre a feszültségek és megoldatlan problémák permanens jelenléte jellemző, és a (3) kreatív települések, ahol egy-egy külső, döntően városi szereplő ötletének, tevékenységének köszönhetően indult fejlődésnek a település. A helyi hatalmat vizsgáló kutatások is alátámasztják tehát, hogy az új városi szereplők megjelenése átrendezi a falvak hatalmi és érdekviszonyait, kihat a civil társadalom szerveződésére és a helyi közéletre.

2.3.5. Kvalitatív megközelítés

A szuburbanizáció földrajztudományi, szociológiai, döntően kvantitatív elemzései mellett a néprajzi kutatások és néhány vidékszociológiai vizsgálat a kiköltözők és a helyiek közötti konfliktusokat, a helyi tradíciók átalakulását vizsgálták, alapvetően kvalitatív módszerekkel.
Molnár Mária (2007) Tinnye elemzése kapcsán leírja, hogy a Tinnyére újonnan költözők zömmel magasan kvalifikált, döntően értelmiségi csoportok, akik számára fontos a természet közelsége. Ezzel szemben a lakóparkban élők a közösség külön csoportját alkotják és alig kapcsolódnak a faluhoz. Kiss Réka (2007) pedig a '90-es években megkezdődő nagyarányú kiköltözés közösségre gyakorolt hatását elemezte Budajenőn és Telkiben. A

kiköltözők jellemzésénél leírja, hogy kezdetben nagy szerepet játszott az olcsóbb ingatlanárak mellett a kiköltözésben a tudatos értékválasztás, a természet és hagyományos épített környezet, az érintetlen természet, a jó levegő, a falusias hangulat, a megmaradt régi sváb házak szépségének felértékelődése, a vállalt modernitás- és városellenesség. Később ezzel szemben a zöldövezeti luxust kereső középosztályi kiköltözők jelentek meg a falvakban. Náluk a városias életmód, az urbanizációs elvárások nagy arányban jelentek meg. Kiss hangsúlyozza, hogy ezek a kiköltözők gyakorlatilag alvótelepülésként használják Budajenőt, nem kötődnek a helyhez érzelmileg és egzisztenciálisan sem. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a beköltözőknek egy másik pólusát az ún. falumentők, lokálpatrióták jelentik. Ők a természeti és kulturális örökség felfedezését és megőrzését, a számukra autentikus népi kultúra megóvását tűzték ki célul. Civil egyesületbe tömörülnek, keresik a kapcsolatot az őslakosokkal, tevőleges résztvevői a helyi eseményeknek. A társadalmi folyamatok térbeli elkülönülését jelzi, hogy Kiss elemzése szerint a két csoportra eltérő térbeli elhelyezkedés jellemző. Az alvóvárosi életmódot kereső kiköltözők új parcellázású telkeken a falutól döntően elkülönülve élnek. A másik típus esetében az eredeti faluba történő szétszórt beköltözés jellemző. Az őslakosság és a beköltözők két csoportja között eltérőek a konfliktusok is. Míg az első csoporttal alig van kapcsolata a helyieknek, inkább csak sztereotípiákban ragadható meg az ellentét, addig a második csoporttal mindennapos a kapcsolat, és a falumentők gyakran kerülnek konfliktusba értékeik miatt az őslakosokkal. Ugyanakkor a falusi életformához alkalmazkodni vágyó betelepülőket nagyobb megbecsülés övezi a helyiek szemében. Fontos sajátosság és jól jelzi a betelepülők pozícióját a helyi társadalomban, hogy Budajenőn a helyi politikából az őslakosok fokozatosan kiszorultak és helyüket a betelepülők vették át. A betelepülők két csoportja közötti harc politikai színtereken is zajlik.

Fontos következménye a városiak megjelenésének az új falusi kulturális elemek meghonosítása. Kiss Réka kutatásai szerint Budajenőn a kiköltöző kisgyermekes családok a sváb kultúrára építve új hagyományt is teremtettek a faluban, a Szent-Márton napi ünnepséget, és új szokásként honosították meg a budajenői székely betlehemest, ami eredeti népszokásokban gyökerezik. Telkiben is megfigyelhetők a kikötözők által rendezett „falusias" rendezvények, mint pl. az ún. falu disznaja rendezvény, amely egy nagy közös disznótort jelent és inkább fesztivál jellegű esemény. Kiss szerint Budajenőn a kiköltözők mentalitásának is köszönhetően inkább sikerült a falusi életvilág elemeinek megőrzése, mint a szomszédos Telkiben.

Hasonlóan a fenti példákhoz kiköltözők hozták létre Etyeken is a helyi hagyományokra építő fesztiválokat. A kutatások azt mutatják, hogy a helyiek és a kiköltözők közötti éles konfliktusok nem jellemzők Etyeken, ami annak is köszönhető, hogy a tömeges kiköltözés még nem indult meg, és a falusi élet idilljének, a helyi közösség élményének keresése motiválja az Etyekre költözőket. A hagyományok felértékelésében fontos szerepe van a kiköltözőknek. A zömmel értelmiségi és középosztálybeli családok azért választják Etyeket, mert itt, szemben más agglomerációs településekkel, a valódi, autentikus falusi életet vélik felfedezni. A városiak által felértékelt helyi hagyományokat a fesztiválok koncentráltan kínálják a turisták tömegei számára. A vidék idilljét, az autenticitás élményét kereső fogyasztókról a helyiek alalpvetően jó véleménnyel vannak, hiszen a falu hagyományai, a sváb kultúra és a borászat a helyiek számára is értéket jelentenek (Csurgó–Nagy Kalamász, 2007).

Váradi Mónika elemzései szerint Solymár sikerének kulcsát is a közösségi érték jelenti. Solymárra az elmúlt 60 évben folyamatosan települtek ki magasan kvalifikált, módos társadalmi rétegek a fővárosból. Solymár a Budapesti agglomeráció egyik legsikeresebb települése, amit számos statisztikai és gazdasági mutató is alátámaszt, mint a lakosság magas képzettségi szintje, jövedelmi státusza, a helyi gazdaság profittermelő képessége és autonómiája. Ugyanakkor a sikert az objektív adatokon túl egyéb kvalitatív mutatók is alátámasztják, illetve meghatározzák. Solymár sikerének kulcsa, hogy más agglomerációs településekkel ellentétben nem vált alvótelepüléssé, meg tudta őrizni karakterét, kulturális hagyományait. Kulturális, közösségi életének alapját pedig a sváb tradíciók jelentik. Solymár egy sváb mintafalu, amely aktív közösségi életével, erőteljes identitásával nem csupán a sváb származású őslakosság, de a kiköltözők számára is az „aranyfalut" jelenti (Váradi, 1997).

***

Magyarországon a kilencvenes éveket követően a szuburbanizáció a belföldi vándormozgalom egyik legkarakteresebb jelensége lett. A hazai szakirodalom a városból vidékre vándorlást szuburbanizációként, azaz a városiasodás egy szakaszaként kezeli. A szuburbanizáció eredményeként a város és vidék közötti kapcsolat sokszínűsödik. A falvak bekapcsolódnak a nagyváros munkaerőpiacába, befogadják a városból kitelepülőket és a város felé igyekvőket, befogadják a nagy helyigényű gazdasági tevékenységeket.
A szuburbanizáció egyik fontos következménye, hogy az agglomerációk és a „vidék" közötti kontrasztok egyre élesebbé válnak. A szuburbanizálódó falvak a magyar vidék prosperáló falutípusát jelentik.
A kutatások alapján a szuburbanizáció legfontosabb statisztikai bizonyítékai:

- a dinamikus népességszám növekedés
- a lakásállomány számának növekedése
- a módos középrétegek számbeli növekedése: a 100 lakosra jutó személygépkocsik száma és a személyi jövedelemadó egy főre jutó értéke.

A kérdőíves felmérések alapján a kutatók azt is megállapították, hogy Magyarországon a magasabb társadalmi státuszú, fiatalabb korcsoportokba tartozó emberek költöznek ki leginkább a városokból a környékre.
A várost elhagyó, felső-középosztályi csoport esetében a „kiköltözést" feltehetően a kényelmesebb lakás, a „zöld" lakókörnyezet iránti igény motiválja elsősorban.
A szuburbanizáció átalakítja a vidéki települések térszerkezetét, lakóháztípusait.
A hazai szakirodalomban többféle megközelítés is jelen van a szuburbanizáció és következményeinek magyarázatára. A legfontosabb megközelítéseket az alábbi táblázat mutatja:

Megközelítések	**Szuburbanizáció és következményeinek magyarázata**	**Hazai kutatók (példák)**
Fogyasztói	Egyéni motiváció: falusi élet esztétikuma, a lakókörnyezet	Hardi Tamás Bajmóczy Péter Csapák Alex

	minősége	
Gazdasági	A tőke körforgása, gazdasági haszon	Timár Judit Váradi Mónika Koós Bálint Cséfalvay Zoltán
Szociálpszichológiai	Szuburbán viselkedés	-
Hatalmi	Érdekérvényesítési képesség	Bőhm Antal A. Gergely András
Kvalitatív	Városiak értékválasztása: új falusi kulturális elemek	Váradi Mónika Kiss Réka Nagy Kalamász Ildikó Csurgó Bernadett

3. táblázat

Annak ellenére tehát, hogy a hazai szuburbanizációval foglalkozó szakirodalom számos ponton – például Timár-féle ízlésvilág, a kiköltözők motivációinak vizsgálata, a néprajzi és kvalitatív szociológiai elemzések – mutat kapcsolódási lehetőséget a vidékreprezentációjának kutatásával, a hazai vidékkutatásokban ez még nem kapott igazán figyelmet.

Úgy vélem, hogy a konstruktivista megközelítés alkalmazása új eredményekkel gazdagíthatja a hazai szuburbanizációkutatást, a városból vidékre költözés vidékre gyakorolt hatásainak megértését. Továbbá a vidékreprezentációk vizsgálata nem csupán a város környéki vidék vizsgálatában kínál újfajta értelmezési lehetőségeket, de más (vidéki) tér típusok elemzésénél is hasznos lehet. A vidék turizmus területén zajló társadalmi, térbeli folyamatok megértését nagymértékben elősegíti a vidékreprezentációk vizsgálata, mint azt számos hazai példa is bizonyítja (lásd korábban, Fejős–Szijártó, 2000, 2002), de véleményem szerint a leszakadó területek elemzésénél is újabb, kiegészítő értelmezési lehetőséget kínálhat a konstruktivista megközelítés alkalmazása, például a lakosság elvándorlását a helyi kapacitások alacsony fokát eredményező folyamatok megértésében.

A továbbiakban öt Buda környéki település esetében vizsgálom a városból vidékre költözés hatását. A vizsgálat és elemzés a konstruktivista vidékszociológia megközelítéseire, elméleteire támaszkodik. Dolgozatommal a konkrét vizsgálati eredményeken túl a megközelítés alkalmazhatósága mellett kívánok érvelni. Úgy vélem, hogy a vidék eltérő reprezentációja segítségével jól értelmezhetőek a mindennapi élet különbségei és ennek következményei a város környéki területeken. Vélelmezem, hogy a konstruktivista megközelítés a hazai vidékszociológia számára is széles körben és számtalan kutatási témában alkalmazható megközelítéseket és elemzési módszereket kínálhat a vidéken zajló folyamatok megértéséhez.

II. A városból kiköltözők hatása a vidék átalakulására: a Buda környéki falvak példája

1. rész Adatok és módszerek

A kötet öt település esetén, valamint a városból kiköltözők vidékreprezentációjának és mindennapi életének vizsgálatán keresztül elemzi a város környéki vidék jellegzetességeit, a városi szereplők hatását a vidék társadalmi, gazdasági, hatalmi átalakulására. A kutatás esettanulmány jellegű, öt település, a település érintett szereplőinek a város és városiak hatásáról alkotott percepciója, valamint a településekre kiköltöző városi családok elemzésével kíván következetéseket levonni a vidékreprezentációk és a városból kiköltöző családok mindennapi élete közötti kölcsönhatásokra és a városiak hatására a lokalitások átalakulásában, társadalmi változásaiban. A kutatás megközelítésében és módszerében a hazai szociológiában jelentős hagyományokkal rendelkező falukutatásokon belül leginkább az egy meghatározott problémát középpontba állító, a közösséget, döntően a falut, mint elemzési keretet alkalmazó lokalitáskutatásokkal rokonítható (Kovács É., 2008). A lokalitások vizsgálatával a városi fogyasztás tereként kialakuló új vidéki tér típus a város környéki vidék jellegzetességeit és a városiak vidékre gyakorolt hatását értelmezem.

1. Adatgyűjtés: interjúalanyok, kutatási témák

Dolgozatom alapját kvalitatív módszereken alapuló vizsgálatok képezik, amelyeket 2003-2009 között folytattam munkatársaimmal a Buda környéki településeken. Jelen elemzés nagymértékben támaszkodik a 2003-2006 között az MTA Politikatudományi Intézetben lezajlott RURBAN[8]nemzetközi kutatás során készített interjúkra. A RURBAN kutatás során több Buda környéki településen készítettünk interjúkat[9], a kutatás vizsgálati területét a Budától nyugatra elhelyezkedő települések, a Budapesti agglomeráció részét képező és azon kívül elhelyezkedő falvak: Nagykovácsi, Páty, Etyek, Alcsútdoboz és Tabajd jelentették. A kutatás során félig strukturált interjúkat készítettünk a települések meghatározó szervezeteinek képviselőivel (önkormányzatok, civil szervezetek, vállalkozások, ingatlanügynökségek, stb.), valamint a helyi lakosság különböző típusú szereplőivel, városi kiköltözőkkel és „őslakosokkal". Arra kerestük a választ, hogy a városi nyomás hatására hogyan alakul át a vidék társadalma, gazdasága, és melyek a vidék azon javai és szolgáltatásai (rural goods and services: RGS), amelyek a városi fogyasztást generálják, illetve ez a fogyasztás, azaz a városi nyomás (urban pressure), milyen változásokat eredményez a helyi társadalomban, gazdaságban és politikában. A kutatás során 75 interjú készült a kutatási terület öt településén. A kutatás négy munkacsomagban gyűjtötte össze az elemzés alapjául szolgáló adatokat. Az interjúalanyok kiválasztása minden munkacsomag esetében szakértői

[8]Building new urban-rural relationships under urban pressure, EU FP5 kutatás. 5 ország részvételével (Hollandia, Finnország, Spanyolország, Franciaország, Magyarország), amelyben a magyarországi kutatást az MTA Politikai Tudományok Intézetének kutatócsoportja végezte Kovách Imre vezetésével.

[9]A RURBAN kutatás interjúit az MTA Politikai Tudományok intézetének kutatócsoportja készítette: Kovách Imre (kutatásvezető), Csurgó Bernadett, Jókuthy Emese, Kristóf Luca, Megyesi Boldizsár, Nagy Ildikó. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Kovách Imre kutatásvezetőnek, disszertációm témavezetőjének, hogy a kutatás során készített interjúkat a disszertációmban és a belőle készült kötetben történő feldolgozáshoz rendelkezésemre bocsátotta. Továbbá köszönöm kollégáimnak a kutatásban végzett munkájukat.

mintavétellel történt, az egyes munkacsomagok elméleti tanulmánya előre meghatározta az interjúalanyok fő kiválasztási kritériumait. Az így kialakított kritériumok alapján minden településen döntően az önkormányzathoz kapcsolódóan egy kiválasztott helyi személy vagy személyek segítségét kértük az alanyok kiválasztásához és eléréséhez. A kutatás első munkacsomagja a városi nyomás (urban pressure) fő trendjeit, a helyi társadalomban és gazdaságban, valamint a földhasználatban megjelenő változásokat vizsgálta a kutatási területen. Itt az interjúalanyok az önkormányzat különböző tisztségviselőiből (polgármesterek, alpolgármesterek, bizottságvezetők, stb.), a jelentős helyi intézmények képviselőiből (pl. Nemzeti Parkok helyi szervezetei) és a helyi civil szervezetek képviselőiből tevődtek össze. A második munkacsomag a fogyasztókra (consumers) fókuszált. Itt néhány városból kiköltöző mellett döntően olyan helyi vállalkozásokat, illetve civil szervezeteket kerestünk meg, amelyek különböző termékeket és szolgáltatásokat kínálnak a városi fogyasztók számára (fesztiválszervező, borász, lovastanya tulajdonos, szálloda tulajdonos, arborétum vezető, kereskedő, golfklub vezető stb.). Azt tudakoltuk az interjúalanyoktól, hogy hogyan jött létre a vállalkozás, milyen változást eredményezett a városiak megjelenése a településen, és kik alkotják a fogyasztók körét, és nekik milyen igényeik vannak. A kiköltöző városiaktól pedig a kiköltözés motivációit valamint az általuk fogyasztott vidéki javak és szolgáltatások jellegzetességeit tudakoltuk. A harmadik munkacsomag az ún. közvetítő szereplők (intermediate actors) feltérképezésére szolgált, a kutatás közvetítő szereplőként azokat a helyi vagy nem helyi aktorokat definiálta, akik a vidék és város között közvetítenek, egyrészt vidéki javakat és szolgáltatásokat kínálnak a városiak számára, másrészt városi javakat (tudást, kapcsolatot, erőforrást) a vidékieknek. A kutatásnak ebben a szakaszában ingatlanügynökségekkel, építési beruházókkal, vidékfejlesztési pályázati és projektcégekkel, kulturális rendezvényszervezőkkel, turisztikai ügynökségekkel készítettünk interjúkat. Arra kerestük a választ, hogy milyen eszközökkel teszik vonzóvá a vidéket a városi fogyasztók számára, mennyire kötődnek a helyhez és hogyan tudják befolyásolni a települések átalakulását. Végezetül a negyedik munkacsomagban a helyi „termelők" (producers) vizsgálatára került sor. Termelőként a kutatás a vidék hagyományos szereplőit, a helyi lakosságot, a mezőgazdasági termelőket és a helyi kézműveseket azonosította. Az interjúalanyok körét a régi lakosság képviselői, borászati vállalkozók, mezőgazdasági termelők és helyi kézművesek jelentették. A kérdések a városiak hatására fókuszáltak, hogy milyen változásokat hozott a városiak megjelenése a helyi társadalomban, gazdaságban, közösségben, és hogy hogyan reagálnak a helyiek az egyre növekvő városi igényekre. A kutatás magyarországi része egyértelműen bizonyította, hogy a városiak megjelenése jelentős átalakulást eredményezett a vizsgált települések társadalmában, gazdaságában, helyi hatalmi viszonyaiban, ugyanakkor a kutatás kiinduló tézisével ellentétben a helyi szereplők a változásokat a számos formában megjelenő konfliktusok ellenére nem egyértelműen érzékelik nyomásként, hanem a fejlődés alapját is látják benne. A legfőbb termék és szolgáltatás, amit a vizsgált vidék kínál a városi fogyasztóknak a föld, mint lakóterület, és a vidékiség a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokkal.

Mivel a kutatás alapvetően a meghatározó intézmények és a vidék hagyományos szereplőinek szemszögéből vizsgálta a változásokat, kevés figyelem esett, a kutatás eredményei alapján is bizonyítottan a változások kulcsát jelentő városból kiköltöző családokra. Ezért a RURBAN kutatás folytatásaként és abból kiindulva a disszertációhoz kapcsolódóan 2007-

2009 között jómagam további kutatást végeztem a városból vidékre költözők körében az öt, a RURBAN kutatásban kiválasztott településen. Célom a nemzetközi szakirodalomban megfogalmazott poszt-strukturalista elméletekből kiindulva az volt, hogy a vidék szociális reprezentációját középpontba állítva értelmezzem a város környéki vidéken zajló átalakulást, a vidék funkcióváltását, a városi fogyasztás tereként megjelenő vidéki teret. Ennek érdekében a városból kiköltöző 32 család körében 38 interjúalannyal félig strukturált mélyinterjúkat készítettem a városból kiköltözők vidékreprezentációjáról és mindennapi életéről Nagykovácsiban, Pátyon, Etyeken, Alcsútdobozon és Tabajdon.
Ezt a kutatás megelőzte 2006 végén egy másik kutatás, amely során különböző Buda környéki falvakba kiköltöző családok nőtagjaival, azaz a feleségekkel készítettem interjút a nők vidékpercepciójáról, mindennapi életéről és térhez kötődő identitásáról (Csurgó, 2008). Ez a kutatás módszertani bázisául szolgált a későbbi, a kiköltöző családok körében végzett kutatásomhoz. Az itt alkalmazott kérdések közül számos, „jól működő kérdést" használtam a későbbi kutatásom során is a vidékreprezentációk vizsgálatához, illetve volt olyan család, akit ismét felkerestem és a család felnőtt férfi tagjával (férj) készítettem interjút.
A családok kiválasztása a szakértői mintavétel és a hólabda mintavétel kombinációjával történt. A kutatás kiindulásaként 5 általam kiválasztott településen Nagykovácsiban, Pátyon, Etyeken, Alcsútdobozon és Tabajdon a RURBAN kutatásban szerzett terepismereteimből adódóan magam kerestem fel Budapestről az elmúlt években kiköltöző családokat, akikkel interjút készíthettem, majd ezektől a családoktól kértem, hogy ajánljanak másokat, akik szintén Budapestről költöztek a településekre. A migrációs irodalomból kiindulva, amely szerint a vándorlás nem egyénileg, hanem családok tagjaként történik, a kutatás egységének a családokat tekintettem, a válaszadók pedig a férjek és/vagy feleségek voltak. 11 esetben a férjjel készült interjú 12 esetben a feleség volt a válaszadó, 6 esetben a férjjel és a feleséggel is készült interjú, és 3 esetben az alanyok kérésére az interjú szituációban a férj és feleség együtt volt jelen.
A kérdések a családok mindennapi életére és a válaszadó vidékreprezentációjára, vidékkel kapcsolatos véleményére, attitűdjeire vonatkoztak. Arra kértem az interjúalanyokat, hogy mondják el, mi jut eszükbe arról, hogy vidék, mutassák be a falut, ahol élnek, milyen szerintük a vidéki élet. A mindennapi életre vonatkozóan pedig arra kértem őket, hogy meséljék el hogyan telnek a hétköznapjaik, hétvégéik, mi jelenti a legnagyobb változást számukra a vidéki és városi élet között. Igyekeztem minél kevesebb kérdés segítségével hosszabb elbeszélésekre inspirálni az interjúalanyokat.
Írásom alapját tehát a fenti kutatások során készített 113 félig strukturált interjú képezi. A félig strukturált (semi-structured) interjúk lényege, hogy a kérdések segítségével tematizálja az elbeszélést, ugyanakkor a strukturált interjúkkal ellentétben, amelyek szigorúan rögzített kérdések mentén strukturálják a beszélgetést, a félig strukturált interjú flexibilisebb, nagyobb teret ad a kérdezettnek új témák felvetésére, történetek elmesélésére. A félig strukturált interjúk esetében a kérdések csupán a beszélgetés keretét adják meg, a vezérfonal témái és kérdései az interjú szituációnak megfelelően alakíthatók, nem kötelező érvényűek, nagyobb szabadságot adva mind a kérdező, mind a kérdezett számára (Longhurst, 2002).
Úgy vélem, hogy a vizsgált esetek természetesen a módszer korlátait figyelembe véve, hozzájárulhatnak a vidéki tér egy sajátos típusa, a város környéki vidéken zajló folyamatok megértéséhez.

Az interjús módszer mellett az szólt, hogy a nemzetközi szakirodalomban is döntően kvalitatív, és azon belül is interjús módszerek segítségével kutatják a vidékreprezentációt (Halfacree, 1993, 1995; Munkejord, 2006), és általában a szociális reprezentáció empirikus vizsgálatában is nagy hagyományai vannak a kvalitatív interjús vizsgálatoknak. (László, 2000a,b) Emellett a kvalitatív módszereket alkalmazó esettanulmányi megközelítés rendkívül népszerű a nemzetközi vidékszociológiában, valamint a hazai lokalitás kutatások esetében is elterjedt és egyre elfogadottabb (Kovács É., 2008; Váradi, 2008). A hazai szakirodalomban a város környéki vidék, azaz a döntően szuburbiaként azonosított területen a kvantitatív módszereket alkalmazó vizsgálatok terjedtek el inkább (például Dövényi–Kovács Z., 1999; Csizmady–Csanádi, 2002; Bajmóczy, 2002), és viszonylag csekély a kvalitatív eszközöket alkalmazó elemzések száma, ugyanakkor információgazdagságuk bizonyítja a kvalitatív vizsgálatok (például Váradi, 1997; Kiss R., 2007) szükségességét a szuburbanizáció, illetve az általam használt terminusban a város környéki vidék vizsgálatában. Azt gondolom, hogy a város környéki vidéken zajló folyamatok mélyebb megértéséhez, a kvantitatív vizsgálatok eredményeinek értelmezéséhez, szükséges feltáró jellegű, a mélyebb összefüggésekre fókuszáló kvalitatív vizsgálatokat is végezni, kutatásommal ehhez kívántam hozzájárulni.

2. Elemzési keretek és eszközök

Az elemzés során a poszt-strukturalista vidékszociológia megközelítését és módszereit használom kiindulópontként. Az elemzés középpontjában az érintett szereplők vidék diskurzusa, a vidékreprezentációk és hatásuk a mindennapi életre és a térbeli-társadalmi átalakulásra áll. Az elemzés kiinduló hipotéziseként Kieth Halfacree (2007) a vidéki tér meghatározására kialakított modelljére támaszkodom, amely szerint a vidéki tér három elemből épül fel: (1) vidéki hely (lokalitás), (2) a vidékreprezentációja és (3) a mindennapi élet. (részletesen lásd korábban a Vidék diskurzusok című fejezetben).
Halfacree modelljéből kiindulva a város környéki vidék jellegzetességeinek leírásához, a városi szereplők vidékre gyakorolt hatásának értelmezéséhez a lokalitások, a reprezentációk és mindennapi élet elemzését állítom a vizsgálat középpontjába. Kutatásom kérdésfeltevéséhez igazodva azonban Halfacreetől eltérően nem a vidék általános leírását kívánom adni, hanem a vizsgálat fókuszában a városiak hatása áll a vidék átalakulására. Az elemzés során így a lokalitások szintjén az öt településen végzett kvalitatív kutatás alapján vizsgálom, hogy a városi szereplők hatására milyen változások azonosíthatók a vidék térbeli-társadalmi gyakorlataiban, hogyan érzékelik a helyi szereplők ezeket a változásokat és hogyan reagál a helyi társadalom a városi szereplők megjelenésére, a városi fogyasztás növekedésére. A vidékreprezentációk esetében a kérdésfeltevés sajátosságait is figyelembe véve Halfacreetől eltérően, aki a vidék általános meghatározását célozza meg, az elemzés során jómagam nem a tudományos és populáris diskurzusokra (Jones, 1995) helyezem a hangsúlyt, hanem a vizsgálat fókuszában a városból kiköltözők laikus diskurzusa (Jones, 1995; Halfacree, 2004) és az ezek alapján kirajzolódó vidékreprezentációk állnak. Mivel a célom a változás kulcsát jelentő szereplők, a városból kiköltöző családok vidékkel kapcsolatos attitűdjeinek, igényeinek, vágyainak

megértése, amely feltételezésem szerint hozzájárul a város környéki vidéken zajló átalakulási folyamatok megértéséhez is. Ez az oka annak is, hogy a mindennapi élet elemzése során szintén a városból kiköltözőkre helyezem a hangsúlyt, mivel az ő mindennapi életük elemzésével választ kaphatunk a városi fogyasztás tereként definiálható vidék mindennapi gyakorlatának átalakulására, a vidékreprezentációk és mindennapi élet kölcsönhatására is, ami hipotézisem szerint a változások legfőbb mozgatórugóját jelenti a lokalitások szintjén.

2.1. A város környéki vidék leírása

A város környéki vidék leírására, a városiak vidékre gyakorolt hatásának elemzésére, megtartva a Halfacree–féle elemzési dimenziókat (lokalitás, reprezentáció, mindennapi élet), az elemzést a következő logika mentén építem fel. Elsőként bemutatom, hogy a lokalitások szintjén milyen változások érzékelhetők a városiak megjelenésének hatására. A következő lépésben a városból kiköltözők vidékreprezentációját vizsgálom, majd azt elemzem, hogy ezek a vidékreprezentációk hogyan hatnak a városból kiköltözők mindennapi életére vidéken. Végezetül azt elemzem, hogy a lokalitások szintjén megfigyelhető, a városiak hatására kialakuló társadalmi-térbeli jellegzetességek hogyan magyarázhatóak a városiak vidékreprezentációjának és az ehhez kapcsolódó mindennapi életének a sajátosságaival összefüggésben.
A vizsgálat eredményeként az esettanulmányok felhasználásával a fenti elemek segítségével próbálom leírni és értelmezni a városi fogyasztás hatására kialakuló vidéki tér egy jellegzetes típusát, a város környéki vidéket és meghatározó társadalmi folyamatait.
Az elemzés célja a szubjektív információk, vélemények, attitűdök és reprezentációk feltárása, ennek értelmében az interjúk szövegét kvalitatív módon elemzem. Első lépésként összegyűjtöm azokat a témákat, amelyek mentén a kérdezettek bemutatják, értelmezik vagy magyarázzák az adott kérdéskörhöz tartozó válaszaikat.[10] Az elemzés során nem előre meghatározott kategóriák, hanem a szöveg értelmezésén keresztül sűrítem kategóriákba az információkat, és a kontextust figyelembe véve elemzem az interjúkat, mint laikus diskurzusokat. (Jones, 1995; Halfacree, 2004). Az elemzés logikája tehát a kvalitatív indukció (Mason, 2005; Sántha, 2006) szabályait követi, azaz az adatokból, jelen esetben az interjúszövegekből kiindulva hozom létre az elemzési kategóriákat, azaz a vizsgálat adataiból a megismerés új formáinak megtalálására törekszem.
Az elemzés során a következő elemzési tervet követtem: (1) a releváns adatok vonatkozásában (pl. kikötözőkkel készített interjúk) először megfogalmazom a fő elemzési kérdést, illetve kérdéseket. (pl. hogyan írják le a kiköltözők a vidéket?), majd ezt követően az interjúszövegek elemzésének első fázisában összegyűjtöm a kérdésfeltevés szempontjából releváns történeteket, magyarázatokat, tudósításokat. Ezt követően az interjúk elemzésének következő szintjén kialakítom azokat a tematikus kategóriákat, amelyek mentén megválaszolható az eredeti kérdésfeltevés, azaz nagyobb tartalmi egységekbe rendezem a szövegek elemeit.

[10]Igyekszem a kvalitatív kutatás gyengéit a feszes módszertani felépítés és a metodológiai elvek következetes érvényesítésével (Mason, 2005) kiküszöbölni, tompítani.

A fenti módszerek és elemzési megközelítés alapján arra keresem a választ, hogy a város környéki vidék hogyan ragadható meg a vidéki tér részeként, illetve egy konkrét kutatás példáján keresztül tesztelem, hogy a vidékreprezentációk vizsgálata mennyiben járulhat hozzá a vidéken zajló változások megértéséhez.

2 rész: Elemezések

1. Lokalitások: a Budapest környéki vidék

A lokalitás egy adott vidéki térben a fogyasztáshoz és termeléshez kapcsolódó eltérő térbeli-társadalmi gyakorlatokon keresztül írható le. A lokalitások vizsgálatán keresztül megragadhatóak az adott vidéki tér típusra jellemző térbeli praxis és társadalmi gyakorlat fő sajátosságai. Halfacree szerint a vidéki tér illetve a különböző vidéki terek meghatározásának egyik fő eleme a lokalitások vizsgálata (Halfacree, 2007).
Az általam vizsgált városi fogyasztás tereként értelmezhető város környéki vidéken a lokalitások vizsgálatán keresztül Halfacree modelljéből és a konstruktivista vidékszociológia megközelítéseiből kiindulva úgy vélem, hogy megragadhatóak a városi fogyasztás hatásai a térbeli és társadalmi gyakorlatokra. A vizsgálat abból az előfeltevésből indul ki, hogy a város környéki vidék a vidéki tér egy sajátos formája, amely a városi szereplők vidéki megjelenésének hatására jön létre (Cloke, 1997; Mormont, 1990). A települések elemzésével arra keresem a választ, hogy a lokalitások szintjén hogyan értelmezhető a városiak hatása. Vélelmezem, hogy a város környéki vidéket a városi igények és az ezekre az igényekre adott vidéki válaszok alakítják, és hogy a városiak megjelenése átalakítja a vidék társadalmát, gazdaságát, térbeli és hatalmi viszonyait.
A vizsgálat öt, Budapesttől nyugatra elhelyezkedő települést érintett. A települések kiválasztásakor – amely a RURBAN kutatás során történt –, abból az előfeltevésből indultunk ki, hogy a városi fogyasztás hatása a vidékre nem feleltethető meg egy az egyben a szuburbanizációval, hipotézisünk szerint a város környéki vidék nem egyenlő az agglomerációval. Ezért a települések kiválasztásának fő kritériumát az jelentette, hogy a városi fogyasztás eltérő fokait képviseljék, és ezáltal nyomon követhetővé váljanak a változások szintjei. Mindehhez alapindikátorként a RURBAN kutatás alapelvei szerint a Budapesttől való távolságot jelöltük meg. Nincs egységes álláspont vagy módszer arra vonatkozóan –sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban, hogy hol kezdődik, illetve meddig terjed a város környéki vidék határa. A nemzetközi szakirodalom város környéki vidékként általában a városközpontoktól maximum 40-60 km-re elhelyezkedő területeket jelöli meg, amit ingázási területeként, vidék és város közötti peremterületként (Mahon, 2007), vagy szuburbanizációs területként definiál, és ebből kiindulva a várostól 65 km-nél nagyobb távolságra elhelyezkedő területeket tekinti távoli vidéknek, és a városiak megjelenését, a városból vidékre költözést ezeken a területeken ellenurbanizációként azonosítja (Boyle, 1995).
A kutatásban szereplő 5 település a fenti kritériumokat figyelembe véve Budapesttől eltérő távolságban helyezkedik el, de a távolság nem éri el a legtávolabbi vizsgált község esetében sem a 60 km-t. A legtávolabbi falu Tabajd 43 km-re található Budapesttől. A vizsgált települések közül kettő a Budapesti agglomerációban helyezkedik el, Nagykovácsi Budapesttől 12 km-re, míg a másik agglomerációs falu Páty 20 km-re található, a nem

agglomerációs települések közül három egymás mellett elhelyezkedő Fejér megyei községet vizsgáltunk, Etyek Budapesttől 27 km-re, Alcsútdoboz 40 km-re és Tabajd 43 km-re fekszik.
TÉRKÉP
A vizsgált településeket elhelyezkedésükből adódóan a városi fogyasztás, a városból kiköltözés eltérő mértékben érinti. Hipotézisem szerint a város környéki vidék a városi fogyasztás hatására kialakuló multifunkcionális vidéki tér, amelyben a városiasság és vidékiesség elemei keverednek, és a városi fogyasztás mértékének, a városi igények különböző formáinak hatására eltérő funkciókat töltenek be. Célom a kvalitatív vizsgálat eredményei alapján értelmezni és megragadni a város környéki vidéket, mint a vidéki tér egy sajátos típusát, és leírni és megérteni ennek a sajátos vidéki tértípusnak a jellegzetességeit, tér- és társadalom átalakító folyamatait. Feltételezésem szerint a város környéki vidék nem azonos az agglomeráció területével és a városiak hatása nem egyenlő az urbanizációs hatásokkal.
A városból vidékre költözés és a városi fogyasztás hatásainak megértéséhez kiindulópontként az érintettek elbeszéléseit használom. A laikus diskurzusok alapján a vizsgált települések a Budapest környéki vidék részének tekinthetők, mivel az érintettek a település életében, fejlődésében, gazdasági-társadalmi folyamataiban jelentős tényezőként azonosítják Budapest közelségét. A város környéki vidék meghatározásának alapját így a „Budapest közelsége" hatás jelenti. A kutatás kvalitatív, esettanulmány jellegéből adódóan nem kívánom meghatározott mutatók mentén definiálni a vizsgált vidéki tér típust, hanem az interjúkból kiindulva város környéki vidéknek azokat a településeket tekintem, amit az érintettek annak tekintenek, tehát ahol érvényesül a Budapest közelség hatás. Így az öt vizsgált települést eltérő sajátosságaik ellenére, az érintettek percepciója alapján a Budapest környéki vidék részeként azonosítom. A települések között megfigyelhető hasonlóságok és különbségek alapján igyekszem kvalitatív eszközökkel meghatározni, hogy milyen minőségi kritériumok alapján írható le a város környéki vidék. A kiválasztott települések eltérő sajátosságaikból adódóan úgy gondolom, jól példázzák a város környéki vidéki lokalitás eltérő sajátosságait, sokszínűségét.
Az elemzésnek nem célja az öt vizsgált település minden részletre kiterjedő bemutatása, amelyre sem a felhasznált interjúk, sem a dolgozat keretei nem alkalmasak. A lokalitások vizsgálata és elemzése nem követi az antropológiai sűrű leírás elvét, (Geertz, 1994) hanem egy előzetesen az interjúk első lépcsőben történő elemzése során kialakított elemzési terv mentén, a vizsgálat kérdésfeltevése szempontjából releváns témák köré rendezve értelmezi a kutatás során összegyűjtött információkat. Célom csupán azokat a fő jellegzetességeket bemutatni, amelyek segítségével értelmezhető a városi fogyasztók hatása a vidék átalakulására. Az interjúkból származó információkat alapul véve, az érintettek elbeszélései és ezek elemzése alapján értelmezem a városiak térbeli és társadalmi folyamatokra gyakorolt hatását. Mindezeket alapul véve a továbbiakban két fő és ezen belül több altéma köré csoportosítva mutatom be a városiak vidékre gyakorolt hatását a vizsgált településeken. Az információk alapját minden esetben az interjúk képezik, amit az elérhető település szintű statisztikai adatokkal is kiegészítettem, amelyek segítségével az elbeszélések alapján kibontakozó fő sajátosságokat mennyiségi mutatókkal is illusztrálom.
Az elemzés két fő témakörét a (1) tér átalakulása és a (2) társadalom átalakulása jelenti. Célom tehát a Buda környéki települések, a lokalitások

szintjén, a városi fogyasztók hatásának bemutatása azon keresztül, ahogyan a helyiek, önkormányzatok, civilek, gazdasági szereplők, szakértők érzékelik a városból kiköltözők megjelenésének hatását a településre.[11] A települések vizsgálatának célja, hogy az esetek segítségével megragadhatóvá váljanak azok a fő sajátosságok, amelyek a városi fogyasztás hatására kialakuló város környéki vidéki teret és annak térbeli-társadalmi viszonyait jellemzik.

1.1. A tér átalakulása

A vizsgálat tanulsága szerint a tér átalakulása az egyik jellegzetes mutatója a városiak vidékre gyakorolt hatásának. A tér átalakulására vonatkozóan a kérdezettek három egymással összefüggő elemét emelték ki a tér változásainak: (1) a lakóterület növekedése (2) a földhasználat funkcióváltása és (3) a településkép és táj átalakulása. A változásoknak ez a három egymással összefüggő eleme azt mutatja, hogy hogyan alakul át és jön létre a város környéki vidéki tér fizikai valósága.

1.1.1. A lakóterület növekedése

A lakóterület és lakásállomány növekedés a városi fogyasztás, a városból vidékre kiköltözés egyik mutatójaként hangsúlyos eleme a helyiek diskurzusának. A lakóterület növekedése, a lakóövezet kiterjedése az egyik jellemző sajátosság, amit a megkérdezettek a városiak, a városból kiköltözők hatásaként egyértelműen azonosítottak.

2. ábra

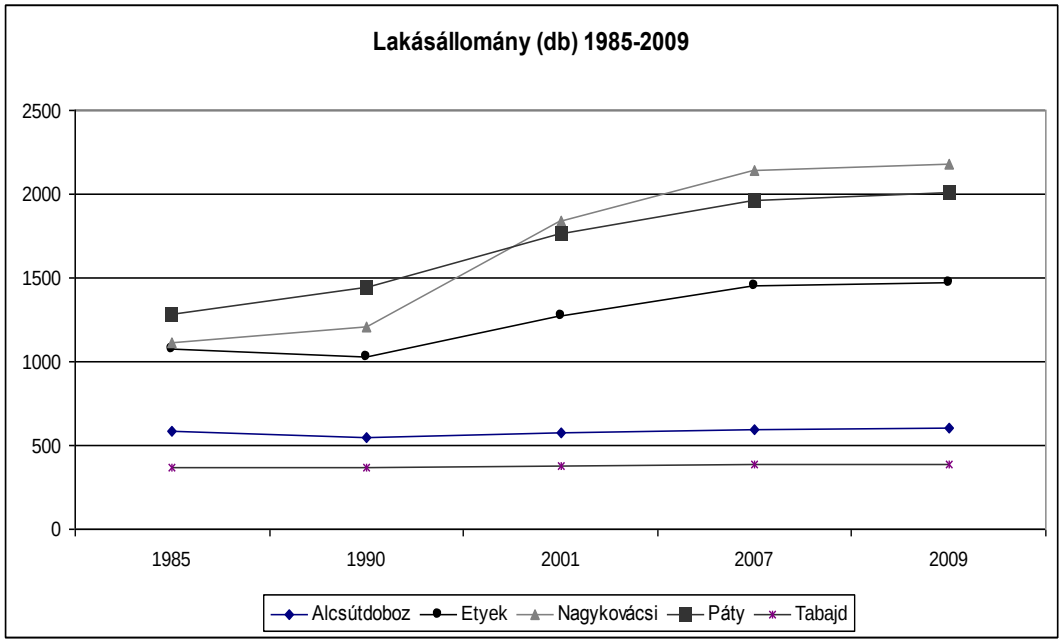

KSH Területi statisztika 2009 alapján

[11] Az elemzés alapját döntően a RURBAN kutatás során készített 75 interjú képezi.

Az érintettek percepciói mellett a statisztikai adatok alapján is a lakásállomány tekintetében jelentős növekedés figyelhető meg Nagykovácsiban, Pátyon és Etyeken, kisebb volumenű, de a növekedés szintén megfigyelhető a két Budapesttől legtávolabb elhelyezkedő településen Alcsútdobozon és Tabajdon is.

A lakóterület növekedésének kétféle markánsan eltérő formáját figyelhetjük meg a vizsgált területen. A két típus jelentős mértékben eltér a szervezettség mértéke és a növekedés üteme és időtartama tekintetében. Az egyik, amikor spontán módon, a városi kiköltözők állandó lakóhelyül választják a korábbi nyaraló, üdülő övezeteket, a másik pedig, amikor befektető vagy esetleg az önkormányzat maga vásárol területeket és a belterületbe vonást követően telkeket vagy kész ingatlanokat kínál a városi kiköltözők számára. A két folyamat időben is követi egymást, a spontán folyamatokat a szervezett formák követik, illetve egészítik ki, mértékük jelzi a városi fogyasztás mértékét is. A vizsgált települések a városi fogyasztás eltérő szintjén állnak, amit a lakóterület növekedésének volumene is mutat.

A vizsgált települések közül négyben a lakóterület növekedésének mindkét formája megfigyelhető, Tabajdon azonban még csak a spontán folyamatokra találhatunk példákat, Nagykovácsiban, Pátyon és Etyeken a spontán lakásépítés mellett egyre növekszik a befektetők által épített lakások száma. Alcsútdobozon és Tabajdon a beköltözés üteme és ezzel együtt az új lakások építésének üteme is lassabb. Alcsútdobozon már kialakításra került egy lakópark építésére alkalmas terület telkekkel, amelyen azonban eddig még nem kezdődött meg az építkezés.

A lakóterület növekedése az elbeszélések tanulsága szerint sehol nem zajlik zökkenőmentesen. Jellemző folyamat, hogy a városból kiköltözők felvásárolják és állandó lakhatásra alkalmassá teszik a nyaralóövezeti ingatlanokat. Majd az önkormányzatnál szorgalmazzák az infrastruktúrafejlesztést és a belterületbe-vonást. Nagykovácsiban és Pátyon például külön településrészek jöttek létre a korábbi üdülő övezetek helyén, de Etyeken, Alcsútdobozon és Tabajdon is több városi család is állandó otthont alakított ki a korábbi nyaralók helyén, illetve sajátos példát jelent Tabajd külterületén Bélápapusztán három városból kiköltöző család letelepedése.

3. ábra

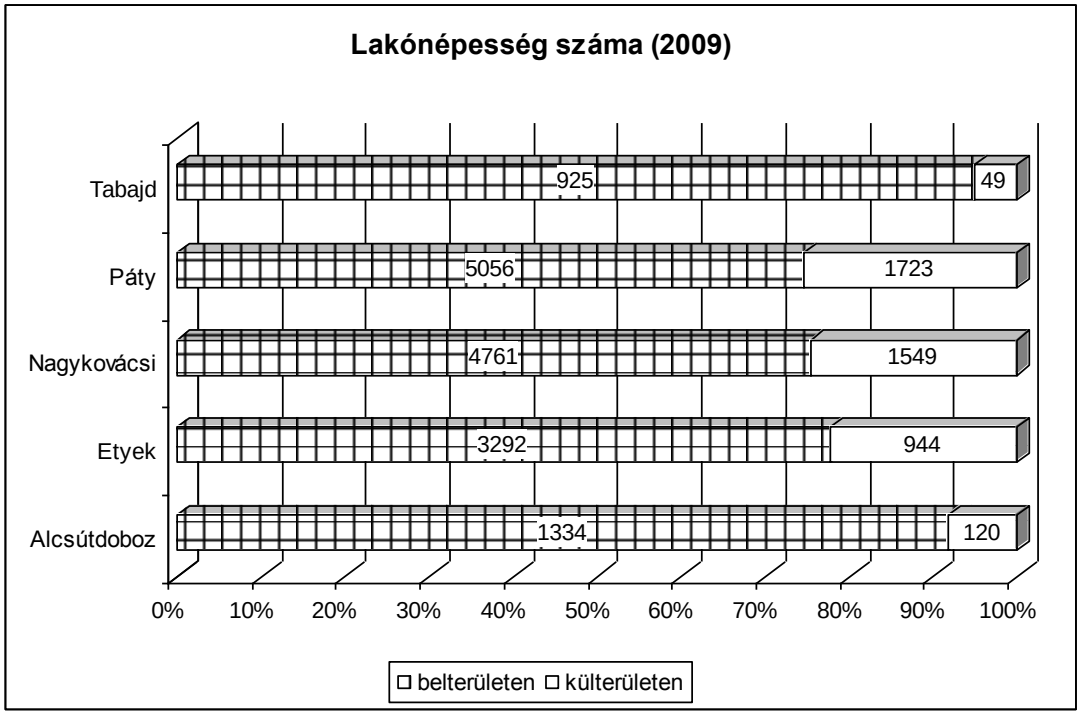

KSH Területi statisztika 2009 alapján

Az elbeszélések alapján kirajzolódó trendeket jól illusztrálja a statisztikákban a lakásállomány növekedése mellett a lakóterület növekedésének másik lehetséges mutatójának tekinthető külterületen élők aránya. A külterületen élők ezeken a településeken döntően nem a hagyományos mezőgazdasági népességet jelentik, hanem a városból kiköltözők azon csoportját, akik a falvak üdülőövezeteit, külterületi részeit (majorság, puszta) választották állandó lakóhelyül.
2009-ben Nagykovácsiban, Pátyon és Etyeken jelentős számú népesség élt a település külterületéhez tartozó lakóterületeken, míg Alcsútdobozon és Tabajdon 10 százalék alatt van a külterületen élők aránya.
Az önkormányzatok számára a lakóterület növekedésének ezek a spontán folyamatai komoly infrastrukturális teherként jelentkeznek, a közművek építése, a belterületi utak kiépítése mindenhol nehézségként, teherként jelenik meg. A városból kiköltözők az esetek tanulsága szerint az idő előrehaladtával, ahol már nagyobb tömegben jelennek meg (Nagykovácsi, Páty, Etyek) ott erős nyomást képesek gyakorolni az önkormányzatra. Remeteszőlős leválásának esete Nagykovácsiról szélsőséges példáját adja az önkormányzat és a kiköltözők lakóterület növekedés kapcsán kialakuló konfliktusának. Remeteszőlős Nagykovácsi külterületének része volt, ahová városiak költöztek ki, a kiköltöző városiak kérték, illetve követelték az önkormányzattól, hogy nyilvánítsa belterületté a területüket és valósítsa meg a szükséges infrastrukturális fejlesztéseket. Nagykovácsi önkormányzata azonban ezt nem volt hajlandó megtenni, amelynek az lett az eredménye, hogy 2000-ben Remeteszőlős levált Nagykovácsiról, önálló településsé alakult körülbelül 300 fő lakossal. Az eset azt is mutatja, hogy az önkormányzatok valójában csak szükségszerű résztvevői a folyamatoknak, de beleszólni, meggátolni vagy irányítani nem, vagy csak részben képesek azokat.

„… ez egy olyan természetes folyamat, ami ellen nem lehet tenni. Hiszen ezek nem önkormányzati területek voltak, ezek magánkézben

lévő területek, és ezek a belterületbe vonások, mindig egy lakossági presszióra történtek. Tehát 6-8 évig még használják, úgynevezett víkendtelekként, mert ugye Nagykovácsi telkes falu volt régen, így nevezték, használták ezeket a területeket, aztán építési engedély nélkül, elkezdtek, szépen, gombamód szaporodni a házak, és egyszer csak azt mondta a lakosság, hogy már pedig, ha itt nem lesz belterület, … Remete szőlőshegy azért vált le, ha őket nem vonják belterületbe, akkor saját községet alapítanak. 300 emberrel ezt meg lehet tenni Magyarországon. És akkor majd ők kialakítják a saját kis önkormányzatukat, saját kis rendszerüket. Tehát egy olyan presszió van itt…" – jellemezte a helyzetet a nagykovácsi önkormányzatnál dolgozó egyik helyi tisztségviselő.

A külterületi építkezések a vizsgált településeken mindenhol megfigyelhetők, ezek belterületbe vonása fokozatosan a lakosságszám növekedésével párhuzamosan történik, és hatására nő a falvak lakóterülete és a lakásállomány a településeken.

„… így a szőlőhegy egy ilyen vegyes érdekes képet ad ma is. A tulajdonosok itt Alcsúton is fele városi, a fele falusi. Lejönnek Pestről, lejönnek más helyekről és itten bogarásznak, de hétvégén, utána pedig visszamennek, aztán mások meg maradnak, itt építkeznek" – mondta az egyik alcsútdobozi intézmény vezetője, régi helyi lakos.

A lakóövezet növekedésének másik formáját az ún. lakópark építés jelenti, ez a vidéki települések esetében az egy befektető által épített egységes arculatú önálló családi házak vagy sorházi lakások, esetleg kisebb társasházak kialakítását jelenti, tehát a vidéki lakópark fogalma nem azonosítható a városi lakóparkkal (Csizmady, 2008).
A lakópark építés egyik lényeges eleme, hogy minden esetben a települési önkormányzat jóváhagyásával, illetve közreműködésével történik, hiszen ezek olyan beruházások, amelyek a települések külterületén valósulnak meg és belterületté, lakóövezetté nyilvánításuk az önkormányzat beleegyezése, illetve a helyi törvényi szabályozások nélkül nem valósítható meg.[12] Az önkormányzati szereplők felkészültsége, érdekérvényesítési és kockázatvállalási képessége nagymértékben befolyásolja, hogy a településen belül hol és milyen feltételek mellett valósulhatnak meg ingatlan-beruházások.

„Az együttműködési formája például Pátyon, hogy a befektető leül az önkormányzattal tárgyalni azzal kapcsolatban, hogy az általa felvásárolandó-, felvásárolt területet minősítse át mondjuk belterületi építési telek, ipari terület, vagy –, tehát értékesebb kategóriába, ami az önkormányzatnak a hatáskörébe van. Az önkormányzat erre –, bár nem teheti meg hivatalosan, hogy (…), azt mondja: rendbe van, azért mert én értékesebb területet csinálok, kérek cserébe valamit. Az a jó önkormányzat, amelyik ezt meg tudja úgy lovagolni, hogy annyira ügyesen olyan dolgokat tud kérni, amik jól előrelendítik a településnek a fejlettségét. (…) Páty ilyen. Cserébe a teljes víz-, csatornagerinc, valamint a tározóknak a megépítését, bővítését kérte. Ez kb. 400 milliós

[12]Az érintettek közül többen felhívták a figyelmet az önkormányzatok korrumpálhatóságára, az évek során többször kirobbanó korrupciós botrányokra, ennek bizonyítására vagy cáfolására azonban a dolgozat keretében nem tudok és nem is kívánok vállalkozni.

beruházás. Ennyi pénzt máshonnan nem nagyon tudna előteremteni. Mert ez a jelenlegi település se bírja a rendszert, meg újakat sem tud fogadni abszolúte". – jellemezte az önkormányzattal való kapcsolatát az egyik ingatlanfejlesztő.

Míg a spontán betelepülési folyamatokat nem, a lakóparkok építését az önkormányzatok igyekeznek a felügyeletük alatt tartani. A vizsgált települési önkormányzatok eltérő mértékben, de döntően támogatják a lakópark ügyét, igyekeznek előnyt kovácsolni belőle a település számára és próbálják a település érdekeit érvényesíteni. Alcsútdoboz például már 2002-2003 során kialakított a falu határában egy lakóparki övezetet, ahova azóta is várják a befektetőt, amelyik egyben értékesíti is a területet, és az önkormányzat elképzeléseinek megfelelő ingatlanokat épít a területre.

„meg fogjuk majd ezt a bizonyos lakóparkot csinálni. De már 1000 négyzetméteres telkekkel, mert erre van igény. Most ezt 3 részre bontottuk, lehet látni. Most ez a mi területünk, a mi részünk. A futballpálya fölötti rész, azok bokor házak, azok ilyen 6-7 lakásos társasházak, mélygarázzsal. A domboldalon, azok ilyen 5-6-os lakásokból álló sorházak, és fönt pedig egyéni villák. Na, most ezek a tervek elkészültek a villákra, és minden, tehát ez szabályozott volt, hogy a tető, a cserép, hát a kívül. Belülről gyönyörűen mozoghat, de a látkép is fontos. Hát tanultunk már Töktől, meg Budajenőtől kezdve, minden. Rengeteg ilyen lakóparki település, és ami ott rossz volt, azt itt megpróbáljuk kiszűrni." – mondta az alcsútdobozi önkormányzat egyik tisztségviselője.

A települések önkormányzati szereplőivel készített interjúk azt mutatják, hogy a város környéki települések számára a fejlődés alapját a telekosztás, a lakosságszám növekedése és az ebből származó adóbevételek jelentik. Ugyanakkor minden önkormányzat – a lakosság és főként a korábbi beköltözők nyomására – igyekszik a település vidékies jellegét is megőrizni, ám a két cél nagyon nehezen összeegyeztethető. Az önkormányzatok úgy érzik, kényszerpályán mozognak, hisz jelentősebb bevételre a települések csak a telekosztás, telekkialakítás révén tehetnek szert. Ennek két típusára találhatunk példát a vizsgált településeken, az egyik, amikor az önkormányzat a saját területein alakít ki telkeket, a másik pedig amikor a helyi lakosságtól felvásárolja a szántóterületet telekkialakítási céllal vagy befektetési céllal, hogy később ezt a területet egyben értékesítse az ingatlanfejlesztők részére. Néhány esetben előfordult (Nagykovácsi, Páty), hogy az ingatlanfejlesztők a helyi lakosságtól egyénenként vásárolták fel a területet, de jellemzően az önkormányzatok igyekeznek ennek elébe menni és felügyelni, ellenőrzés alatt tartani a településnövekedés folyamatát.

„… van egy lakóparki részünk, amit nem tartunk túl szerencsésnek, de már itt van. Még vállalkozók alakítottak ki telkeket, tehát befektetők, meg az önkormányzat is alakított ki telkeket, tehát elég vegyes a felvágott. Úgyhogy itt olyan 3-400 telek kialakult az elmúlt időszakban és azokat folyamatosan építik be a lakók. Olyan nagyon-nagy változást nem érzünk a faluban, hogy megjelentek. Ez azért van, mert ez a 300 vagy 400 fő is, egy majdnem 4 ezer lakosú településhez képest, kis százalék. Tehát itt nem olyan helyzet van, mint például Telkiben, ahol vagy Budajenőn, de főleg Telkiben, ahol volt egy 800 vagy 700 lakosú falu és akkor abból lett, egy olyan 2500 lakosú falu. (…) Tehát mi most

már, a második ilyen részt fogjuk kialakítani, amiket fölvásároltunk szántó földeket. És ezek, nyilván az elején befektetünk, mert ugye föl kellett vásárolni, tehát először kiadásaink vannak ezzel kapcsolatosan, és utána odavisszük a közműveket, és akkor elkezdjük értékesíteni a telkeket. Na most, csak akkor tudunk nagyokat fejleszteni, szépeket fejleszteni, jól fejleszteni, és mindent működtetni, hogyha mi, ezzel a lehetőséggel élünk. Tehát ez, önmagában ellentmondásos, hogy megcsináljuk a telket, és elkezdjük árulni, 6-8-10-12 millióért, attól függ, hogy milyen telkek. Nyilvánvaló, hogy 5-6 telekből kiárulunk egy egészségházat az egész községnek. Vagy kiárultuk az óvodának a megépítését, amivel egy európai színvonalú óvodát adtunk át tavaly. Tehát ez azért szorít bennünket, hogy telkeket alakítsunk, ha telkeket alakítunk, akkor már nőni fog a lakosságnak a száma. És ez egy ilyen róka fogta csuka, hogyha nem alakítunk, akkor nem növekszik a szám, de nem is tudjuk az intézményhálózatot fejleszteni." – mondta az etyeki önkormányzat egyik tisztségviselője.

Jellemző eleme az önkormányzati szereplők diskurzusának a lakóterület növekedéséről, hogy a saját településük esetében hangsúlyozzák, hogy ők képesek megteremteni az egyensúlyt a fejlődés és a vidékiség fenntartása között és nem jutnak a különböző negatív példaként emlegetett közeli települések (pl. Telki, Budajenő) sorsára. Ez azonban a helyi civilekkel és a helyi lakosság képviselőivel készített interjúk tanulsága szerint sehol nem sikerül maradéktalanul. A lakosságszám túlzott növekedése, a település arculatának gyors ütemű átalakulása ellen a helyiek, és közöttük a korábban a városból érkezők is aktívan tiltakoznak. Helyi civil szervezetek alakulnak, illetve már meglévők programjává válik a lakópark építés megakadályozása, ezekben a szervezetekben pedig a legaktívabban a már korábban a falvakba betelepülő városból érkező helyi lakosok vesznek részt.

„… akkor létező külterületeit, abban az időben kezdték egyre intenzívebben belterületbe vonni, és ilyen lakóparkok céljára fölparcellázni, és megkezdeni ezeket a nagy ingatlan fejlesztéseket. És mi úgy gondoltuk, hogy ennek megálljt kell parancsolni, mert végül az a vonzó környezet, ami miatt emberek jönnek ide ki, és ami miatt egyáltalán ez a táj, meg ez a hely érdekes, az el fog veszni, hogyha minden egyes négyzetméterét beépítjük. És akkor fölvettük a küzdelmet az akkori önkormányzattal szemben és úgy ítéltük meg, hogy a leghatékonyabb módja, hogy valamit tenni tudjunk, hogy leváltjuk az önkormányzatot" – beszélt az egyik város környéki település civil szervezetének vezetője, egy városból kitelepülő, a szervezete lakóparkkal szembeni tevékenységéről.

Intenzitása miatt a lakópark építés minden érintett településen a helyi lakosság, az őslakosok és a korábban betelepülők ellenérzését és nem ritkán tiltakozását váltja ki. Az önkormányzatok pedig igyekeznek felügyelet alatt tartani a folyamatokat és megőrizni az egyensúlyt a vágyott fejlesztési forrás megszerzése (lakópark építés) és a helyi igények kielégítése (vonzó vidékies település megőrzése) között.
A lakóterület növekedést a települések (önkormányzatok, civilek) jelentős nyomásként érzékelik, amely teherként nehezedik a település infrastruktúrájára és zöldterületére. Központi szabályozók, alapelvek

hiányában minden település egyénileg oldja meg a felmerülő problémákat a helyben jelentkezők igényeknek, érdekeknek és elvárásoknak megfelelően.

***

A városiak megjelenésének és hatásának egyik fő mutatója az érintettek elbeszélései alapján tehát a lakóterület növekedése, melynek spontán formáját az üdülőövezetek lakóövezetté alakulása, a szervezett formáját pedig a lakópark építés jelenti. Az előbbi egy lassabb, fokozatosan zajló folyamat, míg az utóbbi hirtelen lakosságszám növekedést eredményez. A lakásállomány növekedés, a lakóterület növekedés és a lakópark építés jellemző mutatói a város környéki vidéknek. A vizsgált települések közül háromban, a Budapesthez közelebb elhelyezkedőkben nagyarányú lakásállomány növekedés, a lakóterület intenzív kiterjedése és a lakópark építés egyaránt megfigyelhető, a távolabbi településeken az elbeszélők számos példával alátámasztották a lakóterület növekedésének folyamatát, azonban úgy tűnik, hogy itt a változások még az elején tartanak. Alcsútdobozon már megtörténtek az első lépések a lakópark építés irányába, Tabajdon azonban egyelőre csak a külterületi és belterületi építkezések individuális formáira találunk példákat.
A külterületi építkezések, amelyek eredményeként különálló településrészek alakulnak ki, és a lakópark építés bizonyítja a városból kiköltözők településen belüli térbeli elkülönülését, a szegregáció jellegzetességeit. A lakóparkok, jellegükből adódóan magukban hordozzák lakóiknak a többi lakostól való térbeli elkülönülésének lehetőségét. Zártságuk, telepszerű elhelyezkedésük mindenképpen önálló, a nem ott élőket kirekesztő hatást kelt (Csizmady, 2008). Az üdülőövezetek lakóövezetté alakulása esetében a szegregálódást a betelepülők célirányos lakóhelyválasztása eredményezi. A városból kiköltözők a falvak korábbi lakóterületétől elkülönülő tömböket hoznak létre, amihez a lehetőségek, azaz az ingatlankínálat eleve szegregált lehetőségei illetve az újonnan betelepülők lakóhelyválasztásának célirányos volta egyaránt hozzájárul.

1.1.2. Földhasználat átalakulása

A városiak megjelenéséből következő másik térátalakulási elem, mutató a diskurzusokban a földhasználat átalakulása, amely természetesen szorosan összefügg az előzőekben tárgyalt lakóterület növekedéssel. Az elbeszélésekben gyakran felbukkanó elem, hogy a lakóterület növekedésével párhuzamosan csökken a mezőgazdasági terület és zöldterület nagysága a településeken. A vizsgált települések korábban, az 1990-es éveket megelőzően mezőgazdasági jellegű települések voltak, ahol a rendszerváltásig működtek a termelőszövetkezetek, állami gazdaságok. Nagykovácsiban a kertészet, Pátyon és Etyeken (jelenleg is) a szőlészet és borászat, míg Alcsútdobozon és Tabajdon a szőlő mellett a szántóföldi növénytermesztés volt a jellemző, amit a legtöbb helyen állattartás is kiegészített. A mezőgazdaság térvesztése 1990-es évektől – mint mindenhol a vidéki Magyarországon – a vizsgált településeken is megindult, (Csite–Csurgó–Himesi–Kovách, 2002) amit a városiak megjelenése tovább erősített. A mezőgazdasági terület aránya mindenhol jelentős mértékben csökkent, Nagykovácsi kivételével, ahol a mezőgazdasági termelés gyakorlatilag megszűnt, kisebb-nagyobb mértékben, de a vizsgált területeken mindenhol

folyik ma is mezőgazdasági termelés, illetve vannak nagyobb mezőgazdasági területek, amelyek közül több terület is beépítésre, funkcióváltásra vár az elkövetkezendő időkben (pl. golfpálya Pátyon).
A város környéki vidéki térben a földhasználat fő funkciójává az előzőekben már tárgyalt lakófunkció vált, ami a mezőgazdasági területek gyors ütemű és nagyarányú csökkenését eredményezi.

> *„Egyáltalán, semmilyen terület nem maradt mezőgazdasági művelésre alkalmas, olyan nem maradt. Éppen most kezdték el ezen a két mezőn a közműépítést és szedték fel a humuszt, az út tükrét kiszedték és adják el jó áron, mert öö, az egy régi mezőgazdasági terület volt, illetőleg gyümölcsösök vannak még, de az is magánkézbe került."* – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

A lakófunkciók mellett a földhasználat átalakulásának másik jellegzetes eleme a szolgáltató funkciók megjelenése. Jellemző példája ennek az Alcsútdobozi Golfpálya, ami az állami gazdaság földterületén jött létre, az Etyek Wood Filmstúdió vagy Nagykovácsiban az Amerikai Iskola, amelyek a falvak külterületén korábbi mezőgazdasági területeken jöttek létre és a falutól elkülönülve működnek, külső fogyasztók igényeit elégítik ki. A megkérdezettek szerint ezek a külső fogyasztókra építő létesítmények csak használói a földterületnek a faluval, a falu lakosságával nincs kapcsolatuk, nem hoznak változást a falvak gazdaságába és társadalmába, bár az önkormányzat adóbevételét növelik.

> *„még a fő herceg idején, a fő hercegék idejében tehenészetet tartottak a Mária völgy majorban, ahol volt mellette még az istállóhoz épített hat szoba, ahova a kastélyból esténként ki tudtak hintózni, és ha az előtte való ló miatt a hintó gazda, frissen fejt tejet ittak és ott meg is lehetett aludni, meg is lehetett szállni. Tulajdonképpen 30-40 állásos tehénistálló mellett még ott volt egy gyönyörű épület, tehát mondhatnám, hogy ez volt a falusi turizmus csírája. Erre rá tudtak építeni, mert átalakították az épületet a rendszerváltás után. Csináltak belőle golfklubot és a golfklub mellé egy nagy pályát és itt tulajdonképpen egy Európa szintű, Magyarország egyik legreprezentatívabb golfpályája jött létre. Most ez a turisztika szempontjából én nem nevezném azt turizmusnak egészen, hogy akik idejönnek golfozni az a felső tízezer, ráadásul külföldi, üzletemberek, akik idejönnek golfozni. Tehát az igazán tehetős réteg, és mint turisztika, nem itt költ, nem itt fog lecsapódni a fogyasztás, hanem a golfklubnak és annak a befejezési lehetőségeit sem itt Alcsúton követi el. A munkaalkalom a golfklub és a pálya fenntartására fordítódik. Ott is nagyon kevés az alcsúti, tehát komoly munkalehetőséget sem adott, azt hiszem, hogy 2 vagy 3 alcsúti van összesen."* – mondta ez egyik alcsútdobozi helyi lakos.

Az alcsútdobozi Golfpálya, az Etyekwood filmstúdió (Etyek) vagy az Amerikai Iskola (Nagykovácsi) jellemző példái a vidék szolgáltató funkciójának, amely a lakófunkciótól eltérően nem szervesül a település gazdasági-társadalmi életébe. Ezek a létesítmények csak használói a város környéki térnek és a helyi társadalomtól, gazdaságtól és településtől elkülönülve látnak el szolgáltató funkciót egy speciális fogyasztói réteg számára.

> *„itt van Nagykovácsi területén az Amerikai iskola, ami szintén egy óriási projekt volt, óriási beruházás, és szintén túl sok haszna nincs belőle a községnek, sőt semmiféle haszna nincs belőle a községnek. És úgy gondolom, hogy ott is el kell érnünk, hogy valamiféle nyitás legyen a község felé, illetve mi próbáljunk velük kapcsolatot teremteni, annak érdekében, hogy ne csak egy körülbástyázott épület legyen itt Nagykovácsin belül, hanem legyen kapcsolat a község és ezek között az intézmények között."* – mondta a nagykovácsi önkormányzat egyik tisztségviselője, helyi lakos.

A mezőgazdasági területek és a külterület a vizsgált településeken tehát nem csupán a lakóterületi felhasználásuk miatt csökken, de jelentős változást jelent a földhasználatban a városi fogyasztás nem lakás jellegű igényeinek kielégítése is. Az interjúk tanulsága szerint Nagykovácsi döntően kimerítette a lehetőségeit, alig van már olyan területe, amely segítségével az egyre növekvő igényeket ki tudná elégíteni, területének nagy része erdő, természetvédelmi terület. Ezért nagyobb nem lakóterület jellegű beruházásokra a kérdezettek szerint nincs esély.

> *„ez a gyors növekedés, gyors bővülés a faluban, ez beszorított állapotban van, egy folyamatos kényszert ölel. Tehát rendkívül nehezen lehet kezelni azt, hogy a környezeti értékek, megóvásával történjen a falu fejlesztése"* – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

Ezzel szemben például Páty nagy kiterjedésű mezőgazdasági területekkel rendelkezik, amely nagyobb beruházások számára is vonzóvá teszi a települést. A 2011-ben még jelentős sajtóvisszhang mellett kísért golfpálya építés ügye jelzi azonban, hogy a lakópark építéshez hasonlóan az egyéb a földhasználat változását érintő beruházások is a lakosság és a hozzájuk kapcsolódó szervezetek tiltakozását váltják ki. Az eredeti 2002-ben elfogadott tervek szerint Páty Telkivel határos 120 hektáros területén épülne fel az ország legnagyobb méretű golfpályája. A botrány 2009 októberében robbant ki, amikor a beruházó által készített tervekből az derült ki, hogy egy gigantikus lakópark, valamint szállodák, konferenciaközpont, éttermek, bevásárló utca és bevásárlóközpont épülne a golfpálya mellé. Az ellenzők illetve a sajtóban megjelent hírek szerint, ha a tervek megvalósulnak, a település lakossága megduplázódhat, és néhány év alatt kétezer új háztartás költözne a településre. A hírek szerint az új terveket Páty képviselőtestülete és a lakosság többsége is elutasítja, valamint Telki önkormányzata is tiltakozását fejezte ki.[13]

A földhasználat átalakulásával a mezőgazdasági funkciót a lakó illetve szolgáltató funkció váltja fel. A vizsgált településekre a különböző funkcióváltás eltérő mértékben és formában jellemző. Nagykovácsiban és az elmúlt évekig Pátyon is a fő földhasználatot érintő váltást a lakófunkció megjelenése jelentette, Etyeken a borászathoz kötődően a mezőgazdaság továbbra is jelentősnek tekinthető, de megfigyelhető a lakófunkció (lakópark építés) és a szolgáltató funkció (Eytek Wood filmstúdió, lovarda, stb.) térnyerése is. Alcsútdobozon pedig a döntő változást a szolgáltató jellegű beruházások eredményezték, a golfpálya mellett megnyitotta kapuit a településen egy nyugdíjasház is, amely szintén a település külterületén valósult meg, és amihez a szükséges településrendezési változásokat is

[13] www.patyicivil.hu, www.portfolio.hu, www.index.hu

végrehajtották. Alcsútdoboz külterületén a korábbi majorsági területeken is jelentős változások mentek végbe, Göböl pusztán horgásztó és kirándulóközpont létesült és a településrendezési tervben kereskedelmi, szolgáltató gazdasági területté nyilvánították. A Szent-György pusztai vízimalom területét, mely védendő tájhasználatú övezetbe sorolt mezőgazdasági terület volt, 2008-ban beépítésre szánt idegenforgalmi hasznosítású különleges területté minősítették. Alcsútdobozon tehát a kisebb mértékű városi kiköltözés ellenére a földterület funkcióváltása nagymértékben előrehaladt. A funkcióváltás legkevésbé Tabajdot érinti, bár a korábbi mezőgazdasági területek turisztikai és egyéb szolgáltató jellegű hasznosítása ott is megfigyelhető (lovarda, lovas poló klub, mezítlábas park).
A földhasználatban szintén jelentős változást eredményező gazdasági szuburbanizációként aposztrofált (Koós, 2007) ipari-logisztikai területek kialakítására egyik településen sem találunk példát, ezek más, környékbeli, az autópálya közelében elhelyezkedő településeket érintenek (pl. Biatorbágy).

4. ábra

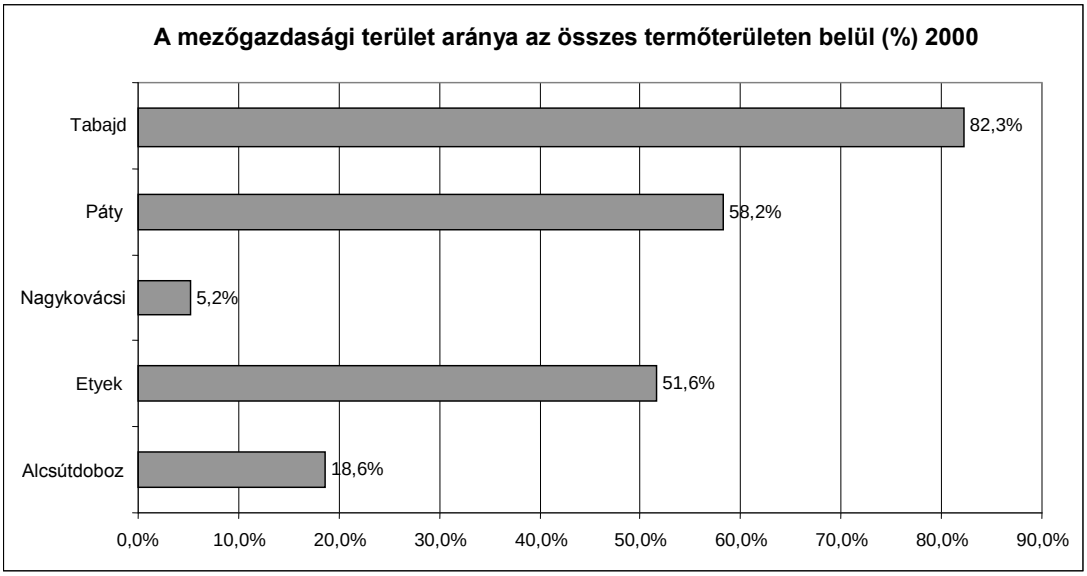

KSH Általános Mezőgazdasági Összeírás 2000 alapján

A mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtés csak nagyon ritkán tartalmaz településsoros adatokat. A földhasználatra vonatkozóan települési adatok csak a 2000-es évre vonatkozóan érhetők el. A mezőgazdasági terület, tehát a szántóként használt kert, konyhakert, szőlő, gyümölcsös, gyep, rét, legelő együttes aránya, a település termőterületén belül utalhat a mezőgazdaság szerepére is, illetve a település terjeszkedésének potenciálját is jelzi. Figyelembe véve, hogy a 2000-es adatok csak egy pillanatot rögzítenek és sem a korábbi, sem a későbbi változások nem követhetők nyomon, az adatok azt jelzik, hogy a mezőgazdasági terület aránya két településen Nagykovácsiban (5,2%) és Alcsútdobozon (18,6%) a legkisebb, amit az interjúk tanulsága szerint az előbbi helyen a lakófunkció, míg az utóbbi esetben a szolgáltató funkció térhódításával magyarázhatunk. A földhasználat hagyományos formáinak fennmaradását jelzi, hogy Tabajdon a termőterületen belül a mezőgazdasági terület aránya 82,3%, és a funkcióváltásra illetve a települési potenciálokra utal Páty és Etyek esetében a mezőgazdasági terület 58,2 illetve 51,6%-os aránya.

A földhasználat funkcióváltásának tehát két jellegzetes formáját azonosíthatjuk a vizsgált város környéki településeken: a lakófunkció és a szolgáltató funkció. Mindkét funkció a városi fogyasztás felerősödéséhez köthető. A földhasználat fő funkciójává a nem termelő funkció vált, párhuzamosan a mezőgazdaság térvesztésével. A város környéki vidék térbeli átalakulása, a földhasználat funkcióváltása alátámasztja a poszt-produktivista vidék kialakulásának tézisét, melynek lényege, hogy az agrártermelés térvesztésének következményeként a vidék fő funkciójává a termeléssel szemben a fogyasztás válik. (Marsden et al., 1990; Csite, 1999, 2005; Marsden, 1999; Andersson, 2005). A vizsgált települések, a város környéki vidéki lokalitások pedig alapvetően nyitottak az új igények kiszolgálására, a funkcióváltásra, mert az alapvető termelési formák megváltozása, az agrártermelés térvesztése miatt új megélhetési forrásokra van szükségük.

1.1.3. Településkép és a táj átalakulása

Az előbbiekkel szorosan összefügg és a helyiekkel készített interjúkban hangsúlyosan megjelenik, hogy a városi kiköltözők és a városi fogyasztás hatására átalakul a településkép és a táj. Ennek egyik elemét a lakóházak átalakulása jelenti.
A lakóparkok modern, megkülönböztető jegyei, együttes elhelyezkedése a város környéki településkép markáns elemeként jelenik meg. Ezek a falu határában elhelyezkedő épületegyüttesek összetéveszthetetlen stílusjegyeikkel, kézzel fogható bizonyítékát jelentik a városi fogyasztás megjelenésének. A kérdezettek eltérő módon értékelik a lakóparkokra jellemző új típusú lakóházakat. Vannak, akiknek tetszik, és a falu modernizációját látják benne, de a kérdezettek többsége (önkormányzati szereplők, civilek, helyiek) inkább elutasítja és hivalkodónak, a településképbe nem illeszkedőnek tekinti ezeket. A modernséggel, újszerűséggel szemben a lakóparkok elutasítói a zsúfoltságot, az egyediség hiányát emelik ki.

> *(1) ilyen mini ikerházakat, meg hasonlókat alakítanak. Olyan egyformák, eléggé egy kaptafa. Én jobban szeretem ha egy ház egyedi, de falusias, valahogy magában hordozza a hely szellemét, nem ilyen mindenhol egyforma, jellegtelen …* – mondta a lakópark építéséről az egyik alcsútdobozi helyi lakos.

> *(2) Épült ide a falu végén egy úgynevezett lakópark. Van egy rendes neve is, Szőlőhalom Lakópark. De zsúfolt, nem szép. Nem tetszik.* – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

A lakópark mellett a külterületi építkezés másik típusát az üdülőövezetek lakóövezetté alakulása jelenti. A korábban már tárgyalt lakóterület növekedésen túl az üdülőövezetek átalakulása jelentős változást jelent a falu képében is. A lakóparkhoz hasonlóan ezek is a települések egy elkülönült részét képezik, és a lakóparktól eltérően éppen tervszerűtlenségükkel jelentenek sajátos településképbeli elemet. Jellemző, hogy ezeken a területeken, kis telkeken változatos méretű házak épülnek, és a korábbi üdülők között csoportosan vagy szórtan jelennek meg a lakóépületek. Girbe-gurba utcakép, szűk utcák és földutak jellemzik ezeket

az új településrészeket. A különböző helyi szereplők a helyi lakosság és önkormányzat is az infrastrukturális problémákat hangsúlyozzák ezekkel az új településrészekkel kapcsolatban.

> *„Hát ennek a legnagyobb problémája, ami majd évek múlva fog jelentkezni a községre nézve, hogy az a zártkerti hobbi telek lett belterület építési telekké alakítva, azzal a struktúrával, azzal a kialakított telek rendszerrel, ahogy azt a hetvenes években kiosztották arra, hogy azt mindenki hobbiként azt művelgesse. Ennek következtében a szűk utcarendszer, a kis telkek, hát valószínűleg fognak egy olyan problémát okozni, hogy az önkormányzat nem fogja tudni, teljesíteni azokat a feladatait, amit, muszáj neki. Akár a tisztasági, köztisztasági dolgok tehát szemétgyűjtés, hótolás. Hiszen nagyon sok a zsákutca, amit nagyon nehezen lehet megközelíteni, de valahogy nem tudott ellenállni az önkormányzat annak a nyomásnak, hogy belterületbe vonja ezt a területet, de akkor valahogy alakítsa át ennek az egész területnek a képét, lehetőleg egy olyan telek formájú, ingatlan formájú, utcarendszerű területté, ami belterületként majd kezelhető lesz, hogy ez majd, hogy lesz a jövőben azt majd, az évek eldöntik"* – mondta egyik nagykovácsi régi helyi lakos.

A városiak megjelenésének azonban nem csupán az új településrészeken a lakóparkokban és volt üdülőterületeken van azonosítható morfológiai hatása, de a településen belül is jól megfogható jegyei vannak a városi kiköltözésnek, amelynek egyik végletét a felújított paraszthház, a másik végletét a modern, eklektikus stílusú önálló családi ház jelenti. A települések egyéni sajátosságai, a hagyományos épületek jellegétől is függ, hogy az átalakulás milyen irányt vesz az egyes településeken. Nagykovácsi és Etyek[14], két sváb település esetében, ahol fennmaradtak a hagyományos és jellegzetes falusi lakóházak, jellemző a régi parasztházak városi kiköltözők által történő felújítása, ami sajátos képet kölcsönöz a falvak belső területének.

> *„De mindenképpen egy jó, hogy ők a népi hagyományokat, a művészeti értékeket, a tárgyi értékeket, ezek jobban gyűjtik még az etyekieknél is, ezeket az igazi, régi, népművészeti, meg tárgyi értékeket. Ha házat vásárolnak, meg felújítják, átalakítják. Mi minden évben kiadjuk a „Tiszta, szép Etyekért" díjat, őközülük. Tényleg egy olyan kultúrát csinálnak, egy olyan miliőt maguk körül, amit ők a panelben, bent megálmodtak, Pesten, vagy nem tudom hol. Hogy majd itt a kismedencétől, a fűtől, a madárcsicsergéstől. Tehát őbennük van egy ilyen, egy ilyen típusú romantikus elképzelés a vidékről, és így is akarják ezt megélni. Tehát ez, nem rossz*". – mondta az egyik etyeki önkormányzati tisztségviselő.

Máshol például Pátyon vagy Alcsútdobozon inkább új házak épülnek, vagy a korábban épített nagy családi házakat újítják fel az újonnan érkezők, így a falvak belső területének jellemző lakóházait az elbeszélők tanulsága szerint az új típusú, nagyobb családi házak jelentik. Ezekre változatos szín és formavilág jellemző, közös sajátosságuk a nagy alapterület és a hozzá

[14]A falvak történelmi múltja, történelmi öröksége, a korábbi lakosság társadalomszerkezete hatással van a jelenkori átalakulási folyamatokra is, ez azonban a jelenlegi elemzés során csak jelezhető, vizsgálata további kutatásokat igényelne.

tartozó gondozott kert. Az új lakóházak megítélése alapvetően pozitív, (szép, új, rendezett) ugyanakkor többször felbukkanó eleme a helyiek diskurzusának, hogy az új házakat körülvevő magas zárt kőkerítések, amely a kiköltözők életformáját is tükrözi, a faluképtől és a falusi élettől idegen elemként jelennek meg.

> *„A szomszédunkba is itt építkeztek, szép új nagy ház, kicsit nagyobb is mint kéne szerintem, de hát ők tudják, és akkor a végén meg felhúztak egy ormótlan ronda nagy kőkerítést, körbe mindkét oldalon, hogy még véletlenül se lásson be hozzájuk senki, azzal meg nem törődnek, hogy ez hogy néz ki, hogy az utcaképbe is belerondít, meg, hogy a mi kilátásunkat is tönkretette, most próbáljuk növénnyel körbeültetni, hogy legalább nekünk ne a kőfalat kelljen nézni, szóval ezzel nem törődnek, hogy ez itt nem szokás a faluban, meg ráadásul hiába szép a ház ezzel a kerítéssel tönkreteszi…"* – mondta egyik alcsútdobozi helyi lakos.

A falvak belső területén zajló építkezéseknek, legyen az paraszтház felújítás vagy új lakóházépítés, alapvetően pozitív a megítélése. Mind a felújított házakat, mind az új házakat a falu fejlődésének mutatójaként értékelik a kérdezettek, a fő értékként az újszerűség, a házak státuszjelző funkciója jelenik meg, és a megkérdezettek többsége nem fogalmazott meg alapvetően negatív értékítéletet sem a felújított, sem az új típusú lakóházakkal kapcsolatosan.

> *„De egyre inkább nagyon sokan vannak betelepültek, és látom azt, hogy – Ópusztán van egy ilyen lakótelep-valami, szép házak, meg mindenkinek egyre szebb a háza, szépítik. Minden évbe van nekünk augusztus 20-án „Tiszta, Szép Etyekért" – díj, amit az önkormányzat alapított. És annak a pár háznak adja ki minden évben, akit a képviselőtestület a legszebbnek ítél meg. Elég komoly, körbe megyünk a faluba, megnézünk minden házat, van vagy 100 ház. Akkor még egyszer körbe megyünk, 100-at mégse lehet kiadni. Például az idén 20-an kapták meg. Most már 300 valahányan megkapták. Már egyre kevesebb lesz. És ebből a 20-ból legalább 3 olyan, aki 2-3 éve jött ide"* – mondta az egyik etyeki régi helyi lakos.

Az önkormányzatok döntően nem szabályozzák szigorúan az építési terveket, a legtöbb helyen a lakóházak magassága és a telkek beépítettsége van szabályozva, és a házak formai jegyeire kevesebb hangsúly esik. Nagykovácsiban például 2002-ben alakult egy tervtanács az önkormányzaton belül, amely igyekszik a falu sajátosságait szem előtt tartva kontrolálni az új építkezéseket.

> *„Hát, nincsenek különleges elvárások, csak hát az ilyen tirnyes-tornyos épületek valahogy nem illenek ebbe a községbe. Ez egy régi sváb község volt, általában ezek a nyeregtetős házak épültek meg. Hát, valahogy megpróbáljuk ebbe az irányba befolyásolni, ha lehet, az embereket. Hogy tényleg az, az érték megmaradjon, amiért idejött. Mert ha itt káosz lesz, nem lesznek utak, nem lesz infrastruktúra, mindenki, építészetileg azt csinál, amit éppen elképzel, aztán, nem tudom, én építettem 1-2 házat, és azért ezek az embereknek az elképzelései is változnak, hogy mi az, ami nekem jó. És általában itt, az első építkezések nem a legjobban sikerültek szoktak lenni. Legalább is, nem jellemző, erre azt tudom mondani, hanem mindig a második vagy a*

harmadik. És úgy érzem, hogy lehet, hogy jobb, hogyha egy kicsit befolyásoljuk az építési kedvet, az építéseket" – mondta az egyik önkormányzati tisztségviselő.

A lakóházak átalakulása, a falukép megváltozása magában hordozzák a lakóházak esetében a mindennapi és művészi folklórizmusként (Bíró, 1987; Tamáska, 2006) definiált jelenség sajátosságait, melyek közül az előbbi a felújított parasztházat, az utóbbi a gazdagnak tekintett új lakóházakat jelenti. A két egymással ellentétes folyamat a város környéki vidéki térben egyszerre, egymással kölcsönhatásban zajlik, és ugyanazon jelenségnek, azaz a városi fogyasztásnak két eltérő térátalakító hatására utal.
Az átalakulás nem csupán az épületeket érinti, fontos változást jelent a kérdezettek szerint a táj átalakulása is. A táj az elbeszélők által használt értelemben a települések külső és belső környezetét együttesen jelenti, azt a képet, amit *„átutazva a vidéken láthat az ember."*
A táj átalakulásának egyik központi eleme az érintettek elbeszéléseiben a vidék modernizálódása, amit néhányan városiasodásként, mások fejlődésként aposztrofálnak. Ennek fő elemei a már korábban is tárgyalt beépítettség növekedése, a modern, *„gombamód szaporodó házak sora"*, az utak zsúfoltsága, a hosszú kocsisorok és a zöld terület csökkenése.

„Koncepciója, kisvárosiasodás címén, betonoznak mindent, alakítanak, átuniformizálnak, és a régi értékek, ami miatt tulajdonképpen vonzó volt, nagyon-nagy értékekről van szó, száz-százötvenéves, kétszázéves épületek, építmények gazdálkodási hagyományok és minden, ami érték ezek mennek veszendőbe, és ezeket újítják modern tájjá" – mondta az egyik alcsútdobozi helyi lakos.

A helyiek hangsúlyozzák a táj szépségét, amelynek a zöld terület, az erdők, rétek ugyanúgy részét képezik, mint a hagyományos mezőgazdasági területek, a szőlő és pincesorok, majorságok és a szántóföldek is. A földhasználat funkcióváltásának és a városiasodásnak, a beépítettség növekedésének a tájra gyakorolt negatív következményeit az érintettek mindenhol hangsúlyozzák. Számos helyi történet példázza az épített és természeti örökség eltűnését, átalakulását a városi fogyasztás és hozzá kapcsolódóan a vidék szolgáltató funkciójának következményeként.

(1) „nagyon szép ez a község. Tehát Budapest körzetében az egyik legszebb község volt akkor. Most már ez változik, mert elhanyagolják a mai, inkább a politika áldozata lesz ez, az egész, mert olyan szinten nem figyelnek most már oda az emberkék ezekre a dolgokra … A helyi politika. Hogy maga alá temeti a faluszépítésnek a fontosságát" – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.
(2) hol a tanácselnök volt erősebb, akkor az adott el az arborétumból egy darabot, hol a tsz-elnök volt az erősebb, akkor az, gyakorlatilag lenullázták a kastélykertet. Mindig attól függ ki volt az erősebb. Most 11-néhány telekre felosztották a kertet, illetve 12-re, mert mögötte volt még egy ilyen szabadabb terület. Kérem szépen, ami azzal történt az maga a táj elárulása, a bűncselekmények csúcsa. Ez van. Hogy néz ki egy kastély kert nélkül? Sehogy. – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

Az átalakuló tájnak részét képezik a korábban már említett szolgáltató jellegű létesítmények is. A szántóföldből kinövő Etyek-Wood Filmstúdió, az alcsútdobozi golfpálya, de a korábbi majorságok területén kialakított

turisztikai központok is mind a táj új elemeit jelentik, a vidék funkcióváltásáról tanúskodnak. Ezek az átalakulások a lakóterület növekedéséhez köthető változásokhoz képest kisebb hangsúllyal jelentek meg a kérdezettek elbeszéléseiben, és megítélésük kevésbé negatív, sőt a turisztikai jellegű fejlesztéseknek alapvetően pozitív a konnotációja, szemben például a nagyobb átalakulást eredményező ipari jellegű beruházásokkal.

> *„Szent György puszta, ott pedig egy malom van, azt pedig a tulajdonos most felújítja, akkor talán egy jó hely lesz. Ha gyönyörű szép malmot csinál, vendéglátóval, akkor jó hely lesz. A Szent György az lesz tulajdonképpen, ami hát úgy néz ki, hogy az, szép lesz. Géza pusztát azt eltüntették. Eltüntették a föld felszínéről is. Állami gazdaság volt. Régi épületeket szétbontottak. Bán völgyben, az épületekben ipari hasznosítást valósítottak meg. Gyógyszercsomagolót, tehát az egy ipari üzemmé alakult, gyönyörű helyen van. Kár érte. A régi épületekből alig-alig maradt meg valami. Új, ilyen nagy csarnokok, könnyűszerkezetes épületeket építettek itt föl. Ha szépen akarom mondani, akkor belerondítottak a tájba."* – jellemezte az alcsútdobozi puszták átalakulását az egyik helyi lakos.

***

Összefoglalásként elmondható, hogy a vizsgálat eredményei szerint az érintettek a városiak megjelenésének egyik meghatározó hatásaként érzékelik a tér átalakulását. Ennek fő, egymással összefüggő dimenzióit a lakóterület növekedése, a földhasználat funkcióváltása és a táj átalakulása jelentik. A lakóterület növekedésének két eltérő típusa figyelhető meg, az egyik a külterület, döntően üdülőövezet spontán benépesülése, a másik pedig a szervezett lakópark építés. A lakóterület növekedéséhez kapcsolódóan a föld használata is átalakul, a mezőgazdaság helyét, a földhasználat termelő funkcióját a lakó és szolgáltató funkció váltja fel. Mindezek pedig a táj és településképben is jól megragadható változásokat eredményeznek. A vizsgálat eredményei, az érintettek percepciója és a terepbejárás alapján arra következtethetünk, hogy a városi fogyasztók hatására a városkörnyéki vidéki tér egy multifunkcionális térré alakult, ahol a városi igényekhez igazodva a lakó, szolgáltató és termelő funkciók keverednek.
A falvak egyik legfőbb vonzerejét a városiak számára a relatíve alacsonyabb ingatlanárak és/vagy a magasabb státuszú és színvonalú lakókörülmények jelentik. Az igények és az ingatlanárak együttesen határozzák meg a kiköltözés távolságát és különbözőképpen hatnak a falvak képének átalakulására. A városiak generálta vidéki lakásépítés (Gkartzios–Scott, 2005) alapvetően alakítja át a falvak képét. Eredménye a nagyobb beépítettség, kisebb telekméret és a lakóparkok megjelenése. A szuburbanizálódás, a városból vidékre költözés legszembetűnőbb mutatója a házak számának megnövekedése és formai átalakulása a falvakban. A szuburbanizáció, a városból vidékre költözés morfológiai bizonyítékai az új lakóháztípusok és a lakóparkok megjelenése falun. A fizikai környezet és a társadalmi viselkedés egymáshoz szorosan kapcsolódik, kölcsönhatásban van, ezáltal az épített formákat a viselkedés eredményének tekinthetjük. Az építési formák szuburbanizálódása szorosan összefügg a viselkedés

változásával, az emberek házhoz való viszonyának átalakulásával (Tamáska, 2006).
A város környéki vidék a poszt-produktivista vidék kialakulását bizonyítja, melynek jól megragadható térhasználatbeli sajátosságai vannak (lakó és szolgáltató funkció). A tér átalakulásának folyamata emellett jelzi a város környéki vidéken zajló társadalmi változásokat is. A lakóparkok és különálló településrészek a városból kiköltözők térbeli-társadalmi elkülönülését, szegregálódását bizonyítják. Az épített környezet átalakulása, magas státuszú, sajátos stílusú lakóházak sora pedig a vidék dzsentrifikációjának (Phillips, 1993, 2005) szembetűnő bizonyítékai. A lakóterület növekedése, a zöldterület csökkenése, a táj átalakulása pedig a városi nyomás jellemző mutatói (Overbeek–Terluin, 2006). Mindezek a térbeli változások jelzik, illetve alátámasztják a város környéki vidékre jellemző, a városiak megjelenésének hatására kialakuló sajátos társadalmi gyakorlatokat.

1.2. A társadalom átalakulása

A lokalitások vizsgálatának második elemét Halfacree modelljéből kiindulva a társadalmi viszonyok leírása jelenti. A kvalitatív indukció logikáját követve, itt a fő kérdésfeltevés arra vonatkozott, hogy melyek a városi fogyasztás hatásának társadalmi gyakorlatban megragadható jegyei. A társadalom átalakulása szempontjából a kérdezettek a lakosság társadalmi státuszának megváltozását, a közép és felső osztályok megjelenését, azaz a vidéki társadalom (1) középosztályosodását és ennek következményeit, a közösségi élet átalakulását, a hatalmi viszonyok átrendeződését, és a (2) vidékiség felértékelődését, a vidék retradicionalizációját jelölték meg legfontosabb változásként.
A társadalom átalakulása szempontjából a népesség növekedése és a népesség társadalmi összetételének változása mellett a kérdezettek mindenhol hangsúlyozták a társadalmi együttélés és a közösségi élet megváltozását is.
A kiköltözők, a helyiekkel készített interjúk tanulsága szerint hatással vannak a falvak közösségi életére, hatásukra átalakulnak a mindennapi, társadalmi együttélés szabályai. A helyi diskurzusok alapján a kiköltözőkre jellemző társadalmi gyakorlatok két markánsan eltérő típusát azonosíthatjuk. Az egyik jelenség a falvak kertvárosiasodásának folyamataként definiálható, amely hatására a személyes kapcsolatok intenzitása csökken, a falvakban élők nem ismerik egymást, nem tartanak fenn baráti, szomszédsági kapcsolatokat: *„csak aludni járnak haza”*. A középosztályosodással és kertvárosiasodással párhuzamosan megfigyelhetők a társadalmi szegregálódás és dzsentrifikáció jegyei is.
Megjelenik ugyanakkor a diskurzusokban egy másik, szintén a kiköltözőkhöz köthető, az előbbivel éppen ellentétes jelenség, amelynek lényege, hogy a városból kiköltözők között többen a falusi közösség „megélésének” vágyával költöznek vidékre, és ezen vágyuknak megfelelően aktív közösségi élet szervezésébe kezdenek, hagyományőrző csoportokat, közösségi klubokat, civil szervezeteket hoznak létre, ezáltal alakítva át a korábbi helyi közösségi életet. A vidékiség felértékelődése, esztétizálása, a városból kiköltözők retradicionalizációs törekvései szintén jelentős változásokat eredményeznek a helyi társadalmi–gazdasági–kulturális gyakorlatokban.

1.2.1. Középosztályosodás

Az elbeszélésekben jelentős változásként jelenik meg, hogy a városból kiköltöző, magasabb társadalmi státuszú csoportok megváltoztatják a falu társadalmi összetételét, ami átalakítja a falvak mindennapi életét, és a jellemző életstílussá a középosztályi életstílus válik. A változások fő mutatójaként az érintettek a népesség számának növekedését, az ingatlanárak emelkedését és a személyi jövedelemadó növekedését jelölik meg, ami azt is jelzi, hogy a vizsgált falvakba kiköltözők a magasabb státuszú és jövedelmű társadalmi rétegekből származnak.

> *„az elmúlt években történt kitelepülések, a városból egy olyan réteget vonzottak Nagykovácsi felé, ami egy nagyon fizetőképes réteg. Ezért személyi jövedelemadó szempontjából, Nagykovácsi nagyon kiemelkedő helyzetben van, országosan 5. helyezett vagyunk a községek listáján, illetve Pest megyében 3. helyezett vagyunk. (…) itt az agglomerációnak egy olyan övezete Nagykovácsi, amelyik gyönyörű természeti környezetben van, ezért nagyon felértékelődött az ingatlan ár, hiszen a városban ellehetetlenülő, tehetős polgárok, azok szeretnének szép kertes, kulturált környezetben élni. Ők kijöttek ide."* – mondta a nagykovácsi önkormányzat egyik tisztségviselője, régi helyi lakos.

A tömeges kiköltözéssel nem érintett településeken, mint Alcsútdoboz vagy Tabajd, az érintettek a kiköltözőket a falu társadalmához képest magasabb státuszúként, magasabb jövedelmű társadalmi csoportként azonosítják, és a falvakhoz kapcsolódó egyéb szolgáltatások is a magasabb, sőt nem ritkán kifejezetten a felső osztályokhoz tartozókat célozzák meg (pl. golf, vadászat, lovaspoló, stb.).
Az érintettek tehát jelentős változásként írják le, hogy a településeken állandó vagy időszaki jelleggel magas társadalmi státuszú csoportok jelennek meg, aminek nem csupán a korábban már tárgyalt térszerkezeti következményei vannak, de jelentős változást hoznak a falvak társadalmában és mindennapi életében is. A közép és felső osztályok életstílusbeli és fogyasztási szokásai megváltoztatják a falvakra jellemző korábbi társadalmi gyakorlatokat.
A statisztikai adatok alapján azt láthatjuk, hogy a vizsgált települések közül Nagykovácsiban, Pátyon és Etyeken dinamikus lakosságszám növekedést figyelhetünk meg, míg Alcsútdobozon és Tabajdon a lakosságszám stagnál, ezeken a településeken a városból falura költözők aránya alacsonyabb, így ugrásszerű népességnövekedést nem eredményez.

5. ábra

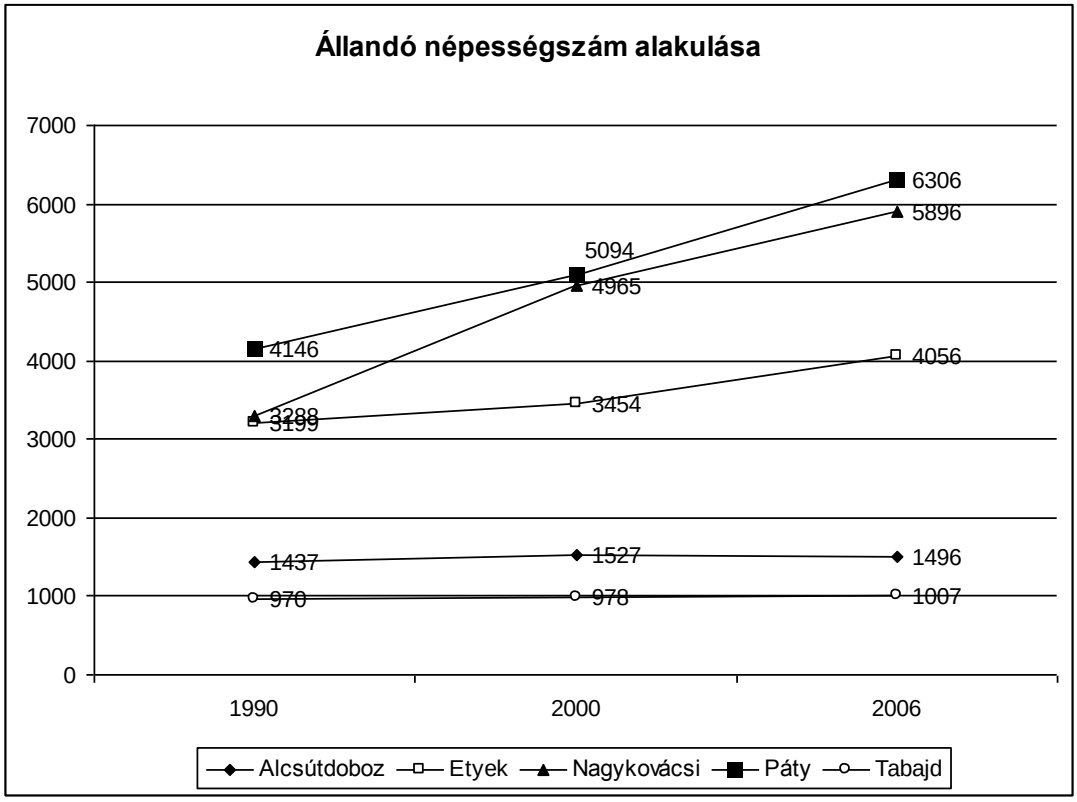

T-STAR 2007 adatok alapján

6. ábra

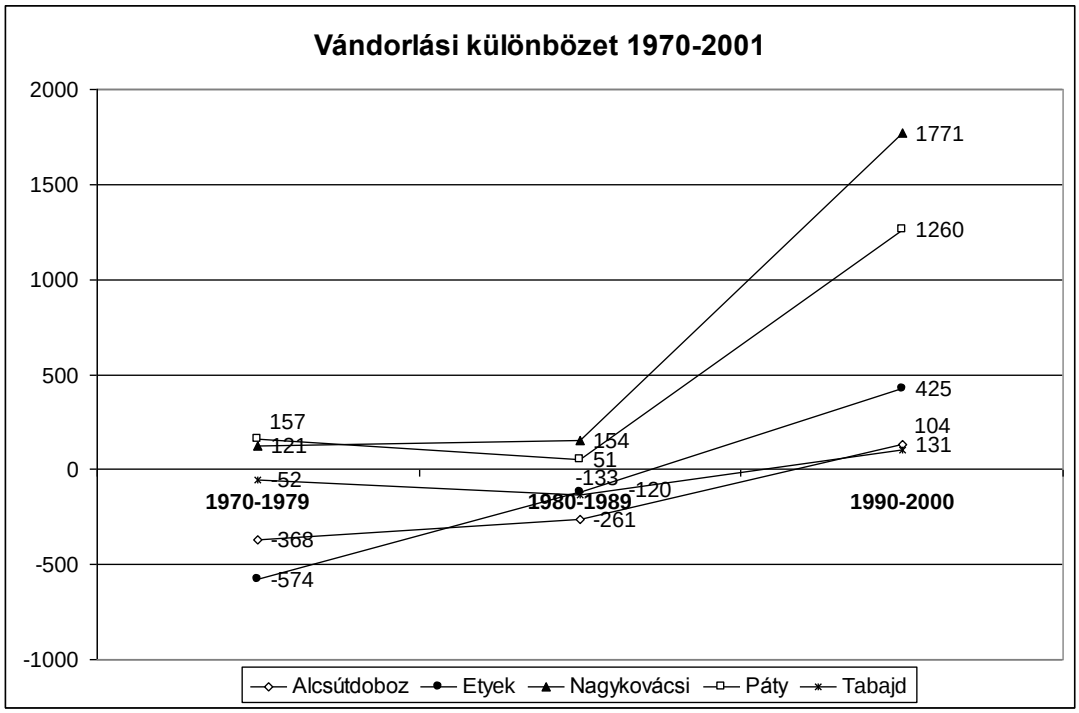

Népszámlálás 2001 alapján

A városból vidékre vándorlás népességnövelő hatását, mely központi eleme a helyiek diskurzusának, alátámasztják a vándorlási különbözetre vonatkozó statisztikai adatok is. A kérdezettek a városiak nagyobb arányú

megjelenését a rendszerváltástól számítják, és ezt a statisztikai adatok is alátámasztják. 1990-2001 között a vizsgált települések eltérő mértékben ugyan, de vándorlási pozitívumot tudtak felmutatni. A legnagyobb arányú változás Nagykovácsiban és Pátyon következett be, ahol a megelőző időszak százas nagyságrendű vándorlási pozitívumát 1990-2001 között Nagykovácsiban 1771 fős, míg Pátyon 1260 fős vándorlási többlet követte. Növekedés figyelhető meg a három Fejér megyei településen is, ahol a korábbi időszakok vándorlási veszteségét 1990-2001 között vándorlási többlet váltotta fel.
A városból kiköltözők társadalmi jellegzetességeivel, összetételével kapcsolatban a kérdezettek azt hangsúlyozták, hogy a városból érkezők döntően fiatalok, fiatal középkorúak, akik főleg a gyermekvállalás, családalapítás környékén keresnek maguknak vidéki környezetet lakóhelyül.[15]

> *„Családot alapító, vagy már gyerekkel, kis gyerekekkel rendelkező fiatal házaspárok költöznek ki. Hogy szeretnének – a gyerekek miatt - kicsit nagyobbat, kis kertet. Különálló házat. Önálló családi házat. Valahogy ez boldogságot okozó élmény. És a kert. Ha végiggondolod logikusan, egy kisbabát, kisgyereket kirakni a kertbe egy kismamának, közben elmosogatni, mennyivel egyszerűbb és kényelmesebb, minthogy le kell vinni a játszótérre és ott kell végig fogni a kezét. (...) Valamikor 30 környékén, vagy a 20-as évek végén az ember a családé. A párját, a gyerekeket előnybe részesíti, és azt mondja, már nem is annyira érdekes, hogy minden este, vagy minden hétvégén beülünk egy sörre, beszélgetni a többiekkel. És onnantól kezdve el kezd fontossá válni, hogy hol lakik. Egyszerűen ki tudnak ülni és nézik a csillagokat. Ez nyugalmat áraszt. Fontosabbá válik, mint az, hogy 20 perc alatt beérjen a városba.*" – magyarázza a kiköltözés okait az egyik térségi ingatlanügynökség vezetője.

Ezzel némileg eltérő tendenciákat érzékelnek Tabajdon, ahol az elbeszélők szerint kisebb a fiatal kiköltözők száma és inkább nyugdíjas értelmiségiek költöznek a faluba, amit a helyiek a közlekedési lehetőségek szűkösségével is indokoltak.

> *„A faluban is elég sok budapesti kiköltöző él: főleg nyugdíjasok, és csak kevés fiatal, akik innen járnak be dolgozni. Sokan vettek itt házat, hétvégi házat, aztán az év nagy részében vagy sokan egész évben itt laknak. De bejárni innen nehéz, a buszközlekedés nagyon rossz, sokkal rosszabb, mint Alcsúton, erre csak egy járat jár, a baracskai, így aki ide költözik kétszer is meggondolja… és csak olyanok jönnek szerintem, akiknek nem fontos a napi közlekedés."* – mondta az egyik tabajdi helyi lakos.

A társadalom dinamikus fejlődését, az interjúkban fiatalodásként megjelölt tendenciákat bizonyítják a statisztikai adatok, amelyek szerint a vizsgált településeken 1990-2006 között mindenhol nőtt az aktív korúak aránya, jelentős arányú pozitív változások ebben az esetben is a három Budapesthez közelebb fekvő településen láthatók. Az adatok is alátámasztják az interjúk

[15]Ez megfelel a hazai szuburbanizációs kutatások eredményeinek.

alapján kirajzolódó képet, miszerint a kiköltözés hatására nő a településeken az aktív korúak aránya.

7. ábra

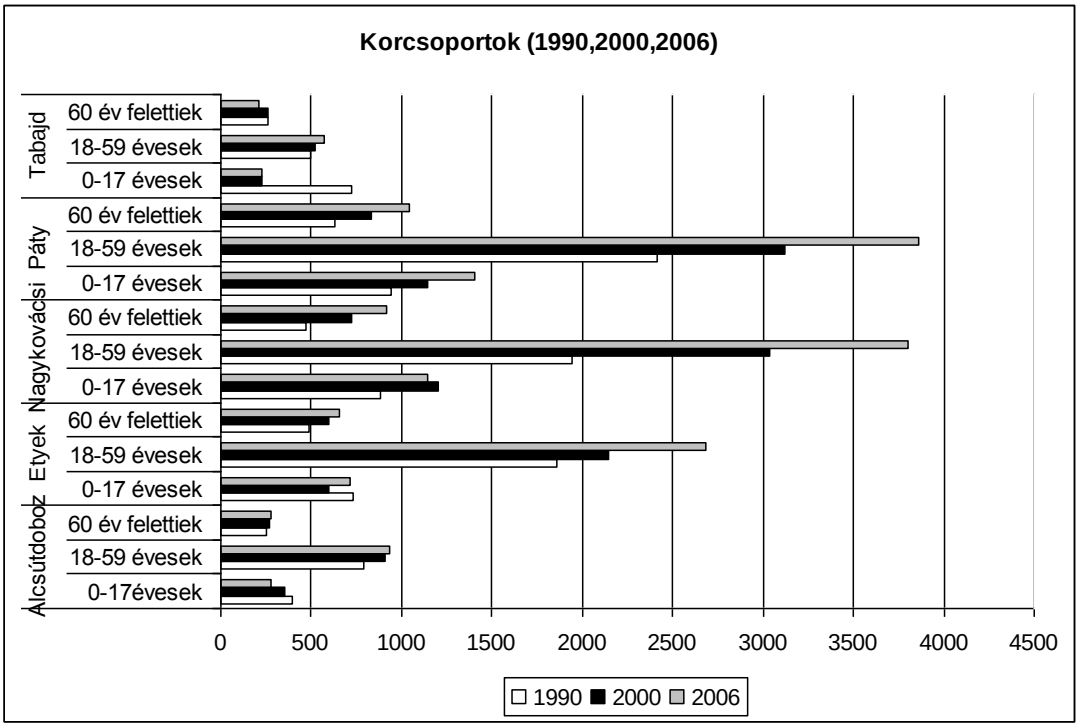

T-STAR 2007 alapján

A másik lényeges elem, ami a laikus diskurzusokból kibontakozik, hogy a kiköltözők magasabb társadalmi státuszú rétegekből kerülnek ki, amit a magasabb iskolázottsági szint is mutat. Sokan fiatal illetve idősebb értelmiségiként azonosítják a kiköltözőket, akik nem csupán városi eredetük, de társadalmi státuszuk miatt is új életstílus csoportként jelennek meg a településeken.

> *„A mostaniak, akik ide jönnek, és építkeznek azok Budapestről jönnek a jó levegő végett. Azok nem földmunkások, mezőgazdasági dolgozók, hanem tiszta értelmiség, azt lehet mondani. Közben itt van a város, nem az, hogy nekiállok oszt kapálok, nem. Ott már fifika van. Innen járnak be, ugye buszjárat van, azzal járnak be dolgozni."* – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

8. ábra

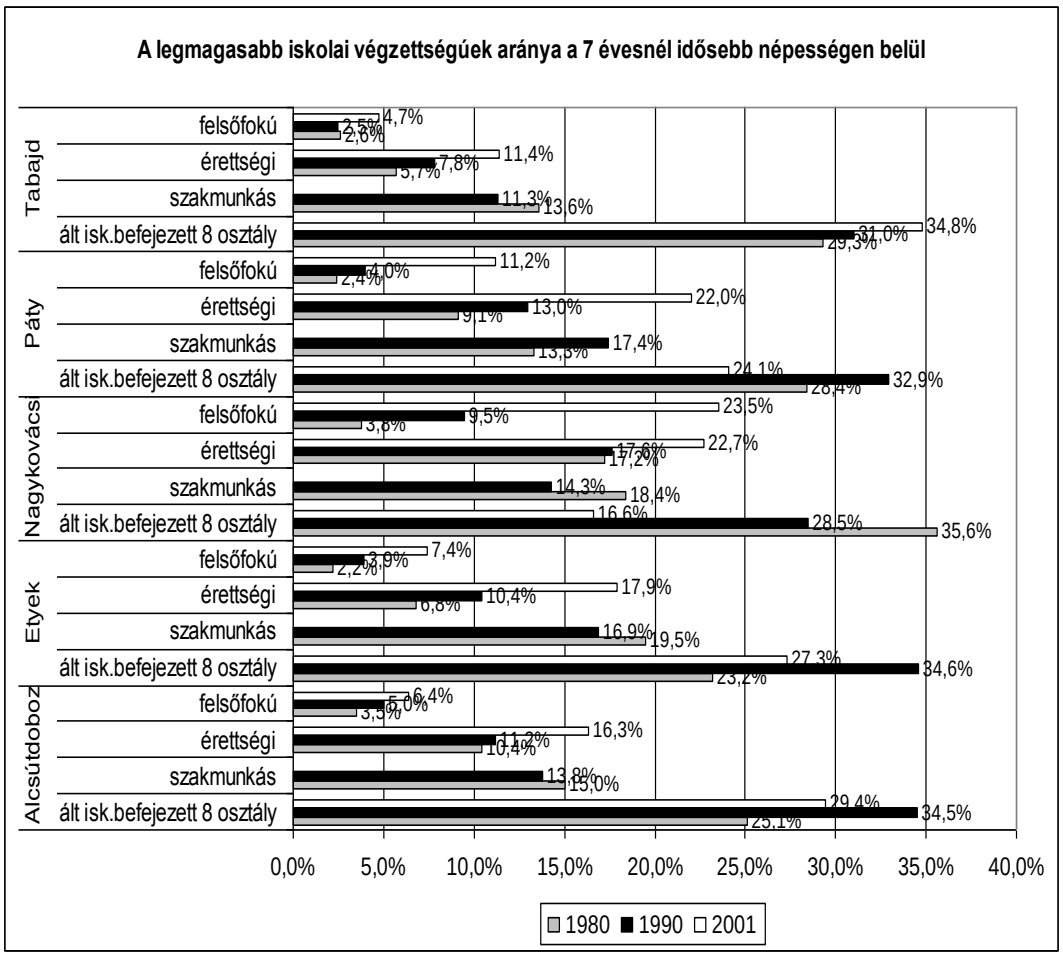

Népszámlálás 2001 alapján

A statisztikai adatok közül az iskolai végzettségre vonatkozó adatok támasztják alá legszemléletesebben az elbeszélések alapján kibontakozó képet. A diplomások arányának növekedése, amely feltételezhetően a kiköltözés eredménye (Dövényi–Kovács, 1999; Kovács K., 1999b), minden településen megfigyelhető, kiugróan magas a felsőfokú végzettségűek növekedésének aránya Nagykovácsiban (2001: 23,5%), de jelentős a növekedés Pátyon (2001: 11,2%) és Etyeken (2001: 7,4%) is.
A kiköltözőket mindenhol magasabb státuszú családokként azonosítják, akik mind jövedelmüket, mind foglalkozásukat, és ezáltal életmódjukat tekintve is jelentősen különböznek a falvak korábbi lakosságától.
A városiak megjelenése az interjúk tanulsága szerint jelentős változásokat hozott a helyi hatalmi viszonyokban is, ami érzékelhető a közösségi életben (erre később részletesen is kitérek) és a helyi politikában egyaránt. Kapcsolataiknak, tudástőkéjüknek köszönhetően a beköltözők jelentős hatalomra tudnak szert tenni. A városból kiköltözők közül többen bekerülnek a helyi politikába.

> *„3 éve kiköltözött emberek, jogászok vagy akármicsodák, és úgy hiszik ők, hogy ők fontos emberek. Bekerülnek a politikai életbe, egy pátyi viszonylatban, képviselőnek, ők mondják meg, hogy ki a jó ember vagy ki nem. Egy szerepcsere történik."* – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

A kiköltözők minden településen megjelennek a helyi közösségi életben és politikában, ami jelzi, hogy jelentős befolyásra tesznek szert a helyi társadalomban. A helyiek elbeszélései alapján arra következtethetünk, hogy a városból kiköltözők uralkodó szerepet töltenek be a helyi közösségben. Szerepük és befolyásuk meghatározza a helyi közösségi és társadalmi életet.

1.2.1.1. Városias viselkedés: bezárkózás

A társadalmi élet változásának egyik jellemző formáját jelenti a helyiek által kertvárosiasodásként érzékelt jelenség, melynek fő mutatói, hogy a személyes kapcsolatok intenzitása csökken, a falvakban élők nem ismerik egymást, a szomszédsági kapcsolatok jelentősége csökken. A kiköltözők egy jellegzetes csoportjára a helyiek percepciója szerint városi mentalitás és viselkedés jellemző. A vidék kertvárosiasodásának társadalmi értelemben a lényege, hogy a társadalmi viselkedések esetében a városi viselkedési gyakorlatok és normák válnak meghatározóvá.

> *„Rengeteg új beköltöző van. Ők meg azért úgy zárkóznak, nem igazán szomszédolnak, meg nem … Van egy jó néhány olyan, akit ismerek, és jó 2 méteres tujákkal körbeülteti a kertet, még véletlenül se lásson be senki. (…) inkább csak az, hogy ott bent szerintem nincsenek olyan hú de jóban a szomszédok egymással, és aztán ahogy kijön, meglepő az, hogy most itt szóba állunk egymással meg beszélgetünk. Nálunk ott az utcában majdnem, hogy együtt karácsonyozunk, meg kerti party van, mindenki meg van hívva, szóval a fél utca összejön egy-egy helyre …"* – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

A vidékiek és városiak közötti eltérő mentalitást az érintettek olyan apró, de lényeges dolgok megváltozásában érzékelik, mint például a köszönés. A vidéki mentalitás jellemző mutatójaként jelenik meg a diskurzusokban, hogy az emberek nyitottabbak, ezért a mindennapi érintkezés során kölcsönösen köszöntik egymást, ismerőst és ismeretlent egyaránt, akivel a település közösségi terében (utca, bolt, közintézmény, stb.) találkoznak. Ezzel szemben a városi viselkedés egyik jellemző mutatója, hogy az emberek nem üdvözlik egymást, közömbösek és zárkózottak. A városi embert a helyiek felismerni vélik azáltal, hogy a köszönésüket nem fogadja és nem nyitott az ismerkedésre.

> *(1)"Itt viszonylag még megvannak a civil keretek. Viszont az is nagyon jellemző, hogy a Pestről kijött ember magával hozza a pesti mentalitást is. Ez az, hogyha – jó, ha én végigmegyek a falun, mindenkinek előre köszönök, akármilyen korú, nemű, vagy akárki. Én mindenkinek köszönök és van olyan, aki nem köszön vissza. Nem vagyok ehhez szokva".* – mondta az egyik pátyi helyi lakos.
> *(2) „És jellemző módon, most amikor csökken ez a, köszönünk egymásnak, ha nem is ismerjük egymást, de egy faluban lakunk, ez a falvak nagy részében, az országban, azért jellemző, és érdekes módon, aki nem köszön, az a kiköltözött ember. Tehát, aki nem a falusi környezetből jött. Tehát, aki ezt szokta meg, mert a falvakban ez a szokás, ő, az ugye köszön. De a kiköltözött ember, sokszor még, ha rákköszönnek, akkor se köszön vissza, mert úgy érzi, hogy nem, vagy mi közünk egymáshoz. Tehát azért ez, a*

falusi attitűd, ez, a faluban ismerjük egymást, és közös hajóban evezünk, című dolog, ez nagyon-nagyon megroggyan az ilyen kis dolgokon" – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

Az interjúk tanulsága, a helyiek percepciója szerint a városból kiköltözőkre jellemző társadalmi gyakorlat a bezárkózás, nem kötődnek a településhez, csak aludni járnak haza. Ennek jellegzetes szociális, viselkedésbeli jegyei a társadalmi kapcsolatok alacsony száma és a szomszédsági kapcsolatok hiánya.

„a kiköltözők javarésze megnyitja az automata garázskaput, bejön mikor megérkezik a munkából, fölmegy a saját házába, és amikor elmegy, megint csak kinyitja a kaput. Nem ismerik sokan a szomszédaikat. Helyivel nem, … egyrészt én is sokszor láttam, hogy csillagtúrákra járnak, teljesen Budapesten mennek el mindenhová. Nem is keresik, ami helyben van, nincs is rá igényük. Csak aludni járnak haza." – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

A városiak eltérő társadalmi gyakorlatának egyik markáns mutatója tehát a helyhez, helyi közösséghez való kötődés hiánya, ami a helyi szolgáltatásokhoz, helyi közösségi intézményekhez való kapcsolatukban is megragadható. A vizsgált települések közül néhányban (Nagykovácsi, Páty) a helyiek diskurzusának hangsúlyos eleme, hogy a kiköltöző városiak – illetve egy jellegzetes csoportjuk – nem használják a helyi szolgáltatásokat, a gyerekek nem a helyi iskolába, óvodába járnak. Ezáltal sem a gyerekek, sem a szülők között nem alakulnak ki a közösség alapját jelentő kapcsolatok. Az iskola, mely a közösségi élet, a személyes kapcsolatok kialakulásának az elsődleges helyszíne lehetne[16], egyes településeken nem tölti be ezt a funkciót. A helyi iskolákban a tanulólétszám a lakosság növekedése ellenére csökken, vagy stagnál és a társadalmi szegregáció jegyeit hordozza magában. A helyi iskolákba a helyiek elbeszélései szerint döntően csak az alacsonyabb társadalmi státuszú régi lakosság gyermekei járnak. Az iskolák színvonala nem felel meg a kiköltözők magasabb elvárásainak.

(1)" az a legnagyobb bántatunk, hogy az általános iskolás gyerekeknek talán egyharmada jár Pátyon iskolába. A pátyi gyerekek Érdre, Telki, Budakeszi, Marcibányi tér, néhány gyermek pedig szintén pesti iskolába jár vagy környékbeliekbe. Gondolom olyanok – voltak, amikor Pátyra kerültek akkor a gyerek 2.-3.-4. osztályos volt, akkor már ott maradt. Gyakorlatilag úgyis Pestre járnak dolgozni, viszik-hozzák a gyerekeket. Reggel fél 8-kor valahol beadják a gyereket, 8 – fél 9-re megy a munkahelyére és a gyereket fél 5 felé fölveszik. (…) Azt tudom, hogy a tanárok közül is többen elviszik innen a gyerekeiket, mert olyan a minősége az iskolának, mert maga a tanár sem látja biztosítva a gyereke fejlődését." – mondta az egyik pátyi helyi lakos.
(2)"Végül is ahogy az általános iskola összehozza őket, az számít. Osztályok, nem tudom, de helyiek, az biztos. Az, aki most esetleg tizenévesen kikerül a városból, nem fog tudni beilleszkedni közéjük. Biztos, hogy utána is azt fogja mondani, hogy bemegy a

[16]Ezt a kiköltöző családokkal készített interjúk is alátámasztják, ahol számos egyéni történet bizonyítja az iskolán, óvodán keresztül kialakuló helyi kapcsolatokat. (lásd később a Vidék és család fejezetben)

városba, mert ott voltak a barátai. Távolságban mi nem vagyunk olyan messze a várostól, hogy ne lehetne bemenni, meg azért most már rengeteg fiatalnak van autója, mindene, úgyhogy pillanatok alatt bent vannak a városban, nem foglalkozik azzal, hogy mi van itt." – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

Más településeken (Etyek, Alcsútdoboz) a kiköltöző családok a helyiek szerint szívesen járatják gyermekeiket a helyi iskolába, óvodába és a növekvő igények miatt ezeken a településeken megjelenik problémaként a bölcsődék hiánya is.
A helyi közösség megteremtésének alapját döntően az oktatási-nevelési intézményekben, a gyerekek révén kialakuló kapcsolatokban látják a kérdezettek. Ezért olyan hangsúlyos eleme a helyi diskurzusoknak az iskola-óvoda közösségteremtő funkciójának hanyatlása.

„amíg az általános iskola alsó tagozatába járnak a gyerekek, addig egy viszonylag egységes közegben élnek, és a közösségi kapcsolataik azok nagyon szépen fejlődnek. Ha el nem viszik már őket korán alapítványi iskolába. De azért jórészt ez nem jellemző. És akkor a felső tagozattal kezdődik az, hogy szétverődik a helyi közösségi élet, mert a gyerekeket elviszik más iskolába, 6 osztályosba, meg 12 osztályosba, meg mindenfele. És akkor ezzel a baráti kapcsolataik megszűnnek. Illetve megmarad egy-két baráti kapcsolat azzal, hogy együtt mennek máshova. Aztán, hogyha 8. osztályra még marad gyerek, akkor azok is különféle középiskolákba fognak elmenni. És akkor nem marad idejük a gyerekeknek arra, hogy a helyi közösségeket megtartsák, hanem mindenki a városban keresi a szórakozási lehetőséget, illetve a barátait. Tehát inkább iskolához kötődik, mint a helyhez, ahol laknak. Gyakorlatilag aludni járnak haza. És akkor ez a nyári szünetekben is megnyilvánul, hogy szanaszét vándorolnak, és nincsen Etyeken egy olyan hely, ahol összejöhetnek" – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

A lakosság között kialakuló kapcsolatokról szóló pozitív történetek is mind a gyerekeket, a gyerekeken keresztül kialakuló szomszédsági, barátsági kapcsolatokat hangsúlyozzák. A társadalmi és életstílusbeli különbségekből adódó távolságokat úgy tűnik leginkább a hasonló élethelyzet tudja oldani.

„Nagyon fontos szerintem az is-, ha a fiatal párok és kisgyerekek jönnek ki, nagyjából hasonló érdeklődésű emberek kerülnek egymáshoz közel. A gyerekeknek megvan az, hogy két házzal arrébb biztos van egy másik gyerek. Van barátja. Megvan az is, hogy hasonló korabeliek szülőként, vagy szomszédként az utcában, vagy valahogy. Könnyen kapcsolatot teremtenek." – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

A kapcsolatok intenzitásának csökkenéséhez a társadalmi különbségeken túl a sajátos, a kiköltözéshez, a város környéki vidéki léthez köthető életforma is hozzájárul. A kiköltözők az elbeszélések tanulsága szerint jellemzően a város és vidék között ingáznak, és ebből kifolyólag döntően a

városi szolgáltatásokat veszik igénybe. A városban vásárolnak, oda járnak szórakozni és az egészségügyi szolgáltatásokat is ott veszik igénybe.[17]

> *„a városban dolgoznak a legtöbben, és akkor ahogy jönnek hazafele, akkor nagyobb helyeken megállnak és bevásárolnak. Ami itt vásárlás marad, az csak annyi, hogy ami el lett felejtve és gyorsan kell, azért beszaladnak.*
> *K: Vannak-e új vállalkozások, szolgáltatások, mióta egyre többen költöznek ide?*
> *v.: Ami megvan, az megvolt régebben is, szóval az, hogy most többen költöznek ki, nem igazán látszik itt a helyi vállalkozásokban, szolgáltatásokban"* – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

A kérdezettek tehát az újonnan beköltözők egyik jellegzetes csoportjának az eltérő társadalmi viselkedését, mindennapi gyakorlatát hangsúlyozzák, amely átalakítja a falvak mindennapi életét Az ilyen emberek nem ismerik egymást, nem szomszédolnak, nem barátkoznak. A közösségi élet szempontjából jelentős intézmények (óvoda, iskola, bolt, stb.), mely a mindennapi érintkezés okán közösségformáló hatású, elveszti ezt a funkcióját, hanyatlik, mivel az újonnan beköltözők többsége sajátos életformájuk (ingázás) és fogyasztási szokásaik (elitfogyasztás) miatt nem használja ezeket a helyi intézményeket és szolgáltatásokat. A helyiek és beköltözők között, és általában az egy településen élők között a korábban már tárgyalt térbeli elkülönülés és a beköltözőkre jellemző bezárkózó, *„városias"* viselkedés miatt nehezen vagy egyáltalán nem alakul ki kapcsolat, amit az érintettek a falusi közösség felbomlásaként és a mindennapi társadalmi együttélés gyakorlatának átalakulásaként, városiasodásaként érzékelnek.

1.2.1.2. A vidék dzsentrifikációja

Az elbeszélések a településeken belüli térbeli-társadalmi szegregáció megjelenésére utalnak. A szegregálódás térbeli jegyeit (Csizmady, 2008) a korábban tárgyalt lakóparkok és a városból kiköltözők által használt településrészek elkülönülése mutatja, amit a kiköltözőkre jellemző eltérő társadalmi viselkedés tovább erősít. Az elbeszélések alapján kibontakozó folyamatokat a szegregáció mellett a vidék dzsentrifikációjaként is azonosíthatjuk. A vidék dzsentrifikciója jelentős módon különbözik a városi közösségek esetében definiált dzsentrifikáció jelenségétől (Phillips, 1993). Míg a városi dzsentrifikáció egy adott lakóterület és annak környezetében értelmezhető jelenség (Tomay, 2007; Cséfalvay, 1990), addig a vidék dzsentrifikációja egész településeket illetve térségeket érint. Továbbá, míg a városi dzsentrifikáció esetében az etnikai és osztálykérdések együttesen jelentkeznek, addig a vidék dzsentrifikációja alapvetően csak az osztályviszonyokkal hozható összefüggésbe. A vidék dzsentrifikációjának lényege, hogy városi felső és középosztályi csoportok költöznek természeti és társadalmi értékeik miatt vonzó vidéki településekre, amelynek következtében a települések mind gazdasági, mind társadalmi értelemben felértékelődnek. Mindez pedig jelentősen átalakítja az őslakosság életét,

[17] Lásd részletesen később a Vidék és közösség fejezetben.

manifeszt és látens konfliktusokat okozva a beköltözők és az őslakosság között.
A vidék dzsentrifikációjára az elbeszélésekben a kiköltözők és városiak közötti ellentétek, az eltérő érdekek és a társadalmi helyzet különbségeiből adódó konfliktusok, feszültségek utalnak. A régi lakosság és a kiköltözők között gyakoriak az érdek és értékellentétek, amit az eltérő igények és prioritások okoznak.

> *„Azt vesszük észre, hogy a kiköltözők és az őslakosok között egyrészt nincs kapcsolat, másrészt egy ellentét van, mert mások az igények, teljesen mást vár egy kiköltöző, mint egy itt élő. Már egy utcán belüli ügy is, mint az aszfaltozás, a fekvő rendőrök lefektetése, mindennapos dolgok. A kiköltöző szeretné, ha megkapná a szolgáltatásokat, a helybéli már viszont 30 éve megszokta, hogy azt eszi, ami van. És nem tudnak közös hangot találni, nem tudják egymás céljait egyeztetni. Ez hihetetlenül, nagyon sallangosnak hangzik, és visszatetsző, nem tud a két csoport egyeztetni, ez a mindennapokban érezhető. Foci pálya átépítés kapcsán, már a felszólalók – ha elmegy az ember egy falugyűlésre, vagy elolvassa a röplapokat, – teljesen más színvonal*" – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

Az ellentétek alapvetően az eltérő társadalmi státuszból, az osztályhelyzet különbségeiből és a hozzá kapcsolódó életstílus és fogyasztási különbségekből erednek. Ami jellemzően a „vidéki paraszt" és a" városi betolakodó" közötti ellentétként jelenik meg.

> *„Aztán most jönnek a jött-mentek, ekkor. És ezek a mostani jött-mentek érzékenyek. És ez a jött-ment mondja, hogy miért mondja, hogy jött-ment, ellenben, amikor ő mondja azt valakire, hogy vidéki paraszt, azt se mondja úgy bántólag, csak annyi, hogy vidéki. A jött-ment sem bántó, csak senki nem kezeli helyén a dolgokat. Ezért van egy ilyen, van egy ilyen, abszolút ilyen elbeszélés egymás mellett. Így alakulnak ki ezek a zárt közösségek. Ugye bele lehet gondolni abba, a középvezetőbe, egy bank szektorból, aki oda kijön egy viszonylag jobb autóval, mint a régi szomszédja, aki a Skodáját bütyköli nap, mint nap, hogy kevés az a közös téma, amiről tudnak beszélni. És egyre kevesebb lesz, mert (…), hogy miről beszélgessek én ezzel? Ezzel a gyütt-menttel, meg ezzel a vidéki paraszttal. Tehát ezek a nehéz dolgok, amiket nagyon nehéz feloldani. És ezért voltak a jó kis közösségek régen, kis faluk, amik jól működtek, mert ott mindenki ismert mindenkit. És innen vannak ezek a jó közösségek. Itt, pedig a közösség építésnek azon a fokán állunk, hogy nincsenek közösségépítő programok, nincsenek. Aki idejött a faluba, alkalmatlanok erre."* – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos.

A magasabb jövedelmű társadalmi csoportok megjelenése jelentős feszültségeket okoz minden településen. A helyiek mindenhol érzékelik a társadalmi státusz életmódbeli és fogyasztásbeli különbségeit. A különbségek legszembetűnőbb formáját a lakóházak és a fogyasztási javak (autó, lakberendezés, kertberendezés) különbségei mutatják, ami mindenhol jelentős feszültségforrásként azonosítható.

„Nagyon rikító az ellentét a gazdagok és a szegények között. Vannak azok az emberek, akik már csak azt engedhetik meg maguknak, hogy Etyeken lakjanak, és vannak azok az emberek, akik azt is megengedhetik maguknak, hogy Etyeken lakjanak – érted amit mondok? Az egyik fele felépíti a palotáját, mit tudom én lift nincs benne, de azon kívül minden fityfiritty. Ilyen pezsgőfürdő, meg ami kell ahhoz, hogy milliomosnak érezhesd magad…" – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

A társadalmi különbségek, az érzékelhető jövedelmi–fogyasztási különbségeken túl a mindennapi gyakorlatok, az életforma szintjén is konfliktusokat eredményeznek. A régi lakosság úgy érzi, hogy a korábbi életformája értékét veszti, kiszorítja azokat a kiköltözőkre jellemző városi életforma, a kiköltözők igényei. Ez érzékelhető a földhöz, mezőgazdasági termeléshez való viszonyok megváltozásában, de a hagyományos falusi életforma eltűnésében, kiszorításában is. A falusi életforma részének tekintett mezőgazdasági tevékenységek jelentősége és elfogadottsága csökken, a kert fő funkciójává a rekreáció és nem a termelés válik, a háziállatok döntően házi kedvencek, a hagyományos termelő jellegű állattartás megszűnéséhez pedig nem csak a szokásjog, de a helyi szabályozások is hozzájárulnak. A beköltözők igyekeznek a saját képükre formálni a vidéket, a falusi életet, és ami nem illik bele (pl. állattartás), azt megszüntetik indirekt (elutasítás) és direkt (szabályok) módon egyaránt.

(1) „Nem törődik itt már szinte senki a kerttel, a hegyen lakók főleg nem. Inkább befásítja, befüvezi, aztán azzal nincs annyi gond. Megveszi a zöldségesnél a zöldséget, gyümölcsöt. Végül is én, nekünk van kint a meggyesben telkünk, mi azt műveljük, megtermeljük magunknak, amit akarunk, és végül is van 200 telek, abból 5 van megművelve. Szóval jó arányok. Az befektetésnek ott van. Mert az, aki nagyon el akarta adni, az is ugye, megkapta kárpótlásba, azoktól megvették azok, akik ilyen beköltözők voltak. És volt, aki kettőt, hármat, négyet vett egymás mellett. És van, aki ugye elfelejti, hogy van telke, és éveken keresztül ki nem jön megnézni, hogy mi van, megvan-e. Legjobb példa a szomszédasszonyunk (kertszomszéd, beköltöző) ők is megvettek kettőt, hogy majd jó lesz befektetés gyanánt, és mondja, hogy jaj, ő egész nyáron nem tudott elrakni meggyet, mert most Balatonon nyaralnak, meg itt, ott amott, mondtam, hogy hát gyere ki a telkedre, roskadoznak a fáid a meggytől, most ez komoly. Ott a telke, és évszámra ki nem megy, hogy megnézze, mi van.
(…) Állattartás? Azt nem is engedik, szóval a szomszédok följelengetnek, satöbbi, azt nem csípik. Ugyanúgy nem lehet ipari tevékenységet folytatni a falun belül, hogy pl. favágás, aztán egész nap megy a fűrész, a szomszéd meg idegbajt kap, szóval ezt nem is engedik már." – mondta az egyik nagykovácsi helyi megkérdezett.
(2) „De ahhoz képest mondjuk megint egy óriási hátránya a kiköltözőknek a mentalitása, hogy alvó városnak hívják, gyakorlatilag 2000-ig nem volt állattartási rendelet. Ez azt jelenti, hogy nincs állattartási rendelet. Ilyen a tartási rendelet, hogy 12 nagytestű állat az Országos Általános Rendelet szerint tartható. Kiköltöztek ide mindenféle emberek, akik a faluba – zavarta, hogy állat van. Az egyiknek disznója, a másiknak lova van. Hát a fene

egye meg. (…) Aki megveszi mellettem a kertet tudja, hogy ló van. Vagy ne vegye meg, vagy menjen akkor vissza a II. kerületbe" – mondta az egyik pátyi helyi lakos.
(3) „mára büdös lesz a lószar a szomszédnak. Pedig azért jött le falura, hogy ő, hát, falun legyen. A falu mennyivel másabb, akkor már inkább, inkább a 7-es busznak a bűzét szagolná, mint a lószart, ami abszolút természetes, és annyira, nem is annyira büdös, ha kezelve van. Ez egy fontos dolog." – mondta az egyik etyeki helyi lakos.

A konfliktusokon, a társadalmi különbségek kiéleződésén túl az elbeszélésekben felbukkan a dzsentrifikáció jellegzetes kísérő jelensége, a korábbi lakosság térbeli kiszorulása is. Ennek egyik formáját jelenti, hogy az ingatlanárak felértékelődésének hatására a régi lakosság eladja lakóingatlanát és elköltözik a falun belül máshova, vagy más olcsóbb településre. Nagykovácsiban például a helyiek a régi lakosság térbeli átrendeződésének folyamatáról számoltak be. Az ingatlanárak növekedésének hatására a régi nagykovácsiak eladták a falun belül elhelyezkedő ingatlanaikat és kiköltöztek a nyaralóövezetbe, ahova utána nagy arányban költöztek városiak is. Így a külterületen kialakuló lakóövezetekben nem csak az újonnan beköltözőket találjuk, hanem nagy számban vannak jelen régi lakosok is.

„úgy van, hogy itt a falun belül eladja, az azért adja el, mert pénzre van szüksége, viszont olcsóbban vesz fent a hegyen és akkor ott olcsóbban lakik, igaz, hogy messzebb van, de lejár. Sok olyan van, hogy készen van már ott nyaraló, nem családi ház, de lehet lakni benne, 2 szoba, konyha, fürdőszoba. És így indult el az egész belterületbe vonás is, hogy rengetegen adták itt el a faluban, és felmentek, ott laktak, és hogy a szocpolt, kölcsönt, akármit igénybe tudja venni, ahhoz belterületi ingatlannak kell lenni, és akkor innen adódott szerintem az, hogy elindult egy ilyen folyamat, hogy utcánként belterületbe vonják" – mondta az egyik nagykovácsi szervezet tisztségviselője, helyi lakos.

A másik jellemző folyamat szintén az ingatlanárak növekedéséhez köthető. Többen számoltak be arról, hogy a helyi fiatalok a megemelkedett ingatlanárak miatt nem tudnak telket, házat venni a faluban, ezért elköltöznek vagy másik távolabbi településekre, vagy a városon belüli lakótelepekre.

„hallja az ember, mikor vannak ilyen fórumok, hogy a családok, tessék a helyieknek is fönntartani valamit. Attól függ. Nyilván vannak olyan családok is, én is ismerek ilyet, akik helyben meg tudják venni a telket és építenek családi házat, fiatalok is. De azért van egy jelentős számú réteg szerintem, amelyik ezt nem tudja megtenni, olyan magasak lettek itt az árak, hogy a saját gyerekének már nem tud itt venni, ezért sokan elmennek, a fiatalok, főleg" – mondta az egyik etyeki helyi lakos, önkormányzati tisztségviselő.

Az ingatlanárak emelkedésén túl a régi lakosság kiszorulását, esetleges elvándorlását többen a falusi életforma felbomlásával is indokolják.

Társadalmi feszültségek, városi életforma, dzsentrifikáció és szegregáció a kiköltözés társadalmi hatásának jellemző elemei, amelyek a helyiek elbeszélései alapján azonosíthatóak. Ezt definiálhatjuk a vidék városiasodása és az ehhez kapcsolódó társadalmi problémaként. Ugyanakkor megjelenik a diskurzusokban egy másik a városiasodással ellentétes folyamat, amely a vidékiség felértékelődéséről, a városból kiköltözők retradicionalizációs igényeiről és tevékenységéről tudósít.

1.2.2. Retradicionalizáció és a vidék esztétizálása

Az interjúk alapján a vizsgált településeken azonosítható a társadalmi együttélés és viselkedés változásának egy másik típusa, amely az előzőekben tárgyalt bezárkózással, városiasodással éppen ellentétes folyamatokra utal.

1.2.2.1. Közösségépítés, hagyományok

A kiköltözőknek, a régi lakosság diskurzusa szerint egy markáns csoportja a közösségi élet vágyával érkezik a vidéki településekre, és ennek megfelelően aktív közösségteremtő tevékenységbe kezd, ezáltal megújítva, átalakítva a helyi közösségi élet hagyományos formáit. A kiköltözők vidéki közösség iránti vágyában erőteljesen van jelen a premodern értékek és az autenticitás iránti igény, amely a közösségi élet retradicionalizálásában, a hagyományok újraértelmezésében manifesztálódik.

> *„úgy látom, hogy egy olyan értelmiség jött be, amelyik a vissza a falu, a régi faluhoz, az értékekhez, a falukultúrához, építteti a művészeti értékeket, tehát nem véletlenül úgy néznek ki, mint, aki ide kijön. Úgyhogy a nagycsaládosok egyesülete már elkezdett egy olyan programot itt megvalósítani, hogy minden évszakban, a falu hagyományokat, ők kezdik el itt, kitalálni, vagy ápolni vagy, utána kutatni. Nekik ez, egyfajta, egyfajta hitük, vagy egyfajta elvi kérdés, hogy azért mennek le a vidékre, mert a vidék, az egy olyan dolog, hogy szent. Egy kicsit egyébként, időnként naivak is. Azért szeretném elmondani, hogy ez a vidék már nem az a vidék, amit ők elképzeltek. Egy kicsit, ilyen álomszerűen élik meg ezt, a falut is, ebből a szempontból. De mindenképpen egy jó, hogy ők a népi hagyományokat, a művészeti értékeket, a tárgyi értékeket, ezeket jobban gyűjtik még az etyekieknél is, ezeket az igazi, régi, népművészeti, meg tárgyi értékeket.*" – mondta az egyik etyeki helyi lakos, önkormányzati tisztségviselő.

A kiköltözők közösségteremtő tevékenységének jellemző formája a falu hagyományainak, kulturális örökségének újrafelfedezése. Hagyományőrző rendezvények, a helyi hagyományokra építő fesztiválok, a hagyományok újrafelfedezésére létrejött civil szerveződések példázzák a kiköltözők retradicionalizációs tevékenységét. Nagykovácsiban például a kiköltöző értelmiségiek (művészek, tudósok, hivatalnokok, stb.) egy csoportja alakított hagyományőrző egyesületet, amely tradicionális népi ünnepek és szokások (kiszebaba égetés, pogány máglya, Szent György-nap, Márton-nap) feltámasztásával kíván aktív helyi közösséget szervezni. Ezek a szokások

alapvetően nem kötődnek a helyhez, azaz Nagykovácsihoz, hanem az autentikus falusi, népi szokásokat elevenítik fel, ezáltal teremtve meg a falusias, népies miliőjét a helyi közösségi életnek. Ezek a kezdeményezések lényegében megfeleltethetők Ray kultúra gazdaság modelljének 3. módjával, ahol a vidékiség, a vidéki kultúra elemei a helyi közösség különböző csoportjai számára kerülnek „értékesítésre", ezáltal ösztönözve, felrázva és erősítve a helyi közösséget és annak integrációját (Ray, 1998).

> *„Éppen most van egy új felbuzdulásunk az úgynevezett kovácsműhely, vagy szerelőműhely, az most tulajdonképpen az, mert azzá alakítottuk, hogy a régi-régi hagyományokra építve, olyan hagyományokat követünk a faluban, amik ilyen összekovácsolók. Tehát azért kovácsműhely, hogy kovácsoljuk össze magunkat újra. (…) Hát, benne van két új szomszéd, aki néprajzkutató, akkor benne van egy pszichiáter professzor, hát kit mondjak, benne van ugyan csak a HOSPIS alapítvány elnök asszonya, benne van a helyi Waldorf óvodának a vezetője. Most csatlakoznak hozzánk a helyi művészeti iskola, mint alapítvány. Benne van egy hagyománykutató kollega, aki a stratégiai, itt a helyben működő stratégiai kutatóintézetben dolgozik. De mondjuk őt leginkább egy javaslat kapcsán hívtuk be, mert azért a régi hagyományokra nagyon sokat adnak, és ő személy szerint is hagyománykutató. Többek között ő az, aki talán az alapvető szellemi tőkét összekomponálja. És az első attrakciója az, az, hogy csinálunk a nap-éj egyenlőség kapcsán egy tavaszköszöntő, egy tavaszi ünnepet a faluban, ami egy nagy tűzgyújtással, tehát egy nagy máglyarakással, hogy úgy mondjam … Pogány máglyával fog indulni. Tehát, meg csinálunk minden egyebeket. Kiszebaba égetést is körülötte. Szóval próbálunk…"* – mondta ez egyik nagykovácsi civil szervezet tosztségviselője.

A falu hagyományaira épít és a városi fogyasztókat célozza meg a két, mára jelentősnek tekinthető etyeki fesztivál a Kezes-Lábas és a Pincefesztivál. A fesztiválok egy kiköltöző híresség a médiasztár Rókusfalvy Pál ötletére, kezdeményezésére jöttek létre, aki 1999-ben szőlőültetvényt vásárolt Etyeken. Néhány évvel később vendégfogadót nyitott, ahol az etyeki borok – döntően a saját borai – mellett tájjellegű ételeket kínál a vendégei számára. A helyi társadalomba való beágyazódásának alapját a borászat jelenti, a helyi borászokon keresztül alakította ki kapcsolatait a helyi közösséggel, a politikai és gazdasági élet szereplőivel. Helyzetét, elfogadottságát jól mutatja, hogy a helyi borászokat tömörítő *Etyeki Borút Egyesület* alelnökévé választották. A helyi borra építő turizmusfejlesztés összhangban van a helyiek, a helyi politika fejlesztési elképzeléseivel is és nagyban támaszkodik a település imázsára *(„Budapest szőlőskertje").*

> *„Budapesthez mi vagyunk a legközelebbi borvidék. (…) ez arra inspirált bennünket, hogy ide csoportokat kell kihozni, ki kell nyitni a pincéket. Tehát ez az alapja, hogy nekünk ez a jövő, a bor és a borturizmus. (…) Megalakult a Borbarát egyesület, most megalapítottuk a Borút Egyesületet. Tehát szép finoman, intézményesített formában és civil szervezeti formájában is épülnek fel, hogy a borral foglalkozunk."* – jellemezte a helyi kezdeményezéseket az egyik etyeki helyi szervező.

A fesztiválok főszervezője a Borút Egyesület, ám jelentős szerepet vállal Rókusfalvy rendezvényszervező cége is. A fesztiválok alapvető célközönségét a budapestiek és a Budapest környékén élők jelentik, bár az évek során a fesztiválok fokozatosan országos jelentőségre tettek szert, a médiakampányoknak is köszönhetően ma már az ország számos pontjáról vonzzák a látogatókat. A fesztiválok az autenticitás élményét kínálják a turisták számára, mindkét fesztivál kínálatában nagyon fontos a helyi bor és a termelőkkel való közvetlen kapcsolat, hiszen a helyi borászok megnyitják pincéiket a látogatók előtt. A bor mellett a tájjellegű ételek, a sváb hagyományok is fontos részét képezik a fesztiválok kínálatának. A premodern értékek és az autenticitás egyszerre vannak jelen a fesztiválok kínálatában, ahol a helyi hagyományok mellett az általánosan használatos vidékhez, a vidék hagyományaihoz kötődő termékek és szolgáltatások is megjelennek, mint a kézműves termékek, a népzene, a népies ételek. A rendezvények közvetlenül értékesítik a hely imázsát – mint ahogy azt Ray a kultúra gazdaság modelljében kifejti (Ray, 1998) – és a helyi kultúrát árucikként kínálják a külső, városi fogyasztók számára (Csurgó–Nagy Kalamász, 2007).

A városból érkezők helyi társadalomba történő beágyazodását segítheti a fent említett borászat mellett a vadászat is. A vadásztársaságokban megjelenő városból kiköltözőket könnyebben elfogadja a helyi közösség. A közös érdeklődési terület és a közösen végzett tevékenység segíti a városiak beilleszkedését, és mindaddig, amíg az újonnan érkezők is tiszteletben tartják a helyi hatalmi viszonyokat nem okoz konfliktusokat sem.

> *„Vannak itt páran, akik ideköltöztek Pestről, szeretnek vadászni, beléptek az itteni társaságba, eljárnak a rendezvényekre, vadászatokra, velük könnyű a kapcsolat, van téma, lehet miről beszélni*" – jellemezte a kiköltözők és helyiek kapcsolatát az egyik tabajdi helyi lakos.

A hagyományok újrafelfedezésének, a falusi közösségi kapcsolatok megteremtésének egy másik, kevésbé szervezett formáját jelenti az egyházi aktivitás, templomba járás és a gyülekezet életébe való aktív bekapcsolódás.[18] Az elbeszélések tanulsága szerint a kiköltözők egy markáns csoportjára jellemző, hogy aktív vallásos életet élnek, rendszeres templomba járók és aktívan, szervezőként is részt vesznek a falusi gyülekezetek életében.

> *„Sokan járnak, sok nem régen vagy már régebben ideköltöző család jár templomba. És nagyon aktívak. Összejárnak, szervezkednek bibliaolvasás, komatál meg ilyenek ... Meg aztán buzgólkodnak rendesen, hogy így a megújítás, meg a fiatalok megfogása gitáros mise meg minden, úgyhogy ők tényleg nagyon aktívak.*" – mondta az egyik alcsútdobozi helyi lakos

Az új falusi közösségi élet megteremtését előfordul, hogy a korábbi lakosság kétkedve figyeli, egyes esetekben pedig ellenérzéseket vált ki a helyiekből, míg máskor a régi lakosság is támogatja és örömmel fogadja a kezdeményezéseket.

[18]Az egyház, mint közösségi intézmény jelentőségét részletesebben is bemutatjuk a Vidék és közösség fejezetben.

„Veszélyes hulladékok vannak szanaszét szórva. És ami még ennél is veszélyesebb az pedig a következő: hogy valami nagyon buta, felszínes módon megjelent ugyanakkor egyfajta hagyománytisztelet, a hagyomány felé fordulás (…) megjelent egyfajta pszeudo hagyománytisztelet, amikor a hagyományból vásári áru lesz. Bazár lesz, termék lesz. Amivel lehet csábítani a turistákat. És ezt erősíti a falusi turizmus, az ökológiai turizmus. Ez hiba! Legalábbis ambivalens és nagyon erős, – gyakorlatilag nincs kutatva – pedig egy nagyon komoly kutatást igényelne, hogy ennek a fajta életstílusnak, ami alapvetően tűnik el, és ez nem romantika, hanem az a probléma, hogy azon életstílus volt az, amely valamely módon stabilizálta az adott kis tájrendszert. Ez a Zsámbéki medence. Tehát a mezőgazdaság, állattenyésztés, egyfajta kisipar, stb., stb., amelyek egymásra épülő rendszerként működtek. Ma ez nincs. Ez felbomlott." – mondta az egyik pátyi helyi lakos.

1.2.2.2. Kultúra és természet

A hagyományra építő közösségi aktivitás mellett az interjúk tanulsága szerint számos példáját találjuk a vizsgált településeken a kiköltözők egyéb civil aktivitásának. A helyi kulturális élet megszervezésében, revitalizációjában aktív szereplőkként jelennek meg a kiköltöző értelmiségiek, művészek. Jellemző példa, hogy Nagykovácsiban a kiköltöző művészek szervezik a már több éves hagyományra visszatekintő komolyzenei fesztivált a Linum Művészeti Fesztivált.

„ez egy olyan buzdulás, hogy van itt a faluban egy csomó zenész, meg például a Gulyás Dénes operaénekes is itt lakik. Tehát egy csomó olyan ember van, akik a művészet irányába nyitott és adott, és úgy döntöttek, hogy egy ilyen művészeti fesztivált csinálnak, és ez nyáron… általában 1-2 hetes programot jelent." – mondta a nagykovácsi önkormányzat egyik tisztségviselője, helyi lakos.

Minden településen találunk példát, hogy a beköltöző művészek kulturális események, rendezvények szervezésével kapcsolódnak be a helyi közösségi életbe, illetve a helyi kulturális életben aktív résztvevőként vannak jelen. Előadásokat, kiállításokat szerveznek, illetve rendszeresen fellépnek, megjelennek a helyi rendezvényeken, ezzel sajátos, a magas kultúrához kapcsolódó stílust teremtve a város környéki vidéki települések közösségi rendezvényeinek.

„nagyon sok olyan kiköltöző van, aki ezt komolyan veszi. Van egy Schnell Ádám nevű színész, nem tudom hallotta-e a nevét? Az is Pátyon lakik. Például az összes kulturális eseményben szaval, szervezi, és bevonja az iskolásokat, meg másokat is."- mondta az egyik pátyi helyi lakos, önkormányzati tisztségviselő.

A kulturális élet mellett a természetvédelem jelenti a másik területet, amelyben a városból kiköltözők civil aktivitása jelentősnek tekinthető. Az elbeszélések tanulsága szerint a települések természetvédelmi szervezeteit döntően a beköltözők irányítják és szervezik. A környezetet érintő

kérdésekben, tiltakozási akciókban is jellemzően a városból kiköltözők játsszák a fő szerepet. A kérdezettek percepciója szerint a beköltözők között sok az aktív környezetvédő, akik jelentős érdekérvényesítési képességgel rendelkeznek.
A városiak megjelenéséhez kötik a kérdezettek a táj értékeinek felértékelődését, a természeti terület kirándulóhelyként, tájként (landscape) való hasznosítását (Ehrentraut, 1996; Stamou–Paraskevopoulos, 2003; Phillips, 2005; Casterre–Braun, 2006). A települések tájvédelmi körzetében, helyi védettségű természeti értékei között hagyományos természeti területek és mezőgazdasági területek egyaránt találhatók. Az elbeszélések tanulsága szerint a városiak számára a korábbi rétek, legelők, de a szőlők, gyümölcsösök egyaránt a természet közelségét jelentik és a vidéki táj részét képezik, aminek védelmében aktívan fel is lépnek. Erre számos példát találhatunk a vizsgált településeken a tájszépítő kampányoktól, (pl. platánfasor ültetés Biatorbágytól Alcsútdobozig) a lakóparkok építése elleni aktív tiltakozó akciókig, melyekben központi elemként a természeti értékek és a táj védelme jelenik meg.
A városiak vidék iránti vágyának – amely egyfajta egzisztenciális biztonság iránti vágyat jelent – fontos eleme a természet közelsége iránti igény (Halfacree–Boyle, 1998), melynek aktív megnyilvánulási formáját mutatja a városi kiköltözők zöld civil szervezetekben való aktivitása a város környéki vidéken. Emellett pedig általában is a városiak vidékre költözésének alapját döntően a zöld lakóterület iránti igény generálja. Phillips (2005) például a zöld terület iránti igényt olyan jelentősnek tekinti, amely önmagában is mutatja a vidék várossal szembeni ellentétét, amely a városból kiköltözés alapja, hogy a dzsentrifikáció helyet vagy azt kiegészítve a városiak hatását a vidék „zöldítéseként" (greentrification) aposztrofálja. A zöld terület iránti igény megnövekedése, a természeti értékek felértékelődése a vizsgált településeken is érzékelhető változás. A városból kiköltözők tájhoz és természethez való viszonya, amely egyfajta esztétikai és morális viszonyt jelent, a helyiek percepciója szerint nagymértékben eltér a falusi lakosság természettel való kapcsolatától, amelyben az esztétikai és morális viszonyokat megelőzi a termelő funkció. Ezáltal a zöld terület felértékelése a vizsgált településeken is értelmezhető a vidék dzsentrifikációjának részeként.

> *„Ma mindenki ordít, tiltakozik, hogyha mondjuk, le akar valaki, valami hulladékot, valahol rakni. Miközben a település számára, gazdaságilag egy óriási fejlődést hoz. Meggyőződésem, hogy a lerakás pedig semmit. De az élére áll 3 civil szervezet, 4 környezetvédő, 5, mit tudom én kicsoda, és el kezd ordibálni, hogy ide aztán nem hozzák ki, a nem tudom micsodát. És akkor megmarad az a falu abba, amibe volt, vár még egy 20 évet, vagy 30-at. (…) Ezek nem egyéni felelősségek, hanem kollektív felelősségek, nem? Hát nem kell beengedni, nem mondom, hogy be kell engedni* – mondta a környezetvédelmi civil szervezetek növekvő aktivitásáról a pátyi önkormányzat egyik tisztségviselője.

A helyiek percepciója szerint a közösségi és civil élet irányítóivá a beköltözők váltak. Az ő igényeik, ízlésük és értékválasztásuk határozza meg a helyi közösségi és még inkább kulturális életet. Így válik egyre hangsúlyosabbá a vizsgált településeken a környezet és természetvédelem, a hagyományőrzés és a hagyományokra építő kulturális tevékenységek.

„Hát, azt lehet inkább, én azt mondanám, hogy a, kicsit a beköltözők vették kezükbe az irányítást. Olyan értelemben, már nem az önkormányzati szinten, hanem mondjuk a falu kulturális élete vonatkozásában. (…) akik kiköltöztek, azok pedig, hát, érezve a lehetőségeket, hát, ők kézbe vették a dolgok irányítását. És ami itt, kulturális szinten rendezvények megjelennek, ezek mind a, most nem azt mondom, hogy most az elmúlt években, mondjuk az elmúlt 20 évben beköltözők, akik ezen a területeken dolgoznak, ezen a területen élnek, a művész világ különböző pontjain, és ők úgy érezték, hogy valamit tenni kéne ebben az ügyben. És ők próbálnak műsorokat szervezni. Rengeteg művész, sokszor azt mondják, hogy a szürke agyállomány jelentős része, itt él Nagykovácsiban." – mondta a nagykovácsi önkormányzat egyik tisztségviselője.

1.2.2.3. Vidék esztétizálása és fetisizálása

Az előzőekből is láthattuk, hogy a falu értékeinek felfedezése és felértékelése a városiak megjelenésével kitüntetett figyelmet kapott a vizsgált teleépüléseken. Miele és Murdoch (2002)[19] megközelítéséből kiindulva ezt a vidék esztétizálásnak folyamatával azonosítom. Ennek többféle formáját, elemét is megtalálhatjuk a vizsgált város környéki településeken.
Az első elem, amelyben az esztétizálás folyamata leginkább tetten érhető, az a falvak építészeti értékeinek felfedezése. Ez figyelhető meg a falusi parasztházak felújításában, a templomok és egyéb építészeti emlékek felfedezésében és védelmében, a falvak virágosításában és parkosításában egyaránt. Tamáska Máté falusi lakóházakkal kapcsolatos kutatásai is alátámasztják ezt a jelenséget, vizsgálatai bizonyítják, hogy a városból kiköltözők számára a tradicionális falusi lakóházak jelentik a szépségideált (Tamáska, 2006, 2011).
A lakóházak mellett az esztétizálás folyamatának része a táj, a természeti értékek felértékelése és védelme. A szép táj fontos eleme a vidéknek, és ennek védelmében a kiköltözők közül többen is aktívan részt vesznek. Jellemző, hogy a vizsgált településeken védetté válnak olyan tájelemek, amire a helyiek nem is tekintettek korábban értékként, mint pl. gyümölcsösök, majorságok. A kiköltözők, a városi szereplők hatására válnak ezek a területek, tájképi elemek értékessé és széppé.

„A másik az, hogy az egyik fele megpróbálja megállítani az építkezéseket, a másik fele pedig terjeszkedni akar, nyilván, kinek, mi az érdeke. Meg itt elég kusza dolgok működtek. A tájvédelmi körzetet egészen oda fölrakták, ahol eddig sosem volt, gyorsan mindenhol ilyen dolgokat előadtak, hogy meggátolják az építkezéseket. Ez kb. 2-3 éve volt. Hát egy gyümölcsösre hogy lehet föltenni azt, hogy tájvédelmi körzet?! Jó, most mondjuk már évek óta megy a per, és akkor az egyik leveszi, a másik fölteszi, variálnak vele. A gyümölcsösökben csak 1-2 millióért lehet eladnia telkeket, míg amiket kárpótlásba kiosztottak, a falu és a hegy között, azokat 10-15 millióért árulják. Na itt jönnek azok, hogy ki hogy járt jobban, meg hogy nem járt jobban, és akkor ebből jönnek

[19] Részletesebb lásd korábban *A vidéki étel és élelmiszer imázsa* című fejezetben.

ugye, hogy most azokra a részekre rátették a tájvédelmit, hogy most ne is tudjon azokkal mit kezdeni." – mondta az egyik nagykovácsi helyi lakos

Az esztétizálás folyamata azonban nem csupán a falvak morfológiai elemeinek szintjén figyelhető meg. A falu hagyományainak felfedezése, a falusi közösség ideája a vidékiség értékeinek felértékelése szintén esztétizálás, sőt Mahon (2007) fogalmaival élve a vidék fetisizálásaként is értelmezhető. Mint azt már a korábbiakban leírtuk, a kiköltöző városiak egy csoportja a falusi közösség vágyával költözik vidékre, és ezt a vágyát kielégítendő aktív közösségteremtő tevékenységet folytat. A vidékiség esztétizálása, a hagyományok felértékelése a falvak hagyományainak felfedezésében, vagy új falusi hagyományok megteremetésében ragadható meg. Ezt példázzák a korábban már bemutatott fesztiválok, a hagyományőrzés, és a vallási közösségi aktivitás minden településen.[20]
A vidékiség esztétizálása és a retradicionalizáció a mezőgazdaság esetében is érzékelhető. Olyan termelési formák tudtak fennmaradni illetve fejlődni, amelyek alkalmazkodtak a városi igényekhez, és főként amelyek a vidékiség szépségével és autenticitásával összefüggésben vannak. Ilyen a borászat, a lótartás, a biogazdálkodás. Ennek számos példáját megtalálhatjuk a vizsgált településeken. Az etyeki borászat mellett, ami országos jelentőségű, szinte minden településen fontos a szőlő és borkultúra ápolása, és vannak lótartó gazdaságok és lovardák valamint biogazdaságok (tejtermelés, kecskesajt, stb.), amelyek építenek a városiak és nem csak a kiköltözők igényeire.

„A mezőgazdaságot nem lehet érzelmek nélkül művelni! A természetben léteznek egymillió éves szimbiózisban élő növényi társulások, s nem véletlenül. Hiszek benne, hogy az ember által létrehozott helyek közül is számosan ilyen jó társulásban jöttek létre. Ödönben több száz éve tejtermelés folyik, sajnos, ilyen régi épületeink nincsenek ott, de másfélszáz éve igazolt marhatartás található a majorban. Benn, a telepen áll egy feszület is (…) Bicskén, Zsámbékon, Pátyon és Etyeken saját autóról árusítjuk a nyers tejet, így jut a gyerekek bögréibe – magyarázta az etyeki Ödönmajorban működő tejgazdaság vezetője.

A vidék esztétizálása, fetisizálása és a retradicionalizáció a városiasodással ellentétesen ható folyamat, amely jelentős mértékben meghatározza a város környéki vidéki területek jelenkori társadalmi gazdasági viszonyait.

***

A városiak megjelenése a helyi érintettekkel készített interjúk tanulsága szerint jelentős változásokat eredményez a város környéki vidéki települések társadalmában. A kérdezettek legfőbb változásként a lakosság összetételének megváltozását emelték ki, amely hatással van a közösségi életre és a helyi hatalmi viszonyokra is. A lakosság társadalmi jellemzőinek megváltozása erőteljesen összefügg a lakosságszám növekedésével, de a városból vidékre költözők hatása ott is érvényesül, ahol a lakosságszám növekedése nem követi a szuburbanizációs trendeket. A tér átalakulásának trendjei is jelezték, de még inkább a társadalmi változások arra utalnak, hogy a város környéki vidék nem egyenlő az agglomerációval és a jelenség

[20]Hasonló rendezvényeket mutat be Kiss Réka Budajenőn és Telkiben (Kiss R., 2007).

nem írható le csupán a szuburbanizáció jelenségeként, hanem a vidéki tér egy sajátos átalakulási folyamataként értelmezhető, ahol a szuburbanizálódás (városiasodás) és a retradicionalizáció elemei keverednek.
A város környéki vidéki tér jellemző sajátossága, hogy két egymással ellentétes társadalmi–kulturális folyamat, a városiasodás és a retradicionalizáció verseng egymással, jelentős változásokat és konfliktusokat eredményezve a helyi társadalmi-gazdasági–kulturális életben. Mindkét folyamat a városból kiköltözőkhöz köthető. A vidéken megjelenő városiak eltérő érdekű és mentalitású csoportjai határozzák tehát meg a város környéki vidék társadalmát, hatalmi viszonyait.

2. A városból kiköltözők vidékreprezentációja és mindennapi élete

A helyi diskurzusok elemzése szerint a város környéki vidék jelenkori átalakulásának főszereplőiként a városból kiköltöző családok azonosíthatók, ami megegyezik a korábbi kutatások eredményeivel is, amelyek a szuburbanizálódás folyamatában a városból kiköltöző középosztály szerepét hangsúlyozzák (például T. Fielding, 1998; Kovács K., 1999b; Andersson, 2005; Overbeek–Terluin, 2006). A város környéki vidék sajátosságainak, az egymással versengő társadalmi folyamatok megértéséhez ezért a városból kiköltözők mélyebb elemzését tartom szükségesnek. A konstruktivista vidékszociológia megközelítését alapul véve a folyamatok megértéséhez a továbbiakban a városból kiköltözők vidékreprezentációját és mindennapi életét állítom a vizsgálat középpontjába. Azt feltételezem, hogy vidékreprezentációk és a hozzá kapcsolódó mindennapi élet elemzése segítségével megérthetővé válnak a lokalitások szintjén érzékelhető változások is. A lokalitások sajátosságai és a városból vidékre költözők vidékreprezentációja és mindennapi élete alapján megragadhatóvá válik a város környéki vidéki tér, mint a vidéki tér egy sajátos, a városi fogyasztás hatására kialakuló típusa.

2.1 A vizsgált családok jellemzői

Az elemzésnek ebben a szakaszában 32 városból kiköltöző család körében készített 38 egyéni interjút tartalmazó vizsgálat eredményeit veszem alapul.
A vizsgált családok döntően az 1990-es évek végén (18) vagy a 2000-es évek legelején (14) költöztek ki Budapestről a különböző Buda környéki településekre (Nagykovácsi (6), Páty (8), Etyek (7), Alcsútdoboz (7), Tabajd (4)) úgy, hogy jellemzően a fővárosi munkahelyüket fenntartották. Időközben a gyermekvállalás miatt 7 esetben a nők jelenleg[21] GYES-en vannak, 4 esetben pedig mára főállású anya státuszba kerültek, 3 esetben a feleség feladta kereső foglalkozását, és jelenleg otthon van, valamint 2 esetben a feleség már nyugdíjas. A férjek többsége továbbra is Budapesten dolgozik (28), egy fő Biatorbágyra jár dolgozni, de nem Biatorbágyon él a család, egy fő vállalkozó és Budapest mellett a lakóhelyén is folytat vállalkozói tevékenységet, egy fő a lakóhelyén vállalkozó és egy fő pedig nyugdíjas lett, de mellette Budapesten is dolgozik.

[21] 2009-2010-ben, a vizsgálat időpontjában

A vizsgált családok demográfiai sajátosságai megfelelnek a hazai szuburbanizációs vizsgálatok alapján kirajzolódó társadalmi képnek, mely szerint a városból a Buda környéki településekre költözőkre magasabb iskolai végzettség és ezzel együtt magasabb társadalmi státusz jellemző (Dövényi–Kovács Z., 1999; Kovács K., 1999b; Bajmóczy, 2002; stb.). A feleségek közül a többség (21) egyetemi végzettségű, 9 főnek főiskolai diplomája van és két fő érettségivel rendelkezik. A férjek közül 24 egyetemi diplomával és 2 fő főiskolai diplomával, míg 1 fő érettségivel rendelkezik.
A vizsgált családok többsége négytagú két gyermekes család (13 család), a gyermektelen házaspárok száma öt. Az egygyermekes családok száma négy, három gyermekes hat család, négy gyermekkel három család rendelkezik és van egy ötgyermekes héttagú család is a vizsgált családok között. A családnagyság a felnőtt gyermekek és az együtt élő nagyszülők miatt nem minden esetben egyezik meg a jelenlegi háztartásnagysággal. Három esetben a háztartás nagyságát az együtt élő nagyszülő is növeli, öt esetben pedig a felnőtt gyermek vagy gyermekek már nem élnek együtt a szülőkkel. A kéttagú háztartások száma kilenc, háromtagú négy, négytagú kilenc, öttagú hat, hattagú három és héttagú egy.
A házaspárok életkor szerinti megoszlásáról elmondható, hogy többségük az 1970-es években született, a vizsgálat időpontjában 30-40 év között volt. A feleségek közül a 30-40 év közötti korcsoporthoz tartoznak kilencen és szintén kilenc a 40 és 50 év közöttiek száma is. 50 és 60 év közötti hat fő és 60 év feletti négy fő, négyen pedig 30 év alattiak. A férjek közül 30 év alatt 2009-ben egy fő volt, kilencen 30-40 év közöttiek, a családfők közül tízen 40-50 évesek, 50 és 60 év között négyen és 60 év felett pedig nyolcan voltak. A vizsgált házaspárok nagy része tehát a középkorúak kategóriájába tartozik, ami szintén megegyezik a hazai szuburbanizációs szakirodalom eredményeivel, ami szerint a városból kiköltözők többsége fiatal középkorú, aki a gyermekvállalás környékén költözik ki a város környéki falvakba (például Izsák, 1996; Dövényi–Kovács Z., 1999; Kovács K., 1999b).
A férjek és feleségek származásukat tekintve döntően (48 fő) budapestiek, Budapesten nőttek fel. A férjek közül hét vidéki származású, míg a vidéki származású nők száma a mintában kilenc fő. A származásra vonatkozó adatok azt jelzik, hogy a vizsgált családok esetében a kiköltözést döntően nem a gyermekkori tapasztalatok motiválták, bár akik a házasságkötést követően első közös lakóhelyként választották a vidéki életet, azok között a feleségek közül hatan vidéki származásúak, egy esetben pedig a férj a vidéki. A kiköltözés motivációjára vonatkozó diskurzusok középpontjában azonban nem a vidékre való visszaköltözés, a vidék vonzása, hanem sokkal inkább a város taszítása jelenik meg. Az interjúk során elmondták, hogy a kiköltözést minden esetben hosszabb döntési folyamat előzte meg. Először a kiköltözés igénye fogalmazódott meg a családokban, döntően a főváros negatív hatásainak felerősödésével párhuzamosan, amelyek közül kiemelkedik a zaj, rossz levegő, bezártság és a szűkös lakókörülmények problémája, ami megfelel a nagyvárosi élet általános negatív sztereotípiájának (Dagevos et al., 2004). A kiköltözők többsége (18 család) akkor döntött arról, hogy Budapestről elköltöznek, amikor már egy vagy több gyermekük volt és rendelkeztek a kiköltözéshez szükséges anyagi háttérrel. A vizsgált családok egy másik jellegzetes csoportja (8 család) életpályája kezdetén, a házasságkötést követően költözött ki Budapestről. Ők úgy ábrázolták, azért döntöttek így, mert egyrészt vidéken könnyebben és olcsóbban jutottak lakáshoz, másrészt a vidéki környezetet találták ideálisnak születendő gyermekeik számára. Ezek a családok azok, akik a városkörnyék távolabbi településeit is hajlandóak választani, az

alacsonyabb ingatlanárak és/vagy a szülői család közelsége miatt. A harmadik jellegzetes csoporthoz tartoznak (6 család) azok, akik akkor költöztek el Budapestről, amikor már a gyerekeik felnőttek, kirepültek a családi fészekből. Ők úgy jelenítették meg, hogy a vidékre költözést esetükben a jobb levegő, a nyugodtabb élet reménye motiválta. Emellett a kiköltözés már nem okozott megrázkódtatást a gyerekeknek, mivel azok már nem éltek velük.
A kiköltözés céljából és a célterület adottságaiból adódóan konzisztens módon a vizsgált családok döntően (30) több szobás családi házban élnek, két család pedig saját kertkapcsolatos új építésű társasházban lakik. Életkörülményeiket tekintve a középosztályi életstílus[22], lakberendezés és fogyasztási szokások jellemzik a mintában szereplő családokat, és ők maguk is a középosztályhoz sorolják magukat életminőségüket tekintve.
A városból kiköltöző családok mindennapjait alapvetően a munka, a munkába járás, a házimunka és esetleg a gyermeknevelés szervezi. Pihenésre, szórakozásra nagyon kevés idejük jut. Az egyik megkérdezett kiköltöző így jellemezte egy átlagos hétköznapját:

> *„Egy sima hétköznapon, ha kocsival megyünk be, akkor ötkor indulunk, ami azt jelenti, hogy én négyig alszom, a férjem pedig fél négykor kel. Ha busszal jövünk, akkor egy órával később indulunk, és többet tudunk aludni. Négyig dolgozunk. Eredetileg fél ötig kellene, de mivel korábban megyünk be, nem szólnak, hogy korábban eljövünk. Ha nem megyünk el vásárolni, akkor ötre otthon vagyunk. Aztán egy kis házimunka, kertészkedés. Megvacsorázunk, megetetjük az állatokat, van hét cica, meg örökbe fogadott minket egy kutyus is. Este esetleg még megnézem a Barátok közt-öt, de ha film van, azt felvesszük videóra, és csak hétvégén nézzük meg. 9-10 felé lefekszünk aludni."* – mondta az egyik Alcsútdobozon élő kiköltöző.

Ezzel szemben a hétvégét a vizsgált családok többsége pihenéssel, a kisgyermekesek a gyermekeikkel töltik. Ilyenkor tudnak a családok kirándulni, baráti, rokoni látogatásokat szervezni, élvezni a kiköltözés előnyeit: a házat, a kertet, a jó levegőt és a természet közelségét. A hétvégéket a hétköznapok monotonitása után a legtöbb család életében változatos programok, intenzív együttlétek jellemzik.

> *„Megreggelizünk közösen. Aztán elkezdek takarítani, ha van a kertben munka, akkor a párom kimegy, de ha nincs, akkor segít nekem. (…) Szeretek varrogatni, bár még nem tudok túl jól. Voltunk már kirándulni is, elmentünk a közeli tóhoz a nővérem gyerekeivel. Kettesben is voltunk már. A nővéremék Székesfehérváron laknak, őket szoktuk meglátogatni, vagy ők látogatnak meg minket"* – mondta az egyik Pátyon élő, kiköltöző.

Az utazásra fordított idő, a mindennapi mozgás vidék és város között rányomja bélyegét a kiköltözők mindennapjaira. Ezek a családok a vidéki és

[22]A középosztályi életstílust, tehát a középosztály megkülönböztető jegyeit a szociológiai irodalomban a jobb anyagi-gazdasági helyzettel, a magasabb műveltséggel, a kapcsolatok nagyobb és intenzívebb számával és a hozzá kapcsolódó fogyasztási szokásokkal és életmóddal szokták azonosítani.(lásd bővebben Utasi, 1995).

városi élet határán egy sajátos életformát mutatnak, sajátos időbeosztást követnek, amelynek központi és meghatározó eleme az utazás, ingázás vidék és város között.

2.2. A városiak vidékreprezentációja

A vizsgálat során 32 városból kiköltöző családdal készített 38 egyéni interjú alapján azt mutatom be, hogy a városból érkező családok diskurzusában hogyan jelenik meg a vidék. Az elkészült interjúkat laikus diskurzusnak tekintem, és ez alapján elemzem a városiak vidékreprezentációját. A szociális reprezentáció megközelítés lényege, hogy az egyének elbeszélései alapján alakul ki a vidék definíciója, ahelyett, hogy a kutató a saját előfeltevéseit illesztené az empirikus anyaghoz. Az egyének elbeszéléseiből kiindulva érzékelhetővé válnak az ellentmondások és feszültségek is a diskurzusban, így a kutató nem fogadja el eleve adott kategóriának a vidéket, a vidék az egyének elbeszélésiből definiálódik (Halfacree, 1995).
A vidékdefiníció vagy definíciók alapját tehát a laikus diskurzus kulcs elemei jelentik. Ezek döntően a meghatározó érzések és vélemények kifejeződései. A vizsgálatnak nem célja az általánosítás, egy általános vidékdefiníció létrehozása, csupán a vidékreprezentáció azon elemeit kívánja összegyűjteni, amelyek meghatározzák a városiak vidékdiskurzusát és vidékreprezentációját.
Moscovici szerint a szociális reprezentáció két alapfolyamata a lehorgonyzás és az objektivizáció. A lehorgonyzás ismerős képzetek és kategóriák kontextusába illeszti az új és ismeretlen képzeteket, azáltal, hogy osztályozza és megnevezi őket. Az objektivizáció azaz tárgyiasítás pedig az absztrakt fogalmakat konkrét tapasztalatokká alakítja azáltal, hogy képekké, szimbólumokká, konkrét élményekké formálja. A képek és szimbólumok a mindennapi élet realitását képviselik, konkrét elképzeléseket nyújtanak az elvont fogalmak megértéséhez, a reprezentált jelenségek kezeléséhez (László, 2000a).
Az elemzés nem követi a szociális reprezentáció átfogó szociálpszichológiai vizsgálati módszerét (László, 2000a). Az interjúk elemzése során a vidék reprezentációjának csupán a fenti két, egymással összefüggő, de mégis eltérő alapfolyamatára helyezem a hangsúlyt. Az első a lehorgonyzás, ami a vidék osztályozását és megnevezését jelenti, azaz ahogyan az elbeszélők osztályozzák és megnevezik a vidéket. Itt azt vizsgálom, hogy a kiköltöző városiak hogyan, milyen elemek mentén mutatják be a települést, ahol élnek, és annak vidékiségét. Ez elsősorban az interjú során döntően *a Mutassa be a települést, ezt a vidéket, ahol él? Mi teszi Ön számára vidékivé (vagy városivá) ezt a területet?*– kérdésekre adott válaszokat jelenti, illetve az interjú folyamán a település leírásával kapcsolatos összes diskurzus elemet. A kérdések tehát arra vonatkoztak, hogy hogyan érzékelik a saját településüket vidékinek vagy városinak. Nem általában a vidékről, hanem egy konkrét helyről, a kiköltözők által kiválasztott településről volt szó. A vidék és vidékiség definíciója tehát egy meghatározott helyhez kötve, a hely kontextusában alakul ki és osztályozódik, neveződik meg.
A vidékreprezentáció másik elemét a vidék képzete, a vidékhez kötődő szimbólumok és élmények jelentik, tehát azok az objektivizációs elemek, amelyekben a fogalmak élményekké, képekké formálódva reprezentálják a vidéket. Itt a kiinduló kérdések a *Mit jelent Ön számára a vidék, mire gondol, ha azt mondják Önnek, hogy vidék? Ön szerint mi jellemzi ma a vidéki életet?*

voltak. Emellett a teljes interjúszövegben fellelhető vidékkel kapcsolatos élmények, vélekedések jelentették a vizsgálat alapját. Az előző kérdéssel ellentétében ez a kérdés már direkt módon kérdezett rá a vidék reprezentációjára. Az előző kérdéshez képest, amely egy konkrét település jellegzetességeit tudakolta, ez a kérdés lényegesen absztraktabb volt, és a vidékkel kapcsolatos képekre, attitűdökre rákérdezve tudakolta a kérdezettek vidékhez kötődő elképzeléseit.
A vidék reprezentációjának két formája egymással kölcsönhatásban van, az élmények és absztrakt képek együttesen alakítják az egyének és csoportok vidékről alkotott elképzeléseit. A vidékreprezentáció két formáját, tehát a vidék élmény alapú és általános definícióját az interjúk kvalitatív szövegelemzésével[23] vizsgáltam. A kapott eredmények alapján következtethetünk arra, hogy milyen elemek segítségével, milyen dimenziók mentén határozzák meg a vizsgált városból kiköltözők a vidéket.

2.2.1. A vidék leírásának elemei

Elsőként azt vizsgáltam, hogy milyen elemek segítségével, milyen kategóriák mentén definiálják, írják le az elbeszélők a vidéket. Melyek azok a definíciós paraméterek, amelyek alapján a laikus diskurzusban meghatározódik a vidék, illetve egy hely vidékisége. Az elbeszélések alapján a vidék leírásának hét meghatározó eleme rajzolódott ki. Ebből a hét elemből épült fel a válaszadók vidékleírása, a vizsgált vidékdiskurzusokban ezek a vidék fő osztályozási kategóriái.

1. A településtípus megnevezése

Minden válaszadó a saját települése vidékiségének leírásában és általában a vidék definiálásakor is használta a településforma megnevezését. Legtöbbször a falu jelent meg, mint a vidékiséget meghatározó településkategória, néhányan községnek nevezték a települést ahol élnek, illetve ahol általában a vidékiek élnek. A vidékiség meghatározásának központi eleme tehát a településkategória, amely egyértelműen megkülönbözteti a vidéket a várostól, önmagában is alkalmas kategóriája a vidékiség leírásának.

[1.] *„Általában azt gondolják, hogy sznob hely méregdrága ingatlanokkal. De valójában egy teljesen* ***normális és barátságos falu****”*
[2.] *Ez egy* ***sváb falu volt****, ez az alap…*
[3.] *„Hm, hát ez a mi* ***községünk*** *egy kicsit alvó, de falusias a környezet”*
[4.] *„Itt nem érzem a falusias jelleget, ez már* ***kisváros, vidéki kisváros.*** *Nincs itt tehénbőgés, malacröfögés”*
[5.] *„A vidéki, tehát a* ***falusi ember****…”*

[23]Az interjúkat egyenként elemeztem és gyűjtöttem ki azokat a szövegelemeket, amelyek a vidék reprezentációjára vonatkoztak, majd a szövegelemek vizsgálatából kiindulva csoportosítottam az elemeket és dimenziókat. Célom az volt, hogy minél kevesebb információvesztés mellett valósuljon meg a reprezentációs elemek vizsgálata, ezért építettem fel az interjúelemzést a fenti induktív logika mentén.

2. A távolság

Meghatározó eleme a vidék leírásának a városi kiköltözők diskurzusában a várostól és még inkább a Budapesttől való távolság. Minden válaszadó reflektált valamilyen módon a Budapesttől való távolságra. A város környéki vidék egyik speciális karaktereként jelenik meg a várostól való távolság. Ez a vizsgált esetekben a saját település bemutatásakor mindenhol a Budapesttől való távolságot jelentette, a többi regionális központ, mint például Székesfehérvár, amely néhány vizsgált település esetében a megyeszékhelyet jelenti, vagy a kistérségi központok (pl. Bicske), sehol nem jelentek meg. A várostól való távolság absztrakt módon az általános vidékleírásokban is megjelent *(„messze a várostól").* A településkategória megnevezéséhez hasonlóan eredményeink arra engednek következtetni, hogy a fizikai távolság a várostól önmagában képes elkülöníteni a vidéket, illetve meghatározni az adott település sajátos vidéki karakterét mindenféle egyéb értékelő dimenzió nélkül.

[1.] *„ez egy falu,* ***25 km-re*** *Budapesttől"*
[2.] *„nem vagyunk messze a várostól* ***40 perc*** *alatt bent lehet lenni a belvárosban…"*
[3.] *…innen* ***40 km.*** *Budapest…"*

3. Népesség szám

A válaszadók többsége a vidékiség meghatározására alkalmazta a konkrét népességszámot vagy a népességnagyságot, amely a vidék osztályozásának egyik központi és egzakt elemeként jelent meg a diskurzusokban. A kis népességszám a vidék egyik jellemző sajátossága. A népességszám emellett a falu dinamikus fejlődésének mutatójaként is megjelent.

[1.] *„Azért a növekedés ellenére ez egy falu* ***párezer lakossal****…"*
[2.] *„****4 ezer lakosú*** *település…*
[3.] *…kis falvak,* ***néhány száz, néhány ezer lakosú*** *falvak…."*
[4.] *„Ez egy olyan falu, ahol folyamatosan* ***duzzad a lakosság****, talán már a 5 ezer főt is meghaladta, igen már biztosan meghaladta sőt…"*

4. Fizikai környezet

A kérdezettek többsége a fizikai környezet jellemző vonásait is alkalmazta a vidék leírásában osztályozási kategóriaként. Döntően a település várostól megkülönböztető jegyeit, a házak jellegét (családi ház, paraszthá̧z, falusi ház), a beépítettség alacsonyabb mértékét, a tágabb tereket, a mezőgazdaság jelenlétét hangsúlyozták. Ezek a döntően tárgyszerű, a materiális elemekre koncentráló leírások tartalmaznak egyfajta értékelő hozzáállást is, ahogy a várostól megkülönböztető fizikai jegyeit hangsúlyozzák a vidéknek.

[1.] *„itt **nincsenek tömbházak**, az emberek **családi házakban** élnek, mindenkinek van kertje, a kertben virágok, fák…”*

[2.] *„Az a lényeg, hogy egy olyan ezer hektár, a falu határában, megmaradt szőlőként, **mezőgazdasági területként**. Ez nagyon jó egyébként, mert nem épül ide logisztikai központ, meg mit tudom én, micsoda…”*

5. Szolgáltatások, funkciók

A vidék leírásának fontos elemét képezi a funkciók leírása, amely megkülönbözteti a várost a vidéktől. A válaszadók közül sokan alkalmazták a településük vidékiségének meghatározására a település funkcióinak, szolgáltatásainak bemutatását. Fő funkcióként a lakófunkció jelent meg, mint zöld, természetes, kellemes lakóhely definiálódik a vidék. Emellett a vidék jellemző karakterének tekintik a válaszadók a szolgáltatások alacsonyabb fokát, ami döntően a kereskedelmi és kulturális szolgáltatásokat és az infrastruktúra alacsonyabb fejlettségét jelenti. Néhány esetben pedig a mezőgazdaság jelenléte segítségével írták le a válaszadók a saját településük speciális karakterét, illetve a vidék általános jegyeit.

[1.] *„Ez lényegében egy **alvó falu,** a mezőgazdaság lényegében eltűnt, mindenhol lakóházak vannak…”*

[2.] *„hát ez egy igazi falu van néhány kisebb **bolt**, van egy **általános iskola** és egy **óvoda** meg két **fodrász** és néhány **mesterember**”*

[3.] *„Messzebb vannak mondjuk a boltok, nem úgy mint Pesten, ahol lemegyek, és minden sarkon van egy. Orvost is kellett keresni”*

[4.] *„ez egy **szőlőtermelő** vidék”*

[5.] *„a vidéki lét alapja **a mezőgazdaság**, vagy legalábbis annak kellene lennie”*

6. Foglalkoztatás, munka

Fontos elemként jelent meg a diskurzusokban a vidék, illetve az adott település jellegadó karaktereinek bemutatásakor a foglalkoztatási szerkezet leírása, amely egyfajta meghatározó jellegzetességét adja a vidéki településeknek. A vizsgálat helyszínéből és a vizsgálati populációból adódóan a foglalkoztatás vonatkozásában leghangsúlyosabban a munkahely városhoz kötöttsége jelent meg. Jellemző sajátossága a diskurzusoknak, hogy a vidék absztrakt definíciójában többen a vidéket összekapcsolják a mezőgazdasággal, és ebből kiindulva a mezőgazdaság funkcióvesztése fontos elemévé válik a saját település leírásának is.

[1.] *„itt ezen a vidéken **nincs munkalehetőség** az őslakosság is már csak a városban talál munkahelyet”*

[2.] *„mindenki máshol dolgozik, a falu nagy része **ingázik**, ezt onnan tudom, hogy amikor én is busszal járok tömve van”*

[3.] *„nagyon kevesen élnek már vidéken **mezőgazdaságból** …”*

7. Társadalom, közösség

A vidék általános leírásában és a település bemutatásában sokan központi elemként alkalmazták a társadalmi környezet bemutatását. A társadalmi jellemzők a vidék definiálásának jellegzetes mutatóját jelentik. A parasztságtól a szegényeken át a középosztály vidéki jelenlétéig többféle társadalmi csoportot említenek a válaszadók a vidék jellemző társadalmi sajátosságaként. A vidék definíciója a vizsgált laikus diskurzusokban nem köthető egyetlen társadalmi csoporthoz. A jellemzőnek tekintett társadalmi csoport kijelölése nagymértékben függ attól, hogy milyen típusú vidéki területről beszélnek. A város környéki vidék esetében döntően a középosztály és értelmiség jelent meg jellegadó társadalmi rétegként, míg a vidék általános definíciójában megjelentek a mezőgazdaságban dolgozók, a munkanélküliek és egyéb alacsony státuszú és depriválti társadalmi rétegek (szegények, romák). A lakosság társadalmi karaktere az egyik meghatározó elem, amely a diskurzusokban megkülönbözteti a város környéki vidéket a többi vidéki tértől. A város környéki vidék jellemző társadalmi rétegeként az értelmiség és a középosztály jelenik meg, míg a diskurzusok alapján implicite kirajzolódik egy másik vidék képe is, ahol jellemzően alacsony státuszú, sőt depriválti rétegek élnek.

[1.] *„itt többségében már **középosztályi családok** élnek…”*
[2.] *…sok **a nyugdíjas**”*
[3.] *„nagyon vegyes. Vannak egyszerűbb emberek**, kétkezi munkások**, akik bejárnak valahová dolgozni. Olyat már nem szoktunk mondani, hogy **prolik,** de végülis azok. Vannak tősgyökeres falusiak, **parasztok**, de már egyre kevesebben, nagyon sok a beköltöző, főleg **értelmiségi**…*
[4.] *„ez nem olyan falu, mint úgy általában a vidéki falvak többsége… mondjuk Borsodban. Itt nincsenek **romák** vagy nagyon **szegények**, igazán elesettek azok nincsenek. Ez sosem volt ilyen elesett hely… A régi lakosság is dolgozik valahol, valahogy, szerintem nem jellemző itt a **munkanélküliség,** és ez látszik a házakon, meg úgy általában az embereken is…”*

A városiak vidékdiskurzusában a vidék osztályozásának fő elemeit tehát a településkategória, a távolság, a népességszám, a fizikai környezet, a funkciók jellege, a foglalkoztatás jellemzői és a társadalom jellegzetességei jelentik. Ezek alapján a város környéki vidék a kiköltözők diskurzusa alapján város közeli néhány ezres lakosságszámú faluként definiálódik, ahol a táj zöld, a fő funkció a lakófunkció, nincs helyben munka, ezért a lakosság ingázik város és vidék között és a jellegadó társadalmi réteg a középosztály.

A város környéki vidék leírásának elemei	**Jellemző tartalmak**

településkategória	falu
távolság	rövid távolság
népességszám	alacsony népességszám, pár ezres lakosságszám
fizikai környezet	zöld lakóhely
funkciók	lakófunkció
foglalkoztatás	nincs helyben munka, ingázás
társadalom	középosztály, értelmiség

4. táblázat

Az elemek többsége a vidék várostól eltérő karakterét hangsúlyozza, melynek hátterében a vidék és város erőteljes szembeállítása áll. Minden leíró elem lényege, hogy az adott helyet megkülönböztesse a várostól. Emellett a leírásokban hangsúlyosan van jelen egy értékelő, döntően idealizáló hozzáállás, amely a vidék pozitív jellemzőit hangsúlyozza explicite vagy implicite a város negatív jellegzetességeivel szemben. A város környéki vidék képe jellemzően pozitív, szemben nem csupán a város negatív sajátosságaival, de a többi, nem város környéki vidéki tér elmaradottságával is. Ez nagymértékben összecseng a hazai vidék képekről, vidék imázsokról folyatott kutatások eredményeivel, mi szerint a magyar vidékkép kettős, létezik egy erőteljesen pozitív vidékkép idilli és romantikus elemekkel, és emellett jelen van egy meglehetősen negatív kép is a vidékről, amelyben a vidék problémásként, anti-modernként és elmaradottként konstruálódik (Kovách, 2007; Csurgó, 2007b). A városból vidékre költözők vidékképében már az osztályozás szintjén is alapvetően a vidék pozitív elemei hangsúlyozódnak a tárgyilagos, leíró elemekhez kapcsolódva.
A válaszok értékelésekor figyelembe kell venni, hogy mind a kérdések, mind a válaszok erőteljesen kontextus függőek, a vidéken élők és ebből kiindulva a vidéki területek egy meghatározott típusára vonatkoznak. A vidékiség jegyei széles skálán mozognak a különböző települések városból kiköltözők által történő leírásában. A szubjektív leírásokból adódóan bizonyos települések bizonyos diskurzusokban vidékibbként jelennek meg. Annyi azonban megállapítható, hogy a fenti elemek segítségével a városból kiköltözők döntően vidékként definiálják és érzékelik a város környéki területeket.

2.2.2. Mitől vidék a vidék?

A fentiekből láthatjuk, hogy milyen fő elemek mentén definiálják a válaszadók a vidéket, a továbbiakban azt vizsgálom, hogy mik a vidékiség fő jellemvonásai. Melyek azok a dimenziók, amelyek a vizsgált diskurzusok alapján a vidék meghatározó dimenzióiként jelennek meg, amelyek tartalmazzák a vidékkel kapcsolatos élményeket, képzeteket és szimbólumokat?
Az interjúk elemzése alapján a vidék nyolc fő dimenzióját különíthetjük el. Ezek a dimenziók azokat az értékelő elemeket tartalmazzák, amellyel az elbeszélők jellemezték a vidéket. Ezek a fentiekkel ellentétben már nem egyszerűen leíró kategóriák, hanem olyan dimenziók, amelyekben a vidékkel kapcsolatos percepciók, attitűdök és érzelmek sűrűsödnek.

1. Egészséges élet, jó levegő

A megkérdezett városból vidékre költözők számára a vidék egyértelműen összekapcsolódik az egészséges élet képével. Ennek hátterében a legtöbb esetben a friss levegő képzete áll, amit a vidék fő sajátosságaként említenek. Hangsúlyozzák, hogy vidéken lényegesen kisebb a légszennyezettség, mint a városban. A jó levegő mellett az egészséges élet fő elemei a diskurzusokban a nagyobb tér, a kisebb lakosságszám, de a házi termesztésű zöldségek és gyümölcsök elérhetősége is. Emellett többen megemlítették, hogy az egyre nagyobb arányú kiköltözés a városból éppen a vidék egészségességét csökkenti, mely által csökken a természetes zöld terület és nő a gépkocsik száma, ami szennyezi a levegőt.

[1.] *„Vidéken az emberek maximálisan többet vannak szabadlevegőn, amint tehetik, kimennek a földjeikre, meg a kertjükbe…"*
[2.] *„mindenkinek van egy kis gyümölcsös, egy kis veteményes. nagyobb az ember élettere, nem csak a négy fal közé van bezárva …"*
[3.] *„itt jobb levegőn vagyunk, sokkal emberibb, emberléptékűbb …"*

Biztonság

Egyértelmű kapcsolat mutatható ki a biztonság és a vidék között a vizsgált városiak vidékdiskurzusában. A biztonság alapvetően a közbiztonságot jelenti, kevesebb lopás és erőszakos bűncselekmény van a válaszolók szerint vidéken. Az emberek jobban figyelnek egymásra. Néhány esetben a nagyobb biztonságot azzal magyarázták, hogy a morális értékek fontosabbak vidéken. Ennek köszönhetően például több elbeszélő szerint a vidéki fiatalok közül sokkal kevesebben drogoznak. Néhány kérdezett szerint az etnikai–társadalmi konfliktusok is sokkal enyhébbek vidéken. Vannak, akik szerint a közlekedés is biztonságosabb, mert az emberek barátságosabbak, jobban figyelnek egymásra. A biztonság a közbiztonságon és a veszélymentes életen túl jelenti továbbá a társadalmi biztonságot, amit a hasonló státuszúak jelenléte nyújt, és ami nem csupán a lakóparkokban élők (Csizmady, 2008)[24] számára lényeges.

[1.] *„Vidéken biztonságosabb az élet, nincs annyi betörés, mert az emberek is sokkal jobban figyelnek egymásra, feltűnik az idegen …"*
[2.] *„Vidéken nagyobb a közbiztonság. Például itt is vannak cigányok Pátyon, nem is messze tőlünk. Kicsit lejjebb volt egy cigánytelep. Ez a hajléktalan is cigány ember. De nem érzek feszültséget, nem úgy mint a városban …"*
[3.] *„A közlekedésben is sokkal barátságosabbak a vidékiek"*
[4.] *„vidéken vannak értékek, az emberek vallásosabbak és ez a vallásosság a gyereket is védi, a fiatalokat is védi, a rossz társaság és a drog ez nem vidéki találmány"*

[24]Csizmady Adrienne (2008) hívta fel a figyelmet a társadalmi biztonság fontosságára a lakóparkok értékei között.

[5.] *„Biztonságosabb vidéken, például itt el merem egyedül engedni a gyerekeket az iskolába …”*

Természet

A vidék és természet összekapcsolása a vizsgált diskurzusokban általánosnak tekinthető. A vidéki élet egyenlő a természet közelségével, a természeti környezettel való kapcsolattal. A vidéket sokan a zölddel, a táj szépségével azonosítják. A vidéki tevékenységek az elbeszélők szerint a természethez köthetők, úgy mint a mezőgazdaság, vadászat, halászat, állattartás, természetjárás kertészkedés. A vidéki élet sokak számára a természet tiszteletét is jelenti. A vidék és természet összekapcsolásában is erőteljesen jelen van a várossal szembeni megkülönböztetés igénye, a természet közelsége miatt az élet is természetesebb vidéken, ez megnyilvánul a házak jellegében is, amely jobban illeszkedik a természeti környezethez, és az életmódban is, amelyben fontos a természet és ember kapcsolata. Többen hangsúlyozzák a vidék és természet védelmének fontosságát, döntően a városi kiköltözés káros hatásaival szemben. A természet a vidék fő sajátosságaként és a kiköltözés egyik alapmotivációjaként azonosítható a nemzetközi kutatások eredményei szerint is (például Phillips, 1993; Halfacree–Boyle, 1998).

[1.] *„vidék, és a természet közelsége miatt. Minden olyan közeli, kevésbé elgépiesedett ez a világ. Itt vannak az állatok, a sok zöld.”*
[2.] *„ráépül az élettérre. Vagyis arra, hogy kellemes a környezet”*
[3.] *„ez a föld-, meg a szőlő, hogy ilyen tradíciók”*
[4.] *„a paraszthház, de a többi családi ház is az egészen más, más élet, más környezet, mint egy belvárosi lakás, mondjuk Pesten a IX. kerületben…”*
[5.] *„Sokkal kulturáltabb egy zöld családi házban lakni, bár ha valaki nem szereti a zöldet meg a természetet, annak nem …”*
[6.] *„a zöldterületeknek az elvesztése, ahova beköltöznek. Tehát például, amikor én kiköltöztem 99-ben, ez a rész, amit úgy árusítottak, hogy milyen jó a táj, akkor még tényleg, talán még 2001-ben is gyalogosan és biciklivel teljesen keresztbe-kasul járható volt, tehát egy ilyen rét, kicsit fásult, hát egy ilyen nagyon kellemes kis terület volt, ahova ki lehetett piknikezni és tényleg a tájat élvezni.”*

Nyugalom

Jellemző dimenzióját jelenti a vidéknek a vizsgált diskurzusokban a nyugalom. A vidéki élet nyugalmasabb, kevesebb a stressz, a vidéki ház a béke szigeteként jelenik meg. Vidéken az emberek rekreálódnak, feltöltődnek. Nincs zaj, nincs rohanás. A nyugalom tehát a pihenés lehetőségének hangsúlyozásával társul. A pihenésnek részét képezik azok a jellemzően vidéki tevékenységek, amelyek a rekreálódás lehetőségét nyújtják az embereknek, mint a kertészkedés, kirándulás, stb.. A nyugalom olyan dimenzió, amely hangsúlyozottan a város ellentéteként jeleníti meg a

vidéket, ami összecseng számos hazai és nemzetközi kutatás eredményeivel (például Dagevos et al., 2004). A városban zaj és rohanás van, ami stresszessé teszi az embert szemben a vidék csendjével és békéjével.

[1.] *„nyugalom, átláthatóság, nekem ezt jelenti a vidék”*
[2.] *„Nekem itt sokkal pihentetőbb, hogy kimegyek a friss levegőre, és nem a lakásban ülök. Varrogatni tudtam régen is, de most már van kert is, tudunk kertészkedni.”*
[3.] *„itt lehet biciklizni, lovagolni …*

Közösség

A válaszadók közül többen a vidéket a közösségi élettel is azonosították. Akik számára a közösség, mint a vidék jellegzetes dimenziója jelent meg, azoknál jellemzően ez kitüntetett hangsúlyt kapott. A kérdezettek többsége a szomszédsági kapcsolatokat, a helyi közösségi élet intenzitását, a szoros kapcsolati hálót hangsúlyozta. A közösségi életnek néhányan nem csak a pozitív, de a negatív vonásait is kiemelték, ami döntően azt jelentette, hogy a vidéki emberek pletykásabbak, a zártabb közösség miatt könnyen a szájára veheti az embert a falu.
A leírások a közösség érzésétől, a családias hangulaton át a település magasabb társadalmi státuszáig széles skálán mozognak. A közösség egy erőteljesen értékorientált kategória, amelyben az elidegenedett várossal szemben jelenik meg a vidéki közösség ethosza (Halfacree, 2006; Short, 2006). Ez egy olyan elem, amely egyes elbeszélők diskurzusát teljesen uralja, és ahol nem uralkodó elem, ott is jelen van valamilyen formában.

[1.] *„Itt figyelnek egymásra az emberek, nem kell attól félni, hogy betörnek ha elmegyünk hosszabb időre, mert tudom, hogy a szomszédok mindig szemmel tartják a házat.”*
[2.] *„Mindenki köszön mindenkinek, ettől falu a falu”.*
[3.] *„ Itt megismer a zöldséges, köszönnek az utcán. Pesten a szomszédokkal évekig köszöngettünk egymással, de soha nem lettünk jóban, soha nem jártunk össze, nem alakult ki személyes ismertség.”*
[4.] *„Az emberek talán kicsit pletykásabbak, mert jobban megállnak beszélgetni, könnyű társadalmi életet élni, mert ha az ember kimegy az utcára, nagy valószínűséggel ismerősbe botlik.”*

Hagyomány

A vidék jellegzetes vonásaként jelent meg néhány esetben a hagyomány. Többen hangsúlyozták, hogy a vidéki emberek sokkal hagyománytisztelőbbek, mindenhol vannak még helyi hagyományok, amit érdemes ápolni. Ezek a hagyományok döntően a parasztsághoz köthetők, és erős közösségteremtő szerepük van ma is. A hagyomány fontos eleme továbbá a paraszthá̧z, ami néhány esetben a vidék megőrzendő tradíciójának fő elemeként jelent meg a diskurzusokban. Néhányan a hagyományok eltűnéséért a többi városi kiköltözőt okolják, és saját

településükkel kapcsolatosan a hagyományok elhalását diagnosztizálják. A hagyomány és a vidék összekapcsolódik a diskurzusokban. Ez a hagyomány az építészeti örökséget, a néphagyományokat, népszokásokat jelenti. A vidék az elbeszélők számára hagyományosként, autentikusként reprezentálódik, ahol az elveszett múltat, a tradíciókat vélik felfedezni. A modern várossal szemben a vidék anti-modernként, pre-modernként artikulálódik, ennek azonban a hagyomány megőrzésén keresztül értékadó funkciója van. Ez egybecseng a nemzetközi és hazai irodalom vidékidillel és vidékképekkel kapcsolatos eredményeivel (például Ehrentraut, 1996; Bessière, 1998; Szijártó, 2000; Bell, 2006; Kovách, 2007).

> [1.] *„Itt már nincs néphagyomány, mindenki bejáró, mert nincs itt annyi munkahely. Nem tartanak már állatot, meg nem foglalkoznak mezőgazdasággal. A hagyományok már nincsenek."*
> [2.] *„fölbomlik, ami a klasszikus falusi egység volt valamikor. Tehát újra kell kovácsolni …"*
> [3.] *„Ami a hagyomány szerint régen az volt, hogy kimentek a gazdák a szőlőbe, megnézték milyen lesz a termés. Most mi nem megyünk a szőlőbe, szőlő mellett elmegyünk, kimegyünk a pincébe és megkóstoljuk a tavalyi bort. De ennek nagyon jó hagyománya van. Pár éve megy, és jönnek innen-onnan vendégek."*

Elmaradottság

Kevés esetben, de előfordult, hogy a vidéket és döntően a vidéki társadalmat elmaradottként, hátrányos helyzetűként írták le a kérdezettek. Hangsúlyozták, hogy mivel a mezőgazdaságból már csak kevesen tudnak megélni vidéken nagy a munkanélküliség. Az emberek iskolázattlanabbak. Mások az infrastrukturális elmaradottságot hangsúlyozták, a rossz úthálózatot és a szolgáltatások hiányát. Ez a döntően negatív kép azonban csak nagyon kevés esetben fordult elő. Lényeges, hogy az elbeszélések egészét tekintve nem jelent meg sehol központi elemként, a döntően pozitív elemek mellett inkább úgy tűnik, hogy egyfajta realisztikus ábrázolás igénye érezhető az elmaradottsággal kapcsolatos kijelentések mögött.

> *„Sok fiatal kallódik … (…), bár az idősebbekre is jellemző, hogy sokat isznak, ez mintha virtus lenne errefelé. (…) Furcsa még, hogy számításokat végeznek arra nézve, hogy miért nem járnak el a faluból dolgozni, hogy ez mennyire nem éri meg sem anyagilag, sem pedig a fáradtságra nézve. Sokan inkább itthon ülnek. Nagy a munkanélküliség …"*

Unalom

A döntően pozitív vidékkép ellenére páran azért negatívan is nyilatkoztak a vidéki életről és elmondták, hogy vidéken az élet unalmas, az emberek sokszor magányosak. Nincsenek szórakozási lehetőségek, kevés az alkalom az ismerkedésre. Ha nem lenne közel a város, biztosan

unatkoznának vidéken. Többen kiemelték, hogy ez az unalom és magányosság érzés főleg a fiatalokra jellemző, akik nem találnak megfelelő szórakozási lehetőséget vidéken, s ami a család egésze számára a nyugodt életet jelenti, az unalomként jelenik meg a tinédzserek számára. Ezekben az elbeszélésekben az unalom és magány a vidéki élet szükségszerű velejárójaként jelent meg, amit el kell fogadni, vagy – egy döntően kiábrándult válaszadó szavait idézve – *„el kell viselni”*. Ugyanakkor fontos, hogy az elbeszélés egészét tekintve a vidék a kérdezettek túlnyomó többsége szerint pozitívként jelenik meg, hasonlóan az elmaradottság dimenziójához, nem ezen van a fő hangsúly, de a vidékképhez ez is hozzátartozik. A közösségi élet esetében megjelenő pletykához hasonlóan, ami szükségszerű velejárója a nagyobb közösségi életnek, a nagyobb nyugalomnak és csendnek pedig szükségszerű velejárója lehet az unalom.

.

[1.] *„nincs semmi, se színház, semmi nincsen helyben … egy kezemen meg tudom számolni, hány ilyen hely van, hogy a Pestről kiköltöző itt lakos, elmenjen valahova, nem olyan a színvonal”*

[2.] *„Az utazás nagyon fárasztó, megterhelő. A nyugalmat kerestük, helyette az unalmat kaptuk. Itt nincsenek barátok, nem járunk moziba, színházba. Egyedül vagyunk.”*

Mindezek ellenére összességében azonban elmondható, hogy ahogyan a városból kiköltözők beszélnek a vidékről, az jelzi, hogy a kiköltözők vidékképe alapvetően pozitív. Vidékreprezentációjukban a vidék idill képzete a legerőteljesebb, amely azonban nem egyszerűen a vidék döntően a turizmus által közvetített (Gál, 2007) képének átvételét jelenti. Vidékreprezentációjuk nagymértékben támaszkodik saját tapasztalataikra és élményeikre, arra a tudásra, amelyre a kiköltözés jóvoltából szert tettek.

9. ábra

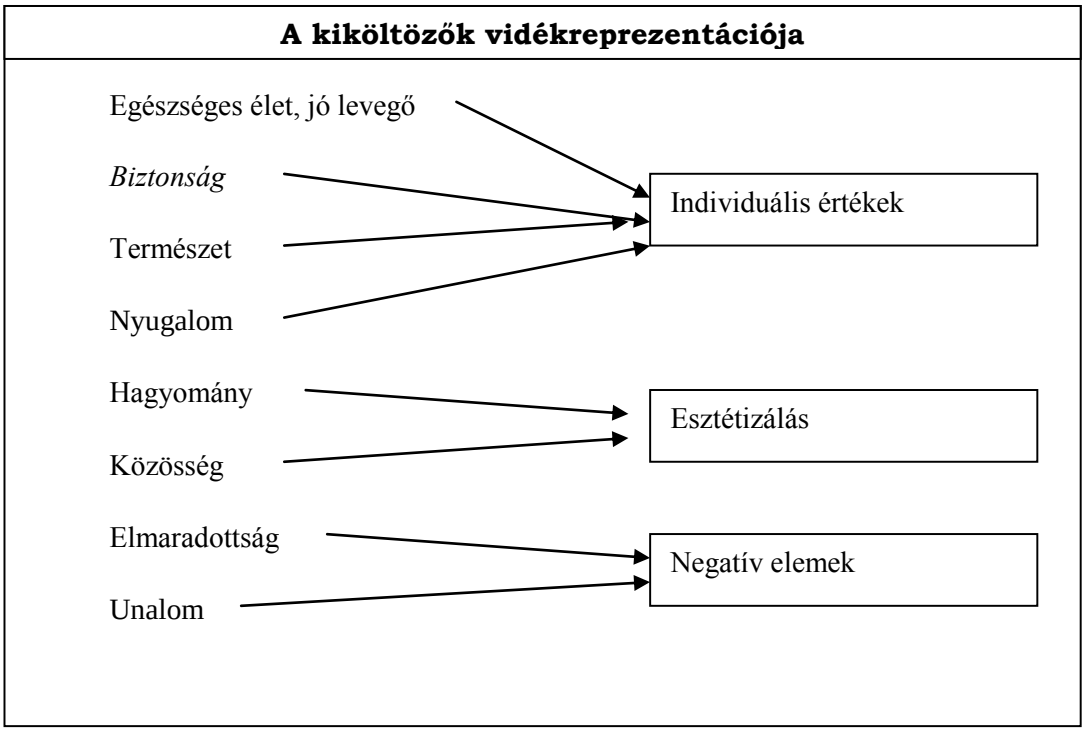

A vizsgált kiköltözők vidékreprezentációjában leghangsúlyosabban pozitív és döntően individuális értékeket hangsúlyozó dimenziókat fedezhetünk fel, mint az egészséges élet, a biztonság, a nyugalom vagy a természet-közelség, amely a rekreálódás alapja. Az egyéni élmények, attitűdök és vélekedések alapján kialakuló vidékképben a vidék tehát az individuum számára fontos pozitív értékek mentén szimbolizálódik. Emellett a vidékkép fontos elemét képezi a közösség és a hagyomány, amelyek meghatározó elemei általában is a vidék idillnek (Bell, 2006; Short, 2006; Kovách, 2007; Csurgó, 2007b), ezen elemek segítségével a vidék pozitívuma felerősödik, a vidék esztétizálódik. A döntően pozitív elemek mellett a diskurzusokban bár megjelennek, de alapvetően súlytalanná válnak a vidék negatív jellegzetességei (elmaradottság, unalom), amely feltehetően eredeztethető a magyar vidékkép kettősségéből is, amelyben a negatív és pozitív elemek együtt vannak jelen (Kovách, 2007; Csurgó, 2007b), vagy egy-egy személy csalódottságából, kiábrándultságából a vidéki élettel kapcsolatosan.[25] A városból vidékre költözők vidékreprezentációjában összességében a vidék alapvetően idilli helyként objektiválódik.

***

A városból vidékre költözők alapvetően két jól elkülöníthető formában beszélnek a vidékről. Egyrészt megjelenik egy alapvetően értékmentes, döntően a vidék fizikai elemeit hangsúlyozó leíró diskurzus, ahol a vidék morfológiai elemein, térstruktúráján és demográfiai karakterén van a hangsúly. Másrészt meghatározó eleme a vidékreprezentációjuknak a vidék társadalmi, kulturális környezetéhez való viszony, amely egy értékelő, érzelem-teli diskurzust eredményez. Itt döntően az egyén számára fontos individuális értékek a hangsúlyosak, mint a biztonság, egészség, nyugalom, stb. Erőteljesen jelen van a diskurzusokban a vidék idealizálása, esztétizálása, a természet szépségeinek kiemelésével és a közösség és hagyományok hangsúlyozásával.

A pozitív elemek túlhangsúlyozása a vizsgált kiköltözők döntő többségének vidékdiskurzusában alátámasztják Cloke tézisét, miszerint a középosztály kitakarja a vidékképéből azokat az elemeket, amelyek nem illenek bele (Cloke, 1997). Mint a kutatás egyik alapkérdése a vizsgálat további lépései során arra keresem a választ, hogy a városból vidékre költözők hogyan járulnak hozzá a vidéki tér egy sajátos típusára, a városkörnyéki vidékre jellemző társadalmi–kulturális jellegzetességek kialakulásához, és ezáltal részben tesztelem a nemzetközi szakirodalom egyik meghatározó tézisét, azaz, hogy a kiköltözők mennyiben formálják a vidéket a saját képükre, a saját képzeteik szerintire (DuPuis, 2006).

A vizsgált városból vidékre költöző családok vidékreprezentációja sokszínű, az alapvetően pozitív elemek különböző hangsúlyokkal jelennek meg az egyes diskurzusokban, kölcsönhatásban a mindennapi élettel, ahogyan a városiak vidéken élnek. A vidékreprezentációk a köznapi viselkedés értelmezésének és a viselkedéstervek kialakításának eszközei. A továbbiakban a városból vidékre költözők mindennapi életének elemzésével mutatom be a vidékreprezentációk és mindennapi élet kölcsönhatását.

[25] Ez az elkészült 38 interjú közül mindössze egy esetben fordult elő.

2.3. A városból kiköltözők mindennapi élete

A városból kiköltözők mindennapi életének vizsgálata során azt elemzem, hogy a korábbiakban meghatározott vidékreprezentációs dimenziók milyen jellegzetes viselkedési mintákban mutatkoznak meg, amelyek hatással vannak a város környéki vidék korábban már ismertetett egymással versengő társadalmi és térbeli gyakorlataira. A következőkben a vidékreprezentációk mindennapi viselkedés szempontjából meghatározó elemeit állítom az elemzés fókuszába. A városból kiköltözők mindennapi életének leírását az elbeszélések alapján kibontakozó, a vidék mindennapi megélése szempontjából meghatározó kategóriák köré rendezem. Ezek a kategóriák azokat a szimbólumokat és képeket jelentik, amelyek a mindennapi életről szóló elbeszélések során a vidékiség megélésének alapegységeit jelentették. Az elemzés tehát nem általában foglalkozik a kiköltözők mindennapi életének sajátosságaival[26], hanem döntően azokra az elemekre fókuszál, amelyek a városból kiköltözők vidéki életét, a vidéki élet mindennapi megélésének jellegzetességeit mutatják. A városból kiköltözők vidéki életének fő szimbólumait, a mindennapi életet szervező egységeit (1) a ház és kert (2) a természet, (3) a családi élet és (4) a közösség jelentik. Ezek azok a kategóriák, amelyek az elbeszélések tanulsága szerint a városból kiköltözők vidéki életét meghatározó mindennapi gyakorlatokat szimbolizálják.

2.3.1. A vidéki ház és kert

A kiköltözők vidékdiskurzusának egyik központi eleme a kertes ház. A kiköltözés fő motivációja is a kertes családi házhoz köthető. A vidéki ház, önálló családi ház a vidéki élet fő szimbóluma a kiköltözők számára. A kiköltözők vidékképe döntő hatással van a lakóházhoz kapcsolódó viszonyukra, igényeikre és választásaikra. A háznak meghatározó státuszjelző funkciója is van. A kiköltöző családok városi, alacsonyabb státuszú lakásaikat vidéken magasabb státuszú önálló családi házra cserélték. Ugyanakkor a házhoz való viszony nem homogén, a mindennapi gyakorlatok szintjén a vizsgált kiköltöző családok eltérő módon viszonyulnak a házhoz.
A kiköltözők egy markáns csoportja számára a városi és vidéki élet közötti legfőbb különbségként lakáskörülményeik megváltozása, a saját kert és ház birtoklása jelenik meg. Ezek a családok alapvetően nem szakítanak a városi életformával, számukra a vidéki települések meghosszabbodott városként jelennek meg, ahol a vágyott magasabb státuszú lakókörülmények között élhetnek. Tevékenységük, kapcsolataik, életmódjuk továbbra is a városhoz köti őket. A ház státuszjelző funkciója a lakóépület külső jegyeiben is megmutatkozik. Ezek a családok szívesen választják lakhelyül az új építésű nagyméretű házakat, amelyek sokszor a falvak határában, az ún. lakóparki övezetekben helyezkednek el, vagy a faluban épített ingatlanaik nagyobb méretükből, változatos stílusukból adódóan kitűnnek a falu házai közül, ezzel is jelezve a lakók státuszát. A házhoz kapcsolódó kert fő funkciója a lakókörnyezet esztétizálása, kölcsönhatásban a ház státuszjelző funkciójával. Az angolkerttől a mediterrán udvarig a kertek változatos

[26]A felmérés általában is tartalmaz információkat a családok mindennapi életére vonatkozóan, de ennek elemzésével jelen írás keretein belül nem foglalkozom.

formáival találkozhatunk a vizsgált város környéki településeken. A lakók társadalmi viselkedésével, mindennapi gyakorlatával összefüggésben ezek a házak alapvetően egyfajta városias életforma lenyomatai. A ház a család privát szférájának központja. Az intimitás megőrzése érdekében jellemző a magas, zárt kerítések építése, amely kizárja a külvilágot a család intim szférájából.

> *„A II. kerületből, társasházból költöztünk ide, a lényeg, hogy önálló családi házba költöztünk. Régóta terveztük már a költözést. Az első szempont az volt, hogy kintebb legyen, a második a jó közlekedés, de a legfontosabb a ház. A megfelelő élettér, a szép kert. Fontos az is, hogy jó szomszédaink vannak, zömében értelmiségiek, ők is kiköltözők. (…) Nem volt különösebben nagy töréspont vagy kihívás a kiköltözés. Sokáig néztük a házat, és miután megvettük is csak évekkel később költöztünk ki. És ez a ház annyira közel van a városhoz, csak itt sokkal jobb élni, a házban megvan minden, ami kell, egy kis sziget, igazából luxussziget nagyon boldogok vagyunk, hogy itt élhetünk …”* – mondta az egyik Pátyra kiköltöző.

A kiköltözők egy másik jellemző csoportja számára a ház, mint a család jólétének alapja jelenik meg. A kiköltözés fő motivációja számukra, hogy gyermekeiknek megfelelő életkörülményeket tudjanak biztosítani, amelynek alapfeltétele az önálló családi ház és a kert. Esetükben a ház kiválasztásánál döntő szempont, az épület és kert mérete, a megfelelő élettér biztosítása a család számára. Számukra egy nagyobb falusi lakóház vagy a falu határában elhelyezkedő sorházi lakás ugyanolyan megfelelő lehet. A ház esetükben is a családi élet központja, az udvar, a kert is a család igényeihez igazodik, a kert jellemző eleme a „játszótér”. A családtagok rekreációs igényeinek megfelelően sok háznál a virágoskert és konyhakert is megjelenik. A házi kedvencek (kutya, macska néhány esetben ló is) szintén a ház szerves részét képezik. A ház külső formáit esetükben a család anyagi erőforrásai határozzák meg, a felújított kockaház ugyanúgy kielégítheti a család igényeit, mint az új építésű lakóparki ház.

> *„11 éve, kiköltöztünk ide. Igazándiból a kiköltözésünknek az oka az, az volt, hogy a gyerekeknek a mentális fejlődése, az egy ilyen zsúfolt IX. kerületi, akármilyen szép is a Gabona utca, nem megoldható. Nem tartható az a fajta, már akkor is az embertelenség, ami körülvette a gyerekeket, a játszótéren (…) A költözésünk előtt, én vettem, befektetésként egy pici házat, parasztházat, viszonylag jó áron. És ezt a házat csináltuk meg, ahol még nem volt se villany, se víz, semmi. Ezt megcsináltuk ilyen komfortossá, aztán kiköltöztünk 3 gyerekkel … akkor elkezdtük a házat bővíteni. És akkor nagyobbá tettük, mert jött a negyedik gyermekünk, és hozzáépítettünk a házhoz, megcsináltuk a kertet, teljesen széppé tudtuk varázsolni. A kert, az akkor jó, amikor 60 X 30 méteres karámban jönnek-mennek a lovak. Az egy, azt mondom, hogy, nem, azért mert nekem ilyen van, mert hála Istennek, hogy ilyen van és nagyon köszönöm a sorsnak, hogy ezt megadta. Igazándiból két nagy kívánságom volt az életem folyamán. Az egyik a ló volt, a másik meg az őz. Őzet is találtam egyszer az út mentén, lovam az meg lett az idők folyamán.*

Úgyhogy mind a kettőben van részem, vagy volt, az őzben csak volt …" – mondta az egyik Etyekre kiköltöző.

Végezetül a vidékre költözők között a házhoz való kapcsolat alapján azonosítható egy olyan csoport, amely számára a ház a vidékiség szimbólumaként jelenik meg. Ezek a családok a tradicionális vidékképnek (Csurgó, 2007b) megfelelő lakóházakat részesítik előnyben. Jellemző, hogy felújított parasztházakban élnek, és lakóhelyválasztásukat nagymértékben meghatározza a falu képe, annak tradicionális jellege. A háznak értékjelző funkciója van. A vidéki ház szimbolizálja a kiköltözők autenticitás igényét, a tradíciókhoz való visszatérés vágyát. A felújított parasztházak ablakában muskátli, a kertben kerekes kút és „virágos szekér pompázik". A családtagok viselkedése, mindennapi élete azonban nem, vagy csak részben követi a ház autenticitását. A városi munkahely, városi kapcsolataik továbbra is fontos elemei mindennapi életüknek. A ház esetükben is a családtagok rekreációjának színtere, a családi intim szféra központja. Vidékképükben, vidékdiskurzusukban azonban központi helyet foglal el a vidék esztétikuma. Ennek legfőbb reprezentánsa a vidéki ház, amely a vidék hagyományainak megbecsülését, a vidéki élet iránti nosztalgiát a kiköltözők vidékhez kötődő érzelmeit képes a maga tárgyi valóságában megjeleníteni.

„ide költöztünk Etyekre, azzal a nagy reménnyel, hogy látva a falubeli állapotokat, kedves kis falu, megóvják a házaknak az állagát, megadják a faluképet, itt biztos jó emberek élhetnek, a mi házunk is vályogból, meg sóskúti mészkőből készült. … Tulajdonképpen a falu szép. Megcsinálták az éjszakai kivilágítást. A Kálvária domb gyönyörű szép lett. Óvják a templomállagot is, a középületállagot is … ez egy sváb falu …" – mondta az egyik Etyekre kiköltöző.

A kiköltözők vidéki házhoz való ilyetén viszonya egyértelműen azonosítható, a szakirodalomban folklórizmusként és azon belül is művészi folklórizmusként leírt jelenséggel, ami a népi emlékekhez való külsődleges visszatérést jelenti. (Bíró, 1987; Tamáska, 2006) Tamáska Máté a művészi folklórizmus társadalmi hátttereként egyenesen a szuburbanizációt, a városból vidékre költözést jelöli meg (Tamáska, 2006).
Vizsgálatunk arra enged következtetni, hogy a vidéki ház, amely a kiköltözők vidékreprezentációjának központi eleme a mindennapi gyakorlatok szintjén három markánsan elkülönülő funkcióval jelenik meg, amely eltérő házformát eredményez.

Funkció	**Forma**
Státuszszimbólum	Luxus lakóház (pl. lakóparki ház)
Családi fészek	Családi ház (változatos forma)
Autenticitás	Felújított paraszthá̧z,

5. táblázat

A ház egyfelől a kiköltöző családok státuszszimbóluma, magasabb társadalmi pozíciójuk megjelenítésének legfőbb eszköze (luxus lakóház). Másrészt a családi élettér, a megfelelő életkörülmények letéteményese a vidéki ház, ahol a városból vidékre költöző családok megteremtik a vágyott lakó és életkörülményeket (vidéki családi ház). Harmadrészt pedig

szimbolizálhatja a városi kiköltözők vidékhez való viszonyát, a vidéki élet iránti nosztalgiát és autenticitás igényt (felújított paraszthá̧z). Ugyanakkor a külsejében és szimbolikus funkciójában eltérő vidéki ház a városból kiköltözők számára minden esetben a családi élet központját, a rekreáció központi helyszínét jelenti, erre engednek következetni az elbeszélések és a házak belső elrendezései is, amelyre azonban jelen kutatás keretei között nem tértünk ki, ennek vizsgálata további kutatásokat igényelne.

2.3.2. Vidék és család

A kiköltözők vidékképének egyik meghatározó eleme a vidék és családi élet összekapcsolódása. Számos esetben a kiköltözés egyik alapmotivációjaként jelenik meg a családi élet biztonsága, és ez a biztonság a kiköltözők vidékreprezentációjának is hangsúlyos eleme.[27] A vidéki élet egyik lényeges eleme, a kiköltözés egyik fő motivációja a gyermekek és felnőttek jólétének biztosítása. Az interjúalanyok többsége azt hangsúlyozta, hogy a gyerekek miatt költöztek ki elsősorban. A szülőknek fontos, hogy megfeleljenek a „jó szülőkkel" kapcsolatos azon elvárásnak, hogy megfelelő környezetet tudjanak biztosítani a gyermekeiknek. Jellemző, hogy a vizsgált családok közül többen (18) gyermekük vagy gyermekeik megszületését követően költöztek ki a városból valamelyik vidéki településre, 8-an pedig a házasságkötésüket követően, a családi életük megteremtésének kezdetén választották a falut lakóhelyül.

> *„Amikor terhes lettem, úgy éreztem, hogy nem tudok tovább Pesten élni. Egy kicsi egyszobás belvárosi lakásban laktunk az Oktogonnál, ahol ugye rengeteg ember van, óriási forgalom, bűz és zaj és sehol egy kis zöld, ahová sétálni lehetne vinni a gyereket. Pedig szerettem ott lakni, de ha arra gondoltam, hogy egy gyerekkel éljek ott elborzadtam. Megbeszéltük a férjemmel, hogy kiköltözzünk, de nem is volt olyan egyszerű megtalálni a nekünk való helyet. A párom már ekkor is az agglomerációban Biatorbágyon dolgozott, de én nem bírom Biatorbágyot, a lakóparkot, a sok egyforma házat, zsúfolt … Persze Biatorbágy kényelmes lett volna neki, de végül mégse úgy döntöttünk, hát végül is miattam. Mert ha a gyerekek nagyobbak lesznek szeretnék visszamenni dolgozni, és akkor jó lesz, hogy a szomszéd faluban laknak a nagyszülők, az én szüleim és a férjem szülei is. Úgyhogy ezért költöztünk ide, kicsit messzebb van Pesttől, de nem vészes. Itt olcsóbbak is voltak a házak, meg közel vannak a szülők …"* – mondta az egyik alcsútdobozi kiköltöző.

A család és vidék összekapcsolódása a kiköltözők vidékképében, vidék percepciójában egységesnek tekinthető, ugyanakkor a vidékképnek ez a markáns eleme nagyon eltérő társadalmi gyakorlatokat eredményez.
A falusi család képe a kiköltözők vidékképének egyik központi eleme. A falusi vagy vidéki család képének a nemi szerep a legfontosabb, ezért legkörülírtabb eleme. Ez a tradicionális falusi társadalom azon jellegzetességéből ered, hogy az egyént a falusi közösségben nem karaktere

[27] Néhány esetben a vizsgált családok számára a vidékiség megélésében nem játszik kiemelkedő szerepet a család. Számukra a családi és mindennapi élet a kiköltözéssel nem változott lényegesen, így diskurzusukban sem kap fontos szerepet a vidéki családi élet.

és viszonyai, hanem a férfiasság és a nőiesség kulturálisan rögzítetett normái alapján ítélték meg (Jávor, 1998).[28] A tradicionális falusi társadalom struktúrájának mintegy alapvonása volt a nemek elkülönült, aszimmetrikus és hierarchikus kapcsolata, amely egyfajta „kiegészítő szembenállásban" valósult meg. A kulturális megkülönböztetés és elkülönülés következtében a két nem szinte külön szférában mozgott. A nő a belső, családi, illetve házi szférában tevékenykedett, míg a férfi a külső, a közösség és termelés világában (Nagy, 1989; Jávor, 1998). A nemzetközi szakirodalomban is számos kutatás bizonyította a vidék idilli képe és a tradicionális nemi szerepek összekapcsolódását (Little–Austin, 1996; Halliday–Little, 2001).
A vizsgálatban szereplő Buda környéki falvakba kiköltöző városi családok között is számos olyan családdal találkozhatunk, akik a kiköltözést követően a tradicionális családi munkamegosztást választották, egykeresős családmodellben élnek, ahol a férj a kereső a feleség pedig otthon van a gyermekekkel. Ezeknél a családoknál nem ritka a 3-4 vagy több gyermek vállalása sem. Esetükben a vidéki élet tehát a tradicionális családi munkamegosztást, a családon belüli tradicionális nemi szerepekhez való visszatérést jelenti, ahol a férfi a családfenntartó, a nő pedig a család belső életének irányítója. Esetükben a vidéki élet megélésének központjában a falusi család képe áll. Ebben központi szerepet játszanak a nők, mint a családi élet fő szereplői: anyák és háziasszonyok. A háziasszony és anya vidékképük meghatározó eleme. Ugyanakkor a tradicionális családmodellhez való visszatérés nem jár együtt egyértelműen a hagyományos nemek közötti hatalmi viszonyok kialakulásával. A férfi családfenntartói szerepe nem jelenti a családon belüli hatalmának egyértelmű megerősödését. Az elbeszélések arról tanúskodnak, hogy a nők bár kereső foglalkozásukat feladják, mégsem élik ezt meg hátrányként, vagy egyenlőtlenségként. A családi döntésekben egyenlő félként jelennek meg a férjek és feleségek. A női szerepek sokkal erőteljesebben kötődnek a vidékképükhöz és a vidéki mindennapi életükhöz, mint a tradicionális férfi szerepek.[29] Nem a családfenntartó férfi, hanem sokkal inkább a családanya és feleség a hangsúlyos új vidéki életük megélésében. Az anya és feleség szerepe a nők számára az önmegvalósítás fő formája, amelyet számos esetben kiegészítenek aktív civil tevékenységekkel. A hagyományos női szerep nem egyenlő esetükben a gyermeknevelléssel és házimunkával, jellemző például a háztartási alkalmazottak (pl. bejárónő) alkalmazása is. A tradicionális családmodellnek sokkal inkább szimbolikus, mint gazdasági szerepe van ezekben a családokban.

> *„János egész nap dolgozik, este jön haza. Reggel ő szokta csinálni a reggelit, megterít mindenkinek, aztán a három iskolással leülnek enni, mi pedig később csatlakozunk. Aztán ő elmegy dolgozni, én elviszem a gyerekeket az iskolába meg az oviba, és utána mosok, rendet teszek, főzök. Ezzel el is megy a délelőtt. Egy körül hazajönnek a gyerekek, és utána velük foglalkozom. Uzsonna, tanulás, játék, viszem őket úszásra. Mindig van valami, amit el kell intéznem, hol az egyik lesz beteg, hol a másik, a hivatali*

[28]A tradicionális falusi társadalom leírásával számos hazai társadalmi-néprajzi munka foglalkozik, amely bizonyítja, hogy a tradicionális falusi társadalom alapját a család jelentette, ahol a nő a belső, családi, illetve házi szférában tevékenykedett, míg a férfi a külső, a közösség és termelés világában.
[29] 17 férfival és 18 nővel készült interjú valamint három esetben a férj és feleség együtt voltak jelen. A női szerepek hangsúlyozása a vidéki mindennapi élet kontextusában ugyanúgy igaz a férfiakra, mint a nőkre.

ügyeket is én intézem. A fiúk besegítenek a házimunkába, nekik kell rendben tartaniuk a szobájukat, és jó időben segítenek kertészkedni is, ők szoktak füvet nyírni. Hét körül ér haza János, és akkor mindig együtt vacsorázunk, imádkozunk. A reggeli és a vacsora mindig közös. Fontos, hogy egy anya főzzön a gyerekeire, hogy tartsa össze a családot. Neki ez a szerepe… Megéri, hogy a mama maradjon otthon, és inkább vegyen vissza a család kicsit az igényekből … " – mondta az egyik tabajdi kiköltöző.

A falusi család tradicionális, idilli képe azonban nem csak azoknál a családoknál jelenik meg, akik a kiköltözést követően az egykeresős családmodellbe rendezkedtek be, de lényeges eleme azon kiköltözők vidékképének is, ahol a család mindkét felnőtt tagja dolgozik. Annak ellenére, hogy ezekre a családokra a családi munkamegosztás egyenlőbb formái jellemzőek, a háziasszony és anya, mint a vidéki élet egyik meghatározó szimbóluma szintén megjelenik. Ezekben a családokban a nők hétköznapjai döntően városi munkahelyükhöz kötődnek. A hétvégék jelentik esetükben a vidéki családi élet megélésének fő keretét. Hétvégén ezekben a családokban a nők központi szerepet játszanak, háziasszony és anya szerepükkel a vidéki családi élet szimbólumává válnak. Jellemző, hogy ezekben a családokban a családtagok a hétvégét együtt töltik a vidéki otthonukban, ahol a feleség főz, házimunkát végez – a tradicionális falusi család képének megfelelően. A tradicionális nemi szerepek és azon belül is a női szerepek megélése ezeknél a családoknál rendkívül intenzív és aktív. Jellemző a nagyobb vendégségek rendezése, ahol a család a külvilág számára is reprezentálja a vidéki idilli életét, amelyben a feleségeknek központi szerepe van. A feleségek elbeszélései szerint a tradicionális női szerepek megélése vidéki otthonukban számukra a rekreáció fő forrását jelenti. A tradicionális férfi szerepek (javítás, barkácsolás, családapa, stb.) ezzel szemben alig jelennek meg az elbeszélésekben, a férfiasság szimbolikus jelentősége eltörpül a nőiességgel szemben.

„Nagyon szeretünk itt lakni, az egész heti rohanás után valahogy itt lenyugszik az ember. A hétvégék olyan békések, csak a család és a háztartás. Kell ennél több? … Imádok sütni-főzni. Mindig kitalálok valami új, érdekes finomságot, szeretjük a szép családi ebédeket, vacsorákat… Mióta itt lakunk a barátaink is gyakrabban látogatnak meg. Nyáron nagy kerti partykat rendezünk, olyankor tele az udvar gyerekkel, nagyon élvezem … húsütés, bográcsozás mindig van valami" – mondta az egyik nagykovácsi kiköltöző.

Mindkét esetben tehát a nők szimbolizálják az új, a vidéki életet. A vidékkép központi eleme tehát a tradicionális család. Ugyanakkor a vidéki család képéhez kapcsolódó társadalmi gyakorlat két nagyon eltérő formáját figyelhetjük meg a vizsgált kiköltöző családok esetében. Míg egyik oldalon egyfajta retradicionalizáció zajlik, visszatérés a hagyományos egykeresős családmodellhez, ahol a férfi a család külső, míg a nő a belső életének irányítója és a család élete a nemi szerepek mentén szerveződik, addig a másik esetben a tradicionális család és nemi szerepek újraértelmezését, revitalizációját figyelhetjük meg. A feleség és anya, mint a családi élet aktív és meghatározó szereplője jelenik meg. A tradicionális nemi szerepek megélése a vidéki élet fontos eleme, a családtagok rekreációjának forrása.

A tradicionális női szerepnek szimbolikus erejéből adódóan az eltérő társadalmi gyakorlatok ellenére rendkívül magas a presztízse ezekben a családokban. Ez pedig alapvetően eltér a tradicionális falusi családon belüli viszonyoktól, ahol a férfiúi, apai tekintély volt a jellemző, és a férfitevékenységnek általában magasabb volt a presztízse. A kiköltözők tehát újraértelmezik a vidéki családi életet, új szimbolikus tartalommal töltik meg, és a tradicionális nemi szerepeket új jelentésekkel és formákkal ruházzák fel. Ezek az újraértelmezett tradicionális családi életformák és tevékenységek nem a helyi társadalom és gazdaság struktúrájából erednek. Forrásuk a városból kiköltözők vidékreprezentációja, idilli vidékképe. A kiköltöző családok a meglévő vidékképeikhez keresnek megfelelő életteret a város környéki vidéken, ahol az elképzeléseik szerint alakítják a mindennapi életüket.
A vidékkép tradicionális családi élethez kötött eleme meghatározza a kiköltözők mindennapi életét, a vidéki térben zajló társadalmi gyakorlatát. Ezek a családok a vidéki mindennapi világukat a családi élethez kapcsolódva konstruálják, amelyben a hagyományos nemi szerepeket és ezen belül is hangsúlyosan a női szerepeket, mint a rekreáció forrását élik meg. A tradicionális női szerepek, a nőiesség a vidéki élet szimbóluma. Ennek következtében a nők családon belüli pozíciója, tradicionális nemi szerepeik felértékelődnek. Mindez új jelentéssel ruházza fel a tradicionális nemi szerepeket és a tradicionális vidéki családi életet.
A városi kiköltözők vidékképének tehát fontos eleme a hagyományos családi élet, amely mindennapi életükben, a vidéki élet megélésében és konstrukciójában erőteljesen kapcsolódik a tradicionális nemi szerepek megéléséhez. A városból kiköltözők vidékképe azt generálja, hogy mindennapi gyakorlatukban hangsúlyos szerepet kap a férfiasság, és még inkább a nőiesség, ugyanakkor szemben a tradicionális falusi társadalmakkal ez nem jelenti a két nem nemi szerepek mentén történő elkülönülését, a kiköltöző családok férfi és nőtagjai nem mozognak külön, a nemüknek megfelelő szférában a helyi közösségben. A vidékre költöző családok mindennapi világának központi szférája a család, amelynek vidékiségét, idilljét a tradicionális nemi szerepek is szimbolizálják.

2.2.3. Vidék és természet

A városból vidékre költözők vidékreprezentációjának általános eleme, hogy a vidéket a természet közelségével, a zöld és egészséges környezettel, madárcsicsergéssel, a táj szépségével azonosítják. A vidék idilli képzetének mindenhol egyik központi eleme a természet és táj szépsége (Halfacree, 1995; Bell, 2006), ez jelenik meg a vizsgált városból vidékre költözők vidékképében is. A vidék a reprezentációkban a természet és társadalom között helyezkedik el (Phillips, 2005; Halfacree, 2006; Bell, 2006). Az érzelmek, érzések összekapcsolódva a vidék tárgyi elemeivel (táj, természet, falukép) együttesen jelenítik meg a vidékiséget a kiköltözők diskurzusaiban. A vidék szemlélése sok esetben egyet jelent a vidéken léttel.
A városból kiköltözők mindennapi gyakorlatában kapcsolódva a vidékreprezentációjukhoz a természet közelségének megélése központi jelentőségű. A kiköltözés okaként is központi helyet foglal el a vidék, mint természetes, zöld lakókörnyezet vonzása (Philips, 1993), együtt a város taszító hatásával (Dagevos et al., 2004). A kiköltözés okaként minden megkérdezett azt jelölte meg, hogy menekülni akart a fővárosból, ami lényegében a „zajtól és füsttől” való menekülést is jelenti. Ezzel szemben a

vidék, mint a zöld lakókörnyezet és természet közeli életforma reprezentálódik.

> *„Hát lényegében mindenki azért költözött ki, mi is, mert a pesti levegő nem jó. Sokkal kulturáltabb egy zöld családi házban lakni, bár ha valaki nem szereti a zöldet meg a természetet, annak nem …"* – mondta egy pátyi kiköltöző.

A vizsgált családok esetében jól megragadható a kiköltözés okaként az a trend, ami a „menekülés a méhkasból" (Dagevos et al., 2004) megnevezéssel írható le. Eszerint minden vizsgált család a jobb levegő, a zöld környezet és ehhez kapcsolódva az egészséges élet biztosítékát látta abban, ha kiköltöznek a városból.
A természet és vidék összekapcsolódása a vidékreprezentációkban a mindennapi élet, a mindennapi gyakorlatok szintjén is jellemző viselkedésformákat eredményez. A vidék természettel való azonosítása néhány esetben együtt jár az aktív természetvédő tevékenységgel. Számos településen a kiköltözők és az általuk létrehozott szervezetek hatására egyre több természeti területet vontak helyi védettség alá. A kiköltözők aktív természetvédő csoportja paradox módon éppen a kiköltözés miatt egyre csökkenő természeti terület megvédésében vált aktívvá.

> *„Az, hogy zöld dolgokkal kapcsolatban vagyok, az, teljesen egyértelműen egy személyes indíttatás … Tehát egy olyan fajta ember vagyok, aki a saját környezetét, azt megpróbálja, amennyire lehet, jobbá tenni. És ahol eddig laktam, ott mindenütt csatlakoztam a helyi mozgalomhoz, illetve országos szinten a nagyobb szervezetekhez. (…) Mondjuk, van egy adott zöld terület, és azt mondjuk, hogy ezt már ne vonjuk be, mert ez olyan terület, amit jobb lenne meghagyni zöld területként és inkább a gyerekeink bóklásszanak ott a bokrok között, meg lovagoljanak benne, mert van egy pár lovas, meg biciklizzünk benne, meg minden. De ez már ne legyen lakóterület…"* – mondta az egyik etyeki kiköltöző.

A természetvédelem mellett a ruralitás és természet összekapcsolódásának következtében a kiköltözők közül többen aktívak a faluszépítésben is. Etyeken és Alcsútdobozon a kiköltözők kezdeményezésére a falu főútja mellé például platánfasort telepített a helyi lakosság, jellemző tevékenységek még a virágosítás és a környezetvédelmi (pl. szemétszedés) kampányok.
Népszerű a kiköltözők körében a természetjárás, lovaglás és néhány esetben szőlőspincék vásárlása, amivel a vidék kínálta természeti adottságokat igyekeznek kihasználni és megélni a vidék természet kínálta lehetőségeit.

> *Ez szép, és a budai oldalnak megvan a vonzereje, hogy van egy kis erdő, ott a faluból kimegyünk kirándulni. (…) most volt az a nagy hó, lehet menni szánkózni…* – mondta az egyik nagykovácsi kiköltöző.

A kert, a gyümölcsös és a táj a vidék természet közelségének szimbólumai, ami központi eleme a vidéki élet mindennapi megélésének. A kertészkedés, mint a rekreálódás egy formája, kapcsolódva a természet közelségének élményéhez jellemző mindennapi tevékenysége a városból kiköltözőknek.

„Megnyugtató hely egy családi ház, ahol kert van. Szeretek virágozni, állatokat tartani, cicát, kutyát. Kertészkedés pihentet, nekem ez az igazi kikapcsolódás és ezt a városban tényleg nem teheti meg az ember …” – mondta egy alcsútdobozi kiköltöző.

A természet, a zöld tehát központi eleme a városból kiköltözők vidékreprezentációjának, ami kulcsfontosságú a kiköltözés motivációjában, és jellegzetes mindennapi gyakorlatokat eredményez. A mindennapi élet szintjén az aktív természet és környezetvédelmi civil tevékenység mellett jellemző tevékenységek a kertészkedés, természetjárás, kapcsolódva a vidékreprezentációkban megjelenő individuális értékekhez (nyugalom, egészséges élet), és az egyének számára a rekreálódás lehetőségét biztosítja.

„Nem is szeretném igazán, hogy kiépüljön az infrastruktúra, mert akkor nagyon sokan fognak kijönni. Pont az tűnik majd el, ami miatt idejöttünk, mert ez csodálatos egyébként, nem tudom, járt-e ott a hegyen. Az valami fantasztikus, mi nagyon jó helyen lakunk, az utcánk másik oldalán nincsenek házak, az természetvédelmi terület, ráadásul úgy tudom, fokozottan védett. Ott cserjés, ill. erdő van. Na és amikor esik az eső, az egész erdő gőzölög és párában úszik, az valami csodálatos. Mi az esőt is szeretjük itt, itt még az is szép, a köd is szép. Nagyon természetszerető emberek vagyunk egyébként, elnézést, ha unalmasnak tűnik, hogy ilyeneket mondok, de tényleg, hegyekre látunk rá, gyönyörű a kilátás” – mondta az egyik nagykovácsi kiköltöző.

A természet és vidék összekapcsolódása tehát két eltérő mindennapi viselkedésformát eredményez, egyrészt társas, közösségi cselekvésre ösztönöz (civil szerveződések), másrészt pedig az egyének számára individuális tevékenységek számos formáját kínálja.

2.3.4. Vidék, mint közösség

Az előzőekben bemutatott vidékkép elemek a család és a ház eltérő tartalommal ugyan, de szinte általánosan megjelenő eleme a városból kiköltözők vidékreprezentációjának. Ezzel szemben a vidék és közösségi élet összekapcsolása nem minden esetben jelent meg a vizsgálatban szereplők vidékdiskurzusaiban. Ahol azonban megjelenik, ott meghatározó elemévé válik az elbeszélők vidékpercepciójának, és hatással van a mindennapi életükre, társadalmi gyakorlataikra is. A városból vidékre költözés egyrészt tekinthető a jelenkori élet adta igényekre adott válaszként, másrészt hátterében a szociabilitás vágya állhat. A vidék és közösség összekapcsolása talán az egyik legmarkánsabb eleme a vidék várossal szemben meghatározott definíciójának. Tönnies (1887 magyarul 1983) klasszikusnak számító közösség (Gemeinschaft) és társadalom (Gesellschaft) megkülönböztetéséhez nyúlik vissza, amely szerint a falvakra a „közösség" a jellemző, a városokra a „társadalom". A közösség lényege a személyes kapcsolatokban, a belső szolidaritásban ragadható meg, szemben a város személytelenségével. Hasonló alapokon nyugszik Wirth urbánus életmód fogalma, amely szintén a falusi életmóddal szemben határozza meg a városit, amelynek egyik alapvonása a kapcsolatok elszemélytelenedése

(Wirth, 1973). Ez a vidék és város szembeállítás fontos eleme a városból vidékre költözők vidékképének is.
A vidéki élet sokak számára a személyes kapcsolatok fontosságát, a közösségi életet az intenzívebb szomszédsági–közösségi kapcsolatokat jelenti. A kiköltözők egy markáns csoportjának diskurzusában új vidéki életük egyik meghatározó sajátossága személyes kapcsolataik intenzívebbé válása. A társadalmi kapcsolatoknak az elbeszélések alapján a mindennapi gyakorlatokban nagyon eltérő formái jelennek meg. A kiköltöző városiak az integrálódás és a teljes érdektelenség közötti széles skálán helyezkedhetnek el.
A városi kiköltözők egy csoportja számára a helyi közösségbe való bekapcsolódást a szomszédsági kapcsolataik jelentik. Vidékképüknek megfelelően fontosnak tartják a szomszédokkal való intenzívebb kapcsolattartást. Természetesnek veszik, hogy a szomszédaik jobban figyelnek rájuk, és ennek pozitív (pl. egymás segítése) és negatív (pl. pletyka) következményeit egyaránt észlelik.

> *„Nagyon jóba vagyunk a szomszédokkal, mind a kettővel. Az egyik oldalról a néni most bement a szociális otthonba, de meg szoktuk látogatni ott is. Amíg építkeztünk, ő etette a macskáinkat. A másik szomszédnak meg még a lányával is jóban vagyunk, ők is itt laknak pár utcával arrébb. Amikor elutazunk, rájuk szoktam bízni az állatok etetését. A kertszomszédba meg egy fiatal pár költözött, ha a férjemnek nem kell bemennie dolgozni, akkor be szoktak vinni kocsival Pestre. Szerintem mondhatom, hogy ez barátság … Már két boltban is tegeződünk. Fodrászhoz is itt járok el, háziorvosunk is van itt, nagyon normális, szimpatikus ember, maximálisan elégedettek vagyunk vele.*" – mondta az egyik pátyi kiköltöző.

Egy másik csoport a közösségi életbe való intenzív bekapcsolódással éli meg a vidéki közösség érzését. Jellemző, hogy a kiköltözök között többen aktív civil társadalmi életet élnek, egyesek új civil szervezeteket hoznak létre a faluban – mint azt korábban a kiköltözők egy csoportját jellemző aktív természetvédelmi tevékenységnél is láthattuk – (pl. Természetvédő Egyesület, Faluszépítő Kör stb.), míg mások aktívan bekapcsolódnak valamelyik helyi szervezet munkájába (Nagycsaládosok Egyesülete, Borút Egyesület, stb.).

> *„Általában véve ilyen gyerekes, családi programokat próbálunk. Azt próbáljuk elérni, hogy olyan közösségformáló kezdeményezésekbe vegyünk részt, akár csak mint egyik egyesület mi a sok közül. Nagycsaládosok csinálnak Mikulást, hiányzik valami, csináljuk – kifejezetten olyan programokban veszünk részt, ugyan nem rendezvényszervezők vagyunk, de kénytelenek vagyunk programokat csinálni, hogy megmozgassuk kicsit a lakosságot. A megmozgatás alatt azt értem, hogy a régi, félig elfojtott gondolatok, kezdeményezések újra felszínre kerüljenek, és kifejezetten alulról szeretnénk építkezni …"* – mondta egy pátyi kiköltöző.

A hagyományok ápolása a fesztiválok szervezése és részvétel ezeken a rendezvényeken a városból kiköltözők egy markáns típusa számára nagyon

fontossá vált. A helyi közösségi életben újító ötleteikkel, városi kapcsolataikkal számos esetben komoly presztízsre és hatalomra tesznek szert (például az Etyeki fesztiválok, lásd korábban részletesebben).
A helyi közösséghez való kapcsolódás fontos mutatója, hogy mennyire látogatják a kiköltözők a helyi rendezvényeket, milyen mértékben használják a helyi szolgáltatásokat. A vidékiséggel kapcsolatos eltérő elképzeléseikből adódóan eltérő módon viszonyulnak a helyi eseményekhez és a közösséghez. Akik számára a vidéki élet a közösséget is jelenti élénken bekapcsolódnak a helyi társadalmi életbe, míg mások tartják a távolságot, sokszor idegennek érzik magukat a faluban, bár néha részt vesznek az eseményeken, nem érzik azokat a sajátjuknak.

> *„Egy-két rendezvényen voltunk már kint, és szeretnénk is többet menni, csak én Zalából vagyok, és az ilyen ünnepségek idején mi haza szoktunk menni a szüleimhez, és lemaradunk az itteniekről."* – mondta az egyik etyeki kiköltöző.

A helyi társadalomba való intenzívebb bekapcsolódásban jelentős szerepe van a helyi szolgáltatásoknak, intézményeknek, az iskolának, óvodának, egyháznak. Akik a helyi iskolába, óvodába járatják a gyermekeiket, azok ezeken a helyi intézményeken keresztül is kapcsolatokra tesznek szert.[30] Ebben döntő szerepük van az anyáknak, az anyák informális közössége, az iskolai, játszótéri kapcsolatok számos esetben jelentik az alapját a helyi közösségben való részvételnek.

> *„Először nagyon féltem, hogy nem ismerek itt senkit, csak azt az egy családot, aki ajánlotta nekünk Pátyot. Aztán ez a család bemutatott másoknak is, így kialakult egy társaság így a környékbeli kismamákból. Sok hasonló értelmiségivel, nagyon sok nagycsaládossal ismerkedtünk meg itt a környéken és a templomban. A templomban nem csak istentiszteletek vannak, hanem különböző összejövetelek is, ahol lehet ismerkedni."* – mondta az egyik pátyi kiköltöző.

A közösséghez való kapcsolódás egy másik fontos helyszíne a templom, többen számoltak be arról, hogy a kiköltözést követően aktív templomba járókká váltak, és ez a templomi közösség vált a család helyi közösségi életének legfőbb csatornájává.

> *„nekem ez a templom nagyon fontos dolog lett a Páttyal való kötődésemben. Egyáltalán nem vagyok aktív, de mégis úgy érzem, hogy nekem az egy kötődési pont a faluhoz én nem jártam templomba korábban, és nagyon érdekes, hogy úgy érdekelt. Hozzá tartozott úgy éreztem a megismerkedéshez, hogy én ezzel a helységgel vidéken megismerkedjek. Pátyon többségében református közösség van, és az én családom református, a férjemé evangélikus …"* – mondta az egyik pátyi kiköltöző.

A kiköltözők egy csoportja számára a vidéki közösség összekapcsolódik a vallási közösséggel, a helyi gyülekezeti tagsággal. Az aktív vallási élet is a vidékiség mindennapi megélésének egyik meghatározó eleme számos kiköltöző család számára.

[30] Ezt a helyiek is hangsúlyozták (lásd korábban).

***

A poszt-strukturalista vidékszociológia elméleti téziseiből kiindulva a kiköltözők vidéki életmódja, mindennapi élete kölcsönhatásban van vidékreprezentációikkal. A vidékreprezentációk vizsgálata azt mutatta, hogy a kiköltöző családokra döntően a vidék pozitív képe, lényegében a vidék idilli reprezentációja jellemző. A vidékiség megélésének mindennapi élethez kapcsolódó diskurzusainak elemzése azonban azt mutatta, hogy a hasonló reprezentációs elemek eltérő súllyal jelennek meg a vidékiség mindennapi megélésében, ami alapvetően eltérő viselkedést, társadalmi gyakorlatokat eredményez. A vizsgálat eredményei azt jelzik, hogy a vidékiséget eltérő módon megélő kiköltöző csoportok eltérő háztípusokban élnek és a településeken belül térbelileg is sokszor elkülönülnek (régi falu vs. lakópark). A térbeli elkülönülés a társadalmi gyakorlatok szintjén is megfigyelhető. A falu belsejében élők inkább ápolnak aktív közösségi kapcsolatokat, míg a lakóparkban lakók jellemzően kevésbé találkoznak a faluban élőkkel. A lakóház elhelyezkedése is utal tehát a kiköltözők szociabilitására. A házak formái is tükrözik a kiköltözők eltérő vidékhez való viszonyát. A házak külső képe is a vidéki élettel kapcsolatos eltérő vélekedéseket, attitűdöket mutatja (luxus házak vs. felújított paraszthá̧z).

2.4. Vidékreprezentációk és mindennapi élet: a kiköltözők típusai

Az előbbiekben bemutatatott vidékreprezentációs elemek és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlatok alapján a városból vidékre költözők három típusát különböztethetjük meg: (1) a vidék romantikája reprezentációs csoport, (2) a vidék családi idillje reprezentáció csoport és (3) a vidék, mint kertváros reprezentációs csoport. A különböző reprezentációs típusokra a döntően pozitív vidékreprezentációs elemek eltérő hangsúlyozása, a házhoz, családhoz, természethez és közösséghez való eltérő viszony és mindennapi gyakorlatok jellemzők.

	Vidék romantikája	**Vidéki családi idill**	**Vidék. mint kertváros**
Vidékreprezentáció fő elemei	Természet, hagyomány, közösség,	Egészség, biztonság, nyugalom	Jó levegő, nyugalom, természet
Ház	Felújított paraszthá̧z	Családi ház	Lakóparki ház
Család	Családi idill	Családi jólét	Család presztízse
Természet	Aktív természetvédők	Kert	Zöld lakókörnyezet
Közösség	Civil aktivitás	Szomszédság, informális közösségi kapcsolatok	Társadalmi biztonság

6. táblázat

Az első típusba azok sorolhatók, akik vidékreprezentációjának fő elemei a természet, a vidéki táj, a közösség és hagyomány. A vidékre költözés motivációjában nagyon hangsúlyos a vidék idillje, autenticitása iránti igény. Mindennapi életük vidéken ennek megfelelően alakul. Jellemzően olyan településeket választanak a kiköltözés helyszínéül, amely megfelel tradicionális faluképüknek (Etyek, Nagykovácsi, Tabajd). A vidéki házat számukra a paraszthház jelenti, ezért jellemző, hogy felújított parasztházakban élnek, vagy tradicionális stílusú házakat építenek. Fontos számukra a helyi közösségi élet, a helyi hagyományok ápolása, felfedezése. Aktívan részt vesznek a helyi közösségi életben, civil szervezetet hoznak létre, vagy a már meglévő szervezetekben vállalnak tisztséget, aktív szerepet. Aktív szervezői a helyi eseményeknek, rendezvényeknek, igyekeznek az általuk autentikusnak tekintett tevékenységekbe is bekapcsolódni (borászat, lovassport, vadászat, biogazdálkodás). Vidékképüknek megfelelően sokan közülük aktív természetvédők, természetjárók. Ugyanakkor a munka és számos esetben az iskola kapcsán mindennapi kapcsolatban vannak a várossal. Számos szolgáltatást a városban vesznek igénybe, bár használják a vidéki szolgáltatásokat is. A rekreációs és kulturális lehetőségeket azonban a falvakban veszik igénybe, sokszor nem csupán résztvevői, de szervezői is a helyi eseményeknek. A falu jelenti számukra a társadalmi interakciók, a baráti találkozások színterét, jellemző, hogy városi barátaikat vidéki otthonukban látják vendégül. Ezt a reprezentációs csoportot és a hozzá kapcsolódó mindennapi élet mintákat a **vidék romantikája típusnak** nevezem, a vizsgált családok közül 11 sorolható ebbe a típusba.

A második típusba azokat a kiköltöző családokat sorolom, akik számára a kiköltözés fő motivációja a család megfelelő életterének és jólétének biztosítása volt, számukra a vidék a meghitt családi élet szimbóluma. A település kiválasztásában anyagi helyzetük a döntő, oda költöznek, ahol a család igényeinek megfelelő házat meg tudják vásárolni. Vidékreprezentációjukban nincs egy jól körülhatárolt vidéki ház kép, számukra a ház funkciója, tehát hogy megfeleljen a család igényeinek sokkal fontosabb, mint szimbolikus szerepe. Ezért az új építésű lakóparki sorháztól a felújított kockaházig mindenféle háztípusban élnek ilyen típusú kiköltöző családok. Nem fordítanak különösebb figyelmet a házak térbeli-társadalmi elkülönülésére, nem preferálják sem a helyi lakosság, sem a hozzájuk hasonlóan városi kiköltözök társadalmi közegét. Kapcsolataik alapját a szomszédság jelenti. Lényeges azonban, hogy ezek a családok a hétvégét jellemzően otthon töltik, hogy élvezzék a vidéki életet. A szolgáltatásokat hét közben azonban a városban veszik igénybe. Hétközben a rekreációs tevékenységüket is a városban végzik: pl. mozi, koncert. Ugyanakkor hétvégén minden szolgáltatást a közelben vesznek igénybe (vásárlás, szórakozás stb.). Ezek a közelben végzett tevékenységek megszüntetik a családok izolációját és bekapcsolják őket a helyi társadalmi életbe. Még inkább kapcsolódnak a helyi társdalomhoz azok a családok, ahol az egyik fél (döntően a feleség) inaktív és a gyerekek a helyi iskolákba, óvodába járnak. A nem dolgozó nők a környéken, a vidéki központokban végzik mindennapi tevékenységüket, és itt találkoznak egymással is. Az anyák közötti kapcsolatokból aztán családi kapcsolatok lesznek. Ezek a családok új módon használják a földrajzi teret és a társas kapcsolatok új formáit alakítják ki, egyre kevésbé kötődnek a városhoz, egyre jobban érzik magukat vidéken. Vidékreprezentációjuk és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlatuk alapján ezeket a családokat a **vidéki családi idill** típusba sorolom, a vizsgált családok közül 15 tartozik ehhez a típushoz.

Végül a harmadik típusba azokat a családokat sorolhatjuk, ahol a kiköltözés fő motivációja a magasabb státuszú lakóingatlan megszerzése és ezzel a család magasabb státuszának biztosítása volt. Vidékdiskurzusukban lakóhelyük sokszor nem jelenik meg tisztán vidékként, a vidék számukra inkább távoli, elmaradott területként definiálódik. Lakóhelyüket vidékiesnek tekintik, ahol tisztább a levegő, zöldebb a táj és csicseregnek a madarak. Ezek a családok a városba járnak dolgozni, iskolába is oda viszik a gyerekeiket, és ott vesznek igénybe minden szolgáltatást. Szerintük vidéken semmi nincs és nem is építenek ki szinte semmilyen társadalmi kapcsolatot. Alapvetően alvótelepülésként használják a falvakat, amit a város meghosszabbított részének tekintenek. Városi életmódjukkal nem szakítanak. Szívesen választják lakóhelyül a lakóparki házakat, amelyek mind külső megjelenésükben, mind társadalmi környezetükben megfelelnek az igényeiknek. Számukra a ház az elvonulás tere, amit a zárt kerítések is jeleznek, ők azok, akik igyekeznek nem túl szorosra fűzni a szomszédsági kapcsolataikat. Vidékreprezentációjuk és mindennapi gyakorlataik alapján ezt a típust **a vidék, mint kertváros típusnak** nevezem és a vizsgált családok közül 6 tartozik ehhez a típushoz.

A kiköltözők eltérő reprezentációja és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlatok alapján létrejövő csoportjaira különböző vidékkel kapcsolatos igények, attitűdök, percepciók és mindennapi gyakorlatok jellemzők. A különböző csoportok eltérő módon hatnak vagy hathatnak a lokalitások átalakulására. A továbbiakban ezeket az eltérő hatásokat elemzem, összegzem.

3. Városiasodás kontra retradicionalizáció

A helyi konfliktusok a két ellentétes társadalmi folyamathoz (városiasodás és retradicionalizáció) kapcsolódó eltérő érdekű helyben kialakuló új és régi lakosokból álló csoportok között manifesztálódnak, amely például hangsúlyosan és jellegzetes formában ölt testet a települések fejlesztése, fejlődése kapcsán kialakuló különböző érdekcsoportok küzdelmében. Jellemzően mindenhol azonosítható két eltérő érdekcsoport, az egyik csoportot a szuburbán fejlesztők (városiasodás) jelentik, akik a népességszám és az ehhez kapcsolódó ingatlan-beruházások növekedésében érdekeltek, közöttük helyi ingatlantulajdonosokat és kiköltözőket, önkormányzati szereplőket és külső beruházókat egyaránt találhatunk. Velük szemben alakult ki egy másik érdekközösség, amely a falu, a vidékiség védelmét tartja központi értéknek, (retradicionalizáció) és ennek érdekében a települések falusias jellegét, közösségi életét, természeti értékeit védelmezi, és aktívan fellép a lakópark építések illetve egyéb népességnövelő beruházások ellen. Ebben az érdekcsoportban a helyiek mellett nagy számban találhatunk korábbi városi kiköltözőket és a turizmusban illetve mezőgazdaságban érdekelt vállalkozókat is. Ellentétük a nemzetközi szakirodalom endogén és exogén fejlesztésként definiált fejlesztési formák ellentétét, konfliktusát is lefedi (Ploeg van der–Renting, 2000; Murdoch, 2000).

> *„nálunk, és még 1-2 más településen, úgy látom, hogy a szakadás, nem politikai erővonalak mentén történik. Tehát nem jobb-, baloldal, konzervatív–liberális elképzelések mentén, hanem egy egészen más logika mentén. Amit egész durván lehet úgy fogalmazni, hogy az őslakosok és betelepülők. De a keveredés miatt én már nem is így fogalmaznék, hanem, hogy a faluból élők és a faluban élők ellentéte határozza meg. Tehát, hogy van egy olyan kör, aki zömében őslakos, de ezek között azért most már jócskán van olyan is, aki kitelepült, aki a bizniszeit a faluban folytatja. Ezek között vannak az ingatlan fejlesztők, akik vagy azért, mert kárpótoltak, vagy azért mert kárpótoltaktól megvásárolták a földeket és csinálják a nagy lakóparki ingatlanfejlesztést, ami nem csak parcellázást jelent adott esetben, hanem közművesítéseket, és az épületeknek az építését, értékesítését, majdan később, mindenféle szolgáltatásoknak a végzését. Tehát ez egy komplex egység. Köztük van olyan is, aki őslakos, de van olyan is, aki kiköltöző. Ők teljes egységben vannak, ők a faluból élnek. Az ő érdekük az, hogy minél több ilyen terület legyen, minél többet lehessen beruházni, építeni, szolgáltatni, satöbbi. Én ezt úgy nevezem, hogy ez, a faluból élés. Amivel nem lenne semmi probléma, hogyha nem menne a falu kárára. Nem úgy élnének ők a faluból, hogy az egyik része, az baromi jó, a másik része meg, tök lepusztult. A másik oldala pedig azok a lakók, akik azért költöznek ki, mert itt zöld van, nyugalom van, csönd van, jó levegő van. most az ő érdekük, tulajdonképpen az, hogy én kiköltöztem, akkor innentől kezdve senki ne jöjjön, mert pont elegen vagyunk. Ez is mondjuk nagyon sarkosan fogalmazva, sokan nem gondolják így, de hát azért valahol tényleg kell húzni egy határt, mert hát nem lehet a végtelenségig. Most ezek az emberek semmit nem akarnak a faluban azon kívül,*

minthogy tényleg normális ellátás legyen … Tehát ennél többet ezek az emberek nem akarnak. Illetve azt, hogy az, az egészséges környezet, amiért kiköltöztek, az megmaradjon." – jellemezte a helyi konfliktusokat egy pátyi kiköltöző, önkormányzati tisztségviselő.

A városi kiköltözés hatására a város környéki településeken létrejött egy új hatalmi és érdektér, amelyben a kiköltözéshez, településnövekedéshez kapcsolódó eltérő érdek és hatalmi csoportok jöttek létre. A helyi közösségi életet és számos esetben a helyi politikát és gazdaságot is ezeknek az érdekcsoportoknak a küzdelme alakítja. Két ellentétes folyamat a városiasodás és a retradicionalizáció küzdelme a város környéki vidék jellegzetes tér és társadalom átalakító folyamata, amely hatással van a mindennapi életre, a helyi közösségi viszonyokra és a konfliktusok szerkezetére egyaránt. Mindezek a folyamatok és konfliktusok pedig a városból vidékre költöző középosztály különböző csoportjaihoz köthetők, akik megváltoztatják a város környéki vidék társadalmi-kulturális viszonyait.

Az egyik oldalon a városból érkezők hatására a városiasodáshoz, szuburbanizációhoz kapcsolódva a társadalmi viselkedés szintjén megjelennek a városi együttélés normái és viselkedésbeli mintázatai. A társadalmi kapcsolatok intenzitása és mennyisége csökken, a falura jellemző társadalmi gyakorlatok (pl. szomszédsági kapcsolatok) jelentőségüket vesztik és átalakulnak a mindennapi érintkezés szabályai (pl. köszönés). Megjelennek a szuburbán, kertvárosi életforma és miliő sajátosságai.

Ezzel szemben a kiköltözők egy másik meghatározó csoportja a vidéki élettel kapcsolatos igényeinek megfelelően retradicionalizálja, esztétizálja és fetisizálja a vidéki életforma bizonyos elemeit. Ez a kulturális hagyományok újrafelfedezésében érhető leginkább tetten. Emellett illetve ehhez kapcsolódóan a városiak egy csoportja aktív közösségi életet él és szervez, amely főként a helyi kulturális életben és a természetvédelemben jelenik meg, tevékenységükkel jelentős módon átalakítva a helyi közösségi–társadalmi életet. A vidék társadalmi miliőjét a saját képükre formálják, melynek következményeként bizonyos elemeit a vidékiségnek (pl. hagyományok, természet) felértékelik, míg az elképzeléseikkel ellentéteseket (pl. sertéstartás) kitakarják, illetve kiszorítják.

A lokalitások szintjén a helyiek diskurzusaiban megjelenő eltérő és egymással versengő társadalmi folyamatok a városiasodás és a retradicionalizáció, és az ezekből fakadó társadalmi konfliktusok jól magyarázhatóak a kiköltözők eltérő típusaira jellemző társadalmi gyakorlatokkal, amelynek alapját az eltérő vidékreprezentációk és az ezekhez kapcsolódó mindennapi élet jelenti.

A városiasodás folyamatának mozgatórugójaként leginkább a *vidék, mint kertváros reprezentációs csoport* azonosítható. Társadalmi gyakorlatuk, mindennapi viselkedésük a helyiek által bezárkózásként azonosított és érzékelt viselkedésnek feleltethető meg, a vidéki házhoz kapcsolódó igényeik és gyakorlataik jelentik az alapját a város környéki vidéket meghatározó térbeli-társadalmi folyamatoknak, a lakóhelyi szegregációnak és a vidék dzsentrifikációjának. Viselkedésük, vidékhez való viszonyuk, vidékreprezentációjuk magyarázza leginkább a helyiek középosztályosodással kapcsolatos percepcióját és az ebből fakadó társadalmi feszültségeket is.

Az átalakulás másik pólusát jelentő retradicionalizációs folyamathoz pedig leginkább *a vidék romantikája reprezentációs csoport* köthető. A házhoz és a helyi kulturális örökséghez való viszonyuk jelenti az alapját a vidék esztétizálásának. Közösségi aktivitásuk hatására a helyi közösségi élet átalakul, igényeiknek és vidékreprezentációjuknak megfelelően formálódik. Szerepüket a helyi lakosság kevésbé érzékeli konfliktusosnak, mindaddig, amíg az nem avatkozik bele a helyi hatalmi viszonyokba és nem sérti a helyiek érdekeit, szokásait.
A *vidéki családi idill reprezentációs típus* a fenti két típussal ellentétben nem köthető egyértelműen egyik társadalmi folyamathoz sem. Viselkedésükben megfigyelhető ugyanaz a kettősség, ami a helyi társadalmi folyamatokat is jellemzi. Mindennapi életükben keverednek a retradicionalizáció és városiasodás elemei, mint ahogy keverednek ezek a folyamatok a város környéki vidéki térben és társadalomban is. Mindennapi gyakorlatuk egyes elemei (városi kapcsolatok, középosztályi életmód stb.) a városiasodás folyamatát erősítik, míg más elemei (szomszédsági kapcsolatok, tradicionális nemi szerepek stb.) pedig a retradicionalizációhoz kapcsolódnak. Igényeik, érdekeik és reprezentációjuk mindkét társadalmi folyamathoz köthető. Azáltal, hogy nem kapcsolódnak élesen egyik folyamathoz sem kiegyenlítő szerepet töltenek be a másik két típus között feszülő és a helyi társadalomban hatalmai és érdekellentéteket generáló látens illetve esetenként manifeszt konfliktusokban is. Feltételezésem szerint a város környéki vidék markáns társadalmi szereplői ők, akik jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a város környéki vidékre jellemző kettős, egymással versengő társadalmi folyamatok stabilizálódjanak.
A kiköltöző középosztályok tehát az elbeszélések tanulsága, a diskurzusok elemzése szerint a város környéki vidék uralkodó társadalmi rétegévé váltak, igényeik, érdekeik alakítják a város környéki vidéket társadalmi-kulturális értelemben egy versengő térré, ahol a városi és vidéki miliő elemei keverednek és versengenek egymással különböző konfliktusokat generálva és kettős, versengő fejlődési irányzatokat integrálva a helyi társadalmakon belül.

Összegzés: A városból kiköltözők hatása a város környéki vidék átalakulására

A vidék és város kapcsolat átalakulásának, a városiak vidékre gyakorolt hatásának egyik legmarkánsabb példáját ma Magyarországon a város környéki vidéki területek adják[31]. Ezért választottam kutatásom helyszínéül a Buda környéki falvakat, a budai agglomerációban és annak közelében fekvő településeket. A vizsgált falvak Nagykovácsi, Páty, Etyek, Alcsútdoboz és Tabajd Budapesttől különböző távolságban helyezkednek el, és eltérő mértékben hordozzák a klasszikus értelmében vett szuburbiának a jellegzetességeit (Dövényi–Kovács Z., 1999; Kovács K., 1999b; Timár–Váradi, 2000; Csanádi–Csizmady, 2002; Csite–Kovách, 2002; Timár, 2001; Cséfalvay, 2008). Vannak közöttük a várostól távolabbi 30-40 kilométerre fekvő települések és van olyan (Nagykovácsi), amely közelségéből és kertvárosi funkciójából adódóan már Budapest közlekedési hálózatába is be van kapcsolva. A lakosságcsere is eltérő mértékben jellemzi a vizsgált településeket, de döntően a korábbi lakosság nem cserélődött ki a településeken, a meglévő lakosság mellett többletként jelentkeznek a városból vidékre költözők. Nagyváros környéki falvak ezek, a francia terminológiából kölcsönözve ún. peri-urban illetve peri-rural települések (Bossuet, 2006), vagy az angol kifejezéssel vidék és város közötti peremtelepülések (rural-urban fringe) (Mahon, 2007). Jellegzetességükben, funkciójukban egyaránt a város és vidék határán helyezkednek el.

A vándorlás ezekbe a falvakba a 90-es évek elején a vidék idill szociális reprezentációjának „felvirágzásával" párhuzamosan kezdődött meg, ezért a területen lezajlott változások alkalmas terepet kínálnak annak vizsgálatára, hogy a vidékreprezentációk és ezen belül a városból vidékre költözők szociális reprezentációjának elemzése hogyan járulhat hozzá a városiak vidékre gyakorolt hatásának, a vidék átalakulásának megértéséhez.

A konstruktivista vidékszociológia megközelítésére támaszkodva eredményeim azt jelzik, hogy a város környéki vidéki tér átalakulása, a meghatározó térbeli-társadalmi folyamatok megértéséhez hozzájárulhat a városból kiköltözők vidékreprezentációjának és mindennapi életének vizsgálata. A fentiekben bemutatott kvalitatív vizsgálat alapján összegzem tehát a város környéki vidéki tér sajátosságait, és bemutatom, hogy a városból kiköltözők vidékreprezentációjának vizsgálata hogyan járul hozzá a megfigyelt és a helyiek által érzékelt társadalmi átalakulás értelmezéséhez. Eredményeim néhány településre vonatkoznak csupán, de úgy gondolom mégis képesek jelezni azokat a fő, minőségi változásokat és sajátosságokat, amelyek a város környéki vidéket jellemzik ma Magyarországon. Következtetéseim a kvalitatív indukció logikájának megfelelően hipotézisek, az elemzés során létrehozott tipológiák hipotetikus típusokat tartalmaznak, amelyekkel azonban remélem sikerül hozzájárulnom a városi fogyasztás egy formája, a városból vidékre költözés vidékre gyakorolt hatásainak megértéséhez, értelmezéséhez egy sajátos vidéki térben, a város környéki vidéken.

A városiak megjelenése jelentős változásokat eredményez a város környéki vidéki települések társadalmában, térbeli gyakorlatában. A lokalitások szintjén a városból kiköltöző középosztály jelentős mértékben átalakítja a vizsgált települések térbeli–társadalmi gyakorlatait. A tér átalakulásának jellemző elemei a lakóterület növekedése, a földhasználat funkcióváltása és

[31]Természetesen a turisztikai területek mellett.

a táj átalakulása. A lakóterület növekedése a városi fogyasztás növekvő mértékének eredménye, melynek két eltérő típusa figyelhető meg, az egyik a külterület, döntően üdülőövezet spontán benépesülése, a másik pedig a szervezett lakópark építés. A lakóterület növekedéséhez kapcsolódóan a föld használata is átalakul, a mezőgazdaság helyét, a földhasználat termelő funkcióját a lakó és szolgáltató funkció váltja fel (Marsden, 1999). Mindezek a táj- és településképben is jól megragadható változásokat eredményeznek. A városi fogyasztók hatására a városkörnyéki vidéki tér egy multifunkcionális térré alakult, ahol a városi igényekhez igazodva a lakó-, szolgáltató- és termelő funkciók keverednek (Mahon, 2007). A lakóparkok és különálló településrészek a városból kiköltözők térbeli-társadalmi elkülönülését, szegregálódását jelzik (Csizmady, 2008). Az épített környezet átalakulása, magas státuszú, sajátos stílusú lakóházak sora pedig a vidék dzsentrifikációjának szembetűnő bizonyítékai (Philips, 1993). A lakóterület növekedése, a zöldterület csökkenése, a táj átalakulása a városi nyomás jellemző mutatói (Overbeek, 2006). A város környéki vidék térbeli átalakulása, a földhasználat funkcióváltása alátámasztja a poszt-produktivista vidék kialakulásának tézisét, melynek lényege, hogy az agrártermelés térvesztésének következményeként a vidék fő funkciójává a termeléssel szemben a fogyasztás válik (Marsden et al., 1990; Csite, 1999, 2005; Andersson, 2005). A vizsgált települések, a város környéki lokalitások pedig alapvetően nyitottak az új igények kiszolgálására, a funkcióváltásra, mert az alapvető termelési formák megváltozása, az agrártermelés térvesztése miatt új megélhetési forrásokra van szükségük.

A lokalitások szintjén jelentős változás, hogy a településeken állandó vagy időszaki jelleggel városi, magas társadalmi státuszú csoportok jelennek meg, amelynek nem csupán a már tárgyalt térszerkezeti következményei vannak, de jelentős változást hoznak a falvak társadalmában is. A városi közép és felső osztályok életstílusbeli és fogyasztási szokásai megváltoztatják a falvakra jellemző korábbi társadalmi gyakorlatokat.

A társadalom átalakulása szempontjából a népesség növekedése és a népesség társadalmi összetételének változása mellett és annak eredményeként hangsúlyos elem a város környéki vidék társadalmi gyakorlatában a társadalmi együttélés és közösségi élet megváltozása.

A városból kiköltözők hatására átalakulnak a mindennapi társadalmi együttélés szabályai. A város környéki vidéki tér jellemző sajátossága, hogy két egymással ellentétes társadalmi-kulturális folyamat, a városiasodás és a retradicionalizáció verseng egymással, jelentős változásokat és konfliktusokat eredményezve a helyi társadalmi–gazdasági–kulturális életben.

A (kert)városiasodás folyamata a társadalmi élet szintjén azt jelenti, hogy a kiköltöző városiak hatására a személyes kapcsolatok intenzitása csökken, a falvakban élők nem ismerik egymást, nem tartanak fenn baráti, szomszédsági kapcsolatokat. „csak aludni járnak haza”. A retradicionalizáció alapját pedig az jelenti, hogy a városból kiköltözők között többen a falusi közösség megtermésének vágyával költöznek vidékre, és ezen vágyuknak megfelelően aktív közösségi élet szervezésébe kezdenek, hagyományőrző csoportokat, közösségi klubokat, civil szervezeteket hoznak létre, ezáltal alakítva át a korábbi helyi közösségi életet. Hatásukra a vidékiség bizonyos elemei felértékelődnek, esztétizálódnak, ezáltal eredményezve jelentős változásokat a helyi társadalmi–gazdasági–kulturális gyakorlatokban.

A kutatás a város környéki vidék társadalmi folyamatainak vizsgálata és a városból kiköltözők vidékre gyakorolt hatásának értelmezésén túl tartalmaz

eredményeket arra a vidékszociológiai módszertani kérdésre vonatkozóan is, hogy a vidékreprezentációk vizsgálata hogyan képes hozzájárulni a vidék átalakulásának megértéséhez. A kutatás kérdésfeltevéséhez igazodva a vizsgálat középpontjába a helyiek diskurzusában a változások főszereplőjeként megjelenő városból kiköltöző családok vidékreprezentációját és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlataikat állítottam. Eredményeim azt mutatják, hogy a város környéki vidék térbeli és társadalmi folyamatait meghatározó fő trendek a városiasodás és a retradicionalizáció jól magyarázhatók a városból kiköltözők eltérő vidékreprezentációja és az erre épülő mindennapi gyakorlataik alapján. A vidékreprezentációk vizsgálata fontos adalékokkal szolgált a vizsgált vidék folyamatainak értelmezéséhez.

A város környéki vidék a városból kiköltözők laikus diskurzusában a várossal szemben határozódik meg, minden leíró elem (településkategória, a távolság, a népességszám, a fizikai környezet, a funkciók jellege és a társadalmi mutatók) lényege, hogy megkülönböztesse a város környéki vidéki teret a várostól. A leírásokban hangsúlyosan van jelen egy értékelő, döntően idealizáló hozzáállás, amely a vidék pozitív jellemzőit hangsúlyozza a város negatív jellegzetességeivel szemben. A város környéki vidék képe jellemzően pozitív, szemben nem csupán a város negatív sajátosságaival, de a többi, nem város környéki vidéki tér elmaradottságával is.

A városból kiköltözőkre a vidék idilli reprezentációja jellemző. Saját élményeikre, elképzeléseikre és attitűdjeikre támaszkodva a kiköltözők a város környéki vidék döntően idealizált definícióját adják. Vidék definíciójuk hangsúlyos elemei a biztonság, nyugalom, egészséges élet, mint a vidékhez kötődő individuális értékek, valamint erőteljesen jelen van a diskurzusukban a vidék esztétizálása, a természet szépségeinek kiemelésével a közösség és hagyományok hangsúlyozásával.

A város környéki vidék a városból vidékre költözők vidékreprezentációja alapján olyan néhány ezer lakosú községeket jelent, amelyek közel, néhány tíz kilométeres távolságra helyezkednek el a várostól, ahol jellemző a zöld terület magas aránya és a családi házak túlsúlya és ahol meghatározó társadalmi réteg a városból kiköltöző középosztály. A város környéki vidéki tér a biztonságot, az egészséges életet, a természet közelségét és a családi élet nyugalmát biztosítja az ott élők számára, ahol még élnek a hagyományok és aktív közösségi élet teremthető.

A vizsgált városból vidékre költöző családok vidékreprezentációja sokszínű, az alapvetően pozitív elemek különböző hangsúlyokkal jelennek meg az egyes diskurzusokban, kölcsönhatásban a mindennapi élettel, ahogyan a városiak vidéken élnek. A vidékreprezentációk a köznapi viselkedés értelmezésének és a viselkedéstervek kialakításának eszközei.

A városból kiköltözők mindennapi élete vidéken, a városi életformától megkülönböztetett vidéki életként értelmezhető, ahol a vidék megélésének alapegységeit (1) a házhoz és kerthez való viszony (2) a természettel való kapcsolat, (3) a vidéki családi élet és (4) a közösséghez való viszony jelentik. Ezek azok a kategóriák, amelyek a városból kiköltözők vidéki életét meghatározó mindennapi gyakorlatokat a város környéki vidéki életforma eltérő típusaiba rendezik.

A kiköltözők családi házhoz való viszonya nem homogén, a mindennapi gyakorlatok szintjén viszonyulásuk eltérő. A házhoz való viszony három különböző formája figyelhető meg. Az első, amikor a háznak alapvetően státuszjelző funkciója van. A saját kert és ház birtoklása a kiköltözés fő motivációja. A vidék biztosítja a magasabb státuszú lakókörülményeket. Ezek a családok szívesen választják lakhelyül az új építésű nagyméretű

házakat, amelyek sokszor a falvak határában, az ún. lakóparki övezetekben helyezkednek el, vagy a faluban épített ingatlanaik nagyobb méretükből, változatos stílusukból adódóan kitűnnek a falu házai közül, ezzel is jelezve a lakók státuszát. A kert fő funkciója a lakókörnyezet esztétizálása kölcsönhatásban a ház státuszjelző funkciójával. A házhoz való viszony másik formája, amikor a ház, mint a család vágyott életének alapja jelenik meg. A vidéki család ház és kert biztosítja a család és legfőképpen a gyermekek megfelelő életkörülményeit. A ház a családi élet központja, és a kert is a család mindennapi életéhez, igényeihez igazodik. A ház és a kert a családi béke, nyugalom és rekreáció központi tere. Végezetül a házzal kapcsolatos attitűdök és viselkedések harmadik formája, amikor a ház a vidékiség szimbólumaként jelenik meg. Jellemző, hogy az ilyen típusú családok felújított parasztházakban élnek. A háznak értékjelző funkciója van. A vidéki ház szimbolizálja a kiköltözők autenticitás igényét, a tradíciókhoz való visszatérés vágyát. A vidéki ház, a vidék hagyományainak megbecsülését, a vidéki élet iránti nosztalgiát a kiköltözők vidékhez kötődő érzelmeit jeleníti meg. A vidéki ház a mindennapi gyakorlatok szintjén három markánsan elkülönülő funkcióval jelenik tehát meg.

A család és vidék összekapcsolódása a kiköltözők vidékképében, vidékpercepciójában egységesnek tekinthető, ugyanakkor a vidékképnek ez a markáns eleme nagyon eltérő társadalmi gyakorlatokat eredményez. A vidékkép központi eleme tehát a tradicionális család. Ugyanakkor az ezekhez kapcsolódó társadalmi gyakorlat két nagyon eltérő formáját figyelhetjük meg a vizsgált kiköltöző családok esetében. Az egyik oldalon egyfajta retradicionalizáció zajlik, visszatérés a hagyományos egykeresős családmodellhez, ahol a férfi a család külső, míg a nő a belső életének irányítója és a család élete a nemi szerepek mentén szerveződik. A másik oldalon a tradicionális család és a nemi szerepek újraértelmezését, revitalizációját figyelhetjük meg. A falusi család tradicionális, idilli képe nem csak azoknál a családoknál jelenik meg, akik a kiköltözést követően az egykeresős családmodellbe rendezkedtek be, de lényeges eleme azon kiköltözők vidékképének is, ahol a család mindkét felnőtt tagja dolgozik. A feleség és anya, mint a családi élet aktív és meghatározó szereplője jelenik meg. A tradicionális nemi szerepek megélése a vidéki élet fontos eleme, a családtagok rekreációjának forrása a városból kiköltöző családok többsége számára.

A kiköltözés okai között is központi helyet foglal el a vidék, mint természetes, zöld lakókörnyezet szemben a város taszító hatásával. A természet, a zöld tehát központi eleme a városból kiköltözők vidékreprezentációjának, ami kulcsfontosságú a kiköltözés motivációjában és jellegzetes mindennapi gyakorlatokat eredményez. Az aktív természet és környezetvédelmi civil tevékenység mellett a kiköltözőkre jellemző tevékenységek a kertészkedés, természetjárás kapcsolódva a vidékreprezentációkban megjelenő individuális értékekhez (nyugalom, egészséges élet) ami az egyének számára a rekreálódás lehetőségét biztosítja. A természet és vidék összekapcsolódása két eltérő mindennapi viselkedésformát eredményez, egyrészt társas, közösségi cselekvésre ösztönöz (civil szerveződések), másrészt pedig az egyének számára individuális tevékenységek számos formáját kínálja kapcsolódva a rekreációhoz.

A vidék és közösség összekapcsolása talán az egyik legmarkánsabb eleme a vidék várossal szemben meghatározott definíciójának. A társadalmi kapcsolatoknak a mindennapi gyakorlatokban azonban nagyon eltérő formái jelennek meg. A kiköltöző városiak az integrálódás és a teljes

érdektelenség között széles skálán helyezkednek el. A városi kiköltözők egy csoportja számára a helyi közösségbe való bekapcsolódást a szomszédsági kapcsolataik jelentik. Vidékképünknek megfelelően fontosnak tartják a szomszédokkal való intenzívebb kapcsolattartást. Egy másik csoport a közösségi életbe való intenzív bekapcsolódással éli meg a vidéki közösség érzését. Ők azok, akik között többen aktív civil társadalmi életet élnek. Míg a harmadik csoport számára a vidéki lakóhely nem jár együtt a közösségi aktivitással, a városi életformájukkal nem szakítva, jellemzően elzárkóznak a mindennapi érintkezéstől, bezárkóznak otthonaikba, ahová csak aludni járnak haza.

Mindezek, tehát az eltérő hangsúllyal megjelenő vidékreprezentációs elemek és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlatok alapján a városból vidékre költözők három típusát különböztethetjük meg. Az első típus a *vidék romantikája reprezentációs típus*, a második típus *a vidéki családi idill reprezentációs típus,* és végül a harmadik típust a vidék, mint kertváros reprezentációs típusnak nevezem. Az eltérő vidékreprezentációs típusok, amelyek eltérő mindennapi gyakorlatokat jelenítenek meg eltérő módon hatnak a lokalitások átalakulására.

Eredményeim azt mutatják, hogy a városból kiköltöző családok eltérő vidékreprezentációs csoportjaihoz köthetők és az eltérő mindennapi viselkedésformák magyarázzák a város környéki vidékre jellemző két ellentétes társadalmi folyamatot, a városiasodást és a retradicionalizációt.

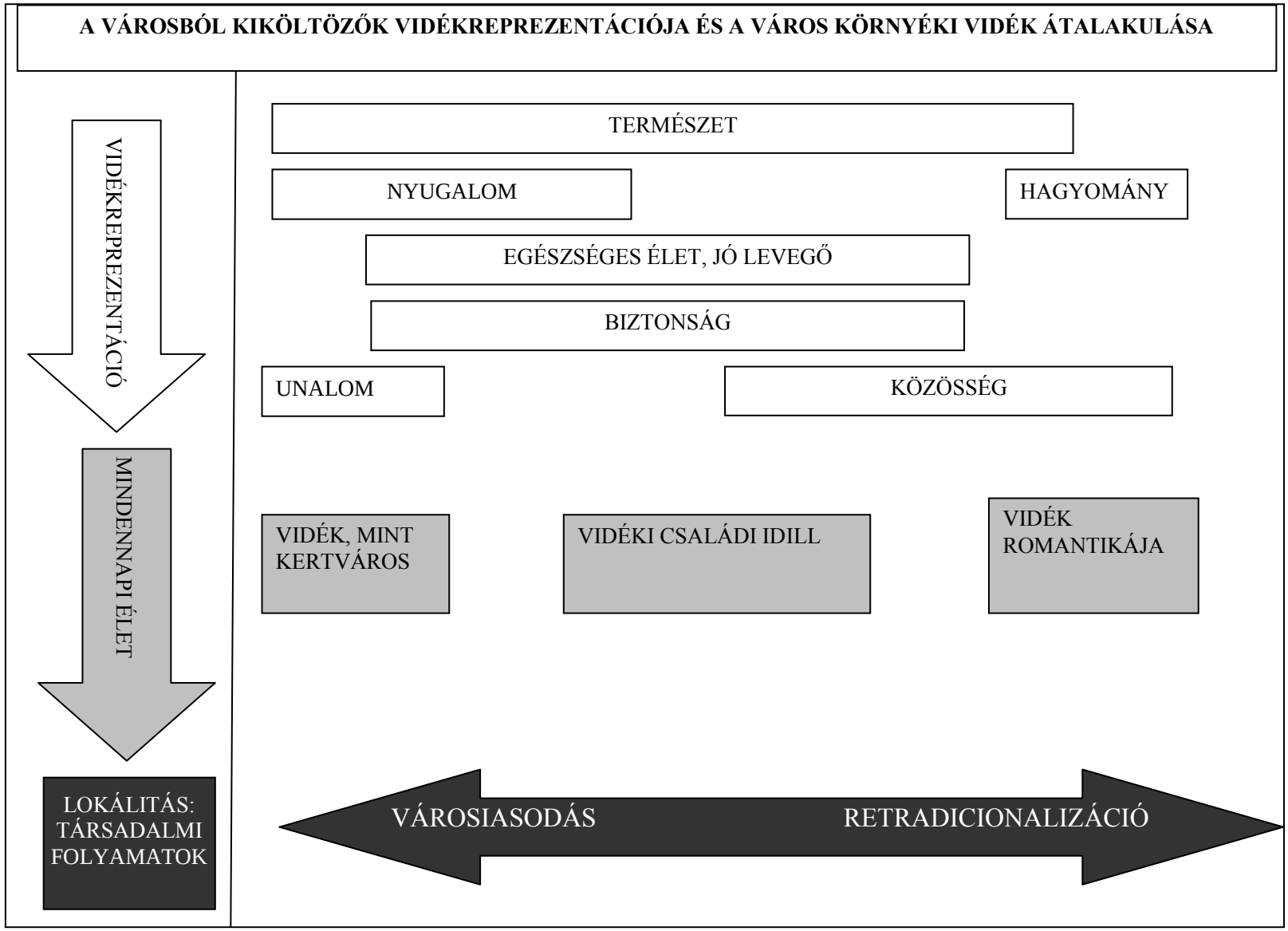
A VÁROSBÓL KIKÖLTÖZŐK VIDÉKREPREZENTÁCIÓJA ÉS A VÁROS KÖRNYÉKI VIDÉK ÁTALAKULÁSA
VIDÉKREPREZENTÁCIÓ
MINDENNAPI ÉLET
LOKÁLITÁS: TÁRSADALMI FOLYAMATOK
TERMÉSZET
NYUGALOM
HAGYOMÁNY
EGÉSZSÉGES ÉLET, JÓ LEVEGŐ
BIZTONSÁG
UNALOM
KÖZÖSSÉG
VIDÉK, MINT KERTVÁROS
VIDÉKI CSALÁDI IDILL
VIDÉK ROMANTIKÁJA
VÁROSIASODÁS
RETRADICIONALIZÁCIÓ

A városiasodáshoz köthető legjellemezőbb szereplőcsoport a városi kiköltözők azon csoportja, amelyre a vidékreprezentáció és mindennapi élet kertvárosi típusa jellemző. Számukra a vidék, mint zöld terület, egészséges, jó levegő és természet reprezentálódik. A város környéki vidéket erőteljesen megkülönböztetik a vidéki tér más, elmaradott típusaitól, olyan területként definiálják, amely közel a városhoz a városi életforma egy sajátos típusát, a kertvárosi életet biztosítja számukra. A vidék legfőbb értéke számukra a magas státuszú családi ház, ahol a magasabb státuszt a zöld lakókörnyezet, a ház luxus jellege és a magas státuszú társadalmi környezet biztosítja. A ház esetükben sokszor lakóparki házat jelent. Városi életformájukkal nem szakítanak, a vidéki településeket lakóhelyként, alvótelepülésként használják.

A retradicionalizáció folyamatához legerőteljesebben az ún. vidék romantikája reprezentációs csoport köthető. Vidékképüknek fő elemei a természet, a közösség és a hagyomány, azaz a vidék idilli és esztétizált elemei. Erőteljes autenticitás igény jellemző rájuk, és ennek megfelelően preferálják a parasztházakat és aktívan részt vesznek a helyi hagyományok felfedezésében és megőrzésében. Magas fokú közösségi aktivitás jellemző rájuk, civil szervezeteket, helyi rendezvényeket szerveznek, irányítanak.

A vidéki családi idill reprezentációs csoport pedig egy kettős formát képvisel. Számukra a vidék a családi élet szimbóluma, vidékképük alapelmei a nyugalom, a biztonság és egészséges élet, tehát a vidékhez kötődő individuális értékek. Alapigényük vidéken a család jólétének és életterének biztosítása. Közösségi kapcsolataik alapját a szomszédsági, barátsági kapcsolatok jelentik. Mindennapi életük, munkájuk, fogyasztási szokásaik erőteljesen kötődnek a városhoz. Vidéki életüket a tradicionális családon belüli szerepek és döntően a hagyományos női szerepek szimbolizálják, a családanya és háziasszony szerepnek presztízs értéke van körükben. Mind reprezentációjukban, mind mindennapi életükben keverednek a retradicionalizáció és városiasodás elemei, mint ahogy keverednek ezek a folyamatok a város környéki vidéki térben és társadalomban is.

A városból vidékre költözés és a városiak vidékreprezentációja, és a hozzá kapcsolódó mindennapi gyakorlataik átalakítják a város környéki vidéki területek közösségét, mindennapi életét és térbeli viszonyait.

A kiköltöző középosztályok a város környéki vidék uralkodó társadalmi rétegévé váltak, igényeik, érdekeik alakítják a város környéki vidéket társadalmi-kulturális értelemben egy versengő térré, ahol a városi és vidéki miliő elemei keverednek és versengenek egymással. Eredményeim tehát megfelelnek a konstruktivista vidékszociológia alaptéziseinek, miszerint a vidéki teret (esetünkben a város környéki vidéket) döntően városi szereplőcsoportok hasznosítják és irányítják (Mormont, 1990), illetve, hogy a középosztály saját képére formálja a vidéket, s ami nem illik bele ebbe a képbe, azt kiszorítja, elfedi (Cloke, 1997). A városiak megalkotják a vidék idilli imázsát, és a vidékimázst a saját képükre formálják, ezáltal a vidékkép értelmezhető, mint egyfajta ellenőrzési eszköz, a városiak hatalma a vidékiek felett (DuPuis, 2006).

A vidék tehát nem írható le egyszerűen a munkavégzés és a megélhetés területeként. Az új város-falu kapcsolat a tradíciók átértelmezését és új tradíciók létrehozását és a vidék hagyományos kultúrájának diverzifikációját eredményezi (például Mormont, 1990; Cloke, 1997; DuPuis, 2006; Boyle–Halfacree, 1998; Fejős–Szijártó, 2000, 2002).

A város környéki vidék a vidék egy sajátos, multifunkcionális típusaként konceptualizálható, önálló entitás, nem csak egy átmenet, a városiasodás elkerülhetetlen lépcsőfoka. A város környéki vidék nem egyenlő az

agglomerációval, nem írható le csupán a szuburbanizáció jelenségeként, hanem a vidéki tér egy sajátos típusaként értelmezhető, ahol a szuburbanizálódás (városiasodás) és a retradicionalizáció elemei keverednek. A két ellentétes folyamat éles helyi konfliktusokat eredményez. Mindezek következményeként a város környéki településeken létrejön egy új hatalmi és érdektér, amelyben a kiköltözéshez, településnövekedéshez kapcsolódó eltérő érdek- és hatalmi csoportok jönnek létre. A helyi közösségi életet és a helyi politikát pedig ezeknek az érdekcsoportoknak a küzdelme alakítja.

A városkörnyéki vidék társadalmilag és területileg is fragmentált, amely egyrészt azt jelenti, hogy egymás mellett él az alacsonyabb státuszú őslakosság és a magasabb státuszú városiak, valamint az eltérő igényű és viselkedésű kiköltözők csoportjai, másrészt a térben együtt van jelen a lakóparkok világa és a hagyományos falukép.

A város környéki vidék a vidéki tér egy dinamikusan fejlődő típusa. Fejlődésének motorja a városi fogyasztás, amely népességnövekedést eredményez, és revitalizál bizonyos hagyományos vidéki tevékenységeket és szolgáltatásokat. A városi fogyasztást pedig a városiak pozitív vidékreprezentációja generálja azáltal, hogy a vidékiség elemeinek fetisizálásával, a kívánatos elemek hangsúlyozásával egy „jó élet" megteremtésének reményében költöznek a város környéki településekre, és ennek megfelelően alakítják mindennapi életüket vidéken.

A város környéki vidék tehát a vidéki területek egy sajátos, a városi fogyasztás hatására kialakuló típusa. Mindennapi életét, társadalmi–gazdasági–kulturális viszonyait tekintve város és vidék között helyezkedik el. Jellegadó társadalmi rétege a városból kiköltöző középosztály. Ehhez kapcsolódva fő funkciója a lakófunkció és a szolgáltatás. Jellemző sajátossága, hogy a vidék és város elemei keverednek, ütköznek egymással, ezáltal létrehozva a vidéki tér egy dinamikusan fejlődő, de konfliktusokkal, feszültségekkel teli típusát.

A vizsgálat eredményei, az esettanulmány alapján kirajzolódó hipotézisek további kutatási kérdéseket vetnek fel. Vajon a retradicionalizáció és városiasodás folyamatai milyen mértékben azonosíthatók a városi szereplők által szintén érintett turisztikai vidéken és a városi kivonulás más vidéki területein? A vidék átalakulásának, fejlődésének ez a két ellentétes iránya megragadható-e a városiak által kevésbé vagy egyáltalán nem érintett területeken is? Kapcsolódnak-e illetve hogyan kapcsolódnak ezek az ellentétes fejlődési trendek, irányok a helyi fejlesztési stratégiákhoz és projektekhez? Végezetül fontos módszertani kérdés lehet, hogy a vidékreprezentációk vizsgálata különböző kvantitatív és kvalitatív eszközökkel hogyan alkalmazható a vidék meghatározásában? Kik és hogyan alakítják a vidék definícióját, milyen reprezentációs elemek válnak fontossá, illetve láthatatlanná a vidék meghatározása körüli vitákban, versenyben és mindez milyen hatalmi viszonyokra vezethető vissza? A vizsgálat eredményei és a megfogalmazódó további kérdések azt is jelzik, hogy a magyarországi vidék kutatásában, a vidéki társadalmi folyamatok megértésében jól hasznosítható kutatási megközelítés lehet az elkövetkező időszak kutatásai számára a konstruktivista vidékszociológiai paradigma és egyik jellegadó kutatási témája a vidékreprezentáció.

Irodalom

A. Gergely András (1997) Helyi politika – rendszerváltás közben. In: Kárpáti Z. (szerk.) *Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországán.* Budapest: MTA. 37-55.

A. Gergely András (2006) Egy angolkert érdekdzsungelében. In: A. Gergely A. – Papp R. – Prónai Cs. (szerk.) *Kultúrák között. Hommage á Boglár Lajos*. Budapest: Nyitott Könyvműhely Kiadó. 327-336.

Agg, Jenny – Martin Phillips (1998) Neglected gender dimensions of rural social restructuring. In: P. Boyle – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 252-279.

Albert Réka (2002) Le paysage nationale de l'émotion a la "pensée" nationale et inversement. In: A. Gergely András (szerk.) *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Budapest: Új Mandátum. 81-91.

Alston, Margaret (2006) 'I'd like to just walk out of here': Australian women's experience of drought. *Sociologia Ruralis*, Vol 46. No. 2. 154-169.

Andersson, Kjell (2005) *Producers of rural goods and services in five European countries: a comparative analysis of rural regions under urban pressure*. Helsinki: Helsinki University.

Bajmócy Péter (1999) A szuburbanizáció sajátosságai Pécs környékén. *Földrajzi Értesítő,* 1-2. 127-138.

Bajmócy Péter (2002) A „vidéki" szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. *Tér és Társadalom,* Vol. 14. No. 2–3. 323-330.

Bajmóczy Péter (2004) A lakóhelyi szuburbanizáció terének lehatárolása a vidéki Magyarországon. In: Abonyiné (szerk.) *40 éves a Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszéke*. Szeged: SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék. 61-69.

Baker, Sally – B.J. Brown (2008) Habitus and homeland: educational aspirations, family life and culture in autobiographical narratives of educational experience in rural Wales. *Sociologia Ruralis*, Vol 48. No. 1. 57-72.

Baudrillard, Jean (1996) A szimulákrum elsőbbsége. (ford. Gángó Gábor) In: Kiss A. A. – Kovács S. s. k. – Odorics F. (szerk.) *Testes könyv I.* Szeged: Ictus. JATE. 161-193.

Bell, David (2006) Variations on the rural idyll. In: P. Cloke – T. Marsden – P. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies.* London: Sage. 149-160.

Beluszky Pál (1999) A budapesti agglomeráció kialakulása. In: Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.) *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban.* Budapest: Regionális Kutatási Alapítvány. 27-68.

Benda Gyula (1984) Budapest társadalma 1945-1970. *Budapest Fővárosi Levéltár Közleményei,* 84. 51-90.

Benda Gyula (1991) A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége. *Századvég*, 2-3. 169-176.

Bessière, Jacinthe (1998) Local development and heritage. Traditional food and cuisine as tourist attraction in rural areas. *Sociologia Ruralis,* Vol. 38. No. 1. 21-34.

Bíró Zoltán (1987) Egy új szempont esélyei. In: Bíró Z – Gagyi J. – Péntek J. (szerk.) *Néphagyományok új környezetben.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó. 26-48.

Bódi Jenő (2002) Kövek és képzetek. Az építészet szimbolikus funkciói a Káli medencében. In: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Egy tér*

alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből. Budapest: Néprajzi Múzeum. 22-39.
Borbély Éva (2000) Ünnep, népszokás – turizmus? Egy szokás szerveződése/szervezése 1990 után. In: Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 153-167.
Bossuet, Luc (2006) Peri-rural populations in search of territory. *Sociologia Ruralis,* Vol. 46. No. 3. 214-228.
Bourdieu, Pierre (1978) *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat.
Boyle, Paul (1995) Rural in-migration in England and Wales 1980-1981. *Journal of Rural Studies,* 11. 65-78.
Boyle, Paul – K. Halfacree (eds.) (1998) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley.
Bőhm Antal (1997) Kié a hatalom a faluban? In: Kárpáti Z. (szerk.) *Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországán.* Budapest: MTA. 76-84.
Brandth, Berit (2002) Gender identity in European family farming: a literature review. *Sociologia Ruralis,* Vol. 42. No. 3. 181-200.
Brandth, Berit – Marit S. Haugen (1997) Rural women, feminism and the politics of identity. *Sociologia Rurualis,* Vol. 37. No. 3. 325-344.
Brandth, Berit – Marit S. Haugen (1998) Breaking into a masculine discourse women and farm forestry. *Sociologia Ruralis,* Vol. 38. No. 3. 427-442.
Brennan M. A. – Courtney G. Flint – A. E. Luloff (2008) Bringing together local culture and rural development: findings from Ireland, Pennsylvania and Alaska. *Sociologia Ruralis,* Vol. 49. No. 1. 2-16.
Bruckmeier, Karl – Marina Olegowna Koptina (2001) Post-traditional or post-modern rurality? Cases from East Germany and Russia. In: Granberg, L. – I. Kovách – H. Tovey (eds.) *Europe's green ring*. Aldershot: Ashgate. 167-196.
Caftanzoglou, Roxane – Helen Kovani (1997) Cultural identities and integration in rural Greece. *Sociologia Ruralis,* Vol. 37. No. 2. 240-254.
Castree, Noel – Bruce Braun (2006) Constructing rural natures. In: Cloke, P. J. – T. Marsden – P. H. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies.* London: Sage. 161-170.
Champion, Tony (1998) Studying counterurbanisation and the rural population turnaround. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley. 21-40.
Champion, Tony (2001) Urbanization, suburbanization, counterurbanization and reurbanization. In: Ronan Paddison (ed.) *Handbook of urban studies*. London: Sage. 143-161.
Champion, Tony – John Sheppard (2006) Demographic change in rural England. In: P. Lowe – L. Speakman (eds). *The ageing countryside: the growing older population of rural England.* London: Age Concern. 29-50.
Cloke Paul (1977) An index for rurality for England and Wales. *Regional Studies*, 11. 31-46.
Cloke, Paul (1997) Country backwater to virtual village? Rural studies and 'the cultural turn'. *Journal of Rural Studies*, Vol. 13. No. 4. 367-375.
Cloke, Paul (2006) Conceptualizing rurality. In: Cloke, P. J. – T. Marsden – P. H. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage. 18-28.

Cloke, Paul – Jo Little (1997) Introduction: other countrysides? In: Cloke P. – J. Little (eds.) Contested countryside cultures: rurality and socio-cultural marginalisation. London: Routledge. 1-18.
Cloke, Paul – Gareth Edwards (1986) Rurality in England and Wales 1981: a replication of the 1971 index. *Regional Studies,* Vol. 20, No. 4. 289-306.
Cloke, Paul – Mark Goodwin – Paul Milbourne (1998) Inside looking out, outside looking in. Different experiences of cultural competence in rural lifestyles. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley. 134-150.
Cloke, Paul – Martin Phillips – Nigel Thrift (1998) Class, colonisation and lifestyle strategies in Gower. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley 166-185.
Cohen, Antony P. (1985) *The symbolic construction of community*. London: Tavistock.
Cohen, Erik (1988) Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 15. No. 3. 371-386.
Csanádi Gábor – Csizmady Adrienne (2002) Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és társadalom,* 3. 27-56.
Csapák Alex (2007) Az átalakuló Nagykovácsi. *Tér és társadalom,* 2. 109-116.
Csapó Tamás (2006) A budapesti agglomerációban lévő városok településmorfológiája Budaörs és Érd példáján. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): *Településföldrajzi Konferencia II. – Agglomerálódás, agglomerációk Magyarországon*. Szombathely: Savaria University Press. 37-58.
Cséfalvay Zoltán (1994) *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest: IKVA.
Cséfalvay Zoltán (2008) *Kapuk, falak, sorompók. A Lakóparkok világa*. Budapest: Gondolat.
Csillag Gábor (2000) Greetings from Hungary. A városi, a vidéki, a képzeletbeli és a valóságos Magyarország váci utcai képeslapokon. In: Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 83-96.
Csite András (1999) A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle,* 3. 134-153.
Csite András (2005) *Reménykeltők.* Budapest: Századvég.
Csite András – Kovách Imre (2002) A vidéki történet. In: Kovách Imre (szerk.): *Hatalom és társadalmi változás. A posztszocializmus vége.* Budapest: Napvilág. 219-308.
Csizmady Adrienne – Husz Ildikó – Janky Béla (2005) *Népesedés és környezet*. Budapest: Műegyetemi Kiadó.
Csizmady Adrienne (2008) *A lakóteleptől a lakóparkig.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
Csurgó Bernadett – Csite András – Himesi Zsuzsa – Kovách Imre (2002) Agrárpolitikai „hatásvizsgálat”: földhasználat, foglalkoztatottság, üzemszerkezet. In: Kovách I. (szerk.): Hatalom és társadalmi változás. A posztszocializmus vége. Budapest: Napvilág. 309-362.
Csurgó Bernadett – Kovách Imre – Eva Kucerova (2007) Hatalom és tudás az európai vidékfejlesztésben. In: Kovách I. (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L’Harmattan – MTAPTI. 137-157.

Csurgó, Bernadett – Imre Kovách – Eva Kucerova (2008) Knowledge, power and sustainability in contemporary rural Europe. *Sociologia Ruralis*, Vol. 48. No. 3. 292-312.

Csurgó Bernadett – Megyesi Boldizsár (2006) Családi döntések, munkamegosztás és társadalomszerkezet. In: Kovách Imre (szerk.) *Társadalmi metszetek, Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Budapest: Napvilág. 293-310.

Csurgó Bernadett – Nagy Kalamász Ildikó (2007) A szolgáltató vidék: a Művészetek Völgye és az etyeki bor- és gasztronómiai fesztiválok. In: Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon.* Budapest: L'Harmattan – MTAPTI. 67-84.

Csurgó Bernadett (2002) Gazdaasszonyok és farmerfeleségek Családi gazdálkodás Mezőtúron. *Századvég,* Vol. 25. No. 2. 47-75.

Csurgó Bernadett (2005) Házastárs és társ a mezőgazdaságban. Családi munkamegosztás és döntések a mezőgazdasági vállalkozó családokban. In: Palasik M. – Sipos B. (szerk.) *Házastárs? Munkatárs?, Vetélytárs?.* Budapest: Napvilág Kiadó. 115-128.

Csurgó Bernadett (2007a) Vidékképek a politikában a parlamenti beszédek tükrében. In: Boda Zs. – Kovách I. – Szoboszlai Gy. (szerk.*) Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika. Elemzések politikai jelenségekről,* Budapest: MTAPTI. 90-103.

Csurgó Bernadett (2007b) Képek és képzetek a mai magyar vidékről In: Kovách Imre (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon.* Budapest: L'Harmattan – MTAPTI. 45-67.

Csurgó Bernadett (2008) Városi nők vidéken. Családi élet a budapesti agglomeráció falvaiban. In: Bakó B. – Tóth E. Zs. (szerk.) *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Budapest: Nyitott Könyvműhely Kiadó. 226-244.

Dagevos, Hans – Greet Overbeek – Janneke Vader (2004) *Consuming rural goods and services. A consumer-oriented comparative analysis*. Haag: LEI.

Daróczi Etelka (1999) Ki a fővárosból – változások Budapest és az ország vándorforgalmában. In: Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.) *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban.* Budapest: Regionális Kutatási Alapítvány. 69-90.

Dövényi Zoltán – Kovács Zoltán (1999) A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő,* 1-2. 33-57.

Dövényi Zoltán (2009) A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. *Statisztikai Szemle*, Vol. 87. No. 7-8. 748-762.

DuPuis, E. Melanie (2006) Landscapes of desires? In: Cloke, P. J. – T. Marsden – P. H. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies.* London: Sage. 124-132.

Durkheim, Émile (1978) A szociológia módszertani szabályai. In: Durkheim, É. *A társadalmi tények magyarázatához.* Budapest: KJK. 21-160.

Ehrentraut, Adolf (1996) Globalization and the representation of rurality: Alpine open-air museums in advanced industrial societies. *Sociologia Ruralis,* Vol. 36. No. 1. 4-26.

Eikeland, Sveinung (1999) New rural pluriactivity? Household strategies and rural renewal in Norway. *Sociologia Ruralis,* Vol. 39. No. 3. 359-376.
Enticott, Gareth (2003) Lay immunology. Local foods and rural identity: defending unpasteurised milk in England. *Sociologia Ruralis*, Vol 43. No. 3. 257-270.
Enyedi György (1984) *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Enyedi György (1991) A lokalitás szerepe a modern társadalmakban. *Juss,* Vol. 4. No. 4. 29-33.
Erdei Ferenc (1977) *Város és vidéke. (Magyarország felfedezése).* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
Fejős Zoltán – Szíjártó Zsolt (szerk.) (2000) *Turizmus és kommunikáció.* Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék.
Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt szerk. (2002) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből.* Budapest: Néprajzi Múzeum.
Fielding, Shaun (1998) Indigeneity, identity and locality: Perspectives on Swaledale. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 151-165.
Fielding, Tony (1998) Counterurbanisation and social class. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 41-60.
Flynn, Andrew – Philip Lowe. (1994) Local politics and rural restructuring: the case of contested countryside. In: Jansen, A. – D. Symes (eds.) *Agricultural restructuring and rural change in Europe*. Wageningen: Agricultural University. 247-259.
Foucault, Michel (1991) A diskurzus rendje. *Holmi,* 7. 868-889
Földi Zsuzsa (2000) A lakókörnyezet minőségének szerepe a főváros migrációs folyamataiban az 1990-es években. *Tér és társadalom,* 2-3. 219-228.
Frouws, Jaap (1998) The contested redefinition of the countryside. An analysis of rural discourses in The Netherlands. *Sociologia Ruralis,* Vol. 38. No. 1. 54-68.
Gál Nikolett (2007) A turizmus vidékképe. In Kovách I. (szerk.) *Vidékképek a múltban és a jelenben*. Budapest: Argumentum. 255-276.
Gasson, Ruth (1988) Changing gender roles: a workshop report. *Sociologia Ruralis*, Vol. 28. No. 4. 300-305.
Geertz, Clifford (1994) *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Budapest: Századvég Kiadó.
Giddens, Antony (1994) Living in a post-traditional society. In: U. Beck – A. Giddens – S. Lash *Refexive rnodmization: politics, tradition and aestheticsin the modern social order.* Stanford: Stanford University Press. 56-109.
Gkartzios, Menelaos – Mark Scott (2005) Urban-generated rural housing and evidence of counterurbanisation in the Dublin city-region. In: N. Moore – M: Scott (eds.) Renewing urban communities: environment, citizenship and sustainability in Ireland. Aldershot: Ashgate. 132-159.
Goffman, Erving (1981) *A hétköznapi élet szociálpszihológiája,* Budapest: Gondolat.
Gorton, Matthew – John White – Ian Chaston (1998) Counterurbanisation, fragmentation and the paradox of rural idyll. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*, Chichester: Wiley. 215-235.

Goverde, Henri – Henk de Haan (2002) The politics of rural development. In: K. Halfacree – I. Kovách – R. Woodward (eds.) *Leadership and local power in European rural development*. Aldershot: Ashgate. 33-59.
Granberg, Leo – Imre Kovách (1998) *Actors of the changing European countryside*. Budapest: Institute for Political Science.
Gyáni Gábor (2000) Fejezetek a polgárság hazai történetéből. *Múltunk,* 3. 52-85.
Halbwachs, Maurice (1992) *On collective memory*. (Lewis A. Coser ed.) Chicago: The University of Chicago Press.
Halfacree, Keith (1993) Locality and social representation: space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, Vol. 9. No. 1. 23-37.
Halfacree, Keith (1995) Talking about rurality: social representations of the rural as expressed by residents of six English parishes. *Journal of Rural Studies*, Vol. 11. No. 1. 1-20.
Halfacree, Keith (1998) Neo-tribes, migration and the post-productivist countryside. In: Boyle, P. – K. Halfacree, (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 200-214.
Halfacree, Keith (2004) Rethinking 'rurality'. In: Champion, T. – G. Hugo (eds.) *New forms of urbanization. Beyond the urban-rural dichotomy.* Aldershot: Ashgate. 285-304.
Halfacree, Keith (2006) Rural space: constructing a three-fold architecture. In: Cloke, P. – T. Marsden – P. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage. 44-62.
Halfacree, Keith (2007) Trial by space for a 'radical rural': introducing alternative localities, representations and lives. *Journal of Rural Studies,* Vol. 23. No. 2. 125-141.
Halfacree, Keith – Paul Boyle (1998) Migration, rurality and the post-productivist countryside. In: Boyle Paul – Keith Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 1-20.
Halfacree, Keith – Rachel Woodward (2002) Influences on leadership and local power in rural Britain. In: Halfacree, K. – I. Kovách – R. Woodward (eds.) *Leadership and local power in European rural development.* Aldershot: Ashgate. 59-90.
Halliday, Joyce – Mike Coombes (1995) In search of counterurbanisation some evidence from Devon on the relationship between patterns of migration and motivation. *Journal of Rural Studies,* 11. 433-446.
Halliday, Joyce (1997) Children's services and care: a rural view. *Geoforum,* Vol. 28. 103-119.
Halliday, Joyce – Jo Little (2001) Amongst women: exploring the reality of rural childcare. *Sociologia Ruralis,* Vol 41. No. 4. 423-437.
Hardi Tamás (2002) Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. *Tér és társadalom*, 3. 57-84.
Havasréti József (2000) A Sziget Kulturális Fesztivál mint turisztikai jelenség. In: Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció.* Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 39-56.
Heather, Barbara – Lynn Skillen – Jennifer Young – Theresa Vladicka (2005) Women's gendered identities and the restructuring of rural Alberta. *Sociologia Ruralis,* Vol. 45. No. 1-2. 86-97.
Henderson, Steven – Keith Hoggart (2003) Ruralities and gender divisions of labour in Eastern England. *Sociologia Ruralis*, Vol 43. No. 4. 349-378.

Hoggart, Keith – Henry Buller – Richard Black (1995) *Rural Europe: identity and change*. London: Arnold.

Horváth Béla (2005) Szuburbanizációs index újszerű meghatározása a budapesti agglomerációban – esettanulmány. In: Glück Róbert – Gyimesi Gergely (szerk.) *Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005. III. kötet. Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara. 195-204.

Horváth Gergely Krisztián (2007) „A táplálásnak státuszához tartozók". A korai statisztika vidékképe. In: Kovách I. (szerk.) *Vidék- és falukép a változó időben*. Budapest: Argumentum. 11-31.

Hugo, Graeme – Martin Bell (1998) The hypothesis of welfare-led migration to rural areas: The Australian case. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issuses.* Chichester: Wiley. 107-133.

Hugo, Graeme – Peter Smailes (1985) Urban-rural migration in Australia: a process view of the turnaround. *Journal of Rural Studies,* 1. 11-30.

Izsák Éva (1996) Társadalmi folyamatok Budapest közigazgatási határának két oldalán. *Tér és Társadalom,* 2-3. 19-30.

Izsák Éva (1999) A települési sorrend megváltozása a szuburbanizációs index alapján a budapesti agglomerációban. *Földrajzi Értesítő,* 1-2. 83-92

Izsák Éva (2004) *A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke*. Budapest: Napvilág Kiadó.

Jászberényi Melinda – Kotosz Balázs (2009) Közlekedési szokások vizsgálata Budapest délnyugati agglomerációjában. *Statisztikai Szemle*, Vol. 87. No. 2. 166-190.

Jávor Kata (1998) A nemi sztereotípiák továbbélése és a szocializációs modell alakulása a nemi szerepre nevelésben (A varsányi példa). In: *Népi kultúra - Népi Társadalom XIX. Társadalomnéprajzi Tanulmányok.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 155-173.

Jetzkowitz, Jens – Jörg Schneider – Stefan Brunzel (2007) Suburbanisation, mobility and the 'good life in the country': a lifestyle approach to the sociology of urban sprawl in Germany. *Sociologia Ruralis*, Vol. 47. No. 2. 148-171.

Jones, Owen (1995) Lay discourses of the rural: developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies,* Vol. 11. No. 1. 35-49.

Jordan, Jennifer. A. (2007) The heirloom tomato as cultural object: investigating taste and space. *Sociologia Ruralis*, Vol. 47. No. 1. 20-41.

Juhász Pál (1986-87) Mai képünk a parasztságról s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről. *Medvetánc,* Vol. 4. No. 1. 5–18.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2002) Magyarságszimbólumok – egy értelmiségi minta tükrében. In: A. Gergely A. (szerk.) *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése).* Budapest: Új Mandátum. 257-276.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (é. n.) *Globalizáció, individualizáció, modernizáció, urbanizáció és lakásmód Magyarországon.* http://www.socio.mta.hu/dynamic/kapitany_globalizacio.pdf. [Letöltve: 2009.06.26.]

Kapitány Gabriella – Dr. Lakatos Miklós (2005) A munkaerő napi mozgása és közlekedése a budapesti kerületekben és a fővárosi agglomerációban, 1980-2001. *Területi Statisztika,* Vol. 45. No. 3. 216-233.

Keserű Imre (2004) A szuburbanizáció közlekedési vonatkozásai a Budapest környéki szuburbanizálódó települések példáján. In: Kovács F. (szerk.) *II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem. http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/keseru_imre.pdf [Letöltve: 2009.06.02.]

Kiss János – Bajmócy Péter (1996) A mental-map-ek módszeréről. *Tér és társadalom*, 2-3. 55-68.

Kiss János (1999) A város-vidék peremzóna személyközlekedésének átalakulási folyamatai az Alföld négy megyeszékhelyén (1980-1998). *Alföldi Tanulmányok 1998-1999*, 112-130.

Kiss László (2007) Vidékmeghatározási viták az ezredfordulón. In: Kovách I. (szerk.) *Vidék- és falukép a változó időben.* Budapest: Argumentum. 233-254.

Kiss Réka (2007) Falusi értékek, városi igények A szuburbanizációs folyamatok hatása a helyi társadalom átalakulására Budajenőn. In: Szarvas Zs. (szerk.) *Migráció és turizmus. Migrációs folyamatok hatása a helyi társadalmak változásaira.* (Documentatio Ethnogarphica 22). Budapest: MTANKI-L'Harmattan. 19-57.

Kocsis János Balázs (2000) A szuburbanizáció jelenségének főbb elméleti megközelítései a városszociológiai és más rokon tudományterületek irodalmában. *Tér és Társadalom,* 2-3. 311-322.

Kontuly, Thomas (1998) Contrasting the counterurbanisation experience in European nations. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues.* Chichester: Wiley. 61-78.

Koós Bálint (2007) A szuburbanizációs folyamat a magyar gazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, 4. 334-349.

Kovách Imre (1988) *Termelők és vállalkozók.* Budapest: MTA Társadalomtudományi Intézet.

Kovách Imre (2003) A magyar társadalom paraszttalanítása – európai összehasonlításban. *Századvég,* 2. 41-67.

Kovách Imre (szerk.) (2007) *Vidék- és falukép a változó időben*. Budapest: Argumentum.

Kovách Imre (2007) A múlt és jelen vidékképe. Bevezetés. In: Kovách I. (szerk.) *Vidék- és falukép a változó időben.* Budapest: Argumentum. 7-11.

Kovách Imre (2012) *A vidék az ezredfordulón: A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai.* Budapest: Argumentum.

Kovách, Imre – Eva Kučerová (2006) The project class in Central Europe: the Czech and Hungarian cases. *Sociologia Ruralis*, Vol. 46. No. 1. 3-21.

Kovách, Imre – Luca Kristóf (2005) *Mobilising and commercialising rural goods and services an intermediate actors oriented comparative analysis. Buliding Rurban Relations. Deliverable 11*. Budapest: MTAPTI

Kovách Imre – Kristóf Luca (2007) Közvetítő szereplők a vidéki javak és szolgáltatások piacán. In: Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTAPTI. 105-120.

Kovács Dezső (2003) "Falusi és vidéki turizmus" értelmezése a nemzetközi irodalomban. In: Kovács D. (szerk.) *A falusi turizmus hagyományai*. Budapest: Mezőgazda Kiadó. 57-68.
Kovács Éva (2008) A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig. In: Kovács É. (szerk.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: PTE–BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. 7-22.
Kovács Katalin (1999a) A napos oldalon, avagy szuburbanizáció a főváros határain innen és túl. *Falu-Város-Régió,* 3. 3-9.
Kovács Katalin (1999b) A szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és a budapesti agglomerációban. In: Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.) *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban.* Budapest: Regionális Kutatási Alapítvány. 91-114.
Kovács Teréz (1998) Mi tekinthető vidéknek? *Gazdálkodás*, Vol. 42. No. 5. 39-49.
Kovács Zoltán (1999) A szuburbanizáció jellemzői a budapesti agglomerációban (Esettanulmányok). *Földrajzi Értesítő,* 1-2. 93-125.
Kovács Zoltán (2006) Budapest elővárosi övezetének átalakulása a rendszerváltozás után. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon*. Szombathely: Savaria University Press. 20-34.
Kürti László (2000) A puszta felfedezésétől a puszta eladásáig. Az alföldi falusi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In: Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 112-129.
Ladányi János – Szelényi Iván (1997) A társadalom etnikai-, osztály- és térszerkezetének összefüggései az ezredfordulón. In: Kárpáti Z. (szerk.) *Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországán.* Budapest: MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja. 85-95.
Lash, Scott – John Urry (1994) *Economies of signs and space*. London: Sage.
László János (2000a) A szociális reprezentációról. In: Béres I. – Horányi Ö. (szerk.) *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris. 129-138.
László János (2000b) A szociális reprezentáció járványtanáról. *Replika*, 41-42. 289-300.
László János (2003) Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 1. 48-57.
Lawrence, Denise L. (1988) Suburbanization of house form and gender relations in a rural Portuguese agro-town. *Arch. &Comport. /Arch. Behav.* Vol. 4, No. 3. 197-212. o.
Little Joe – Patricia Austin (1996) Women and the rural idyll. *Journal of Rural Studies,* Vol. 12. No. 2. 101-111.
Little Joe – Ruth Panelli (2003) Gender research in rural geography. *Gender, Place and Culture,* Vol. 10. No. 3. 281-289.
Longhurst, Robyn (2002) Semi-structured interviews and focus groups. In N. J. Clifford – G. Valentine (eds.) *Key methods in geography*. London: Sage. 117-133.
Lowe, Philip – Jonathan Murdoch – Neil Ward (1995) Networks in rural development: beyond exogenous and endogenous models. In: van der Ploeg, J. D. – G. van Dijk (eds.) *Beyond modernization: the impact of endogenous rural development*. Assen: Van Dorcum. 87-106.
Lupri, Eugen (1967) The rural-urban variable reconsidered: the cross-cultural perspective. *Sociologia Ruralis,* Vol. 7. No. 1. 1-82.

Mahon, Marie (2007) New populations, shifting expectations: The changing experience of rural space and place. *Journal of Rural Studies*, Vol. 23. No. 3. 345-356.
Márkus István (1991) *Az ismeretlen főszereplő.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
Marsden, Terry (1989) Restucturing rurality. From order to disorder in agrarian political economy. *Sociologia Ruralis*, Vol. 29. No. 3-4. 312-317.
Marsden, Terry (1992) Exploring a rural sociology for the Fordist transition. Incorporating social relations into economic restructuring. *Sociologia Ruralis,* Vol. 32. No 2-3. 209-230.
Marsden, Terry (1999) Rural futures: The Consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis,* Vol. 39. No. 4. 501-526.
Marsden, Terry – Sarah Whatmore – Richard Munton – Jo Little (1987) Uneven development and restructuring process in British agiculture: a preliminary exploration. *Journal of Rural Studies,* Vol. 3. No. 4. 297-308.
Marsden, Terry – Philip Lowe – Sarah Whatmore (eds.) (1990a) *Rural restructuring. Global processes and their responses.* London: David Fulton Publishers.
Marsden, Terry – Philip Lowe – Sarah Whatmore (1990 b) Introduction: questions of rurality. In: Marsden, T. – P. Lowe – S. Whatmore (eds.) *Rural restructuring. Global processes and their responses.* London: David Fulton Publishers. 1-21.
Mason, Jennifer (2005) *Kvalitatív kutatás*. Budapest: Jószöveg Kiadó.
Mathieu, Nicole – Hucy Wandrille – Sophie Laligant – Annabelle Morel-Brochet – Richard Raymond (2003) *Rural-urban context in France: French Vexin and Pays de Caux.* Paris: LADYSS.
Mathieu, Nicole – Philippe Gajewski (2002) Rural restructuring. Power distribution and leadership at national, regional and local levels: the case of France. In: Halfacree, K. – I. Kovách – R. Woodward (eds.) *Leadership and local power in European rural development.* Aldershot: Ashgate. 122-144.
Mead, George H. (1973) *A pszichikum, az én és a társadalom*. Budapest: Gondolat.
Megyesi Boldizsár (2007a) Találkozik-e a fejlesztéspolitika és a magyar lakosság vidékpercepciója? In: Boda Zs. – Kovách I. – Szoboszlai Gy. (szerk.) *Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika. Elemzések politikai jelenségekről,* Budapest: MTAPTI 82-90.
Megyesi Boldizsár (2007b) A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In: Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTAPTI. 27-44.
Metropolisz Műhely (2003) Budapesti Agglomeráció 1990-2000 – Jelentés a Metropolisz Térség helyzetéről és legfontosabb folyamatairól. www.studiometropolitana.hu [Letöltve 2008.04.03.]
Michalkó Gábor (2005) A turisztikai miliő földrajzi értelmezése. *Tér és társadalom*, 1. 43-65.
Miele, Mara – Jonathan Murdoch (2002) The practical aesthetics of traditional cuisines: slow food in Tuscany. *Sociologia Ruralis,* Vol. 42. No. 4. 312-328.
Milbourne, Paul (2003a) Nature – Society – Rurality: Making critical connections. *Sociologia Ruralis,* Vol. 43. No. 3. 193-195.

Milbourne, Paul (2003b) The complexities of hunting in rural England and Wales. *Sociologia Ruralis*, Vol 43. No. 3. 289-308.
Molnár Mária (2007) Kultúrák találkozása – Tinnye. In: Szarvas Zs. (szerk.) *Migráció és turizmus. Migrációs folyamatok hatása a helyi társadalmak változásaira.* (Documentatio Ethnogarphica 22) Budapest: MTANKI-L'Harmattan. 57-110.
Mormont, Marc (1987) Rural nature and urban natures. *Sociologia Ruralis,* Vol. 27. No. 1. 3-20.
Mormont, Marc (1990) Who is rural? or How to be Rural: Towards a Sociology of the Rural. In: Mardsen, T. – P. Lowe – S. Whatmore (eds.) *Rural Restructuring*. London: David Fulton. 21-44.
Morrison, Peter A. – Judith P. Wheeler (1976) *Rural renaissance in America? The revival of population growth in remote reas.* Washington: Population Reference Bureau.
Munkejord, Mai Camilla (2006) Challenging discourses on rurality: women and men in-migrants' constructions of the good life in a rural town in Northern Norway. *Sociologia Ruralis*, Vol. 46. No. 3. 241-257.
Murdoch, Jonathan – Terry Marsden (1994) *Reconstituting rurality: the changing countryside in an urban context.* London: Routledge.
Murdoch, Jonathan – Graham Day (1998) Middle class mobility, rural communities and the politics of exclusion. In: Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues,* Chichester: Wiley. 166-214.
Murdoch, Jonathan (2000) Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies,* Vol. 16. No. 4. 407-419.
Nagy Olga (1989) *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Budapest: Gondolat.
Navarro Yáñez J. Clemente (1999) Women and social mobility in rural Spain. *Sociologia Ruralis,* Vol. 39. No. 2. 222-235.
Némedi Dénes (1996): *Durkheim: Tudás és társadalom.* Budapest: Áron Kiadó.
Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok. 6.14 Pest megye. II. kötet. Budapest: KSH.
Newby, Howard (1977) *The deferential worker.* London: Allen Lane.
Newby, Howard (1985) 25 years of rural sociology. *Sociologia Ruralis,* Vol. 25. No. 3-4. 207-213.
Ní Laoire, Caitríona (2001) A matter of life and death? Men, masculinities and staying 'behind' in rural Ireland. *Sociologia Ruralis*, Vol 41. No. 2. 220-236.
Nora, Pierre (1999) Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, Vol. 14. No. 3. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html. [Letöltve:2009.05.12.]
Oldrup, Helene (1999) Women eorking off the farm: reconstructing gender identity in Danish agriculture. *Sociologia Ruralis,* Vol. 39. No. 3. 343-358.
Overbeek, Greet – Ida Terluin (eds.) (2006) *Rural areas under urban pressure. Case studies of rural-urban relationships across Europe*. Haag: LEI.
Overbeek, Greet (2006) Theoretical and methodological framework. In: Overbeek, G. – I. Terluin (eds.) *Rural areas under urban pressure. Case studies of rural-urban relationships across Europe*. Haag: LEI. 27-46.

Peterdi Vera – Szojka Emese (2000) „Hogyan is állunk ma a pusztával?" Kunpuszta régió (Felső-Kiskunság) puszta-turizmusának etnográfiai megközelítése. In: Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 129-153

Petrás Ede (2005) Lokalizáció és lokális identitás a globalizáció korában. *Szociológiai Szemle,* Vol. 15. No. 4. 85-98.

Phillips, Martin (1993) Rural gentrification and the processes of class colonisation. *Journal of rural studies,* Vol. 9. No. 2. 123-140.

Phillips, Martin (2005) People at the centre? The contested geographies of gentrification. In: Phillips, M. (eds.) *Contested worlds: an introduction to human geography*. Aldershot: Ashgate. 317-352.

Ploeg, Jan Douwe van der – Henk Renting (2000) Impact and potential: a comparative review of European rural development practices. *Sociologia Ruralis*, Vol. 40. No. 4. 529-543.

Pulay Gergő (2002) "Leköltöztem vidékre…" Utazástörténetek a Káli medencében. In: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből.* Budapest: Néprajzi Múzeum. 40-54.

Ray, Christopher (1998) Culture, intellectual power and territorial rural development. *Sociologia Ruralis,* Vol. 38. No. 1. 3-21.

Richardson, Tim (2000) Discourses of rurality in EU spatial policy: the European spatial development perspective. *Sociologia Ruralis,* Vol. 40. No. 1. 53-71.

Sántha Kálmán (2006) Létezik-e hipotézis a kvalitatív kutatásban? *Új Pedagógiai Szemle*, 11. 3-11.

Schulze, Georg (2000) Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. *Szociológiai Figyelő.* 1-2. 135-158.

Short, Brian (2006) Idyllic ruralities. In: P. Cloke – T. Marsden – P. Mooney (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage. 133-148.

Shortall, Sally (2002) Gendered agricultural and rural restructuring: a case study of Northern Ireland. *Sociologia Ruralis*, Vol 42. No. 2. 160-175.

Stamou, Anastasia G. – Stephanos Paraskevopoulos (2003) Ecotourism experiences in visitors' books of a Greek reserve: a critical discourse analysis perspective. *Sociologia Ruralis,* Vol. 43. No. 1. 34-55.

Süli-Zakar István (1996) Debrecen gazdaságának és településszerkezetének történeti földrajza. In: Süli-Zakar I. (szerk.) *Tanulmányok Debrecen városföldrajzából II.* Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Társadalomföldrajzi Tanszék. 149-266

Szabari Vera (2007) A társulások szociológiája. *Szociológiai Szemle,* 1-2. 109-118.

Szelényi Iván (1992) *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. Budapest: Akadémiai Kiadó.*

Szíjártó Zsolt (2000) A turizmus mint menedék. Képek és elképzelések a Káli medencében. In Fejős Z. – Szíjártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék. 7-23.

Szijártó Zsolt (2002) Turizmus és regionalizmus a Káli medencében. Egy kutatás tapasztalatai. In: Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből.* Budapest: Néprajzi Múzeum. 7-21.

Szirmai Viktória – A. Gergely András – Baráth Gabriella – Molnár Balázs – Szépvölgyi Ákos (2002) *Verseny és/vagy együttműködés?* Budapest –

Székesfehérvár: MTA Szociológiai Kutatóintézet – MTA RKK NYUTI Közép-dunántúli Kutatócsoport.
Tamáska Máté (2006) Hagyományos és modern falusi házak örökségszociológiai vizsgálata. *Szociológiai Szemle*, 4. 36-62.
Tamáska Máté (2011) *A vidéki tér emlékezete: Az építészeti formaképződéstől a kulturális örökségalkotásig*. Budapest: Martin Opitz Kiadó.
Tellstrom Richard – Inga-Britt Gustafsson – Lena Mossberg (2005) Local food cultures in the Swedish rural economy. *Sociologia Ruralis,* Vol. 45. No. 4. 346-359.
Timár Judit (1993) Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága. *Alföldi Tanulmányok XV.*, 217-232.
Timár Judit (1999) Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő,* 1-2. 7-32.
Timár Judit (2001) Mégis kinek az érdeke? – Szuburbanizáció a kapitalizálódó Magyarországon. *Földrajzi Konferencia, Szeged* http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Timar.pdf [Letöltve: 2009.03.12.]
Timár Judit – Váradi Mónika Mária (2000) A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarországán. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.), Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja. 153-175.
Tomay Kyra (2007) Városrehabilitáció és dzsentrifikáció Budapesten – a rehabilitációs stratégiák szerepe a térbeli-társadalmi mintázat átalakulásában. In: Enyedi Gy. (szerk.) *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai.* Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 119-150.
Tóth József (2006) Az agglomerálódás stádiumai. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.) *Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon.* Szombathely: Savaria University Press. 6-14.
Tovey, Hilary (1998) Rural actors, food and postmodern transformation. In: Granberg, L. – I. Kovách (eds.) *Actors on the changing Europen countryside*. Budapest: Institute for Political Science. HAS. 20-43.
Tönnies, Ferdinand (1983) *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat.
Urry, John (1984) Capitalist restructuring, recomposition and regions. In: Bradly, T. – P. Lowe (eds.) *Locality and Rurality*. London: Geobooks. 45-64.
Utasi Ágnes (1995) Középosztályok és életstílusok. *Társadalmi szemle,* Vol. 50. No. 3. 3-13.
Vámos Dominika (2003) Fogyasztás és lakásépítés, a lakóparkok világa. *Architectura Hungariae*, 2. http://arch.et.bme.hu/arch_old/korabbi_folyam/18/18vamosd.html [Letöltve: 2009.06.23.]
Váradi Mónika Mária (1997) Solymár: az aranyfalu. *Tér és Társadalom*, 4. 45-68.
Váradi Mónika Mária (1999) A szuburbanizáció arcai a budai agglomerációban. *Falu-Város-Régió,* 3. 9-14.
Váradi Monika Mária (2008) Utak, elágazások – a közelmúlt falukutatásai. In: Kovács É. (szerk.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Pécs: PTEBTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. 43-68.
Váradi Monika Mária (szerk.) (2008) *Kistelepülések lépéskényszerben.* Budapest: Új Mandátum.
Varró Krisztina (2004) A régió mint diszkurzív termék. *Tér és Társadalom*, Vol. 18. No. 1. 73-92.

Walker, Geoffrey (2002) Contemporary clerical constructions of a spiritual rural idyll. *Sociologia Ruralis*, Vol. 42. No. 2. 131-142.
Wallerstein, Immanuel (1984) *The politics of tbe world economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
Whatmore, Sarah (1994) Introduction: feminist perspectives in rural studies. In: Whatmore, S. – T. Marsden – P. Lowe (eds.) *Gender and rurality*. London: D. Fulton Publisher. 1-10.
Whatmore, Sarah (2004) Az európai falusi nemi viszonyok elméleti jellemzése. In: Neményi Á. (szerk.) *Faluszociológia.* Kolozsvár: Stúdium Kiadó. 350-360.
Whatmore, Sarah – Richard Munton – Terry Marsden (1990) The rural restructuring process: emerging divisions of agricultural property rights. Regional Studies, Vol. 24. No. 3. 235-245.
Wirth, Louis (1973) Az urbanizmus mint életmód. In: Szelényi I. (szerk.) *Városszociológia.* Budapest: KJK. 41-63.